

Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

Одеська національна академія харчових технологій
Міністерство освіти і науки України

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ГУРІНА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК: 331.102.344

ДИСЕРТАЦІЯ

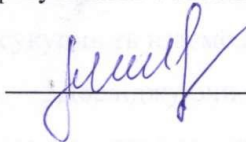
**ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В
УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.В.Гуріна

Науковий консультант

Іртищева Інна Олександрівна
доктор економічних наук, професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Гуріна О.В. Формування моделі економічного розвитку регіону в умовах соціалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з формування моделі економічного розвитку регіону в умовах соціалізації.

Економічне зростання виступає обов'язковою передумовою для соціального прогресу, хоча само по собі його не гарантує. Дослідженням встановлено, що будь-який рівень економічного зростання повинен відповідно доповнюватись дотриманням певних соціальних норм та правил. Останні, в свою чергу, повинні засновуватися на таких цінностях, що дорвляють суб'єктам в повній мірі реалізовувати свій людський потенціал.

В свою чергу економічна та соціальна політики повинні взаємно доповнювнювати та синергетично посилювати одна одну, забезпечуючи тим самим умови для подальшого соціального розвитку. В результаті соціальна економіка характеризується високим рівнем взаємопроникнення та взаємопоєднання економічної та соціальної складових.

Дослідження моделі регіонального економічного розвитку в умовах соціалізації з дотриманням принципів конвергенції слід формувати відповідно до розробленого нами алгоритму.

Конвергентна модель регіонального розвитку – це система збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих

на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку.

Встановлено, що комплексна оцінка соціально–економічного розвитку регіонів здійснюється на основі результатів дослідження соціально–економічної ситуації кожного конкретного регіону, що в результаті дасть можливість вчасно виявити негативні фактори та прийняти відповідні управлінські рішення.

Представлено порівняльний аналіз країн за рівнем ВВП та за індексом соціального розвитку. Як показує практика, не завжди високому рівню економічного розвитку відповідає високий рівень соціального, людського розвитку. Так, у 2017 р за рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення Канада займала 21–е місце, але за індексом соціального розвитку вона стоїть на 6 –му місці. Об'єднані Арабські Емірати за показником ВВП в розрахунку на душу населення наближаються до індустріально розвинених країн – 7-му місці, а за рівнем соціального розвитку в рейтингу 2017 року взагалі не досліджуються.

Визначено, що сучасна інтеграція економіки з іншими галузями суспільних наук, головним чином психологією та соціологією, відносить конвергенцію до процесу взаємного уподібнення країн, враховуючи сфери існування індивіда і суспільства. Простір функціонування індивіда і суспільства складається з : біологічної сфери і природи, що охоплює природні умови, в яких протікає життя, тривалість життя, якість природного середовища; матеріальної сфери (економічної та споживчої), пов'язаної в тому числі з рівнем і структурою споживання, доходів, а також продуктивності на душу населення, економічною зрілістю держави та усталеною системою формальних інститутів, що забезпечують, наприклад, охорону життя й правову систему (яка стосується власності, свободи, працівників і роботодавців); інтелектуальної сфери, про яку свідчить рівень знання (рівень і структура освіти), технології (рівень розвитку дослідного сектору та інновацій); духовної і суспільної сфери, яка охоплює аксіологічну

систему, тобто усталені моральні цінності, етику, неформальні норми суспільного життя; сфера політики. Відповідно нами розроблено напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку через взаємодію індивіда і суспільства.

Розглянуто проблему економічного добробуту крізь призму людського фактору дозволить побачити не примітивну, одновимірну, а складну багатоеlementну мотивацію суб'єктів в економіці, прогнозувати й ефективно регулювати її розвиток. Слід зауважити, що процес формування національного добробуту є циклічним явищем, для нього характерна спіралеподібна форма відновлення в динаміці. При цьому відтворення циклу може бути простим, звуженим і розширеним. Просте відтворення характерне для умов сталого, розширене – для прогресивного розвитку економіки, а звужене – для економічної депресії.

Здійснено оцінку соціального становища регіонів України в розрізі методики визначення індексу людського розвитку. За рівнем захворюваності алкоголізмом і алкогольними психозами, розладами психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин лідерами серед областей стали: Харківська, Запорізька та Чернівецька області, а найнижчий рівень даного типу розладів спостерігався в Київській області. За показником кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування трійку лідерів склали: Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області, а найнижчий рівень даного показника був у Кіровоградській області. За рівнем підліткової народжуваності до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Сумська та Волинська області, а найнижчий рівень підліткової народжуваності був у Закарпатській області. Що стосується рівня самогубств, то до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Харківська і Тернопільська області. Найнижчий рівень самогубств у 2016 році був у Херсонській області.

Узагальнено фактори впливу на формування сучасного стану економічного розвитку регіонів України, які розбито на дві групи:

дестимулятори (часті зміни активності капіталів за рахунок нерегульованого політичного впливу окремих олігархів; значна значні коливання інвестиційної активності за різними видами економічної діяльності; нерегульованість ринку праці, в тому числі значний відтік робочої сили за кордон; диспропорції в кон'юктурі ринків експортної продукції; поступова втрата конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках; намагання вітчизняного бізнесу отримати надприбутки у надкороткі терміни та відсутність стратегічного планування; обмеженість фінансових можливостей в інноваційній діяльності; неправильне використання та недостатність інвестиційних коштів; недостатня підтримка державної та регіональної влади розвитку підприємництва та інвестиційної активності; низький рівень соціального захисту працівників та населення в цілому) та стимулятори (поступове наближення органів місцевої влади до людей за рахунок децентралізації влади; передача значної кількості повноважень та фінансів від державної влади органам місцевого самоврядування; підвищення політичної та соціальної активності населення; зростання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України; створення та співробітництво фінансово спроможних місцевих громад; розширення повноважень місцевих громад; зростання відповідальності місцевих громад; поступове підвищення соціального захисту населення).

Доведено, що в сучасних умовах розвитку нашої країни, зростає роль регіонів у забезпеченні соціального розвитку населення. При цьому, зважаючи на особливості природного, економічного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу, виникає потреба у розробці диференційованого набору інструментів та стимулів за допомогою яких в умовах розширення повноважень місцевих органів влади та управління забезпечуватиметься стійкий економічний розвиток та гарантування соціальних стандартів. З цією метою обґрунтовано методичний підхід щодо оцінювання рівня залежності соціальних показників у регіоні від факторів національного рівня, що дозволяє визначати сильні та слабкі сторони

соціального розвитку на рівні регіону, а також внутрішні можливості щодо мобілізації додаткових ресурсів соціального забезпечення.

Досліджено кореляційні залежності між факторами фінансово-економічного розвитку регіону (доходи регіонального бюджету, субвенції з державного бюджету, валовий регіональний продукт та обсяги капітальних інвестицій) та окремими показниками соціального становища, серед яких: тривалість життя при народженні, середньодушові доходи населення та рівень зайнятості, на підставі чого встановлено суттєвий рівень взаємозв'язку між окремими групами показників. Так, найвищий рівень залежності середньодушових доходів населення та розміру валового внутрішнього продукту (0,97), доходів місцевого бюджету (0,86) та обсягу капітальних інвестицій (0,63), що є природним та підтверджує значну роль економіки регіону у сфері забезпечення зростання доходів громадян. Натомість, не значна залежність між доходами населення (0,46) та розмірами субвенцій з державного бюджету засвідчує послаблення даного інструменту в системі забезпечення зростання добробуту громадян. Відносно висока кореляція спостерігається між рівнем зайнятості населення та доходами місцевого бюджету (0,68), валовим регіональним продуктом (0,63) та інвестиціями (0,57), що підтверджує тісний зв'язок між зайнятістю населення та основними фінансово-економічними параметрами розвитку регіонів.

На підставі розроблених автором методичних підходів здійснено оцінювання ефективності процесів соціалізації у розрізі областей Причорноморського регіону, що дозволило визначити рівень соціального забезпечення розвитку регіону за рівнями задоволення базових потреб та соціальних потреб вищого рівня, ідентифікувати основні проблеми соціальної сфери та шляхи їх вирішення. Проведені розрахунки засвідчили відносний рівень конвергенції за більшістю показників соціальної політики по Причорноморському регіону. Крім того за переважною кількістю критеріїв у 2016 році області покращили свої позиції у національному рейтингу порівняно з показниками 2010 року, що є свідченням ефективної

регіональної соціально-економічної політики. Разом з цим, слабкою стороною в межах регіону є недостатній розвиток інноваційної діяльності, що знижує можливості населення до реалізації інтелектуальних та креативних здібностей і створює перешкоди щодо можливостей реалізації потреб у самовдосконаленні. Отже, важливим напрямком регіональної політики у сфері соціалізації є розроблення регіональної стратегії інноваційно-інвестиційної діяльності, всебічна підтримка розвитку інноваційних ініціатив та поступовий перехід до інноваційної моделі сталого розвитку, що створить умови для відповідного формування людського потенціалу та його ефективного використання в межах Причорноморського регіону.

Досліджено сучасний стан і напрямки розвитку інноваційних процесів у Причорноморському регіоні та їх вплив на соціальний розвиток. Визначено, що в цілому, тенденції у сфері інноваційної активності підприємств Причорноморського регіону є позитивними, про що свідчить зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності (у середньому по регіону за період 2010-2017 спостерігається 72% зростання); збільшення частки інноваційно-активних підприємств, що у середньому перевищує загальнонаціональний показник (16%); підвищення інноваційної активності в напрямку впровадження нових технологічних процесів та збільшення кількості видів інноваційної продукції. Разом з цим, проведений аналіз дозволив зробити висновки про те, що на сьогодні незважаючи на значний науково-технічний потенціал та наявність діючих інвестиційних проектів у різних сферах економіки, говорити про розвинену інноваційну систему у межах будь-якої з областей регіону передчасно. Зокрема, не виявлено стійких зв'язків між інноваційною активністю та розвитком соціальних процесів в регіоні, а скорочення чисельності працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок у всіх областях Причорноморського регіону (у середньому на 56%) та низький рівень державної (у тому числі

регіональної) підтримки інноваційної діяльності свідчать про відсутність стійких взаємин у трикутнику «влада - бізнес - освіта і наука».

Доведено, що одним з шляхів соціально-економічного розвитку регіону який має виняткове значення для забезпечення соціально-орієнтованої інноваційної моделі регіонального розвитку є формування регіональних та міжрегіональних кластерів. Вони стають своєрідним центром інноваційного розвитку, на базі якого здійснюється структуризація економічного простору, формується специфічна система обміну інформацією завдяки чому вирішується широкий спектр проблем місцевого значення.

Наголошено, що одним з найвагоміших бар'єрів на шляху соціально-орієнтованої моделі розвитку економіки в нашій країні є недостатній рівень фінансового забезпечення соціальної сфери, що у поєднанні з неефективним механізмом формування і розподілу фінансових ресурсів призвів до негативних соціальних наслідків, зuboжіння значної частини населення та деградації соціальних інституцій. Проаналізовано механізм формування регіональних бюджетів у розрізі областей Причорноморського регіону та структуру соціальних видатків, що підтвердило тенденції поступового скорочення обсягів фінансування освіти й науки та галузі медичного забезпечення які матимуть негативні наслідки для формування і розвитку людського потенціалу.

Окреслено основні проблеми у сфері фінансового забезпечення соціалізації регіонального розвитку в умовах запровадження реформи децентралізації, серед яких: збільшення обсягів фінансових повноважень у сфері фінансування соціальних послуг та інфраструктури на рівні регіонів при недостатньому обсязі фіскальних інструментів наповнення місцевих бюджетів, непрозорі механізми міжбюджетних трансфертів, стрімке зростання комунальних платежів, пов'язаних із зростанням цін на енергоносії та видатків у сфері соціальної допомоги, зокрема субсидій. Зазначено, що основним шляхом вирішення вказаних проблем є удосконалення фінансового механізму забезпечення соціальної сфери регіону.

Обґрунтовано основні напрямки удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-орієнтованого регіонального розвитку, що ґрунтуватиметься на збалансуванні бюджетних та позабюджетних джерел фінансування, оптимізації доходів та видатків бюджетної сфери і фонду соціального розвитку регіону й удосконалення механізмів контролю фінансових процесів на засадах впровадження відповідних нормативів і стандартів та принципів партисипативної участі громадян у процесах формування регіональних соціальних програм і контролю розподілу бюджетних коштів на їх реалізацію.

Розроблено модель стратегії соціалізації, що визначає її місце в системі стратегічного забезпечення функціонування регіонального господарства як інтегрованого елементу регіонального розвитку та систематизовано основні складові, що включають: напрям дій (соціальні пріоритети), спосіб дій (соціальне проектування) та інструменти реалізації (соціальна політика).

Удосконалено модель стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону, що передбачає змішаний підхід до формування соціальних планів на основі міжфункціональної координації «зверху» та «знизу», що дозволяє з одного боку врахувати об'єктивні тенденції й закономірності стратегічного розвитку регіону в умовах реалізації державної соціальної політики, а з іншого - більш ефективно визначати напрямки та способи досягнення цілей, виходячи з наявних соціальних потреб, проблем та ресурсів і базується на функціонуванні оптимізованої на засадах реінжинірингу моделі управління соціальною сферою.

Ключові слова: соціалізація, соціально-економічний розвиток, міграційні процеси, потенціал, ринок праці, концепція розвитку, стратегічне планування.

SUMMARY

Gurina O.V. Formation of the model of economic development of the

region in the conditions of socialization. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economics. - Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological principles and practical recommendations for forming the model of economic development of the region in the conditions of socialization.

Economic growth is a prerequisite for social progress, although it does not guarantee it in itself. The study found that any level of economic growth should be supplemented accordingly by observing certain social norms and rules. The latter, in their turn, should be based on such values that the author will instruct the subjects to fully realize their human potential.

In turn, economic and social policies should mutually complement and synergetically strengthen and one another, thus providing conditions for further social development. As a result, the social economy is characterized by a high level of interpenetration and the combination of economic and social components.

The research of the model of regional economic development in the conditions of socialization with respect to the principles of convergence should be formed in accordance with the algorithm developed by us.

A convergent model of regional development is a system of balanced and coordinated interests and actions of government, regional and entrepreneurial subjects in the production and social, financial, and investment sectors of the regional economy, aimed at optimizing the proportions of capital, employment, product and money in order to ensure their balanced and stable development.

It was established that a comprehensive assessment of the socio-economic development of the regions is carried out on the basis of the results of research on the socio-economic situation in each particular region, which will enable to identify in due time negative factors and make appropriate management decisions.

The comparative analysis of the countries by the level of GDP and the index

of social development is presented. As practice shows, a high level of social development and human development is not always the highest level of economic development. Thus, in 2017 Canada's GDP per capita ranked 21st in the GDP per capita, but on the index of social development, it ranks 6th. The United Arab Emirates per capita GDP is approaching industrialized countries - 7th place, and the level of social development in the 2017 ranking is not studied at all.

It is determined that modern integration of the economy with other branches of social sciences, mainly psychology and sociology, refers to convergence to the process of mutual assimilation of countries, taking into account the spheres of existence of the individual and society. The space of the functioning of the individual and society consists of: the biological sphere and nature, covering the natural conditions in which life takes place, life expectancy, the quality of the environment; the material sphere (economic and consumer), which is related, inter alia, to the level and structure of consumption, incomes, as well as per capita productivity, the economic maturity of the state and the established system of formal institutions that provide, for example, protection of life and the legal system (which concerns property, freedom, workers and employers); the intellectual sphere, as evidenced by the level of knowledge (level and structure of education), technology (level of development of the research sector and innovation); the spiritual and social sphere that covers the axiological system, that is, the established moral values, ethics, informal norms of social life; sphere of politics. Accordingly, we have developed directions for the development of a convergent regional development model through the interaction of the individual and society.

Considered the problem of economic prosperity through the prism of the human factor will allow to see non-primitive, one-dimensional, and complex multi-elemental motivation of subjects in the economy, to predict and effectively regulate its development. It should be noted that the process of formation of national welfare is a cyclical phenomenon, for which the character of a spiral-like form of recovery in dynamics is characteristic. In this case, the playback of the cycle can be simple, narrowed and extended. The simple reproduction is typical for

conditions of a stable, extended - for the progressive development of the economy, and narrowed - for economic depression.

An assessment of the social situation of the regions of Ukraine in the context of the methodology for determining the index of human development. By the level of alcoholism and alcoholic psychosis, mental disorders and behavior as a result of the use of drugs and other psychoactive substances, the leaders among the regions were: Kharkiv, Zaporozhye and Chernivtsi regions, and the lowest level of this type of disorder was observed in the Kiev region. According to the number of orphans and children deprived of parental care, the three leaders were: Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil regions, and the lowest level of this indicator was in the Kirovograd region. According to the level of teenage fertility, the leading regions included: Lviv, Sumy and Volyn regions, and the lowest level of adolescent fertility was in the Transcarpathian region. Regarding the level of suicide, the region-leaders included: Lviv, Kharkiv and Ternopil regions. The lowest level of suicide in 2016 was in the Kherson region.

The factors influencing the formation of the current state of economic development of the regions of Ukraine are summarized, which are divided into two groups: disinfostations (frequent changes in capital activity due to unregulated political influence of individual oligarchs; significant significant fluctuations of investment activity in different types of economic activity; unregulated labor market, including significant outflow of labor abroad, disproportions in the state of export markets, gradual loss of competitiveness of domestic products in the city national markets, attempts of domestic business to receive superfluous profits in the short run and lack of strategic planning, limited financial capacity in innovation activities, misuse and insufficient investment funds, insufficient support of state and regional authorities for the development of entrepreneurship and investment activity, low level of social protection of workers and population in in general) and stimulants (gradual approximation of local authorities to people at the expense of decentralization of the government di; the transfer of a significant number of powers and finances from state authorities to local self-government bodies;

increase of political and social activity of the population; increase of the share of local budgets in the consolidated budget of Ukraine; creation and cooperation of financially capable local communities; empowerment of local communities; increasing the responsibility of local communities; gradual increase of social protection of the population).

It is proved that in today's conditions of development of our country, the role of regions in ensuring social development of the population is growing. At the same time, given the peculiarities of natural, economic, social and financial and investment potential, there is a need to develop a differentiated set of instruments and incentives that will ensure sustainable economic development and guarantee of social standards in the context of the expansion of the powers of local authorities and management. To this end, the methodological approach to assessing the level of dependence of social indicators in the region on the factors of the national level is substantiated, which allows identifying the strengths and weaknesses of social development at the regional level, as well as internal possibilities for mobilizing additional social security resources.

The correlation between the factors of financial and economic development of the region (regional budget revenues, subventions from the state budget, gross regional product and volumes of capital investments) and separate indicators of social status, including: life expectancy at birth, average per capita income and employment rate, on the basis of which there is a significant level of interconnection between individual groups of indicators. Thus, the highest level of dependence of the per capita income and the size of the gross domestic product (0,97), local budget revenues (0,86) and the volume of capital investments (0,63), which is natural and confirms the significant role of the region's economy in the field of growth incomes of citizens. Instead, the insignificant dependence between the population's income (0.46) and the size of the subventions from the state budget shows the weakening of this instrument in the system of ensuring the growth of the welfare of citizens. Relatively high correlation is observed between the level of employment and local budget revenues (0.68), gross regional product

(0.63) and investments (0.57), which confirms the close connection between employment and main financial and economic parameters of development of the regions.

Based on author's methodological approaches, the evaluation of the effectiveness of socialization processes in the regions of the Black Sea region was assessed, which allowed to determine the level of social security of the region's development by the levels of satisfaction of basic needs and social needs of the higher level, identifying the main problems of the social sphere and ways of their solution. The calculations showed the relative level of convergence in most of the indicators of social policy in the Black Sea region. In addition, by the overwhelming number of criteria in 2016, the regions have improved their position in the national ranking compared with 2010, which is evidence of effective regional socio-economic policies. At the same time, the weakness of the region within the region is the lack of development of innovation activity, which reduces the ability of the population to realize intellectual and creative abilities and creates obstacles to the possibilities of realizing the needs for self-improvement. Consequently, an important direction of regional policy in the field of socialization is the development of a regional strategy for innovation and investment, comprehensive support for the development of innovative initiatives and a gradual transition to an innovative sustainable development model that will create conditions for the appropriate formation of human potential and its effective use within the Black Sea region.

The present state and directions of development of innovative processes in the Black Sea region and their influence on social development are investigated. It is determined that in general tendencies in the area of innovation activity of enterprises in the Black Sea region are positive, as evidenced by the growth of funding for innovation activities (on average, the region for the period 2010-2017 is observed 72% growth); an increase in the share of innovation-active enterprises, which on average exceeds the national indicator (16%); enhancement of innovation activity in the direction of introducing new technological processes and increasing

the number of types of innovative products. At the same time, the analysis made it possible to conclude that today despite the considerable scientific and technical potential and availability of existing investment projects in various spheres of the economy, it is premature to speak about a developed innovation system within any region of the region. In particular, there was no consistent relationship between innovation activity and the development of social processes in the region, and the reduction in the number of workers involved in the implementation of research and development in all areas of the Black Sea region (an average of 56%) and the low level of state including regional) support for innovation activities indicate a lack of stable relationships in the triangle "power - business - education and science".

It is proved that formation of regional and interregional clusters is one of the ways of socio-economic development of the region, which is of exceptional importance for the provision of socially-oriented innovation model of regional development. They become a unique center of innovation development, on the basis of which the structuring of the economic space is carried out, a specific system of information exchange is formed, thereby solving a wide range of problems of local importance.

It is stressed that one of the most important barriers on the path of a socially oriented model of economic development in our country is the insufficient level of financial provision of the social sphere, which, coupled with the ineffective mechanism of formation and distribution of financial resources, led to negative social consequences, impoverishment of a significant part of the population and degradation of social institutions. The mechanism of formation of regional budgets in the context of the regions of the Black Sea region and the structure of social expenditures has been analyzed, which has confirmed the tendencies of gradual reduction of financing of education and science and the field of medical care which will have negative consequences for the formation and development of human potential.

The main problems in the field of financial provision of socialization of regional development are outlined in the context of the introduction of

decentralization reform, among which: increase of financial powers in the sphere of financing of social services and infrastructure at the regional level, with insufficient amount of fiscal instruments for filling local budgets, opaque mechanisms of intergovernmental transfers, rapid growth of communal payments related to rising energy prices and social assistance expenditures, in particular, subsidies. It is noted that the main way of solving these problems is to improve the financial mechanism of ensuring the social sphere of the region.

The main directions of improvement of the mechanism of financial provision of socially-oriented regional development based on balancing of budget and extrabudgetary sources of financing, optimization of revenues and expenditures of the budget sphere and the social development fund of the region and improvement of mechanisms of control of financial processes on the basis of implementation of the relevant norms and standards and principles of participative participation of citizens in the processes of formation of regional social programs and control distribution of budget funds for their implementation.

The model of the strategy of socialization, which determines its place in the system of strategic provision of the functioning of the regional economy as an integrated element of regional development, is systematized, and the main components are compiled, including the direction of action (social priorities), the way of action (social design), and the implementation tools (social policy).

The model of strategic planning of social and economic development of the region is improved, which involves a mixed approach to the formation of social plans on the basis of inter-functional coordination "from above" and "from below", which allows, on the one hand, to take into account objective tendencies and regularities of strategic development of the region in conditions of realization of the state social policy, and on the other hand, to more effectively determine the directions and methods of achieving the goals, based on existing social needs, problems and resources and based on the operation of the wholesale market based on reengineering management model social sphere.

Key words: socialization, social and economic development, migration processes, potential, labor market, concept of development, strategic planning.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Монографії:

1. Гуріна О.В. Економічний розвиток регіону в умовах соціалізації: теоретико-методологічні підходи, детермінанти виміру та механізми активації. Монографія. – Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2017. – 336 с. (23,7 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Гуріна О.В. Управління людським потенціалом регіонального рівня в умовах глобальних викликів та загроз / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2016. – Том 4. Вип. 3. – С. 49-54. *(загальний обсяг – 0,36 друк. арк., особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: розкрито вплив управління людським потенціалом на економічний розвиток регіону).*

3. Гуріна О.В. Сучасні підходи до формування концепту людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2016. – Том 4. Вип. 4. – С. 48-52. *(загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: розкрито роль людського потенціалу в економічному розвитку регіону в умовах).*

4. Гуріна О.В. Сучасний стан людського потенціалу України: регіональний розріз / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2017. – № 3. – С. 347-360. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,48 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: здійснено аналіз рівня соціалізації економіки та його вплив на регіональний розвиток).*

5. Гуріна О.В. Цілі, принципи та напрямки трансформації

регіональних соціально-економічних систем / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна, Н.М. Тимченко, Д.Є. Нікон // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2017. – № 4. – С. 430-439. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,44 друк. арк., особистий внесок автора – 0,14 друк. арк.: досліджено особливості регіональних соціально-економічних систем та розкрито їх розвиток в умовах соціалізації).*

6. Гуріна О.В. Експортна орієнтація регіонів як напрям їх економічного розвитку / О.В. Гуріна // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 2. – С. 16-23.

7. Гуріна О.В. Порівняльний аналіз якості життя населення як чинника розвитку людського потенціалу Причорноморського регіону / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 3-4. – С. 16-23. *(загальний обсяг – 0,41 друк. арк., особистий внесок автора – 0,18 друк. арк.: розкрито ключові пріоритети та інструменти розвитку системи управління соціальними процесами, запропоновано методiku дослідження якості життя населення).*

8. Гуріна О.В. Методологія регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки / О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 1. – С. 59-64. *(загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: розкрито методологічний базис формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки).*

9. Гуріна О.В. Впорядкування міграційних процесів в Україні як фактор поліпшення людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 20. – 2017. – С. 752-756. *(загальний обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: розкрито причини міграційних процесів в регіонах та їх роль в економічному розвитку).*

10. Гуріна О.В. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний

апарат / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко, Ю.А. Работін // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – Вип. 6. – С. 123-126. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,09 друк. арк.: запропоновано концептуальні підходи та розроблено модель формування і реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону).*

11. Гуріна О.В. Дослідження стану та тенденційних трансформацій людського потенціалу в регіоні / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економіка та держава. – 2018. – № 2. – С. 103-108. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: обґрунтовано причини трансформаційних змін та їх вплив на економічний розвиток регіону).*

12. Гуріна О.В. Секторальний аналіз активізації регіонального економічного зростання / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон, М.С. Михайлов // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 4. – С. 82-88. (журнал представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar) *(загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: розкрито науково-практичні підходи до формування і реалізації стратегічних планів соціального розвитку регіонів).*

13. Гуріна О.В. Передумови та принципи формування моделі стратегічного управління економічним розвитком регіону / Л.П. Рогатіна, О.В. Гуріна, М.С. Михайлов // Агросвіт. – 2018. – № 4. – С. 41-46. (журнал представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,14 друк. арк.: розкрито особливості формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки).*

14. Гуріна О.В. Теоретичні підходи до класифікації факторів розвитку людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 3. – С. 74-78. (журнал представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar)

(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: обґрунтовано систему критеріїв та показників оцінювання ефективності реалізації соціальної політики в регіонах).

15. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна, І.О. Іртищева // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Вип. 1. – С. 112-118. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: обґрунтовано методичний інструментарій дослідження рівня залежності процесів соціального розвитку у регіоні від дії факторів національного рівня).*

16. Гуріна О.В. Передумови й напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку / О.В. Гуріна // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2018. – № 1. – С. 247-254. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus).

17. Гуріна О.В. Аналіз стану та структурних тенденцій формування людського потенціалу в регіоні / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 22. – 2018. – С. 1066-1073. *(загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: використано авторський методичний підхід для аналізу структурних тенденцій формування людського потенціалу).*

18. Гуріна О.В. Стратегічний аналіз середовища розвитку людського потенціалу Причорноморського регіону / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна // Економіка і суспільство. – Вип. 15. – 2018. – С. 519-527 *(загальний обсяг – 0,41 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: обґрунтовано аспекти економічного розвитку та їх вплив на формування людського потенціалу).*

19. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки ефективності регіональної соціальної політики у контексті задоволення суспільних потреб

/ І.О. Іртищева, О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2018. – № 2. – С. 247-254. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: обґрунтовано та систематизовано підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації).*

20. Гуріна О.В. Оцінка впливу регіональної економіки на стан соціальної сфери Причорноморського регіону // О.В. Гуріна, Є.Є. Гуріна, Ю.А. Работін // Причорноморські економічні студії . – 2018. – Вип. 30/1. – С. 134-139. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,12 друк. арк.: обґрунтовано концептуальні засади оцінювання ефективності соціальної політики в регіонах з позиції задоволення базових соціальних потреб).*

21. Гуріна О.В. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику / І.О. Іртищева, О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Вип. 20/2. – С. 6-11. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: систематизовано напрямки соціалізації економіки України, що сприятимуть адаптації соціальних процесів до європейських стандартів).*

22. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна, І.О. Іртищева // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Вип. 2. – С. 92-98. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: розвинуто оцінку рівня соціально орієнтованого розвитку, через використання системи показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону).*

Матеріали наукових конференцій:

23. Гуріна О.В. Підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна // Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств, Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 23-24 грудня 2015 р. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2015. – Т. 1. – С. 71-73.

24. Гуріна О.В. Теоретичні аспекти трансформації регіональних соціально-економічних систем / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // IV Міжнародна науково-практична конференція [Глобальний економічний простір: Детермінанти розвитку], (15 грудня 2017 р., м. Миколаїв). – Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 119-121. *(загальний обсяг – 0,10 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито складові трансформації регіональних соціально-економічних систем).*

25. Гуріна О.В. Менеджмент відносин з інвесторами: міжнародний, національний та регіональний аспект / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон // Міжнародна науково-практична конференція [Сучасні напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості], (6 квітня 2018 р., м. Запоріжжя). – Класичний приватний університет, 2018. – С. 11-13. *(загальний обсяг – 0,10 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито складові формування відносин з інвесторами на регіональному рівні).*

26. Гуріна О.В. Оцінка рівня безробіття та соціальна політика зайнятості населення України / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна, А.-М.І. Архангельська // II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція [Фінансове регулювання зрушень у економіці України], 18 квітня 2018 р. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2018.– С. 152-155. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: розкрито вплив рівня безробіття та соціальна політика зайнятості).*

27. Гуріна О.В. Особливості регіонального розвитку в умовах

соціалізації економіки / О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // I Міжнародна науково-практична конференція [Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії], (24 травня 2018 р., м. Миколаїв). – Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2018. – С. 32-35. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: розкрито науково-практичні підходи до формування і реалізації стратегічних планів соціального розвитку регіонів).*

28. Гуріна О.В. Інвестиційна активізація галузей як базис регіонального економічного зростання / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон, О.В. Бурцев // International scientific conference The Formation of a Modern Competitive Environment: Integration and Globalization, Part I, May 25, 2018. Greenwich, UK: Baltija Publishing. С. 118-121. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито механізми фінансового забезпечення соціального розвитку регіонів в умовах децентралізації).*

29. Гуріна О.В. Регіональний економічний розвиток через призму активізації експорту / О.В. Гуріна // Міжнародна науково-практична конференція [Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів], (25-26 травня 2018 р., м. Київ). – Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. – С. 78-80.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	14
1.1. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний апарат	14
1.2 Теоретичні аспекти формування конвергентного розвитку в умовах соціалізації	34
1.3. Підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації	51
Висновки до розділу 1	67
Список використаних джерел до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	78
2.1. Передумови й напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку	78
2.2. Методологічний базис формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки	120
2.3. Стратегічні пріоритети міжрегіональні взаємодії в умовах соціалізації економіки	131
Висновки до розділу 2	150
Список використаних джерел до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3 МІЖРЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	161
3.1. Комплексна оцінка соціально-економічного потенціалу регіонів України	161
3.2. Визначення міжрегіональних нерівностей економічного розвитку	175
3.3 Рівень соціалізації регіонів України	188
Висновки до розділу 3	196
Список використаних джерел до розділу 3	200
РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	204
4.1. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику	204
4.2. Політика структурної економічної оптимізації розвитку регіонів в умовах соціалізації	218
4.3. Оцінка ефективності регіональної політики у сфері соціалізації	239
Висновки до розділу 4	266
Список використаних джерел до розділу 4	270

РОЗДІЛ 5 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІ	276
5.1 Інноваційні засади соціалізації регіонального розвитку в умовах трансформації соціально-економічних систем	276
5.2 Фінансові механізми соціально-орієнтованої моделі регіонального розвитку	300
5.3 Концептуальні підходи до формування та реалізації стратегії економічного розвитку регіону в умовах соціалізації	325
Висновки до розділу 5	351
Список використаних джерел до розділу 5	356
ВИСНОВКИ	365
ДОДАТКИ	371

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з базових передумов поступової інтеграції України до Європейського союзу є вирішення проблем адаптації до соціальних стандартів ЄС. Прагнучи стати членом європейського співтовариства, Україна повинна чітко осмислювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики та формувати власну модель соціального розвитку з урахуванням її адаптації до сучасних тенденцій, дотримуючись при цьому базових європейських принципів справедливості, уникнення дискримінації та забезпечення сталого розвитку. Перебуваючи у складних соціально-економічних умовах, що посилюються військовими діями на Сході, анексією Криму та втратою значної частини економічного й людського потенціалу, основними завданнями соціалізації економічного розвитку є формування дієвої системи соціального захисту, боротьба з бідністю й розвиток людського капіталу на основі соціального консенсусу і балансу між різноспрямованими цілями соціального забезпечення й економічної ефективності господарюючих суб'єктів. У зв'язку з цим дослідження досвіду країн ЄС, що спрямовані на формування наукового підґрунтя для розроблення ефективної моделі соціального розвитку населення України не втрачають своєї актуальності.

Проблемами соціально-економічного розвитку регіонів займалися багато вчених, серед яких О. Білорус, З. Варналій, В. Варцаба, І. Вахович, С.Войт, В.Геець, З.Герасимчук, Б. Данилишин, Я. Жаліло, І. Заблодська, І. Іртищева, Т.Коритько, Б. Лавровський, Д. Лук'яненко, Ю. Павленко, О.Павлов, Ю.Пахомов, В. Поліщук, В.Ткач, Л.Транченко, Н. Сментина, Л.Стрижеус, А.Чернихівська, А.Чистобаєва, В. Чужиков, К.Шапошников, О.Шевченко та багато інших. За результатами наукових досліджень вище перерахованих вчених, здійснено формування вагомого науково-методологічного обґрунтування теоретико-методологічних аспектів економічного розвитку регіонів, проте багатогранність та особливість даного

питання в умовах соціалізації доводить необхідність додаткових досліджень економічного розвитку регіонів, що і підтверджує актуальність обраної тематики та дає підстави обґрунтувати мету, завдання та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Отримані автором наукові результати, розроблені теоретико-методологічні положення й висновки відповідають тематиці науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка, зокрема темам: «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), у межах яких розроблено концептуальні засади оцінювання ефективності соціальної політики в регіонах з позиції задоволення базових соціальних потреб, їх впливу на формування й розвиток людського потенціалу у контексті теорії мотивації та розвинуто відповідний розрахунково-аналітичний інструментарій й алгоритм оцінки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування теоретико-методологічних та прикладних засад економічного розвитку регіону в умовах соціалізації та удосконалення стратегічних напрямів формування територіально-галузевих структур в умовах соціалізації.

Для досягнення поставленої мети сформульовані такі завдання:

- обґрунтувати сутність та основний категоріальний апарат соціалізації економіки;
- обґрунтувати теоретичні аспекти формування конвергентного розвитку в умовах соціалізації;
- систематизувати підходи до оцінки процесів економічного розвитку

регіонів в умовах соціалізації;

- сформувати передумови й напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети міжрегіональні взаємодії в умовах соціалізації економіки;
- охарактеризувати тенденції змін показників соціально-економічного розвитку та здійснити комплексну оцінку соціально-економічного потенціалу регіонів України;
- розробити методичний інструментарій дослідження залежності процесів соціального розвитку регіонів від факторів національного рівня;
- обґрунтувати концептуальні засади та розвинути аналітичний інструментарій оцінювання ефективності соціальної політики регіону;
- з'ясувати особливості формування та реалізації соціальної політики у країнах ЄС з метою виявлення перспективних напрямків адаптування кращого досвіду соціального розвитку країн у вітчизняну практику;
- розвинути концептуальні підходи до формування та реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону;
- розглянути інноваційні засади соціалізації регіонального розвитку та запропонувати шляхи їх імплементації в процеси управління соціальним розвитком регіону умовах трансформації соціально-економічних систем;
- удосконалити методичні та практичні підходи до формування і реалізації стратегічних планів соціального розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку соціально-економічних систем регіону.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні імперативи, методичні підходи до формування моделі економічного розвитку регіону в умовах соціалізації.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові положення економічної теорії, теорій регіонального розвитку та соціалізації, праці вітчизняних науковців та зарубіжних дослідників в сфері

регіонального соціально-економічного розвитку.

Дисертаційна робота здійснена з використанням загальнонаукових та економіко-статистичних методів: аналізу та синтезу – для всебічного вивчення процесів регіонального економічного розвитку; систематизації – для оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації; статистичні – для оцінки тенденцій змін показників соціально-економічного розвитку та здійснення комплексної оцінки соціально-економічного потенціалу регіонів України; прогнозування – для оцінювання ефективності соціальної політики регіону, процесів фінансового забезпечення соціального розвитку регіонів в умовах децентралізації; комп'ютерної обробки, графічного представлення та аналізу інформації за допомогою програм Microsoft Excel- для обґрунтування відповідних стратегічних програм соціальної політики регіону.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, звітні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших міністерств і відомств, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали конференцій і семінарів, монографії, збірники та наукові статті; інтернет-ресурси тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі викладено теоретико-методологічні засади і практичні рекомендації щодо формування моделі економічного розвитку регіону в умовах соціалізації. Найбільш важливими науковими результатами, що характеризуються новизною, є наступні положення:

вперше:

- запропоновано концептуальні підходи та розроблено модель формування і реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону, що розкриває її зміст, основні складові (пріоритети, проекти та політика у сфері соціального забезпечення економічного розвитку територій), а також місце у стратегії соціально-економічного розвитку, що дозволяє визначати

найбільш ефективно поєднання інструментів та методів реалізації стратегічних цілей регіону в умовах сучасних змін;

- обґрунтовано концептуальні засади оцінювання ефективності соціальної політики в регіонах з позиції задоволення базових соціальних потреб, їх впливу на формування й розвиток людського потенціалу у контексті теорії мотивації та розвинуто відповідний розрахунково-аналітичний інструментарій й алгоритм оцінки, використання якого дозволяє здійснювати порівняльний аналіз, моніторинг та міжрегіональне співставлення ефективності управління соціальними процесами на різних рівнях агрегування;

- розроблено методичний інструментарій дослідження рівня залежності процесів соціального розвитку у регіоні від дії факторів національного рівня на основі порівняльної оцінки відповідних структурних зрушень та тенденцій їх розвитку на мезо- і макрорівнях, що дозволяє: ідентифікувати проблеми соціального розвитку регіонів; визначати рівень соціальної конвергенції між регіонами у розрізі визначеного переліку показників соціального становища та ключових детермінант регіонального зростання в умовах соціалізації;

удосконалено:

- наукове тлумачення поняття «соціалізація», яке відрізняється з-поміж існуючих тим, що визначається як процес оптимізації державного регулювання на основі створення системи інституцій здатних забезпечити пріоритетність соціальних цілей в розвитку держави, де чітко обґрунтовано сукупність взаємозв'язків між державою, її інституціями та індивідами. В свою чергу, на регіональному рівні головною метою соціалізації економіки є створення підвалин для реалізації якісних зрушень в системі споживання різних категорій населення, структурі попиту та пропозиції, якісних на кількісних умовах життя населення;

- підходи до реалізації процесу соціалізації економіки регіонального рівня через узгодження і координацію індивідуальних та суспільних інтересів

за допомогою вироблених суспільством норм і цінностей у напрямі досягнення економікою регіону суспільного оптимуму та підвищення соціального добробуту. Це дозволить представити основні шляхи і результуючі фактори соціалізації регіонів на основі зміни домінанти з економічного відтворення на категорію соціального відтворення;

- методологічний базис формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки побудова якого базується на зростанні ролі інформації та знань, що на відміну від традиційних, спирається на загальні цінності розуму, гуманізму, справедливості та вимагає по-новому розглядати й суб'єкти економічної системи;

- класифікацію факторів впливу на формування сучасного стану економічного розвитку регіонів України, що відрізняється наявністю двох груп складових: дестимулятори (пов'язані із неврегульованістю політичної ситуації й низьким рівнем соціального захисту населення) та стимулятори (пов'язані з реформами децентралізації, зростанням повноважень, відповідальності та можливостей місцевих громад);

- ключові пріоритети та інструменти розвитку системи управління соціальними процесами в Україні, які на відміну від інших містять напрямки: забезпечення прав людини та рівноправного доступу до державних послуг (освіти, культури, охорони здоров'я); забезпечення соціальної справедливості; пріоритетне інвестування в людський розвиток; сприяння зайнятості населення та розвитку підприємництва, що базуються на імплементації кращого Європейського досвіду у сфері формування та реалізації соціальної політики;

- систему критеріїв та показників оцінювання ефективності реалізації соціальної політики в регіонах, що на відміну від існуючих, базуються на врахуванні групи мотиваційних чинників, спрямованих на забезпечення базових основ реалізації людського потенціалу, згруповані за реалізації основних груп потреб населення та ідентифікуються за такими результативними елементами: відтворення населення, соціальна безпека,

соціальні умови, соціальний розвиток та людський розвиток;

- трактування поняття «стратегії соціалізації регіону», що, на відміну від відомих, розглядається у роботі як унікальне поєднання нормативно-правових, організаційно-адміністративних, гуманітарно-пропагандистських, економічних та науково-технічних заходів, комплексна реалізація яких сприятиме досягненню цілей соціального розвитку, відтворенню населення та забезпеченню високої якості життя й вирішенню соціальних проблем регіону у довгостроковій перспективі;

- понятійно-категорійний апарат фінансового механізму забезпечення соціально-орієнтованого розвитку, що розглядається як комплексна система горизонтальних та вертикальних фінансових відносин щодо формування оптимально поєднаних та економічно збалансованих джерел і напрямків фінансування соціальних потреб населення у відповідності з державними цілями соціально-економічного розвитку регіону і, на відміну від традиційної, передбачає впровадження відповідних нормативів, стандартів та принципів партисипативної участі громадян у процесах формування регіональних соціальних програм і контролю розподілу бюджетних коштів на їх реалізацію;

набули подальшого розвитку:

- підходи щодо регулювання регіонального розвитку через застосування до вивчення міжрегіональних поєднань теорій просторового обміну товарами та факторами виробництва, розробленими для відкритої національної економіки та застосування часткових теорій розміщення виробництва, просторового розвитку економіки та регіонального розвитку. Відповідно до цього наповнюється новим змістом і індикатор ефективності виробництва – економічна ефективність втрачає свою пріоритетність – домінантою стає соціально-економічна ефективність;

- оцінка рівня соціально орієнтованого розвитку, через використання системи показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону, що дозволяють у повній мірі оцінити основні критерії, а

саме співставність економічної ефективності та соціальної справедливості у розподілі ВВП, забезпечення відтворення соціально–економічної системи та її соціально–економічної безпеки, оцінка рівня конкурентоспроможності регіону.

- визначення механізмів фінансового забезпечення соціального розвитку регіонів в умовах децентралізації та шляхи їх оптимізації за рахунок розширення повноважень місцевих органів влади у сфері фіскальної політики та диверсифікації джерел неподаткових надходжень, оптимізації механізмів соціального забезпечення на основі впровадження адресної допомоги та концентрації на визначених потребах і пріоритетах соціального розвитку території;

- науково-практичні підходи до формування і реалізації стратегічних планів соціального розвитку регіонів, що, на відміну від традиційних базуються на засадах реінжинірингу та передбачають міжфункціональну координацію та узгодження соціальних цілей і робіт делегованих вищими рівнями управління з відповідним прогнозом соціальних потреб та ресурсів їх реалізації у рамках визначених соціальних процесів та відповідних соціальних технологій на низових рівнях.

Практичне значення одержаних результатів результатів полягає в можливості практичного втілення запропонованих рекомендацій щодо оцінювання ефективності соціальної політики в регіонах з позиції задоволення базових соціальних потреб та щодо розробки стратегічних напрямів соціального розвитку регіонів. Розроблено концептуальні основи формування політики структурної економічної оптимізації розвитку регіонів в умовах соціалізації.

Основні положення, висновки і рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності профільних організацій, відомств та управлінь. Концептуальні підходи до формування і реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону використовуються Регіональним фондом підтримки підприємництва в

Миколаївській області (довідка № 18/60 від 22.06.2016 р.). Результати дослідження щодо розробки стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку використовуються Бюро регіонального розвитку, КП Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 662 від 21.10.2016 р.), Херсонською обласною радою (довідка № 72-162-355/117 від 27.11.2017 р.), Управлінням інфраструктури Миколаївської обласної державної адміністрації (довідка № 216-02 від 19.02.2018 р.) та Миколаївським обласним фондом розвитку і підтримки громадських ініціатив (довідка № 40 від 14.02.2018 р.). Методологічний інструментарій оцінки соціально-економічного потенціалу впроваджений в навчальний процес Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського (довідка №1/25-30 від 15.02.2018 р.).

Особистий внесок дисертанта. Всі наукові результати, викладені в дисертації належать автору особисто. З наукових публікацій, що у співавторстві, використані лише ті матеріали, які є результатом особистої праці здобувача. Робота не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Найбільш вагомі теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації дисертаційного дослідження апробовано на численних науково-практичних конференціях найважливішими серед яких є: IV Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств» (м. Дніпропетровськ, 23-24 грудня 2015 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Глобальний економічний простір: Детермінанти розвитку», (15 грудня 2017 р., м. Миколаїв); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості», (6 квітня 2018 р., м. Запоріжжя); II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Фінансове регулювання зрушень у економіці України», (18 квітня 2018 р., м. Мукачеве); I Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної економіки в контексті

реалізації євро інтеграційної стратегії», (24 травня 2018 р., м. Миколаїв); International scientific conference «The Formation of a Modern Competitive Environment: Integration and Globalization», Part I, (May 25, 2018. Greenwich); Міжнародна науково-практична конференція [Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів], (25-26 травня 2018 р., м. Київ); щорічні конференції професорсько-викладацького складу Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. Петра Василенка (Харків, 2015-2018 рр.) та Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського (Миколаїв, 2015-2018 рр.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 29 наукових праць загальним обсягом 38,1 авт. арк., з яких особисто автору належить 31,1 авт. арк. Із них: 1 одноосібна монографія, 21 стаття у наукових фахових виданнях, у т.ч. 13 – у виданнях України, що внесено до міжнародних наукометричних баз, 7 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списків використаних джерел до кожного розділу. Основний обсяг дисертації становить 370 стор. комп'ютерного тексту, який містить 37 таблиць і 48 рисунків, 5 додатків – на 19 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний апарат

Протягом останніх десятиліть обмін капіталом, товарами, послугами, інформацією став звичною нормою сучасних економічних відносин, а масштаби цих процесів, на відміну від минулого століття, стають дедалі грандіознішими. Для обслуговування цих потоків створено необхідну інфраструктуру (біржі, посередницькі організації, страхові установи та ін.), яка працює в більшості великих міст планети і спрямовує інформацію до головних «гравців» економіки.

На світовій арені функціонують сильні транснаціональні компанії та інші структури, бюджет яких суттєво перевищує бюджети значної кількості країн світу. Основні світові ринки, як правило, контролюються постійними суб'єктами, які не зацікавлені в появі нових конкурентів. Вільні інвестиційні ресурси перебувають у постійних пошуках країн свого максимального прибутку, незважаючи на особливості їх економічного й соціального функціонування та перспективи подальшого розвитку.

«Українські соціально–економічні системи різних рівнів також перебувають під постійним впливом наведених факторів, що змушує їх у міру можливостей використовувати або нівелювати параметри дії світогосподарських процесів, які, в окремих випадках, можуть становити загрозу для держави» [1].

На момент здобуття незалежності в 1991 році Україна успадкувала другу за обсягом економіку серед колишніх республік СРСР з розвиненою інфраструктурою та переробною промисловістю, яка забезпечувала виробництво валової доданої вартості як мінімум на рівні сусідніх країн. Очі-

кування суспільства були дуже високими. Однак те, що відбулося потім, а саме тривалий період перерозподілу суспільного багатства та накопичення первинного капіталу, стало руйнівним для національної економіки.

Україна не спромоглася пройти весь шлях необхідних реформ, що впроваджують базові економічні свободи – захищену приватну власність та рівні засади конкуренції. Як наслідок, не вдалося досягнути того, на що сподівався народ України – зростання добробуту на основі чесної праці, підприємництва, раціонального використання природних ресурсів і виробничої інфраструктури.

З відстані часу стає очевидним, що на момент проголошення незалежності не було розуміння всього комплексу вимог, які стояли перед суспільством. В Україні потрібно було одночасно збудувати державні інститути та змінити принципи функціонування економіки з планової на ринкову. Вочевидь, виконання цих завдань вимагало професійно компетентних менеджерів з відповідною системою цінностей, які спонукали б їх займатися питаннями суспільного блага, а не власного збагачення.

Щонайменше три покоління громадян України не мали досвіду розуміння економічних свобод, як категорій демократії. В суспільстві були відсутні навички свідомого вибору, приватної ініціативи та підприємництва. Держава і державні інститути, що постали за таких умов, виявилися слабкими до окремих групових впливів, які спрямовували їх діяльність на власну користь. Політика стала найприбутковішим бізнесом, а небезпечний для економіки соціальний популізм – нормою поведінки політиків.

Основною причиною негативного розвитку української економіки була і залишається слабкість державних інститутів, не здатних протистояти вузьким груповим впливам, які спрямовують державні рішення на власну користь. За весь період незалежності не були здійснені реформи, які формують конкурентне середовище, ринкові механізми в тарифо- та ціноутворенні, захищають права приватної власності та забезпечують передачу виробничих активів ефективним власникам.

«Економічний вакуум» призвів до посилення соціального напруження в державі та дезінтеграційних процесів. З рештою Україна втрачає економічну суб'єктність і зараз критично залежить від зовнішньої кредитно-донорської допомоги.

В економічній історії України протягом 2000–2008 рр. був відносно тривалий період зростання. Основним драйвером зростання з початку 2000-х років був експорт товарів – носіїв природної ренти (руда, метал, добрива, зерно). До дії цього чинника в період 2005–2008 рр. приєднався масовий притік короткострокових іноземних інвестицій та запозичень, переважно у фінансовий (банківський) сектор, торгівлю та операції з нерухомістю.

Це спричинило зростання споживчого кредитування та відповідного поживавлення кінцевого споживання населення, однак воно забезпечувалося за рахунок випереджуючого зростання імпорту, оскільки внутрішнє виробництво споживчих товарів не мало відповідної матеріальної бази. Сприятливі можливості для реструктуризації та підвищення конкурентоздатності промисловості в той період не були використані, оскільки зростання платоспроможного попиту населення, в тому числі і за рахунок бюджетної політики держави, що сприяла збільшенню доходів громадян, значно випереджало можливості його інвестиційного задоволення. В результаті в 2014 р. реальний валовий наявний дохід населення перевищив рівень 1990 р. на 17%, обсяг ВВП становив 64,7% від рівня 1990 р., а обсяг інвестицій в основний капітал – 28,7%.

В країні гостро назріло питання відновлення стабільних внутрішніх джерел інвестування соціально-економічного розвитку, що потребує узгоджених дій, спрямованих на подолання дефіцитності балансів, що забезпечить оптимізацію структури кінцевого використання ВВП в частині підвищення рівня валового нагромадження основного капіталу.

Різні школи економічної думки по-різному класифікували соціально-економічні системи. В сучасній економічній теорії провідними критеріями є форма власності на засоби виробництва та спосіб координації економічної

діяльності. Стосунки власності чинять вирішальний вплив на внутрішнє наповнення економічної системи будь-якої країни. «Економічна система – це сукупність усіх соціально–економічних процесів, що здійснюються в суспільстві на основі діючих в ньому організаційних форм власності» [2, с.85]. Зазвичай, більшість економістів сходяться на думці, що в сучасному світі функціонують два типи економічних систем – ринкові та неринкові економічні системи (традиційна економіка та адміністративно–командна економіка).

В сучасному трактуванні існує декілька видів «соціальних економік», що вирізняється різними підходами. Можна виділити «скандинавську», «американську», «західноєвропейську» та «японську» економіки. Для «скандинавської» соціально–економічної моделі основними характеристиками є наступні:

- висока питома вага державного сектора;
- діяльність крупних фінансових груп ;
- активний розвиток кооперативного сектору та кооперативного руху;
- дуже висока кваліфікація робочої сили;
- соціальна спрямованість економічної політики;
- досягнення соціального добробуту;
- екологічні пріоритети.

Американська модель є більш ліберальною, при цьому роль держави є значно меншою, велике значення має приватне підприємництво і відповідно приватна система соціального страхування.

В західноєвропейській моделі держава бере на себе ширші зобов'язання щодо забезпечення соціально незахищених верств населення, але на сьогодні внаслідок економічних кризових явищ, ці соціальні програми значно скоротилися.

«Японська модель, по суті, є змішаною – більш соціальна ніж американська, але більш ліберальна ніж західноєвропейська. У цій країні надзвичайно високий дух «кланової організованості», коли стосунки

будуються на особистому авторитеті, зв'язках, впливі, взаємодопомозі. Японія є небаченим симбіозом ринкової конкуренції, приватного господарювання і раціоналізму з колективною дисципліною, самообмеження, кооперації, взаємодопомоги» [2, с.85].

В Україні дуже складна ситуація з вирішенням соціальних питань. Сьогодні українське суспільство повертається до життя у вирі негативних оцінок, і домінуючою точкою зору знову стає думка, що Україна рухається в неправильному напрямку. Заміри суспільних настроїв показують, що вже зараз можна констатувати «вікно можливостей» багато в чому втрачається і відповідно поширюється відчуття втрачених можливостей. За результатами соціологічного опитування: у липні–серпні 2015 року опитано 2226 представників економічно активного населення України та 403 представники малого, середнього та великого бізнесу, яке проведено Інститутом економіки та прогнозування НАН України на замовлення Федерації роботодавців України. За результатами цього дослідження, невдоволення викликає не лише напрям руху держави, який оцінюється більшістю населення як помилковий, але й темп впровадження нечисленних позитивних зрушень.

Українське суспільство поступово втрачає готовність потерпати від економічних труднощів заради покращення життя в довготривалій перспективі (з 56% у вересні 2014 року до 29% в липні 2015 року), та запаси дефіцитних суспільних та матеріальних ресурсів на всіх рівнях від пересічного громадянина, до держави в цілому. Має місце негативна оцінка змін в економічному становищі країни.

Більше половини громадян відносять до Топ–3 ключових економічних проблем:

- війну на Сході України (74%),
- зростання цін на товари і послуги (58%),
- завищені тарифи на житлово-комунальні послуги (53%).

Таке ранжування зберігається в усіх регіонах опитування та не залежить від типу населеного пункту чи соціального статусу респондента.

Саме погіршення рівня життя, зростання цін, затримка виплат заробітних плат виступають домінантними чинниками можливих протестних акцій. На початку осені 2015 р. дослідження засвідчило наскрізне поширення песимізму та стрімке падіння впевненості в наявності сил, здатних підняти економіку. Основну відповідальність за економічний розвиток країни та добробут пересічних громадян населення звикло покладати передусім на Уряд і бізнес, але ані Уряд, ані бізнес не мають достатньої громадської підтримки для одноосібного здійснення перетворень на тлі зневіри більшості людей.

На перший погляд, пріоритет демократичних цінностей безсумнівний для майже половини (43%) економічно активних громадян, що нібито робить демократію загальнонаціональним вибором. Вірять у те, що за певних умов авторитарне правління має перевагу над демократією значно менше опитаних (28%), решта не надає переваги тому, чи правління демократичне, чи авторитарне (28%). Однак постановка питання в економічному ракурсі докорінно змінює співвідношення відповідей. Обираючи між країною, де мало політичних свобод, але міцне економічне зростання, та країною, в якій є всі політичні свободи, але слабка економіка, більшість (61%) обирає життя в першій.

Отже, з різних причин переважна більшість населення готова жертвувати свободами заради матеріального благополуччя: причини такого вибору можуть бути різні – від розчарування у демократії, до думки, що останньої вже досить, і «частину» можна обміняти на добробут, не зазнавши втрат. З соціологічної точки зору, така поведінка може пояснюватися тим, що цінністю стає лише дефіцитна річ, цінність виникає лише тоді, коли чогось не вистачає, а не вистачає, за оцінками населення, задоволення цінностями матеріального характеру, що вимушено штовхатиме і реформаторів, і населення до реформ патерналістського характеру, особливо в короткостроковому та середньостроковому вимірі.

Цей висновок підтверджують соціологічні опитування, які фіксують

схильність більшої частини населення країни до патерналізму та авторитарного державного контролю. Переважна більшість населення виступає за впровадження державою єдиних для всіх «правил гри» (76,6%), висуває вимогу піклування про громадян із забезпеченням гідного рівня життя (86,6%). Відповідно, 42% економічно активного населення готові до того, що держава втручатиметься у життя та економічну активність своїх громадян. Обираючи межі відповідальності держави за благополуччя своїх громадян, більше половини вказує, що Уряд має нести відповідальність за добробут всіх громадян.

Безсумнівним лідером серед пріоритетів населення в опіці збоку держави на сьогодні є охорона здоров'я (53,1%), допомога малозабезпеченим (26,3%), виплата пенсій (25,3%), допомога Збройним силам (22,8%) та освітня галузь (22,3%).

Середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу перевищує реальне значення прожиткового мінімуму вдвічі. Витрати на харчування (без врахування відвідувань закладів громадського харчування), транспорт та комунальні послуги у середньому становлять 56% від сукупного прибутку домогосподарства, а витрати лише на харчування – 38% від сукупного прибутку домогосподарства. 38% респондентів повідомили, що їхнє домогосподарство витрачає на харчування понад 40% прибутку, що є індикатором бідності.

В умовах економічної кризи та складної військово-політичної ситуації в Україні відбувається певний сплеск зовнішньої трудової міграції. Зафіксовано доволі високий ступінь бажання економічно активного населення України виїхати за кордон (22%), однак реальна готовність до виїзду є невеликою. Хоча деклароване бажання переїзду в межах України є дещо меншим, ніж бажання виїзду за кордон, реально опитані вже ж таки більш готові саме до внутрішньої державної, а не до зовнішньої міграції. Основними причинами формування міграційних настанов є економічні, навіть наявність військового конфлікту поступається за силою впливу економічним чинникам.

Серед економічно активних мешканців України спостерігається доволі висока готовність до переїзду на території, де є нестача населення, за умови забезпечення гідною зайнятістю та житлом. Отже, тільки в разі вирішення Урядом проблеми інвестування в економіку таких територій, покращення їх демографічної ситуації є цілком реальним.

Відбувається «нормалізація» позанормативних практик – хабарництво, ухиляння від сплати податків, неофіційні платежі за послуги. Пояснюючи, чому люди дають хабарі, більше, ніж половина опитаних представників економічно активного населення вказує, що: ця практика стала нормою нашого життя (60,6%, сума трьох виборів); що якщо не дати хабар – то й питання не вирішиться (55,9%); людям так простіше і легше вирішити їхні проблеми (55,6%). Найчастіше до корупційних дій опитані/члени їх домогосподарств вдаються при одержанні медичних послуг у державній системі охорони здоров'я (36,7%). На другому місці серед корупційних послуг – взаємодія з МВС (17,6%). Про неофіційні винагороди при запиті офіційних документів повідомили 12% опитаних, майже стільки ж (11,3%) зазначили, що платили неофіційно або дарували подарунки при здобутті державної освіти (університет, коледж, ПТНЗ).

Економічно активне населення розглядає ухиляння від податків радше через оцінку потенційних небезпечних наслідків такої діяльності, ніж крізь призму моралі (зокрема, 84,3% опитаних з цієї групи скоріше погоджуються з твердженням про те, що таке ухиляння є небезпечним, а 70,5% – із тим, що це аморально).

Ще одним з проявів тіньового сегменту економіки є наявність тіньових доходів громадян. Спостерігається зростання частки економічного активного населення, яке має тіньові доходи, в період загострення фінансово-економічного становища (піки спостерігались у грудні 2009 року (24%), вересні 2013 р. (31%), серпні 2014 р. (29%) та серпні 2015 р. (27%)) та зменшення цієї частки в період стабілізації. Для майже половини (48,5%) тих, хто отримує тіньовий дохід, такі надходження становлять більш, ніж

половину загального прибутку. 69% готові працювати більше, важче, додатково, понаднормово, аби заробити більше, якщо не вистачатиме на поточні витрати. Більше половини (57%) готові змінити місце роботи або перекваліфікуватися.

Серед економічно активного населення країни немає єдності в поглядах на роль та обмеження, які накладає різниця в доходах: для 38,4% прийнятною є модель, в якій доходи мають бути «більш рівними», а для 41,3% прийнятна модель розвитку, в якій більший прибуток стає винагородою за індивідуальні зусилля (позиція ще 17,9% з цього питання скоріше невизначена).

У питаннях власності половина опитаних віддає перевагу моделі розвитку, в якій частка державної власності в економіці повинна бути збільшена (50,9%), а схиляються до збільшення частки приватної власності 23,9% (22,8% зайняли проміжну позицію). Такий підхід є гальмом реформ, особливо, якщо врахувати, що в Україні не вдається реалізувати державу, що здатна ініціювати і впроваджувати інновації, які власне і є основою модернізації економіки.

У питанні рівної відповідальності перед законом 71,9% висловилися за суворе дотримання законів без жодних винятків. Аналіз устремлінь населення в питаннях реформування економічного середовища дозволяє зробити висновок: по-перше, про те, що українське суспільство налаштоване на суттєве реформування економічних стосунків в державі; по-друге, що ринкова трансформація економічної системи України почалася без належного інституційного забезпечення. Незважаючи на декларації про сприяння розвитку підприємництва, в Україні було створено громіздке і запутане законодавство, бракує чіткої системи захисту прав власності і конкуренції.

Необхідне подальше поширення в українському суспільстві ліберальних цінностей та привабливості ринкової економіки, що має сприяти встановленню ефективного економічного порядку, який створить стабільну соціальну базу реальних реформ.

У контексті впливу на соціально-економічні настрої населення актуальним є впровадження економічних стимулів, зокрема, запобігання недооцінюванню кваліфікованої праці, її низької вартості, як це відбувається на більшості підприємств і організацій державного сектора, на впровадження економічних важелів регулювання видатків, пов'язаних з надвисокою оплатою праці в окремих монополізованих галузях.

Необхідним є переналаштування системи реформування, а саме: визначення зрозумілих алгоритмів проведення реформ із захистом від саботажу та імітації; впровадження оптимальних систем управління інституційними реформами та використання об'єктивних показників їх ефективності (не по тому, що робилося, а по тому, що зроблено); дистанціювання від інституційних реформ груп з явними конфліктами інтересів (відсторонення від реформ тих, хто життєво зацікавлений у їх провалі, всупереч поширеній практиці віддавання реформ «на відкуп» саме таким суб'єктам).

«Важливо розуміти, що економічна якість розвитку (ефективність, прибутковість) має поєднуватися із соціальною якістю (високий рівень освіти, охорони здоров'я, рівень добробуту і тривалість життя, задоволеність характером та умовами праці тощо). Розуміння природи й ролі соціалізації повинно бути вільне від традиційних міфів та уявлень, наприклад таких, як безоплатність соціальних послуг, державний патерналізм їх забезпечення, неефективна природа вкладень у соціальну сферу тощо» [3, с.10].

Соціалізація економіки повинна бути спрямована на виявлення потенціалу людської особистості. Але ключове протиріччя сучасного постіндустріального суспільства – суперечність між обмеженістю ресурсів держави та системою швидко зростаючих соціальних зобов'язань. І саме це визначає зміст найбільш гострих соціальних та економічних проблем провідних держав світу. Економічне зростання створює сприятливі можливості для реалізації зазначених завдань, проте необхідність їх обліку може виступати і як фактор його уповільнення.

«Соціальне має справу, переважно, з механізмом розподілу,

перерозподілу і споживання благ (у першу чергу – національного доходу) через бюджетну систему країни, яка спирається на податкову політику та політику доходів населення, за допомогою яких здійснюються інвестиції в розвиток соціальної інфраструктури, тобто «людський капітал», виплати соціальних трансфертів, а також раціоналізація структури і динаміки доходів різних прошарків населення тощо» [4, с.56].

Соціалізація у вузькому розумінні – це процес розуміння суб'єктами соціально–економічних відносин своїх основних ознак, в результаті чого відбувається вироблення норм і правил життєдіяльності. В більш широкому розумінні, соціалізація трактується як посилення ролі індивіда і його соціокультурного досвіду в житті суспільства, активізацію соціальних інститутів (інституту інтелектуальної власності; інституту господарської етики; інституту соціального партнерства; інститутів, що визначають способи взаємодії науки і бізнесу; інституту соціальної конкуренції; інституту соціального захисту), підвищення ролі соціальної сфери в системі суспільного відтворення.

Говорячи про соціалізацію економічних систем, слід відмітити, що вона означає зростання ролі знань, культури, інформації, господарської етики у формуванні кінцевого продукту.

«Зростання ролі соціалізації – це курс, що задає певний вектор руху, при якому об'єктивна соціальна нерівність мусить бути збалансована пошуками справедливості. Зростання соціальної орієнтації потребує «підтримки певної рівноваги між демократичними інститутами і сильною державною владою, державним, регіональним, підприємницьким регулюванням економіки і ринковим механізмом саморегулювання, приватною і державною власністю, економічною ефективністю і соціальною справедливістю» [3, с.11].

«Соціалізація економіки упорядковує і структурує економічні відносини за допомогою правил і норм, сприяє підвищенню стійкості економічної системи та формує довгострокові чинники її стабільного розвитку» [5, с. 18].

Зокрема, "К. Флексер трактує «термін «соціалізація економіки» як процес, що надає можливість «кожній людині більш повної участі в прийнятті рішень, що визначають його долю та якість життя» [7, с. 92].

Проводячи монографічний аналіз терміну «соціалізація» нам більше імпонують думки авторів, що визначають соціалізацію довготривалим процесом, в якому задіяна складна сукупність взаємозв'язків між державою, її інституціями та індивідами.

До класичних трактувань можна віднести позицію Й. Шумпетера, який розглядає «соціалізацію як засіб досягнення економікою соціальної орієнтації, та вважає, що соціалізація являє собою «збільшення частки державної влади і державних послуг, заходи державного контролю у сфері виробництва та розділу, розвиток змішаних приватно-державних форм організації» [8, с. 482].

Ретельно досліджують категорію соціалізації і українські вчені. Зокрема, О. Головніна вважає, що соціалізацію слід трактувати як «процес становлення нового типу економічної системи» [9, с. 8]. Досліджуючи цю категорію ми теж вважаємо за доцільне розглядати її саме як процес, що відбувається в межах економічної системи. В той же час автори А. Гриценко та С. Кирєєва, підтверджуючи нашу думку, теж трактують це як процес, «...пов'язаний з підвищенням ролі людини, її здібностей і знань у виробництві». Він «складається з подолання відчуженості працівників від засобів виробництва, перетворення праці із засобу заробляння грошей на засіб само-реалізації особи, перерозподіл ВВП з метою зменшення соціальної нерівності...» [10, с. 30–31].

Український дослідник В. Гришкін визначає категорію соціалізації як «всеохоплюючу спрямованість щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки політики відповідальності щодо взаємообумовленого функціонування й розвитку згідно зі стандартами сучасної цивілізації» [11, с. 31]. І.О. Стеблянка зазначає, що «залучення

категорії відповідальності, беззаперечно, є гарантією якщо не ліквідації, то пом'якшення механізму гальмування щодо просування суспільства до вищого рівня добробуту населення» [12].

Н. Дєєва розглядає «соціалізацію економіки з точки зору інституціональної економіки, зазначаючи, що вона «є складним поєднанням інститутів та інституцій, потреб і форм їх прояву та економічної реалізації у часі» [13, с. 115].

Енциклопедичні словники трактують «соціалізацію економіки – як одну з ключових складових світового процесу, що проявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці і житті людей, пом'якшенні соціальної диференціації і зростанні значення соціальної сфери, деперсоніфікації власності та інших явищах і процесах» [15, с. 140]. А з точки зору соціології, «соціалізація – це процес інтеграції індивіда в суспільство шляхом засвоєння ним певних цінностей, норм, установок, зразків поведінки і всієї сукупності людських знань, властивих даному суспільству» [16, с. 25].

Український науковець Ю. Зайцев підкреслює, що, «соціалізація економіки знаходить свій вияв у становленні та розвитку тенденції, згідно з якою під впливом потреб виробника прискорюється процес засвоєння у власних інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому» [14, с. 4].

Враховуючи особливості ринкової економіки, економісти трактують соціальну ринкову економіку – «як вищу стадію розвитку ринкової економіки, в якій ринкові методи господарювання поєднуються з державним регулюванням економіки, її соціальною спрямованістю» [17, с. 12]. Відповідно «соціально орієнтована економіка – особлива форма ринкового господарювання, свідомо спрямована державою і суспільством на вирішення певних соціальних завдань» [18, с. 7].

Оцінка існуючих теоретичних розробок категорії «соціалізація

економіки» дає можливість стверджувати, про різноманітність тлумачення цього терміну, але деякі формулювання є занадто поверховими. З кінця 20 століття дослідження проблем соціалізації економіки велись досить активно, але єдиного системного поняття цієї категорії так і не було визначено. Соціалізацію економіки, на наш погляд, слід розглядати як поєднання інтересів різних соціальних груп населення, держави та її інституцій при розробці та реалізації економічної політики.

Зміст соціалізації економіки охоплює процеси, які забезпечують якісні зміни в структурі потреб, попиту та споживання, образі і якості життя, умовах розвитку людини. Як зазначалося вище, ми дотримуємося думки про розуміння соціалізації, насамперед, як процесу. І керуючись тими тенденціями, що склалися в сучасному суспільстві щодо формування основ добробуту населення, вважаємо доречним тлумачити соціалізацію економіки як процес оптимізації державного регулювання на основі створення системи інституцій здатних забезпечити пріоритетність соціальних цілей в розвитку держави. І, відповідно, головною метою соціалізації економіки на макро- та мезорівні є створення підвалин для реалізації якісних зрушень в системі споживання різних категорій населення, структурі попиту та пропозиції, якісних на кількісних умовах життя населення.

Реалізація задекларованої концепції соціалізації економіки пов'язується з моделлю соціально орієнтованої ринкової економіки. Соціальною базою такої економіки є великий прошарок економічно активних та забезпечених людей, що здатні адаптуватися до процесів розвитку економіки і нагромаджувати й капіталізувати трудові доходи. Така економіка передбачає використання певних процедур для узгодження інтересів різних соціальних груп; широкого визначення отримує солідарність суспільства і особистості, ідеї соціальної справедливості.

На сьогодні чітко усвідомлено, що параметри динамізму й стійкості в соціально-економічній системі виникають у процесі становлення інститутів і ринкових механізмів, а підтримуються в ході їх еволюції, тобто адаптації до

потреб соціалізації. Тому одним з основних, а може й вирішальних питань успіху у використанні можливостей соціалізації щодо забезпечення суспільних перетворень соціального спрямування є проблема формування та функціонування соціалізаційного комплексу національного господарства.

«Соціальна орієнтація економіки припускає вибір суспільних пріоритетів, цілеспрямоване стимулювання виробництва товарів народного споживання і послуг, підтримку соціальної сфери тощо» [19, с. 8]. На думку Л. Абалкіна, «соціально орієнтована економіка – є постійним стимулюванням економічної активності, формуванням передумов, при яких кожна людина зможе своєю працею, енергією, ініціативою та талантом забезпечити достатні умови для себе та своєї родини» [20, с. 345].

На думку німецьких економістів, соціальна орієнтація економіки – це «метод соціально–економічної політики, який поєднує у собі принцип свободи ринку з принципом соціального вирівнювання» [21, с. 120].

Соціалізація економіки, з точки зору методології, означає «кінцевий стан економічної системи, що припускає на практиці жорстку детермінованість соціально–економічних процесів та їх орієнтацію на реалізацію певних змістовних цінностей» [22, с. 17]. В той же час, «соціально орієнтована економіка стає такою в процесі її еволюційного розвитку, реалізації певних передумов соціалізації держави» [23, с. 10].

На нашу думку, процес соціалізації економіки регіонального, тобто мезорівня є полягає в узгодженні і координації індивідуальних та суспільних інтересів за допомогою вироблених суспільством норм і цінностей у напрямі досягнення економікою регіону суспільного оптимуму та підвищення соціального добробуту.

Соціалізація економіки – є процесом самоорганізації економічних відносин, що відбуваються на нано-, мікро- і макрорівнях економіки, об'єктами якого є індивіди, спільноти індивідів, держава та суспільство.

Проблема соціалізації економічного розвитку передбачає:

– по–перше, облік процесів, які відбуваються в соціальній структурі

сучасного суспільства;

– по–друге, формування ефективного соціального інституту – суб'єкта соціального відтворення, під яким маються на увазі формальні і неформальні норми і правила або система норм, а також історично складені на основі традицій чи правових норм стійкі форми організації спільної діяльності людей, системи установ, покликані задовольняти індивідуальні та суспільні потреби. Рівень розвитку базових соціальних інститутів є відображенням соціальної політики держави. Соціальна політика – це багатовимірне поняття, яке включає в себе всі значущі для життя людей рішення.

Вона має безпосереднє відношення до суспільного добробуту людей, до задоволення їх матеріальних, соціальних і інтелектуальних потреб, до формування поваги до людської гідності і до встановлення соціальної стабільності, соціального партнерства, соціального миру в суспільстві. Соціальна політика не має жорстких просторових і галузевих меж. Соціальна політика, яка формує соціальне середовище країни, не існує ізольовано від природноньої та виробничої систем. У соціальній політиці, як ні в якій іншій політиці, нерідко відбувається відрив мети від засобів.

Оскільки кошти для досягнення соціальних цілей знаходяться не в соціальній, а в економічній, науково–технічній та інших сферах, вони мають власну внутрішню логіку розвитку, відмінну від соціальної сфери. Для них є характерними досить складна структура тимчасового лага, більший ефект запізнювання прийняття рішення техніко–економічних проблем в порівнянні з соціальними. Так, наприклад, особлива система мотивації в економічній сфері (мотиви збагачення, накопичення заради накопичення, виробництва заради виробництва) відсуває на другий план соціальні цілі розвитку, породжує остаточний підхід до соціальної сфери.

Крім того, соціальна політика як розподільна політика, схильна до великого впливу людського фактора, а соціально–розподільні відносини сильно залежать від сформованих в суспільстві уявлень про соціальну справедливість, про рівень розвитку трудової моралі, про відносини до

багатства і бідності і т.д. Опосередкований взаємозв'язок економічних і соціальних сфер через розподільні відносини призводить нерідко до того, що, хоча економічне зростання розширює можливості для вирішення соціальних проблем, ця можливість не завжди перетворюється в дійсність.

Напрями та зміст соціальної політики визначаються, різними складовими. Зокрема - загальним рівнем економічного розвитку держави та цілями соціального розвитку держави. Соціальна держава передбачає збалансованість централізації, децентралізації та самоврядування територій і поселень українського суспільства.

Необхідною умовою ефективного функціонування соціальної держави є реалізація соціальної відповідальності всіх рівнів влади і управління, суспільства, кожного громадянина. Базовою альтернативою адміністративно-розподільчої системи може служити лише субсидіарна соціальна політика.

Досвід розвинених країн з ринковою економікою свідчить про те, що координація діяльності всіх суб'єктів соціальних відносин більш ефективно забезпечується за допомогою спільних зусиль членів суспільства. Діапазон ефективної соціальної політики повинен включати в себе, поряд з наданням підтримки тим людям, які потрапили в скрутне економічне становище, співпрацю з соціальними партнерами, органами влади різних рівнів, добровольними громадськими і міжнародними організаціями, окремими громадянами. Висування комплексної мети, що враховує життєві інтереси різних соціальних верств і реальні взаємозв'язки суспільних процесів, на практиці призводить до вироблення більш реалістичного курсу.

Соціальну рівновагу можна підтримувати в тому випадку, якщо основні соціальні сили мають можливість, з одного боку, реально впливати на прийняті рішення, а з іншого дають можливість реально відчувати результати економічного розвитку. В стратегічному аспекті такий підхід є більш результативним, ніж намагання забезпечити миттєву конкурентоспроможність за рахунок зменшення соціальних витрат.

Згуртоване суспільство здатне досягти великих результатів у всіх

сферах, коли різні соціальні сили і політичні партії, що представляють їх інтереси зайняті не взаємною боротьбою, а спільним рішенням складних проблем.

Підвищення конкурентоспроможності за рахунок зниження соціальних стандартів можливе лише на дуже короткий період. Стійкість розвитку в довгостроковій перспективі базується на інвестиціях в інновації та людські ресурси, на використанні людського капіталу (який стає все більш значущим чинником виживання на міжнародних ринках), що без сильної соціальної політики недосяжно.

Ми намагаємося поєднати ключові позиції регіонального розвитку з специфікою протікання економічних процесів в умовах соціалізації. Відповідно процес переходу регіону на засади соціалізації повинен протікати через систему певних заходів. Це представлено нами в концептуальній моделі переходу економічного розвитку регіонів на засади соціалізації (рис.1.1), в якій представлено основні шляхи і результуючі фактори соціалізації регіонів на основі зміни домінанти з економічного відтворення на категорію соціального відтворення.

Україна демонструє неможливість економічного зростання в умовах зниження соціальних стандартів, так як при цьому у значної частини населення одночасно скорочується сукупний попит і зменшується економічна мотивація до праці. Критеріями ефективності нової соціальної політики можуть стати:

- 1) зростання рівня і якості життя населення;
- 2) розвиток людського потенціалу країни;
- 3) активізація соціальної та трудової мобільності;
- 4) зростання ефективності формування і використання фінансових, матеріальних, інформаційних і кадрових ресурсів соціальної сфери.

Кожен із зазначених критеріїв може бути конкретизований у вигляді параметрів (індикаторів), в тому числі міжнародно визнаних показників соціального розвитку.

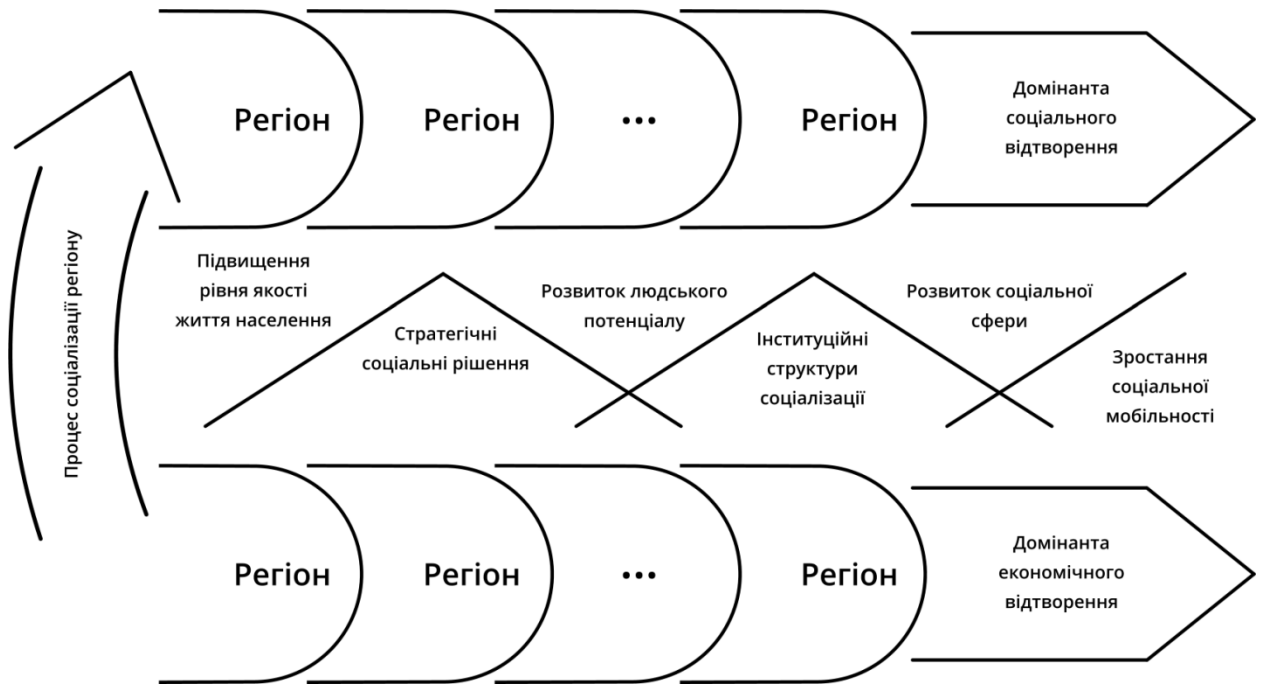

Рис.1.1. Концептуальна модель переходу економічного розвитку регіонів на засади соціалізації (авторська розробка)

Базисом соціалізації економіки є формування відповідної соціальної політики, яка повинна реалізовуватись на наступних принципах:

- солідарна відповідальність всіх суб'єктів соціальної політики;
- відкритість і підконтрольність суспільству;
- толерантність;
- захист працездатного населення на страхових принципах;
- стимулювання активної участі людей у формуванні власного добробуту і в суспільному житті.

Звісно ж, що «вплив соціалізації на економічний розвиток може бути різноплановим, тобто - як позитивним, так і негативним. Позитивність впливу проявляється в тому випадку, коли період функціонування певної системи досить тривалий для того, витрати на соціалізацію та обсяги недоотриманого внаслідок соціалізації прибутку, були менше сформованого соціального ефекту. Таким чином, «збільшення ресурсів і поява додаткових джерел інвестицій в соціальну сферу і соціальний розвиток можливо,

більшою мірою, на базі стійкого економічного зростання». [6]

Сьогодні перспективи розвитку, орієнтовані на людину, почали витісняти перспективи, спрямовані тільки на отримання прибутку. Така переорієнтація ставить перед наукою нові завдання, в основу яких покладено принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки. Даний підхід є альтернативою попереднім концепціям добробуту, суть яких зводилась до того, що матеріальне багатство є найважливішою цінністю, здатною замінити інші цінності. Тому ведення господарської діяльності базувалось на методах із застосуванням підходів, які забезпечать суспільству максимізацію багатства.

Насправді ж, як справедливо зауважує Т.Р. Власова, «національне багатство лише може розширити можливості вибору, але цього може і не відбутися, тому визначальним є не саме по собі багатство, а те, як його використовують країни» [24, с.10]. Ці твердження ставлять під сумнів необхідність таких досягнень.

Економічний аспект соціалізації передбачає підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини, перерозподіл результатів виробництва в цілях суспільства, поліпшення умов виробництва і життєдіяльності населення, що і означає становлення нового типу економіки.

Соціальні інвестиції та інвестиції в людський капітал зростають значно швидше за інвестиції у матеріально-речовий капітал.

До інших ознак «соціалізованої» економіки відносять:

- «розвиток колективних форм приватної власності, її деперсоніфікація через збільшення частки інституційних інвесторів у акціонерному капіталі;
- збільшення частки населення, що стає співвласником національного багатства через пенсійні, інвестиційні та страхові фонди;
- співучасть працівників в управлінні акціонерним капіталом;

Змінюється соціальна структура суспільства: розмиваються соціально-класові відмінності, посилюється вертикальна соціальна мобільність, складаються різні форми соціального партнерства» [25, с.187].

Соціалізація економіки, може розпочинатися зі створення сприятливих зовнішніх умов для задоволення потреб людей, завершується перетворенням людини в головний чинник і результат виробництва. Це підвищує вимоги до якості робочої сили, творчих здібностей людини, її психології, настрою та ін.

«Як результат – сам капітал дбає про розвиток людини для підвищення ефективності виробництва і починає займатися соціалізацією виробництва. Так, соціалізація економіки в змозі забезпечити зростання рівня ефективного регулювання соціально-трудова відносин; знизити соціальні ризики, збільшити мотивацію працівників, їх зацікавленість у результатах виробництва, досягнення соціального партнерства та конкурентоспроможності економічної системи» [25, с.190].

На практиці можна побачити посилення тенденції до десоціалізації. «Десоціалізація – це небажання підтримувати соціальні зв'язки з оточуючими, що в бізнесі проявляється у відсутності клієнтоорієнтованого підходу, а в політиці – через брак зворотного зв'язку з народом. У суспільстві десоціалізація означає неможливість об'єднання громадян задля вирішення спільних проблем, небажання шукати компроміси» [26, с.58].

На сучасному етапі розвитку в Україні є всі передумови для формування соціально орієнтованої національної моделі, для досягнення цієї мети, необхідно здійснити зміни в економічній стратегії, які забезпечать трансформацію структурної та промислової політики.

1.2. Теоретичні аспекти формування конвергентного розвитку в умовах соціалізації

Термін «конвергенція» вперше з'явився в економічній літературі в 1940-х-1950 роках і був запозичений з теорії систем та теорії конвергенції. Надмірна увага і зростаючий скептицизм, пов'язаний з можливостями досить легко досягти тривалого економічного зростання в країнах, що розвиваються, а також у відсталих країнах, призвели до спаду, а й надалі до маргіналізації

цих напрямів наукової думки (1960-1970рр.). Повторний інтерес проблеми відмінностей у розвитку припадає на 1980-ті роки, коли істотний внесок у ідентифікацію механізмів, чинників та умов конвергенції зробила теорія економічного зростання.

Проте слід зауважити, що незважаючи на те, що минуло вже п'ятдесят років роботи над ідентифікацією причин, чинників і перешкод, а також умов, за яких проявляється відмінність у розвитку країн, що розвиваються, конвергенцію і зараз пов'язують з численними проблемами теоретичної природи. Причин тут декілька. По перше, це стосується, зокрема, визначення відповідної дефініції цього терміну, оскільки в літературі він відсутній, це ж можна сказати й про систематизацію, адже сами вони мали б враховувати системний контекст змін, що відбуваються у так званих доганяючих економіках.

По-друге, якщо слушною вважати тезу, що прояв відмінності у розвитку країн не є справою випадку, а власне результатом спроектованих економічних політик, то конвергенція у сфері реальних економік багатих і бідних країн виникає внаслідок застосування засобів макрорегулювання. Виходячи з цього, постають питання про ключові чинники і умови прояву відмінностей у розвитку країн.

В сучасній економічній літературі немає загальноприйнятого поняття «конвергенція». Найбільш вживаною можна вважати дефініцію, в якій використовуються слова «наближення», «подібність» чи «уподібнення», які вживають під час аналізу соціально-економічного простору окремих країн.

«Після Другої світової війни під час формування двох конкуруючих між собою економічних систем, тобто блоку капіталістичних економік і блоку централізованих планових економік, дискусія про конвергенцію 40-50 років XX століття перенеслася в русло підтвердження тези про уподібнення розвитку соціалістичної та капіталістичної систем» [27, с.25]. «В наступні десятиліття різні концепції та економічні теорії подавали поняття «конвергенція» в щораз ширшому контексті аналізу змін тодішніх економік.

Це однаковою мірою стосувалося як аналізу порівняння соціалістичних економік з капіталістичними, так і порівняння лише економік капіталістичних країн у контексті концепції держави добробуту» [28, с.399]. У результаті поняття «конвергенція» окреслювало вже всілякі зміни, що відбуваються в суспільно-економічній сфері досліджуваних країн.

У 80-х роках ХХ століття конвергенція набуває в економічних дослідженнях звуженого значення. Це було зумовлено кількома причинами. По – перше, досвід 70-х і 80-х років зумовив формування гіпотез про зближення чи уподібнення соціалістичної та капіталістичної систем. Саме тому критики цієї гіпотези сконцентрували увагу на порівнянні окремих країн, враховуючи їхню участь у світовому поділі праці. По-друге, виникнення неокласичної теорії економічного зростання Р.М. Солоу (1956) та її пізніші модифікації, а також формування ендогенної теорії зростання звернули більшу увагу економістів на проблематику зіставності рівнів виробництва бідних і багатих країн.

Сьогодні для визначення однорідності або диспропорційності розвитку регіонів використовують теорію конвергенції. Для того щоб розібратися у цьому питанні треба більш детально розібрати, а що саме скривається під термінами дивергенції та конвергенції. Самі терміни конвергенція та дивергенція до певного часу не використовувалися в економічній літературі. Тільки після того як зарубіжні економісти та соціологи (Я. Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс та ін.) застосували цей термін до аналізу явищ суспільного життя. Вони стверджували, що під впливом сучасного індустріального розвитку різні економічні системи набувають однакових рис, зближуються, що і визначав термін «конвергенція». Саме після того, ці терміни активно використовуються в економічній літературі.

Перед тим конвергенцію ототожнювали головним чином із подібністю рівнів і ступенів зростання виробництва, а також ключових макроекономічних агрегатів, котрі зумовлюють зміни виробництва в часі (ресурси фізичного капіталу, людського капіталу, технології, заощадження,

інвестиції тощо). Саме тому термін «конвергенція» на основі теорії зростання став більш прозорим, ніж запропонований теоретиками економічних систем.

«В сучасній економічній науці трактування конвергенції є дуже різноплановим, відповідно можна зробити висновок, що існуючі визначення цього поняття мають фрагментарний характер, що стосується окремих аспектів змін сучасних економік. Питання про наявність конвергенції між країнами з різним рівнем економічного розвитку виникло в 60–70-х рр. минулого століття після появи моделі економічного зростання Р.Солоу, одним із наслідків якої був висновок про більш високі темпи економічного зростання в країнах, що знаходяться далеко від стаціонарного стану, порівняно з країнами, що лежать ближче до нього. Тим самим відстаючі економіки поступово наздоганяють розвинені» [29, с. 195].

Конвергенція – термін, який використовується в економіці для позначення зближення різних економічних систем, економічної та соціальної політики різних країн, тобто зближення чи нівелювання різниці. Окремо виділяють термін «конвергенція регіонів» – зближення регіонів за рівнем розвитку. Конвергенція (від англ. *convergence* – зближення, сходження) не означає однакової структури виробництва, ландшафтів, соціальної інфраструктури, а має на увазі вирівнювання якості життя населення, охороні довкілля та інших індикаторів.

«Можливості досягнення рівноважного стану означають, що регіони з меншим економічним потенціалом повинні розвиватися більш швидкими темпами у порівнянні з лідерами» [30, с. 16]. «Існує дві концепції конвергенції у рамках аналізу економічного росту країн та регіонів. Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін, Де Лонг, Баумол вважають, що конвергенція виникає, якщо темпи росту бідних країн вище темпів росту багатих. Тобто, в такому випадку можна говорити про тенденції, де бідні країни наздоганяють багаті за рівнем середньодушового прибутку або випуску. Цей процес, який іноді описують як «регресія до середніх величин», Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін називають β -конвергенція» [33].

«Найбільшого поширення набули два види конвергенції – так звані β (бета)– і σ (сигма)–конвергенції. Концепція β –конвергенції була представлена в роботі Р.Барро і Х.Сала–і–Мартін [31,32,33]», які «визначають конвергенцію як процес «нарощування», при якому країни з нижчим рівнем розвитку як правило мають більш високі темпи економічного зростання» [31,32,33].

«У першому наближенні конвергенція – це процес зближення рівнів розвитку регіонів в часі, протилежний процес називається дивергенцією» [29, с.198]. «Основними типами конвергенції є сигма– і бета–конвергенція (абсолютна, відносна)» [37, с. 45]. При дослідженні динаміки диференціації розвитку регіонів мова йде про моделювання сигма–конвергенції. У разі статистичного аналізу залежності темпів зростання від початкового рівня розвитку регіонів досліджується абсолютна бета–конвергенція, а з включенням в модель додаткових чинників (регресорів), що характеризують регіональні стійкі траєкторії зростання, – відносна бета–конвергенція.

«Другий тип конвергенції, тобто σ –конвергенція, трактується як зменшення у часі дисперсії індикаторів розвитку, що обираються з виборки країн або регіонів. Гіпотези β –конвергенції та σ –конвергенції є взаємозалежними, однак не еквівалентними. В ряді робіт було доведено, що із абсолютної β –конвергенції σ –конвергенція напряду не витікає» [31,32,33]. Доведено, що « β –конвергенція є необхідною, але все ж таки не є достатньою умовою для σ –конвергенції і передбачає існування тенденції до зменшення нерівності» [31].

Важливою особливістю дослідження конвергенції регіонів є вибір вихідного статистичного показника для аналізу. Індикатором рівня регіонального розвитку, як правило, виступає валовий регіональний продукт (ВРП). У свою чергу, з точки зору міжнародної методології національного рахівництва результати економічної діяльності слід розглядати в цілому, в контексті відтворення.

Особливого поширення терміни «конвергенція» та «дивергенція»

набули у регіональній економіці, зокрема термін «дивергенція» широко використовується у темі диспропорційного розвитку регіонів.

«Дивергенція в економічному словнику трактується як рух по розбіжних лініях: збільшення розриву між рівнями розвитку окремих країн (макрорегіонів, регіонів, субрегіонів), посилення відмінностей між національними моделями економіки, їх окремими структурами і механізмами. Термін «дивергенція» використовується також для позначення відхилення окремих країн від середніх макроекономічних показників по якому–небудь регіону чи спільноті країн» [38].

«Конвергенція має протилежне значення, тобто зближення економік різних країн. Інтеграційні процеси та глобалізація світової економіки зумовили переважання конвергенції, але, на превеликий жаль, існує кілька десятків відсталих країн, які не змогли адаптуватися до теперішніх умов, тож їх стан погіршується, тому розрив між такими країнами та розвинутими державами значно збільшується, тобто має місце дивергенція» [39].

О.І. Омельченко зазначає, що» конвергенція виникає тоді, коли дисперсія, оцінена, наприклад, як стандартне відхилення логарифму прибутку на душу населення або випуску за групами країн або регіонів, має тенденцію до зниження» [40].

Таким чином, можемо стверджувати, що «конвергентна модель регіонального розвитку – це система збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку» [41].

Схематично конвергентну модель розвитку регіонів можна представити у факторно–результуючій єдності: суб'єкти – уряд; регіональні державні адміністрації; підприємства регіону; кадрове забезпечення і спосіб мислення управлінців; політика структурних трансформацій; інвестиції власні і

зарубіжні; очікувані результати – виробничі і фінансові (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Схема конвергентної моделі розвитку регіону

Суб'єкти	Кадрове забезпечення і спосіб мислення	Політика реструктуризації	Інвестиції	Очікувані результати	
				виробничі	фінансові
Уряд	Підбір кадрів з управління макроекономічними фінансовими та інвестиційними процесами	Програмування і стратегічне планування розвитку України і її регіонів	Формування інноваційно-інвестиційних ресурсів і гарантій їх захисту	Зростання продуктивної віддачі праці і капіталу й ефективності виробництва продукту	Стабілізація цін, зниження рівня дефіцитів бюджету країни
Обласні державні адміністрації	Підбір кадрів з управління регіоном, фінансами та інвестиціями в регіоні	Формування цільових регіональних програм розвитку галузей і вільних економічних зон	Інвестування регіонального наукового потенціалу і спеціалізації виробництв	Зростання виробництва валового регіонального продукту і зниження витрат	Стабілізація цін, зниження безробіття, зростання доходів до бюджету і зниження його дефіциту
Підприємства, корпорації	Підготовка і залучення фахівців з управління підприємствами, корпораціями, кооперативами	Розроблення бізнес-планів розвитку підприємств в умовах конкуренції	Інвестування реструктуризації капіталу, праці і продукту та захисту природи	Зростання віддачі інвестицій, приріст виробництва продукту і доданої вартості	Зниження проміжного споживання, зростання доданої вартості і маси валового продукту

Джерело: [41]

«Схема відображає засади управління і регулювання розвитку регіону щонайменше трьома ключовими суб'єктами, інтереси яких мають бути узгодженими» [42, с. 25].

Політику розвитку України і її регіонів, яка здебільшого має характер «вертикальної промислової політики», формує і здійснює уряд. Це означає, що рішення уряду мають домінуючий вплив на розподіл пріоритетів і ресурсів щодо розвитку регіонів. В умовах ринку має бути запущений механізм конкуренції та рівного доступу до ресурсів і ринків усіх його суб'єктів, насамперед підприємств, що розміщені в регіонах. Тому схема формування конвергентної моделі регіонального розвитку пропонує політику логічної послідовності взаємодії всіх його суб'єктів.

Політика уряду у схемі конвергентної моделі регіонального розвитку

має базуватися насамперед: на підготовці фахівців з управління Україною на рівні уряду, законодавчого органу, фінансової, банківської, страхової, зовнішньоторговельної системи з формуванням їх мислення на основі вимог об'єктивних економічних і соціальних законів і їх дотримання при виконанні своїх управлінських функцій.

Уряд відповідальний за усю країну і її фінансово-економічну систему, тому зобов'язаний формувати відповідне мислення усіх суб'єктів управління системами на рівні регіонів і підприємств. Вся економічна історія, підтверджує той факт, що основним носієм економічного мислення та продуктивних сил виступає людина – індивід. Саме вона формує та розвиває засоби виробництва, технології, трансформує свій кваліфікаційний рівень та формує «механізм моделі» економічної системи макро, мезо та мікро рівня, розміщує капітал, працю, створює систему управління і регулювання, фінансів, розподілу продукту та споживання; на програмуванні і стратегічному плануванні структурних перетворень галузей виробничої сфери і сфери послуг для оптимізації пропорцій виробництва і споживання національного доходу та зрівноваження національних витрат із національним доходом.

Політика структурних перетворень також має бути спрямована на вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів з метою недопущення депресивних ознак у функціонуванні їх економік; на формуванні інноваційно-інвестиційних ресурсів в уряді і регіонах з метою планомірного інвестування розроблення власних інноваційних технологій і запровадження їх у виробництво. Перехід від імпортного технологічного «секондхенду» до створення власних технологічних новацій цілком реальний, оскільки в Україні достатньо потужні наукові, інженерні, винахідницькі, конструкторські, раціоналізаторські кадри, які готові долучитися до створення новацій, але очікують офіційних програмних рішень уряду; на зростанні продуктивної віддачі праці, капіталу, раціональному використанні природних ресурсів і зниженні витрат на виробництво продукту.

Уряд сам не підвищує продуктивної функції засобів виробництва, але він зобов'язаний створювати правові, фінансові, інвестиційні передумови реструктуризації сфер економіки у напрямі оптимізації пропорцій капіталу і праці, продукту і споживання, які забезпечуватимуть зростання виробництва і національного доходу. За ефективність виробництва уряд відповідає не менше, ніж безпосередні виробники, і міра відповідальності за тенденції застою в економіці значно більша і базується на стабілізації цін і недопущенні хронічної інфляції, яка сьогодні продовжує з'їдати доходи простих споживачів.

Не можна допускати, щоб за рахунок інфляції більшість населення сплачувала непомірний для нього так званий «інфляційний податок», який стає джерелом незароблених доходів підприємств і дохідної частини бюджету уряду. Доходи та прибутки підприємців і доходи бюджетів мають формуватися не за рахунок зростання цін на продукцію і послуги підприємств, а за рахунок зростання маси продукту і послуг щонайменше за незмінних цін. Вищезазначені положення політики уряду в системі конвергентного регіонального розвитку викликані тим, що ринок названих питань не вирішує.

Формування конвергентної моделі розвитку регіону є одним із стратегічних пріоритетів політики збалансованого і стабільного функціонування національної економіки загалом. Регіон у формі територіально-адміністративної організації управління є організованою складовою країни і здійснює своє функціонування як на основі об'єктивних економічних законів, так і правових норм держави і рішень центральної влади.

Судячи з нестабільного і розбалансованого стану економіки регіонів і України загалом, можемо стверджувати, що необхідно швидко переходити до пошуку шляхів конвергенції, тобто узгодженості інтересів України і її регіонів щодо збалансованого і стабільного розвитку виробничої і соціальної сфер.

Сучасні державні програми і плани стратегічного розвитку України, регіональні цільові програми мало торкаються вирішення проблеми збалансованого розвитку цілісної господарської системи і її складових. «Окремі програми і плани, хоч і реалізуються щодо вирішення певних інвестиційних проектів, проте проблеми розбалансованості та переходу до конвергентної моделі розвитку економіки й соціальної сфери країни і її регіонів не вирішують» [41]. З цього приводу академік М. Долішній однозначно стверджує, що «соціально-економічний розвиток України на даному етапі визначається фактором регіоналізації» [41].

Слід ще раз зауважити, що «регіон – це не лише окрема адміністративна одиниця, а конкретна територія, яка виділяється всередині країни за своєю спеціалізацією, структурою господарства, трудовими ресурсами, різноманітними природними, геополітичними, економічними, демографічними та іншими особливостями, під впливом яких перебуває й інвестиційна діяльність, що визначає соціально-економічний розвиток та інвестиційну привабливість конкретного регіону» [43, с. 221].

У зв'язку з цим особливого значення набуває структурна економічна організація, яка визначає реальні можливості формування конвергентної моделі регіонального розвитку, тому що оптимізація пропорцій капіталу, праці і продукту, інтересів підприємств, регіонів і держави і є сутністю конвергентності і збалансованості. Оптимізація пропорцій економіки охоплює всі сфери людської діяльності – від макро- до мезо- і мікроекономічного рівня.

Дослідження моделі регіонального економічного розвитку в умовах соціалізації з дотриманням принципів конвергенції слід формувати відповідно до розробленого нами алгоритму. Відповідно до класифікації конвергенції за видами, вважаємо, що використання коефіцієнта варіації є оптимальним, адже на відміну від дисперсії або середнього квадратичного відхилення, вона не залежить від таких складових, як розмірність та масштаб (рис. 1.2).

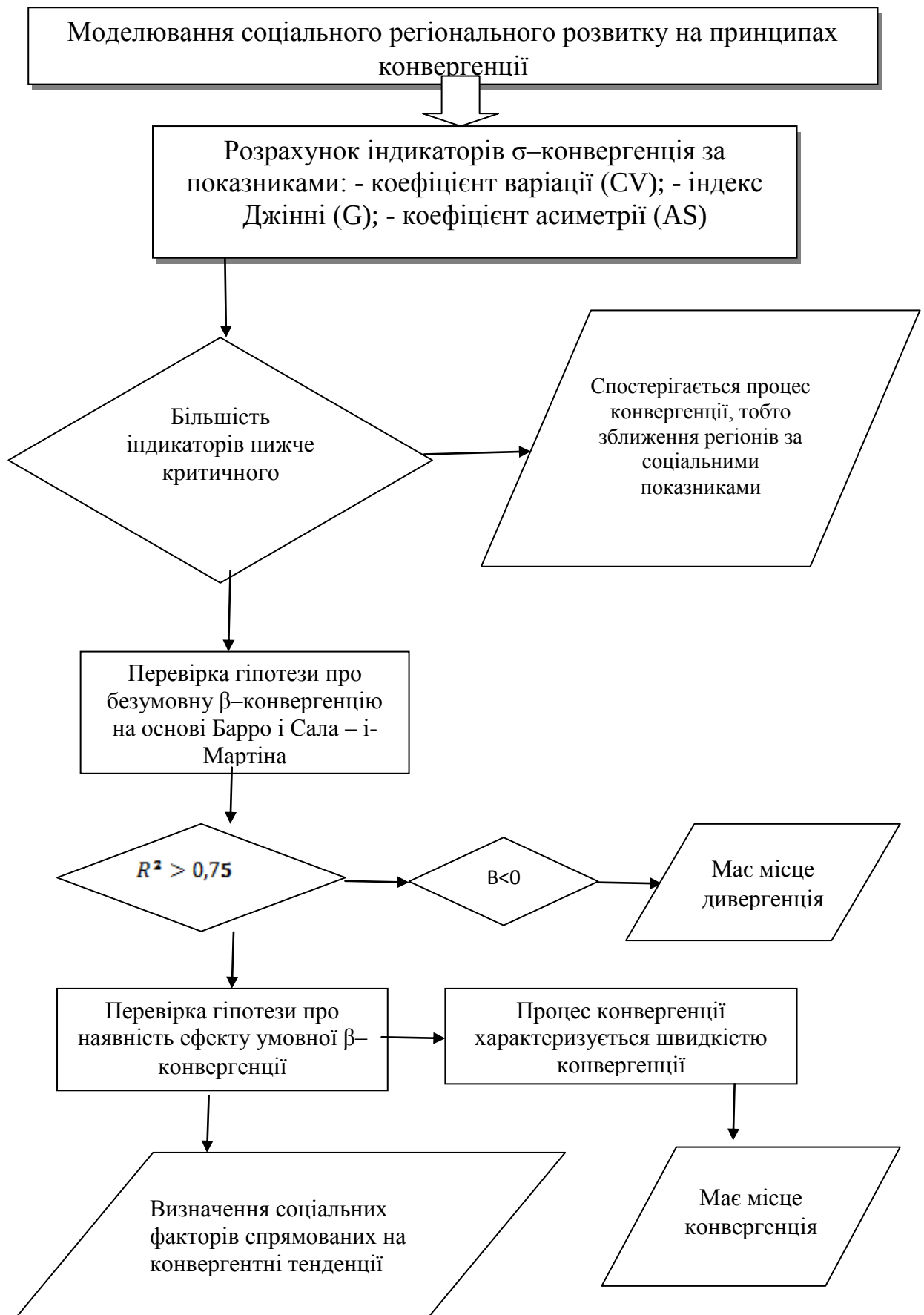

Рис. 1.2. Алгоритм формування моделі регіонального економічного розвитку в умовах соціалізації з дотриманням принципів конвергенції (авторська розробка)

Крім того, можна використовувати і такі показники нерівності, як «коефіцієнт асиметрії, коефіцієнт Джині та індекс Тейла» [36, с. 126]. «За коефіцієнтом варіації CV сукупність вважається однорідною, якщо коефіцієнт не перевищує 33 %. Індекс асиметрії та Джині можуть мати значення в діапазоні від нуля до одиниці, при цьому нульове значення характеризує абсолютну рівність, а одиниця – повну нерівність» [36, с. 126]..

«Індекс Тейла змінюється від 0 до $\ln R$. Крайні значення відповідають абсолютній міжрегіональній рівності та концентрації всієї активності в одному регіоні відповідно. Чим більше значення індексу, тим вище просторові відмінності» [44].

Структурна переорієнтованість економіки на усіх рівнях її організації має стати в основі політики управління уряду України, обласних державних адміністрацій і самих підприємств, що розміщені в областях.

Академік І. Лукінов зазначає, що «основним оціночним критерієм моделювання структурної переорієнтації є приріст додаткового ефекту, забезпечення конкурентоспроможності макроекономічних структур і господарських систем у ринковому середовищі. Відомо, що процеси диверсифікації капіталу, активізації інвестиційної та інноваційної діяльності швидко дають реальний ефект у ринковій конкуренції та економічних інтересах за наявності відповідних знань та умінь щодо практичного здійснення ринкових трансформувальних, включаючи трансформування банківсько-фінансових структур» [45, с. 188].

Стає очевидним, що формування конвергентної моделі розвитку України і її регіонів потребує цілеспрямованої політики і єдності всіх суб'єктів її реалізації – уряду, обласних державних адміністрацій, підприємств і організацій, що в них розміщені. Таким чином, можемо стверджувати, що конвергентна модель регіонального розвитку – це система збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих

на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку.

Функції уряду і конвергентної моделі можна звести у три групи, які визначатимуть пріоритети його економічної політики:

а) уряд регулює ринок у напрямі встановлення рівноваги пропозиції щодо попиту в усіх сферах економіки на усі види продукту;

б) уряд розв'язує ті проблеми, які не розв'язує або навіть створює ринок, особливо це стосується національної безпеки, захисту малозабезпечених і непрацюючих, захисту довкілля;

в) уряд на основі податкової системи перерозподіляє частину доходів і прибутків підприємств для функціонування соціальних програм, вирішення економічних питань, але не за рахунок банкрутства підприємств, заганяння їх «у тінь» чи правопорушної позабюджетної діяльності.

Політика обласних державних адміністрацій потребує «від їх суб'єктів глибокого знання теорії і практики управління територіальними економічними системами (області, району, населеного пункту), володіння методами забезпечення збалансованості територіального виробництва, створення робочих місць і підвищення рівня зайнятості в регіоні» [46, с. 166], «залучення капітальних інвестицій, забезпечення інтересів регіону та соціальних питань і екології» [46, с. 166].

Управлінські кадри регіону перебувають найближче, з одного боку, до виробничих підприємств і знають їх фінансово-економічні проблеми, з іншого боку, до населення свого регіону і знають рівень їхніх доходів і стан платоспроможності, а також до природних ресурсів регіону і розв'язують регіональні екологічні проблеми. Завдання керівництва обласних адміністрацій – самим володіти і підбирати керівників різних рівнів управління, які розуміють сутність і призначення фінансових ресурсів і здійснювати інвестиції у сектори прискореного розвитку; формувати цільові регіональні програми соціально-економічного розвитку.

Основою економічного зростання регіону є урядові програми і

стратегічні плани та пріоритети спеціалізації регіону, насамперед тих галузей, які забезпечать швидку віддачу праці і капіталу та розширення виробництва у напрямі імпортозаміщуючих товарів і послуг та підвищення експортного потенціалу регіону. «Дуже важливим питанням економічного зростання регіону є обґрунтування та переконання уряду в необхідності створення вільних економічних зон» [47, с. 4], «виробничої, транспортної, рекреаційної спеціалізації з усіма необхідними фінансово-інвестиційними преференціями; інвестування регіонального наукового потенціалу з метою розроблення власних регіональних технічних засобів, технологій і видів продукції та заміни імпортних технічних засобів і товарів, зарубіжних будівельних та інших організацій і забезпечення розвитку підприємництва, зростання зайнятості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі» [47, с. 4].

Інвестиції доцільно спрямовувати на поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва, продуктивного використання земельних ресурсів, третина яких взагалі заросла бур'яном і кущами, а решта експлуатується для вирощування ріпаку на догоду замовників з європейських країн. Підприємизація населення регіону має стати пріоритетом політики уряду й обласних державних адміністрацій, а не згортанням малого і середнього підприємництва; зосереджувати спрямовування зусиль насамперед на піднесення продуктивної та ефективної функцій праці і капіталу діючих та новостворених підприємств регіону, зниження втрат часу виробництва і праці.

Регіональні фактори виробництва, а саме зайняті у виробництві, капітал, грошові ресурси, час виробництва, мають здійснювати єдину функцію – створювати валовий регіональний продукт, що є джерелом задоволення потреб усіх суб'єктів регіонального ринку. Зниження витрат на виробництво продукту і доведення до мінімуму втрат ресурсів – найважливіші завдання влади регіону; забезпечувати регіональний ринок насамперед продукцією власних підприємств, українських виробників суміжних регіонів і зменшувати частку імпортних товарів, що має стати основою зниження

зростання і стабілізації цін надалі.

Необхідно контролювати і забезпечувати доходи споживачів, які не можуть бути вищими від рівня їх продуктивності праці, залежно від обсягу створеного ними продукту, притому доходи управлінських і бюджетних працівників не можуть зростати за спаду виробництва і зростання цін. Дефіцити бюджетів необхідно долати не запозиченнями, а зростанням виробництва реального регіонального продукту, що впливатиме на стабілізацію цін у регіоні.

Політика обласних державних адміністрацій у конвергентній моделі регіонального розвитку є особливою, тому що вона практично є посередницькою між урядовою політикою стратегії розвитку країни і підприємствами свого регіону, які мають здійснювати стратегічні плани своїми засобами на своїй території. Це означає, що управління регіонів має володіти стратегічними завданнями влади, можливостями їх виконання підприємствами регіону й уміти формувати регіональні цільові програми, їх упроваджувати і виконувати. Звісно, це потребує певних нормативних актів, які має обґрунтувати регіональна адміністрація і домогтися їх для свого регіону.

Політика підприємств і корпорацій у системі конвергентного розвитку регіону зосереджена виключно на піднесенні продуктивної і ефективної функції своїх виробничих об'єктів. Вона цілком залежить, по-перше, від конкуренції на ринках, де вони діють, і своїх конкурентних переваг і, по-друге, від правової, інвестиційної та фінансової підтримки, які мають забезпечувати уряд і обласні державні адміністрації. Тому складовими політики підприємств і корпорацій є: формування у керівників підприємств і корпорацій системних знань з мікроекономіки, основ кредитування та страхування, менеджменту, маркетингу тощо.

Це означає, що інтереси підприємств щодо зростання їх прибутковості є джерелом вирішення інтересів фінансування своїх програм обласних державних адміністрацій та уряду; розроблення бізнес-планів,

реструктуризації основних і допоміжних підрозділів на основі впровадження новачійних технічних засобів і технологій, видів продукції з метою завоювання й утримання конкурентних переваг на ринках [48, с. 8].

Бізнес-плани будуються і реалізуються на основі стратегічних планів уряду і цільових регіональних програм обласних державних адміністрацій за їх правової, фінансової та адміністративної підтримки; інвестування новачійних технічних засобів і технологій та їх упровадження в оновлення основного капіталу і професійної кваліфікації зайнятих, безвідходних технологій задля збереження здорового природного довкілля в місцях виробничих об'єктів. Цьому сприяють уряд і обласні державні адміністрації на основі власного капіталу підприємств і корпорацій, запозичень у населення і прямих іноземних інвестицій та фінансових преференцій для створених власних економічних зон; спрямування зусиль на зростання віддачі інвестицій, приросту виробництва натурального продукту і доданої вартості.

Це забезпечується підвищенням коефіцієнта використання фонду робочого часу, зниженням матеріальних витрат на одиницю натурального продукту; об'єднанням зусиль підприємств, обласних державних адміністрацій та уряду на зниження рівня проміжного споживання у випуску підприємств і зростання валової доданої вартості та валового регіонального продукту, що є джерелом валового внутрішнього продукту і фінансування бюджетів підприємств, регіонів і країни загалом. Це той результат, який характеризує сутність фінансового механізму формування конвергентної моделі розвитку України і її регіонів.

Схематично викладена сутність конвергентної моделі регіонального розвитку дає можливість зосередити увагу як уряду, так і обласних державних адміністрацій на висновках, які впливають з її механізму. Вирішення важливих економічних, соціальних, фінансових та екологічних проблем регіону досягається завдяки поєднанню дій місцевої влади із суб'єктами виробництва товарів і послуг на даній території.

Особлива роль у реалізації цих завдань належить регіональним виробничим системам, до складу яких у різних пропорціях в окремих регіонах входять: промислові підприємства з різними видами і формами власності; сільськогосподарські підприємства і комплекси; об'єкти соціальної інфраструктури; система підприємств енерго-, газо-, водо-, теплопостачання; підприємства інженерного благоустрою промислових зон і житлових масивів; складське господарство, міжгалузеві виробництва, ремонтно-будівельні організації; приватні і спільні підприємства, ринки тощо. Усі вони мали б функціонувати продуктивно, ефективно й задовольняти потреби населення якісними послугами. Регіональна економіка як єдиний господарський комплекс, складові якого функціонують продуктивно та ефективно, є метою будь-якого уряду. Тим більше у цьому є зацікавлені органи місцевого самоврядування.

Ефективна регіональна економічна система створює фінансові передумови асигнування соціальних, виробничих і екологічних проектів та програм. Тому політика центральної і місцевої влади має полягати лише в тому, щоб створити механізм, тобто правову та економічну основу розвитку регіональної економіки як єдиного господарського комплексу. Така модель регіональної економіки мала б забезпечувати її певний рівень економічної самодостатності.

Теорія економічної самодостатності регіону є похідною від загальної теорії розширеного відтворення й описує механізм ефективності функціонування суб'єктів виробництва і органів управління на окремій адміністративно організованій території. Особливістю теорії регіональної економічної самодостатності є те, що вона опирається на положення теорії розширеного відтворення на мікрорівні й обґрунтовує особливості регіонального самовідтворення при наявності декількох суб'єктів управління і регулювання.

Теорія економічної самодостатності регіону ставить до вирішення низку складних територіальних проблем, які можна розв'язувати лише на основі

дотримання положень мікроекономічного розширеного відтворення. Це проблема соціального, економічного, екологічного і іншого плану. Хоч механізм розширеного відтворення і механізм регіонального управління – явища різнорівневі, але мають розглядатися як взаємозумовлені.

Теорія регіонального економічного управління обґрунтовує і відповідні економічні категорії, які описує теорія розширеного відтворення: мікроекономіка – регіональна економіка; трудовий капітал підприємства – трудовий капітал регіону; основні виробничі і невикористані фонди підприємства – основні виробничі і невикористані фонди регіону тощо.

З розгляду регіонально-економічних категорій видно, що вони виражають економічні і соціальні процеси не лише локальних виробничих об'єктів, а й продуктивних сил і економічних відносин на певній території. У результаті поглиблення і розширення поділу праці в даному регіоні, забезпечення відповідних рівнів спеціалізації, кооперації і комбінування виробництва, стабільних обмінних процесів усередині регіону і їх вихід за його межі перетворюють регіон на єдиний виробничо-соціальний організм. Таким чином, регіон з його виробничими чинниками стає суб'єктом виробництва товарів і послуг по відношенню до інших регіонів так само, як підприємство до інших підприємств.

1.3. Підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації

Регіони України функціонують у сучасному ринковому середовищі, яке вимагає високого рівня соціалізації, стимулювання регіональних ініціатив розвитку, формування регіональної конкурентоспроможності та презентації економічних переваг. У цих умовах особливо детально слід підходити до розробки та реалізації методик оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації.

Поняття «розвиток» з економічної точки зору трактується по різному в

різних поєднаннях це і загальне - економічний розвиток, соціально-економічний розвиток; і дослідження за економічними рівнями - розвиток економіки країни, розвиток регіону, міста, селища. Але на якому б рівні розвиток не досліджувався, під ним ми зазвичай розуміємо – будь-які прогресивні зміни, насамперед, в економічній сфері. «Якщо зміна кількісна, говорять про економічне зростання. При якісній зміні мова може йти про структурні зміни або про зміну змісту розвитку, або про придбання економічною системою нових характеристик» [49, с.65].

Найбільш поширеним і можна сказати стандартизованим підходом до оцінки економічного розвитку регіону є аналіз рівня його виробництва. Але така оцінка не задовольняє вимоги сьогодення – вона є досить односторонньою та некомплексною. Існують різноманітні підходи розроблені міжнародними організаціями, спрямовані на оцінку економічного розвитку країн та регіонів, які при цьому розглядають не тільки економічні показники, а й соціальні аспекти, такі як освіта, охорона здоров'я, стан навколишнього середовища, особиста свобода і культура життя. Найбільш часто використовують як інтегральний показник розвитку - індекс розвитку людини, розроблений Програмою розвитку ООН для оцінки розвитку окремих країн [50, с.71].

Еволюцію пріоритетів регулювання економіки держав світу різних років найкраще можна прослідкувати на основі декларацій ООН (табл.1.2). З 1972 р. пріоритетом глобального розвитку була визнана екологія. Тому у моделях регулювання економіки вирішальним було збереження довкілля. Уперше акцент на пріоритетах розвитку саме регіонів зроблено у 1976 р. на першій конференції з питань регіональної політики і розвитку міст та населених пунктів, після якої у 1978 р. було сформовано Агенцію Організації об'єднаних націй з питань міст та населених пунктів UN HABITAT.

Що стосується оцінки рівня соціально орієнтованого розвитку економіки регіону, то на державному рівні Постановою Кабінету Міністрів України №833 від 20.06.2007 року забезпечувався порядок проведення комплексної

оцінки соціально–економічного розвитку Автономної республіки Крим, областей, м.м. Києва та Севастополя [55]. На сьогодні ж діє Постанова Кабінету Міністрів України № 856 від 21 жовтня 2015 р.

Таблиця 1.2

Пріоритети управління регіональною економікою згідно концепцій розвитку ООН

Назва документу, рік та місце прийняття	Основні пріоритети регіонального економічного розвитку
Декларація першої Конференції ООН з проблем оточуючого людину навколишнього середовища, 1972, Стокгольм	Розділ «Розвиток та навколишнє середовище». Пріоритети: діагностика проблем екології та механізмів їх подолання; кооперація регіонів; підготовка фахівців; визначення показників та засад розвитку оточуючого середовища
Декларація та План дій першої Конференції ООН з питань регіональної політики і розвитку міст та населених пунктів, 1976, Ванкувер [51,52]	Прийнято рішення про заснування Агенції ООН з питань міст та населених пунктів UN HABITAT
Звіт Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку: «Наше спільне майбутнє», 1987, Женева	Уперше економіку регіонів на тлі урбанізації визнано складовою глобального сталого розвитку. Пріоритети: рівень життя та доступ до базових послуг; екологія розвинутих промислових міст; децентралізація влади, залучення громадян до управління; житло та послуги для бідних, міжнародна кооперація
Декларація з навколишнього середовища та розвитку, Програма «Порядок денний на XXI століття», 1992, Ріо	Розділ «Сприяння сталому розвитку населених пунктів».
Декларація та Програма дій другої Конференції ООН з питань регіональної політики і розвитку міст та населених пунктів, 1996, Стамбул [53]	Пріоритети: житло; управління; землекористування; інфраструктура охорони довкілля; енергетика, транспорт, будівництво; людський потенціал
Декларація Саміта тисячоліття під егідою ООН, 2000, Нью-Йорк	Пріоритети: боротьба з бідністю; регіони, що розвиваються; прогнозування катастроф; гендерна рівність; ринок праці для молоді; національні та регіональні стратегії сталого розвитку; охорона лісів, водних ресурсів
Декларація з питань міст та населених пунктів Саміта тисячоліття, 2001, Нью-Йорк [54]	Пріоритети: боротьба з бідністю; регіони, що розвиваються; прогнозування катастроф; гендерна рівність; ринок праці для молоді; національні та регіональні стратегії сталого розвитку; охорона лісів, водних ресурсів
Універсальна декларація про культурне різноманіття під егідою ЮНЕСКО, 2001	Пріоритет: підтримка культурного різноманіття як четвертої складової сталого розвитку.
Декларація, План дій подальшого впровадження принципів сталого розвитку Світового саміту з проблем сталого розвитку, 2002, Йоганнесбург	Пріоритети регіонів світу. Наприклад, для Західної Азії – вода. Для Європейського регіону – неоднорідність у рівні розвитку країн
Глобальний план дій до 2015 року Саміту ООН по цілям розвитку тисячоліття, 2010, Нью-Йорк	Пріоритети: боротьба з бідністю; початкова освіта для всіх; гендерна рівність; боротьба з дитячою смертністю; захист материнства; боротьба з ВІЛ; екологічна сталість; глобальне партнерство.

Джерело: Складено автором на основі [51,52, 53, 54]

Комплексну оцінку соціально–економічного розвитку регіону доцільно здійснювати за результатами комплексного аналізу соціально–економічного стану відповідних регіонів з метою виявлення негативних тенденцій та забезпечення оперативного прийняття управлінських рішень.

Спочатку проводиться рейтингова оцінка, на основі якої підраховуються відносні відхилення показників кожного регіону від найвищих значень таких показників інших регіонів за формулою:

де R_i – сума рейтингових оцінок конкретного регіону за кожним з показників, що характеризують окрему сферу соціально–економічного розвитку;

X_{ij} – значення i -го показника j -регіону;

$X \max i$ – максимальне значення i -го показника;

$X \min i$ – мінімальне значення i -го показника.

На наступному етапі визначають середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками. Потім прораховують середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за усіма сферами його соціально–економічного розвитку.

В підсумку за результатами розрахунку визначають місце кожного регіону в рейтингу за всіма сферами соціально–економічного розвитку та за окремими показниками соціального розвитку. Найвищий рейтинг присвоюється регіону який має найнижче значення рейтингових оцінок.

У 2009 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Постанову про проведення моніторингу соціально–економічного розвитку з метою визначення оцінки соціально–економічного становища малих міст і селищ, своєчасного виявлення негативних тенденцій їх розвитку та забезпечення

прийняття управлінських рішень» [56, с. 187]. На сьогодні вона вже втратила чинність від 25.07.2015. Проте, в ній вперше зазначалося, що з метою визначення оцінки соціально–економічного становища малих міст та селищ, і відповідно, ефективного виявлення негативних тенденцій їх розвитку та забезпечення прийняття управлінських рішень Кабінету Міністрів України постановляє запровадити про ведення моніторингу соціально–економічного розвитку малих міст і селищ. Для проведення моніторингу слід використовувати показники соціально–економічного розвитку малих міст і селищ. На жаль, у Постанові були відсутні будь–які інші положення, в тому числі і регламентаційного характеру, що стосуються технологій проведення моніторингу.

Більше уваги питанням моніторингу та оцінювання діяльності органів місцевого самоврядування приділяється в Концепції нової державної регіональної політики України, в якій окремий параграф присвячений моніторингу регіонального розвитку. Зазначається, що моніторинг державної регіональної політики, регіонального розвитку, виконання державних регіональних програм здійснюється шляхом встановлення відповідних індикаторів, визначення уповноважених на його проведення інституцій, системи оприлюднення результатів такого моніторингу.

«Система моніторингу державної регіональної політики включає відстежування:

- стану та тенденцій соціально–економічного розвитку України з аналізом їх відповідності цілям державної регіональної політики;
- стану та тенденцій соціально–економічного розвитку кожного регіону;
- досягнення цілей, визначених у нормативно–правових актах та інших документах, що стосуються регіонального розвитку (стратегій, угод, програм, проектів)» [58].

Для досягнення основних пріоритетів державної регіональної політики, які полягають в усуненні регіональних диспропорцій та забезпеченні сталого розвитку у 2005 р. було прийнято Закон України «Про стимулювання

розвитку регіонів», у якому «запроваджено й дотепер функціонуючий механізм взаємодії держави та регіонів, який полягає в укладанні між КМУ та обласними радами спеціальної угоди щодо регіонального розвитку на основі програмно-цільового підходу та принципу концентрації коштів бюджетів усіх рівнів» [3, с.25]. Згідно цього Закону у 2006 р. було прийнято Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 р, яка вже теж втратила чинність від 03.09.2014р. На сьогодні ж чинною залишається Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», метою якої визначено зростання конкурентоспроможності регіонів, їх сталого розвитку та оновлення технологічної бази виробництва, що призведе до зростання продуктивності та зниження рівня безробіття.

На думку Л.Стрижеус, «рівень соціальної орієнтації розвитку економіки регіону не може бути оцінений за допомогою якогось одного часткового показника. Він є «середньозваженою оцінкою» сукупної дії багатьох показників, а тому слід відбирати первинні статистичні показники й розраховуватися узагальнені індикатори соціальної орієнтації розвитку економіки регіону (показники економічного розвитку, соціального розвитку, соціальної безпеки регіону)» [59, с. 26].

На її думку, «рівень економічного розвитку регіону характеризують 18 показників, 16 з яких є стимуляторами, інші 2 – дестимуляторами. Для характеристики соціального розвитку регіону було обрано 27 показників, серед яких також є як показники – стимулятор, так і дестимулятор»[59, с.85].

«Для оцінки рівня соціально орієнтованого розвитку вона використовує систему показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону» [59, с.89]. Нами доповнено систему показників регіонального розвитку в умовах соціалізації, що представлено в таблиці 1.3.

Отже, в процесі дослідження нами аналізувались різноманітні методичні підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах

соціалізації. Найбільш соціально–орієнтованими є рейтингові оцінки розроблені ООН.

Таблиця 1.3

Показники регіонального розвитку в умовах соціалізації

Групи	Показники
Показники економічного розвитку регіону	валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.; індекси обсягу продукції промисловості, %; індекси продукції сільського господарства, %; індекси обсягів виконання будівельних робіт; роздрібний товарооборот підприємств у розрахунку на одну особу, грн.; індекси продуктивності праці у промисловості; вантажооборот автомобільного транспорту, млн. т./км; щільність залізничних колій, км. шляхів на тис. км ² території; обсяги інвестицій в основний капітал у розрахунку на одну особу, грн.; обсяги прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, дол. США; коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів; введення в дію основних засобів, млн. грн.; кількість зареєстрованих малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення, од.; кількість інноваційно активних підприємств, од.; рівень інфляції, %; обсяги реалізованих послуг у розрахунку на одну особу, грн.; наявність парку обчислювальної техніки, тис. %; частка збиткових підприємств, %
Показники соціального розвитку регіону	кількість народжених у розрахунку на тис. наявного населення; коефіцієнти смертності населення, кількість померлих у розрахунку на тис. наявного населення; коефіцієнти дитячої смертності, кількість померлих дітей віком до одного року у розрахунку на тис. народжених; співвідношення номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму, %; грошові доходи у розрахунку на одну особу, грн.; грошові витрати і заощадження населення у розрахунку на одну особу, грн.; рівень безробіття за методологією МОП, %; навантаження на одне вільне робоче місце, осіб; забезпеченість населення житлом, м ² на одну особу; кількість лікарів у розрахунку на 10 тис. осіб, осіб; кількість лікарняних ліжок у розрахунку на 10 тис. жителів, од.; планова ємність амбулаторно–поліклінічних закладів, відвідувань за зміну у розрахунку на 100 тис. жителів; охоплення дітей дошкільними закладами, % до кількості дітей відповідного віку; кількість студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення, осіб; обсяги науково–технічних робіт виконаних власними силами наукових організацій на одну особу, грн.; відвідування населенням закладів культури, кількість відвідувань на 100 чол.; кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення; частка населення незайнятого трудовою діяльністю до загальної чисельності економічно активного населення; відношення різниці між чисельністю громадян, що шукають роботу, та заявленими підприємствами до загальної чисельності зайнятих в економіці; коефіцієнт депопуляції населення; міждержавна міграція; міжрегіональна міграція;

	викиди шкідливих речовин в атмосферу, тон/кв. м; частка оплати праці у структурі доходів населення регіону, %; кількість спеціалістів, які виконують науково–технічні роботи, осіб на 1000 чол.; споживання основних продуктів харчування, % від норми

Джерело: складено автором на основі [59]

Хоча слід відмітити, що плани дій ООН не містять конкретних механізмів для реалізації принципів та пріоритетів, проголошених у деклараціях, оскільки кожна країна окремо повинна адаптувати глобальні цілі до наявних можливостей їх досягнення на регіональному рівні. Також аналіз пріоритетів розвитку, які висувалися протягом 25 років перед країнами, свідчить про те, що переважна більшість з них так і залишилися невирішеними проблемами. Це означає, що й досі не знайдено ефективних механізмів регулювання регіональної економіки таким чином, щоб природні ресурси відновлювалися, права громадян поширювалися, а стандарти життя підвищувалися, нові види, форми та комбінації виробництва створювали економічні можливості для майбутніх поколінь.

Таким чином, розглянуті нами окремі методичні підходи до оцінки рівня розвитку регіону в умовах соціалізації не дозволяють у повній мірі оцінити основні критерії, а саме співставність економічної ефективності та соціальної справедливості у розподілі ВВП, забезпечення відтворення соціально–економічної системи та її соціально–економічної безпеки, оцінка рівня конкурентоспроможності регіону. Таким чином, в Україні необхідна цілеспрямована політика щодо зменшення територіальних розбіжностей розподілу економічних і соціальних ресурсів між регіонами України.

Для ілюстрації нашої думки представимо порівняльний аналіз країн за рівнем ВВП та за індексом соціального розвитку (табл. 1.4).

Як показує практика, не завжди високому рівню економічного розвитку відповідає високий рівень соціального, людського розвитку. Так, у 2017 р за рівнем валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення Канада займала 21–е місце, але за індексом соціального розвитку вона стоїть на 6 –му місці. Об'єднані Арабські Емірати за показником валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення наближаються до

індустріально розвинених країн – на 7-му місці, але за рівнем соціального розвитку в рейтингу 2017 року інформації по цій країні відсутня [60,61].

Таблиця 1.4

Порівняльний аналіз країн за рівнем ВВП та індексом соціального розвитку, 2017 р.

Країна	Місце за		Країна	Місце за	
	рейтингом країн обсягом ВВП на душу населення за ПКС, \$	індексом соціального розвитку (значення індексу)		індексом соціального розвитку (значення індексу)	рейтингом країн обсягом ВВП на душу населення за ПКС, \$
Катар	1 (124529)	н/д	Данія	1 (90,57)	18 (49883)
Люксембург	2 (106374)	н/д	Фінляндія	2 (90,53)	24 (44333)
Сінгапур	3 (93905)	н/д	Ісландія	3 (90,27)	14 (51842)
Бруней	4 (78196)	н/д	Норвегія	3 (90,27)	6 (71831)
Ірландія	5 (75538)	11 (88,91)	Швейцарія	5 (90,10)	9 (61422)
Норвегія	6 (71831)	3 (90,27)	Канада	6 (89,84)	21 (48265)
Об'єднані Арабські Емірати	7 (67741)	н/д	Нідерланди	7 (89,82)	13 (53635)
Кувейт	8 (66163)	42 (74,12)	Швеція	8 (89,66)	15 (51475)
Швейцарія	9 (61422)	5 (90,1)	Австралія	9 (89,30)	17 (50334)
США	10 (61393)	18 (86,43)	Нова Зеландія	9 (89,30)	30 (38934)
Україна	114 (8713)	64 (68,35)	Україна	64 (68,35)	114 (8713)

н/д - по цим країнам відсутня інформація в індексі соціального розвитку

*Джерело: складено на основі [60,61]

Цікавими є і показники України в цьому рейтингу. За оцінками 2017 року наша країна зайняла 64 місце за рівнем життя серед 128 країн світу, згідно Індексу соціального розвитку, що свого часу був розроблений американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки Deloitte. Він визначає рейтинги країн на основі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей.

За багаторічними результатами досліджень група експертів, що займаються дослідженням Індексу соціального розвитку, встановила, що країни досягають суттєво різного соціального прогресу навіть за однакового

рівня валового внутрішнього продукту на душу населення. Саме тому, країна з високим рівнем валового внутрішнього продукту може мати дуже гарний рівень соціального розвитку за всіма показниками, проте розвиватися гірше країн з таким самим доходом, і навпаки.

Україна, за своїм потенціалом здатна займати більш високі сходинки в рейтингу. Але для цього необхідний пакет надзвичайних заходів для економіки, щоб консолідувати бюджет, побороти інфляцію, досягти стабілізації валюти та забезпечити полегшення боргового тягаря. Цей список є абсолютним мінімумом, обов'язковою умовою для країни, щоб іти вперед та здійснювати інші реформи. У той час як реструктуризація неминуча, необхідно вжити відповідних заходів з протидії соціальним проблемам.

Потрібно створювати нові робочі місця, а також виводити з тіньової економіки вже існуючі. Потрібно надати роботодавцям та іноземним інвесторам фінансові та інші стимули. Створення «зон процвітання» забезпечить пільгові умови для іноземних та внутрішніх інвестицій. Такі зони стануть лідерами у створенні сприятливої атмосфери для ведення бізнесу. Використання конкурентних переваг країни має бути спрямовано на розвиток інноваційної промисловості з високою доданою вартістю і створення якісних робочих місць. Україна має можливість стати одним із ключових центрів виробництва в Європі.

Перспектива користування перевагами приватизації державного майна усіма громадянами, а не лише деякими, назрівала вже давно. Аби уникнути нового рівня олігархізму, потрібно запровадити мораторій на подальшу приватизацію, щоб забезпечити достатньо часу для розробки належних стратегій і структур у партнерстві з міжнародними експертами. Такий підхід є необхідною умовою для впевненості у тому, що будь-яка подальша приватизація в Україні буде чесною, прозорою і раціональною.

Щоб гарантувати права приватної власності, потрібно внести поправку до конституції. Вона повинна містити скасування положення про державну охорону земель, які вважаються «багатством нації». Ці зміни є передумовами

для належної приватизації державної землі та сталої лібералізації ринку землі.

Створення належного рівня довіри у банківському секторі має важливе значення. Такий крок вимагає загальної консолідації, повної незалежності Національного банку України та прогресу в запровадженні законодавства ЄС стосовно фінансових послуг. Український ринок отримуватиме вигоду з кооперативних банків, особливо у зв'язку з потребами малих і середніх підприємств у аграрному секторі.

Комплексна реформа охорони здоров'я необхідна, проте для її проведення знадобиться багато часу.

Відправною точкою буде створення Колегії лікарів України як механізму для встановлення та моніторингу медичних стандартів за всіма спеціальностями, а також контролю за ліцензуванням лікарів і лікарень. Цей орган також може діяти як орган управління з досягнення необхідної реструктуризації медичного обслуговування та лікування.

Потрібно підвищити роль Конституційного суду у захисті Конституції та його функцію як законного представника прав громадян України. Слід гарантувати незалежність його суддів та право осіб подавати скарги до суду. Тому зміни до конституції необхідні і мають бути реалізовані негайно. Якщо в Україні відбувається більш фундаментальне конституційне врегулювання, тоді суспільство має бути якомога більше залучене в цей процес. Перш ніж рішення можуть бути реалізовані у конституційному вигляді, основні конституційні питання мають бути вирішені на політичному рівні.

Крім того, корупція — це причина усіх бід України, її низьких позицій в більшості міжнародних рейтингів. Її необхідно усунути. Основна умова — політична воля. Повністю демократичне суспільство можна створити, лише прийнявши нові стандарти для виборчих процедур, нової системи фінансування політичних партій та заходів з антимонополізації. Управління олігархів більше не може продовжуватися. Щоб усунути неофіційний вплив деяких найбагатших підприємців на функціонування держави, зокрема

найвищі політичні установи, процес правосуддя і правоохоронні органи, необхідно вжити радикальних заходів. Національне антикорупційне бюро та Національне агентство з питань запобігання корупції мають за мету змінити ситуацію на краще в найближчий час. Зараз потрібно організувати кампанію з антикорупційної обізнаності через засоби масової інформації, освітні заклади та громадянське суспільство, щоб переконати громадськість, що життя без корупції можливе, легше і краще. Приховування інформації про факт корупції має стати кримінальним злочином для чиновників

Проблема в тому, що поки не буде подолано корупцію про соціалізацію економічного розвитку України, взагалі не можна говорити. Тому, на нашу думку, суттєвим фактором підвищення рівня соціалізації економіки України стало прийняття пакету антикорупційних законів. Хоча багато з прийнятих норм і законів, як і раніше, очікують практичної реалізації. Це може вказувати на відсутність політичної волі для забезпечення дотримання нових законів та на дисонанс між словами і справами у боротьбі з корупцією.

У випадку з Україною — де корупція має системний характер і включає в себе переважну більшість населення, антикорупційна етика надзвичайно слабка, а установи не справляються з роботою — водночас слід застосовувати чотири категорії рішень:

- усі процедури, застосовувані державними установами, мають бути записані у дуже докладній формі, слід залишати як можна менше деталей на практику та етику;
- усі співробітники державних установ (адміністрація, суди, поліція та кримінальне переслідування, школи, лікарні, митниці, прикордонний контроль тощо) мають знати заходи з боротьби з корупцією; але, з часом, слід замінити значну частину посадових осіб;
- випадки корупції мають виявлятися відповідними органами. Проти людей, залучених до хабарництва, слід негайно порушувати кримінальну справу;

- соціальні кампанії, освіта та засоби масової інформації повинні переконати громадськість, що можливо жити без корупції.

Слід покращити якість норм, які встановлюють правила функціонування економіки, та умов ведення підприємницької діяльності. Правові норми повинні бути чіткими, зрозумілими і не допускати різних інтерпретацій від посадових осіб, адміністративних органів та установ. Зокрема, це стосується податкової системи, яка повинна забезпечити рівні умови ведення бізнесу для всіх, незалежно від індивідуальних рішень чиновників.

Українському законодавству з підприємницької діяльності потрібна швидка і різка «нормативна гільйотина», яка відповідатиме кращій міжнародній практиці, що дозволить значно скоротити кількість дозволів, ліцензій і регулювань у сфері підприємницької діяльності. Очевидно, що чим менше рішень перебуває в руках бюрократії, тим менше можливостей для корупції.

Роботу щодо зміни суспільних відносин слід проводити на двох рівнях — у вигляді кампанії загального інформування суспільства та кампаній щодо конкретних «ноу-хау».

Кампанія антикорупційного інформування суспільства — кампанія, спрямована на суспільство в цілому — повинна:

- пояснювати людям «чому хабарництво — це погано»;
- показувати, що люди можуть знаходити різні шляхи в житті, не даючи хабарів.

Кампанії «ноу-хау» або масової просвіти мають стати підтримкою для кампанії загального інформування суспільства. Ці кампанії, спрямовані на конкретні цільові групи (студентів, водіїв, бізнесменів, батьків, пацієнтів), повинні:

- показувати конкретні шляхи протидії або уникнення (обходу) хабарництва в конкретних ситуаціях;
- показувати конкретні шляхи «заміни» корупційної поведінки діями в інший спосіб;

- мобілізувати, заохочувати і підтримувати людей для участі в багатьох формах антикорупційної діяльності на низовому рівні.

Крім того концепція соціалізації, соціальної економіки неможлива без створення громадянського суспільства. Концепція «громадського управління» неможлива без розвинутого третього сектору поряд з приватним та державним секторами.

Цей третій сектор складається з різноманітних неприбуткових, недержавних організацій з відповідними знаннями та високою мотивацією перебрати на себе відповідальність від державної адміністрації і місцевих органів влади за надання деяких державних послуг. Таку систему вдалося запровадити в низці європейських держав (хороші приклади продемонстровані в Нідерландах, Швеції, Великобританії, Ірландії), проте вона також добре розвинена і в таких країнах як Ізраїль чи Індія. У результаті передачі деяких завдань недержавним організаціям, державні послуги надаються саме тим, хто їх потребує, на вищому рівні і за менші кошти.

Цю систему слід запровадити і в Україні, зокрема в наступних сферах: допомога безробітним у пошуках нової роботи, зусилля з подолання бідності, допомога інвалідам, захист прав людини, початкова освіта, дошкільна освіта і культурні установи. Недержавні організації, наділені такими повноваженнями, могли б отримувати достатнє фінансування від уряду, бути фінансово підзвітними перед установами, які делегували їм ці повноваження, та працювати під їхнім пильним наглядом.

Зараз Україні бракує активів, необхідних для запровадження такої системи. Громадянське суспільство в Україні хоча й демонструє чудові зразки активності, але все ще перебуває на етапі розвитку і не має достатнього досвіду в цих чутливих сферах. Якість державних послуг зазвичай низька. Тому це має бути тривалий процес, який слід почати з постійних зусиль за рахунок державного фінансування, спрямованих на зміцнення всього сектору недержавних організацій. Організаціям варто надавати допомогу в їхніх зусиллях щодо розбудови інституцій та підтримувати

фінансово. Їм потрібен буде час, аби набрати кваліфікований персонал, набути необхідний обсяг знань та навичок. Після втілення такої стратегії недержавні організації зможуть перебрати на себе певну відповідальність. Реальним успіхом можна було б вважати, якщо цей процес завершиться приблизно за 15 років, починаючи від сьогодні: три повних каденції місцевих органів влади та ще два роки до того, як буде реалізована реформа самоврядування.

Український уряд повинен започаткувати багаторічну програму із запровадження чесної та прозорої конкурентної процедури для виділення грантів (бажано на базі трирічних чи більш тривалих контрактів) для недержавних організацій у різних соціально-важливих сферах, пов'язану зі зміцненням громадянського суспільства. Метою розбудови інституцій має бути один з особливо цінних критеріїв. Є висока імовірність, що такі дії матимуть підтримку з боку ЄС, деяких його членів та закордонних недержавних організацій.

Можна розробити спеціальну програму заохочення бюрократів до пошуку роботи в цьому третьому секторі. Якщо така програма співпадає зі скороченням персоналу державних адміністрацій, це може призвести до прискорення процесу збільшення компетентності недержавних організацій в різних сферах. Необхідно запобігати «політизації» сектору недержавних організацій.

Необхідно ухвалити особливі законодавчі акти, що надають пільгові умови для соціальних фірм (таких як кооперативи чи компанії взаємного кредитування), які б могли давати роботу особам, котрі опинилися за межами суспільства. Третій сектор також може приймати до себе відгалуження від органів влади (зазвичай місцевої), що продовжують працювати як організації з надання державних послуг (наприклад, будинкові громади чи асоціації).

Деякі сфери державних послуг навіть можуть бути приватизованими, причому уряд може пильно наглядати за функціонуванням компаній, що перебрали на себе такі обов'язки. Це може бути, наприклад, у сфері

медичних послуг (приватні лікарні та профілактичні клініки працюють як приватні організації, де лікування надається кожному пацієнтові і фінансується з національних фондів охорони здоров'я; стоматологічні послуги в повному обсязі), ветеринарних послуг або частково у пенсійній системі (якщо частину пенсійних виплат здійснюють приватні інвестиційні фонди, до яких працівники сплачують внески на соціальне забезпечення).

До теперішнього часу розроблений ряд посібників і стандартів соціальної звітності, які служать в якості основних принципів соціального обліку та аудиту на підприємстві:

- GRI (Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку);
- Стандарт SA 8000 - 2001 Social Accountability (Соціальна відповідальність), сірка (Агентство з акредитації Ради з економічних переваг Міжнародної організації праці);
- The EFQM Framework for Corporate Social Responsibility (Основи оцінки корпоративної соціальної відповідальності в рамках Моделі досконалості Європейського Фонду Менеджменту якості);
- Європейська організація якості. Схема реєстрації персоналу. Правила і Керівництво менеджерів в області корпоративної соціальної відповідальності і багато інших.

Почалося формування правової бази всіх цих інструментів оцінки соціальної відповідальності підприємств, регіонів, галузей. Найбільш інформативним і рекомендованим стандартом звітності для корпорації з 2002 р. служить GRI. Керівництво GRI - методологія звітності, предметом якої є економічна, екологічна та соціальна результативність організації. Так, досить показовими є дані спільного дослідження WGBank (Німеччина) і SIRAN (Social Investment Research Analyst Network) «GRI reporting aiming to uncover true performance».

«Аналіз соціальних звітів компаній, що входять в Jones STOXX Global 1800 Index (600 американських, 600 європейських і 600 азіатсько-тихоокеанських) за 2005-2007 рр. показав, що із 1800 компаній: - 44%

випустили соціальні звіти; - 82% випускають соціальні звіти щорічно; - 24% випускали соціальні звіти за останні 2 роки. Характер більшості соціальних звітів, в основному «розповідний», на жаль, поки немає вимірюваних і порівнянних показників в галузі сталого розвитку» [61].

В останні роки з'явилися різні громадські організації, інформагенства, інтернет портали і каталоги, що містять всіляку інформацію по тих чи інших аспектах соціальної складової діяльності великих компаній. Так, наприклад, «служба Report Alert CorporateRegister.com Limited є найбільшим в світі інтернет-каталогом звітів про глобальну корпоративної відповідальності та сталий розвиток компаній. Свої звіти уже опублікували багато великих міжнародних компаній. Якщо такі компанії як Hongkong and Shanghai Hotels Limited ('HSH') і Starwood Hotels & Resorts Worldwide Inc (NYSE: HOT) випустили перший звіт про корпоративну відповідальність, то для компаній Inter-American Development Bank (IDB), Adidas Group, компанії Shell це щорічний Звіт про сталий розвиток та Глобальної корпоративної відповідальності» [25, с.190].

Надання соціального звіту в стандарті GRI сприяє оцінці корпорації як благонадійної і відповідальної перед суспільством з боку ряду міжнародних організацій (ООН, Transparency International, World Conservation Union (IUCN), World Bank Group, World Resources Institute, WWF International та ін).

В умовах формування інтегрованих соціально-економічних систем соціально-трудових відносин необхідно обґрунтувати напрями якісно нових зрушень в системі управління на всіх рівнях – і загальнодержавному, і регіональному. По-перше – економічна політика держави повинна вибудовуватись на принципах соціальної спрямованості. По друге – на рівні регіонів та підприємств більшу увагу слід надавати так званому соціальному менеджменту, для якого основний пріоритет – ефективні та якісні соціально-трудові відносини. І по – третє – основним інтегруючим фактором всіх учасників процесу повинна бути соціальна відповідальність, яка і є найбільш ефективним регулятором соціально-трудових відносин на всіх рівнях.

Висновки до розділу 1

1. Доведено, що соціалізація економіки має на меті виявлення всіх аспектів формування потенціалу людської особистості. Проведений монографічний аналіз терміну «соціалізація» довів, що нам більше імпонують думки авторів, що визначають соціалізацію довготривалим процесом, в якому задіяна складна сукупність взаємозв'язків між державою, її інституціями та індивідами.

2. Досліджуючи категорію «соціалізації» ми теж вважаємо за доцільне розглядати її саме як процес, що відбувається в межах економічної системи. І керуючись тими тенденціями, що склалися в сучасному суспільстві щодо формування основ добробуту населення, вважаємо доречним тлумачити соціалізацію економіки як процес оптимізації державного регулювання на основі створення системи інституцій здатних забезпечити пріоритетність соціальних цілей в розвитку держави. Відповідно головною метою соціалізації економіки на макро- та мезорівні є створення підвалин для реалізації якісних зрушень в системі споживання різних категорій населення, структурі попиту та пропозиції, якісних на кількісних умовах життя населення. На нашу думку процес соціалізації економіки регіонального, тобто мезорівня є полягає в узгодженні і координації індивідуальних та суспільних інтересів за допомогою вироблених суспільством норм і цінностей у напрямі досягнення економікою регіону суспільного оптимуму та підвищення соціального добробуту.

3. Зроблено спробу поєднати ключові позиції регіонального розвитку з специфікою протікання економічних процесів в умовах соціалізації. Відповідно процес переходу регіону на засади соціалізації повинен протікати через систему певних заходів. Нами представлено концептуальну модель переходу економічного розвитку регіонів на засади соціалізації, в якій представлено основні шляхи і результуючі фактори соціалізації регіонів на основі зміни домінанти з економічного відтворення на категорію соціального

відтворення.

4. Економічне зростання виступає обов'язковою передумовою для соціального прогресу, хоча само по собі його не гарантує. Дослідженням встановлено, що будь-який рівень економічного зростання повинен відповідно доповнюватись дотриманням певних соціальних норм та правил. Останні, в свою чергу, повинні засновуватися на таких цінностях, що дозволять суб'єктам в повній мірі реалізовувати свій людський потенціал.

5. В свою чергу економічна та соціальна політики повинні взаємно доповнювати та синергетично посилювати одна одну, забезпечуючи тим самим умови для подальшого соціального розвитку. В результаті соціальна економіка характеризується високим рівнем взаємопроникнення та взаємопоєднання економічної та соціальної складових.

6.. Можемо стверджувати, що конвергентна модель регіонального розвитку – це система збалансованих та узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку. Схематично конвергентну модель розвитку регіонів можна представити у факторно–результуючій єдності: суб'єкти – уряд; регіональні державні адміністрації; підприємства регіону; кадрове забезпечення і спосіб мислення управлінців; політика структурних трансформацій; інвестиції власні і зарубіжні; очікувані результати – виробничі і фінансові.

7. Дослідження моделі регіонального економічного розвитку в умовах соціалізації з дотриманням принципів конвергенції слід формувати відповідно до розробленого нами алгоритму. Відповідно до класифікації конвергенції за видами, вважаємо, що використання коефіцієнта варіації є оптимальним. Стає очевидним, що формування конвергентної моделі розвитку України і її регіонів потребує цілеспрямованої політики і єдності

всіх суб'єктів її реалізації – уряду, обласних державних адміністрацій, підприємств і організацій, що в них розміщені.

8. Встановлено, що комплексна оцінка соціально–економічного розвитку регіонів здійснюється на основі результатів дослідження соціально–економічної ситуації кожного конкретного регіону, що в результаті дасть можливість вчасно виявити негативні фактори та прийняти відповідні управлінські рішення.

9. Для оцінки рівня соціально орієнтованого розвитку вважаємо за доцільне використовувати систему показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону. Розглянуті нами окремі методичні підходи до оцінки рівня розвитку регіону в умовах соціалізації не дозволяють у повній мірі оцінити основні критерії, зокрема поєднання факторів економічної ефективності та соціальної справедливості, та їх впливу на розподіл валового внутрішнього продукту, забезпечення відтворення соціально–економічної системи та її соціально–економічної безпеки, оцінка рівня конкурентоспроможності регіону. Таким чином, в Україні необхідна цілеспрямована політика щодо зменшення територіальних розбіжностей розподілу економічних і соціальних ресурсів між регіонами України.

10. Представлено порівняльний аналіз країн за рівнем ВВП та за індексом соціального розвитку. Як показує практика, не завжди високому рівню економічного розвитку відповідає високий рівень соціального, людського розвитку. Так, у 2017 р за рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення Канада займала 21–е місце, але за індексом соціального розвитку вона стоїть на 6 –му місці. Об'єднані Арабські Емірати за показником ВВП в розрахунку на душу населення наближаються до індустріально розвинених країн – 7-му місці, а за рівнем соціального розвитку в рейтингу 2017 року взагалі не досліджуються.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Сундук А. Вплив світогосподарських процесів на розвиток

соціально-економічної системи / А. Сундук // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 3. – С. 25-30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2011_3_4

2. Соціальна економіка: навч. посіб. / Кол. авт. О.О. Беляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 196 с.

3. Неприбуткові організації в системі світових соціально-економічних процесів: [монографія] / [Стройко Т.В., Іртищева І.О., Стегней М.І., Ткаліч Т.І., Крупіца І.В.]; за ред. д.е.н., доцента Стройко Т.В. – Херсон.: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 135с.

4. Бардовский В. П. Современная экономическая теория / В. П. Бардовский, О. В. Рудакова, Е. М. Самородова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://modern-econ.ru/vvedenie/problemsy/typy-sistem/sistema-obshchestva.html>

5. Гринчук Н. Сутність поняття «соціалізація економіки» / Н. Гринчук // Управління сучасним містом. – 2003. – №7 – 9(11). – С.17–21.

6. Калинина Г.В. Проблемы социализации экономических отношений современной России /Г.В. Калинина, Ю.Г. Никифоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecsn.ru/files/pdf/200901/200901_281.pdf

7. Флексер К. Ф. Просвещенное общество. Экономика с человеческим лицом / К. Ф. Флексер. – М. : Междунар. отношения, 1994. – 392 с.

8. Шумпетер Й. Капитализм. Социализм. Демократия : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 782 с.

9. Головніна О. Г. Основи соціальної економіки: підруч. / О. Г. Головніна. – К. : Арістей, 2006. – 610 с.

10. Гриценко А. А. Соціально-ринковий вибір в Україні: модель та реальність / А. А. Гриценко, С. І. Кирєєв // Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи); Ін-т екон. прогнозування / за ред. В. М. Гейця. – К. : Логос, 1999. – С. 23–55.

11. Гришкін В. О. Соціалізація економіки як реальність сучасного

загальноцивілізаційного розвитку / В. О. Гришкін // Актуал. пробл. економіки : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Навч. кн., 2001. – Т. 10. – С. 22–39.

12. Стеблянюк І.О. Соціалізація економіки як наукове поняття генезису світової теорії добробуту / І. О. Стеблянюк // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 155-159. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7%282%29_25

13. Деєва Н. М. Організаційно-фінансовий механізм забезпечення державних соціальних гарантій в регіоні : автореф. дис. канд. екон. наук. / Деєва Н. М. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – 20 с.

14. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: монограф. / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.

15. Шаститко А. Трансакционные издержки / А. Шаститко // Вопросы экономики. – 1997. – № 7. – С.84–87.

16. Соскін О. Моделі влади в Україні: спроба політико–економічного аналізу / О. Соскін // Економічний часопис. – 1997. – № 1. – С. 3–6.

17. Экономическая энциклопедия. – М.: Ин-т экономики РАН, 1999. – 690 с.

18. Бутенко А.П. От социальной ориентации экономики к ликвидации эксплуатации / А.П. Бутенко // Реформы вчера, сегодня, завтра. –1999. – № 3. – С.7 – 15

19. Абалкин Л.И. Россия: поиск самоопределения. Очерки / Л.И. Абалкин: изд. 2–е, доп. – М.: Наука, 2005. – 464 с.

20. Абалкин Л.И. Избранные труды / Л.И Абалкин – М.: Экономика, 2000. – 643с.Т.4: В поисках новой стратегии.

21. Douglass C. North Institutions / C. Douglass // Journal of Economic Perspectives. – 1991. – Vol. 5. – № 1. – P. 97–112

22. Гринчук Н. Сутність поняття «соціалізація економіки» / Н. Гринчук // Управління сучасним містом. – 2003. – №7–9(11). – С.17–21.
23. Головінов О.М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О.М. Головінов // Економіка та держава. – 2007. – №2. – С.10–12.
24. Власова Т.Р. Добробут людини: сутність та специфіка на сучасному етапі розвитку суспільних відносин / Т.Р. Власова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». – 2009. – №3. – С. 9–17
25. Шутаева Е. Социализация экономики как одна из ключевых составляющих мировой экономической трансформации / Е. Шутаева // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Экономика и управление. – 2014. – Т. 27(66), № 1. – С. 186-194.
26. Социализация экономики – выход из тупика? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsland.com/news/detail/id/649460/>
27. Чужиков В. І. Регіони України: конвергенція чи дивергенція? / В. І. Чужиков // Регіональна економіка. – 2009. – №1(51). – С. 266-267.
28. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : монографія / В. І. Чужиков; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2008 – 272 с.
29. Толмачев М.Н. Теоретические и эмпирические подходы к конвергенции сельскохозяйственного производства / М.Н. Толмачев // Вестник Волгоградского государственного университета / Экономика. Экология. – 2012. – № 1 (20). – С. 193–199
30. Корольчук Л.В. Економічна конвергенція регіонів як необхідна умова поглиблення процесів активізації транскордонного співробітництва / Л.В. Корольчук // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 15–21.
31. Barro R.J. Economic Growth / R.J. Barro, X.Sala-i-Martin. – Cambridge : Massachusetts; London : England, MIT Press, 2004.

32. Barro R.J. Convergence across states and regions / R.J. Barro, X.Sala-i-Martin // *Brookings Papers on Economic Activity*. – 1991. – № 1. – Pp. 107–158.
33. Barro R.J. Convergence / R.J. Barro, X.Sala-i-Martin // *Journal of Political Economy*. – 1992. – № 100. – Pp. 223–251.
34. Харламова О.Г. Ефекти конвергенції дивергенції у регіональному інвестиційному кліматі України / О.Г. Харламова // *Фондовый рынок*. – 2009. – № 17. – С. 36–40.
35. Иодчин А.А. Декомпозиция межрегиональной конвергенции в России / А.А. Иодчин // *Аудит и финансовый анализ*. – 2007. – № 4. – С. 1–7.
36. Раевнева Е.В. Статистический анализ неравномерности развития регионов Украины / Е.В. Раевнева, О.А. Гейман, А.Ю. Бобкова // *Бизнес-информ*. – 2009. – № 4 (2). – С. 125–129.
37. Балаш О. С. Пространственный анализ конвергенции регионов России // *Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право*. 2012. Т. 12, вып. 4. С. 45–52., с. 45–46
38. Економічний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://abc.informbureau.com/html/aeaadaaioess.html>
39. Науменко Ж.Г. Конвергенція та дивергенція в регіональній економіці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/67614>
40. О.І. Омельченко Оцінка міжрегіональної диференціації в Україні та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики. // *Регіональна економіка*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Economics/13_81696.doc.htm
41. Жовтанецький В.І. Політика структурної економічної оптимізації в конвергентній моделі розвитку регіону/ В. І. Жовтанецький, Б. Ф. Заблоцький// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/51240>
42. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. / Б.Ф. Заблоцький. – Львів: Новий світ–2000, 2007. – 548 с

43. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: моногр. / М.І. Долішній. – К.: Наук. думка, 2006. – 511 с.
44. Остапенко В.М. Моделювання регіональної конвергенції за рівнями потенціалу публічно-приватного партнерства/ В.М. Остапенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/34063>
45. Лукінов І.І. Економічні трансформації: моногр. / І.І. Лукінов. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – 455 с.
46. Жовтанецький В.І. Формування ринку праці та пріоритети зниження рівня безробіття в Україні / В.І. Жовтанецький, Б.Ф. Заблоцький // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2009. – № 9 (100). – С. 166-170.
47. Молдован О.О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні / О.О. Молдован // Економіка промисловості. – 2011. – № 2-3 (54-55). – С. 3-9.
48. Іщук С.О. Теоретико-методичні засади оцінювання інвестиційної привабливості регіону / С.О. Іщук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інвестиційна привабливість регіону та механізми її забезпечення: зб. наук. праць / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – Вип. 3 (93). – С. 3-11.
49. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – изд. стереотип. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
50. Коломійчук В.С., Шевчук Л.Т., Шульц С.Л. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону. – Тернопіль, 2002. – 115с.
51. The Vancouver Action Plan – 64 Recommendations for National Action Approved at Habitat: United Nations Conference on Human Settlements, Vancouver, Canada 31 May to 11 June 1976: (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://habitat.igc.org/vancouver/vp-intr.htm>
52. The Vancouver Declaration On Human Settlements From the report of Habitat: United Nations Conference on Human Settlements Vancouver, Canada, 31

May to 11 June 1976 : (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://habitat.igc.org/vancouver/van-decl.htm>

53. United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II). The Habitat Agenda, 14 June 1996 : (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.un-documents.net/hab-ag.htm>;<http://www.un.org/russian/conferen/habitat/habagend.htm>

54. Declaration on Cities and Other Human Settlements in the New Millennium: (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undocuments.net/s25r2.htm>

55. Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя : Постанова Кабінету Міністрів України №833 від 20.06.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

56. Манн Р.В. Пріоритети розвитку регіональної інноваційної діяльності / Р.В. Манн // Матеріали II міжнар. наук.–практ. конф. «Регіональний розвиток – основа розбудови української держави»: секція 1 «Розвиток державного управління та місцевого самоврядування: стратегії, технології, інновації». – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – С. 187–188

57. Про моніторинг соціально–економічного розвитку малих міст і селищ : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квіт. 2009 р. № 288 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

58. Концепція нової державної регіональної політики України від 29.08.2008 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: despro.org.ua/img/.../consept_gov_region_polit08_08.doc.

59. Стрижеус Л.В. Формування регіональної політики соціально орієнтованого розвитку економіки : дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук 8.00.05 / Людмила Василівна Стрижеус. – Л., 2009. – 221 с.

60. GDP based on purchasing–power–parity (PPP) per capita (англ.). МВФ (17.04.2018).

62. Індекс соціального розвитку [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2017.html>

63. Гуріна О.В. Сучасний стан людського потенціалу України: регіональний розріз / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2017. – № 3. – С. 347-360. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) (загальний обсяг – 0,48 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: здійснено аналіз рівня соціалізації економіки та його вплив на регіональний розвиток).

64. Гуріна О.В. Впорядкування міграційних процесів в Україні як фактор поліпшення людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 20. – 2017. – С. 752-756. (загальний обсяг – 0,25 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: розкрито причини міграційних процесів в регіонах та їх роль в економічному розвитку).

65. Гуріна О.В. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний апарат / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко, Ю.А. Работін // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – Вип. 6. – С. 123-126. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) (загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,09 друк. арк.: запропоновано концептуальні підходи та розроблено модель формування і реалізації стратегії соціалізації економічного розвитку регіону).

66. Гуріна О.В. Теоретичні підходи до класифікації факторів розвитку людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 3. – С. 74-78. (журнал представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar) (загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: обґрунтовано систему критеріїв та показників оцінювання ефективності реалізації соціальної політики в регіонах).

67. Гуріна О.В. Теоретичні аспекти трансформації регіональних

соціально-економічних систем / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // IV Міжнародна науково-практична конференція [Глобальний економічний простір: Детермінанти розвитку], (15 грудня 2017 р., м. Миколаїв). – Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 119-121. *(загальний обсяг – 0,10 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито складові трансформації регіональних соціально-економічних систем).*

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Передумови й напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку

В сучасних економічних умовах регіональна незбалансованість, посилення соціально–економічної нерівності в розвитку українських регіонів залишається одним із серйозних викликів для виконавчої влади. Саме тому в останнє десятиліття з'являється все більше вітчизняних робіт, присвячених вирівнювання розвитку регіонів країни. При цьому ключова роль в них відводиться моделям конвергенції.

У теорії економічного зростання передбачається, що первісна диференціація країн за рівнем розвитку являється наслідком екзогенних шоків і недосконалості механізму коригування. Відповідно до гіпотези конвергенції, якщо економіка регіону в початковий момент знаходиться далі від положення стійкої рівноваги, темпи її зростання будуть вище, ніж у економіки, що знаходиться ближче до рівноваги. Отже, в довгостроковому періоді диференціація зникає. Найбільш часто гіпотеза конвергенції застосовується для вивчення відмінностей і динаміки в рівні ВВП (ВРП) на душу населення.

«Концепцією нерівномірного розвитку регіонів можна назвати теорію американського вченого О. Амоса, який запропонував своє бачення механізму просторового розвитку. Він доповнив описані раніше теорії «полюсів зростання», «дифузії інновацій» і «центр–периферія» теорією довгих хвиль, відкритих Н. Д. Кондратьєвим» [1, 2]. На думку О. Амоса, «коли інновація перебуває у фазі швидкого розвитку, починається бурхливе зростання інвестицій у підтримуючу інфраструктуру. Це початок відліку для періоду процвітання на хвилі великого циклу. За своєю тривалістю цей період відповідає 20 - 30 рокам» [1, 2]..

У фазі інноваційної зрілості інвестиції скорочуються, спостерігаємо спочатку стагнацію, а відтак і зниження економічної активності, що характеризує перехід до спадної хвилі великого циклу. «На початку позитивної хвилі циклу підприємницька активність стимулюється необхідністю розробки нових товарів. Інновації стимулюють розвиток нових галузей, які розміщені у регіонах країни. В середині регіонів провідні галузі сконцентровані на певній території. Життєвий цикл інновацій стимулює інвестиції в інфраструктуру полюсів росту. Через ефект мультиплікатора поширюється розвиток економіки регіону загалом. Із завершенням життєвого циклу інновацій імпульсів розвитку набувають периферійні території, а довга хвиля переходить у низхідну фазу. Із початком нової хвилі формується полюс росту, посилюється міжрегіональна диференціація і незбалансованість розвитку» [3, с. 18]. «Відповідно до зазначеної концепції причина та неунікність нерівномірного розвитку регіонів закладені в самих циклах, а полюси росту можуть зміщуватись залежно від інноваційного продукту та ключових ресурсів» [4].

«Сучасний просторовий розвиток України характеризується такими основними трансформаційними тенденціями, як: посилення міжрегіональної соціально-економічної диференціації; поєднання процесів внутрідержавної міжрегіональної інтеграції та дезінтеграції; перехід від економічного спаду до економічного зростання із значними регіональними особливостями» [5,

с.75]. Диспропорційний розвиток регіонів негативно впливає на розвиток країни. На жаль, в Україні спостерігається вкрай негативна ситуація – збільшення диспропорцій між регіонами за багатьма показниками, як економічними, так і соціальними.

Людина є головною ланкою усіх процесів, які відбуваються в країні. Вона є основою економічних, суспільних, політичних та багатьох інших процесів, без неї усе це було б неможливим. Але основними в людині є її навички та освітньо-професійний потенціал, тобто усі її здібності та можливості. Усе це можна назвати людським капіталом. Саме завдяки цим своїм властивостям людина створює матеріальні та духовні цінності задля задоволення своїх потреб. Без навичок і вмінь людина не змогла б зробити те, що сьогодні має суспільство. Однією з причин виникнення диспропорційного розвитку регіонів є міграція.

На рівні країни – це «відтік мізків» за кордон, від чого страждає вся економіка в цілому, а також і суспільство. На міжрегіональному рівні – це міграція населення з високим людським капіталом від відстаючих регіонів до більш розвинутих. На регіональному рівні – це міграція людей з високим людським капіталом з периферії до центру, що робить центри ще більш розвинутими, а периферії – ще більш занепалими. З такою тенденцією слід боротися і державні органи влади мають першими зробити крок у цьому напрямку.

На жаль, на даний час не можливо зробити аналіз, бо українська статистика не дає можливості відстежити потік людського капіталу від завершення середньої освіти до обрання напрямку вищої освіти, після закінчення вищої освіти до місця працевлаштування, а також їх географію.

Сьогодні в Україні приділяється не достатньо уваги таким процесам. Тож основною тенденцією до змін повинно стати відстеження необхідної кількості спеціалістів тої чи іншої професії, щоб уникнути перенасичення ринку праці за непотрібними спеціальностями і забезпечити в достатній кількості необхідних спеціалістів. А також надати змогу усім бажаючим

підприємствам надавати замовлення до ВУЗів щодо бажаних і затребуваних спеціалістів. Але з зобов'язанням проходити практику на цих підприємствах та по закінченню ВУЗа працювати на ньому. Це надасть змогу підприємствам готувати саме тих спеціалістів які їм потрібні. Тож вже по закінченню ВУЗа підприємство отримує бажаного спеціаліста знайомого з його особливостями, що значно вигідніше підприємству, аніж тратити час та ресурси на ознайомлення та навчання нового робітника не знайомого з особливостями виробничого процесу підприємства.

Особливу увагу у цих питаннях треба приділити статистиці. Бо саме завдяки збору та правильній обробці статистичних даних такі інструменти зможуть і будуть працювати. В Україні статистичні органи працюють не на належному рівні, бо дані якими вони оперують не відображають дійсності. Для розвитку регіонів це має велике значення, адже саме завдяки статистиці робляться аналізи та прогнози. Не правильні дані можуть призвести до хибного трактування економічних подій, що у свою чергу, може призвести до неправильного вибору пріоритетів, механізмів чи інструментів. Тому важливість збору та обробки статистичних даних неможливо переоцінити. Особливо коли розглядається питання диспропорційності розвитку регіонів та питання конвергенції або дивергенції.

На наш погляд, одним із шляхів зменшення диспропорційності розвитку регіонів є проведення правильної та якісної регіональної політики, спрямованої на раціональне використання соціально-економічного потенціалу регіональних економік, розвиток внутрішнього ринку і поглиблення міжрегіональної економічної інтеграції. Характер диспропорцій регіонального розвитку показує, що основними об'єктами державної регіональної політики було б ефективно і доцільно зробити субрегіони. Державна політика, спрямована на формування моделі конвергентного розвитку регіонів України, повинна бути поетапною. На першому етапі недоцільна концентрація коштів і зусиль на питаннях подолання відсталості і депресивності найбільш кризових локальних ареалів макрорегіонів. Замість

цього варто сконцентруватися на стимулюванні розвитку найбільш перспективних галузей і полюсів зростання, здатних забезпечити найбільший динамізм розвитку субрегіонів.

Використовуючи створені на першому етапі фінансові ресурси і ринкові можливості, можна буде підготувати і реалізувати інвестиційні проекти, орієнтовані на забезпечення збалансованого розвитку відсталих регіонів. І тільки на третьому етапі реалізації стратегічних цілей регіонального розвитку можуть бути вирішені соціально-економічні проблеми самих слаборозвинених і депресивних ареалів субрегіонів. Така послідовність дій обумовлена тим, що результативне рішення проблем найбільш депресивних локальних ареалів можливе лише за умови істотного збільшення економічного і фінансового потенціалів регіонів, в межах яких вони розміщені.

«А це неможливо без попередньої реалізації найбільш ефективних інвестиційних проектів, які можуть бути запропоновані не для зон з найбільш гострою депресією, а для інших точок, у яких вагомі конкурентні переваги, наприклад, більш високий інноваційний і людський потенціал, ефект агломераційної економії або сприятливе розміщення з точки зору доступу до ключових транспортних магістралей, більше. Ця політика може не тільки скоротити масштаби диспропорцій регіонального розвитку, але і підвищити темпи зростання національної економіки в цілому. Однак ці ефекти в достатній мірі можуть проявитися тільки в довгостроковому періоді за умови проведення ефективної державної бюджетної політики, яка передбачає перерозподіл фінансових ресурсів між багатими і бідними регіонами виходячи з пріоритету національних інтересів» [6].

Сучасна інтеграція економіки з іншими галузями суспільних наук, головним чином психологією та соціологією, відносить конвергенцію до процесу взаємного уподібнення країн, враховуючи сфери існування індивіда і суспільства. Простір функціонування індивіда і суспільства складається з :

- біологічної сфери і природи, що охоплює природні умови, в яких протікає життя, тривалість життя, якість природного середовища;

- матеріальної сфери (економічної та споживчої), пов'язаної в тому числі з рівнем і структурою споживання, доходів, а також продуктивності на душу населення, економічною зрілістю держави та усталеною системою формальних інститутів, що забезпечують, наприклад, охорону життя й правову систему (яка стосується власності, свободи, працівників і роботодавців);

- інтелектуальної сфери, про яку свідчить рівень знання (рівень і структура освіти), технології (рівень розвитку дослідного сектору та інновацій);

- духовної і суспільної сфери, яка охоплює аксіологічну систему, тобто усталені моральні цінності, етику, неформальні норми суспільного життя;

- сфери політики.

Саме тому в інтердисциплінарному підході до конвергенції її можна ототожнювати з подібністю в окремих сферах існування індивіда і суспільства. Відповідно, можна говорити про розробку напрямів розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку через взаємодію індивіда і суспільства (рис. 2.1).

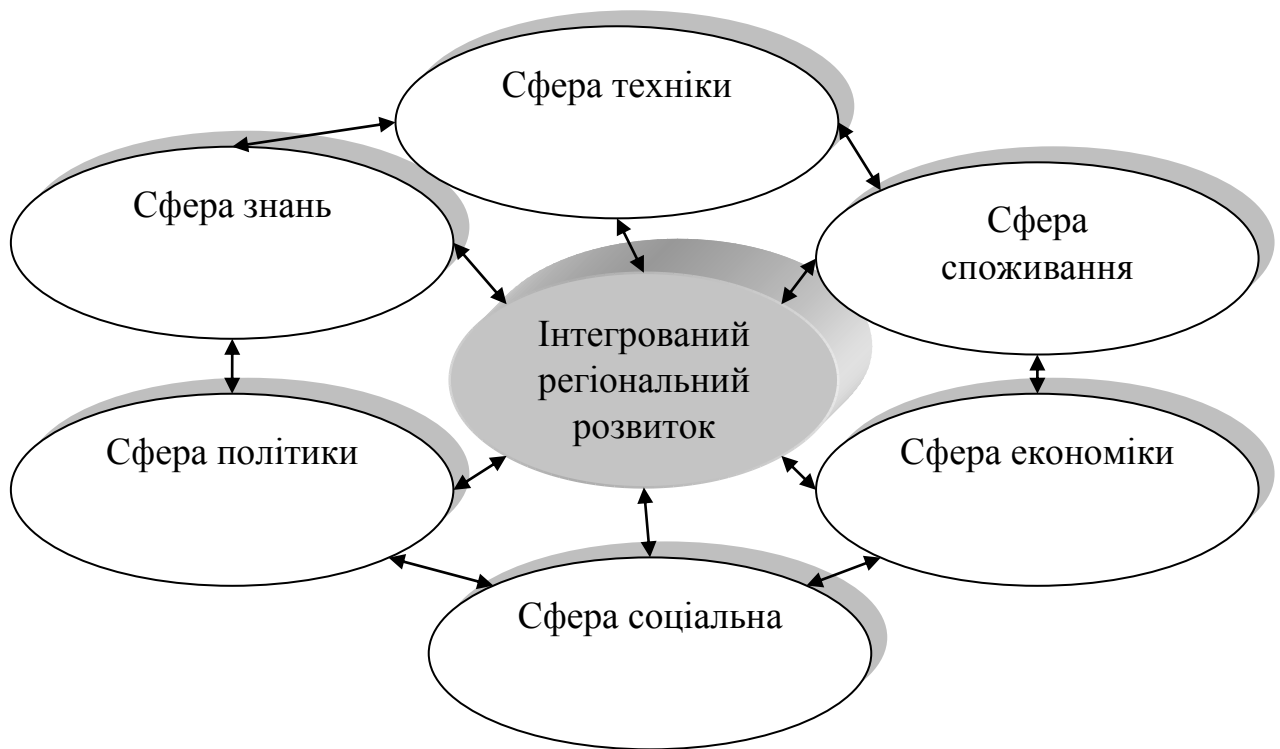

Рис. 2.1 Сфери існування індивіда і суспільства в контексті інтегрованого регіонального розвитку (складено автором)

У макроекономічному трактуванні відповідні перспективи для визначення поняття конвергенції відкривають міркування щодо економічної системи регіонального рівня. Якщо в економічній системі будь-якого регіону виділяється сфера регулювання, а також реальна сфера економіки, то конвергенцію економічних систем слід розуміти як уподібнення, що відбувається в обох цих сферах. Крім того існують підстави для розрізнення конвергенції сфер регулювання, а також конвергенції сфер реальних економік і відокремлення сфери політики.

Конвергенцію сфери регулювання в економіках регіонального рівня можна розглядати в контексті законного порядку, загальноприйнятих і скрізь схвалених норм, прикладів суспільних, етичних, релігійних і родинних цінностей, котрі обумовлюють економічні процеси. Саме тому цей вид конвергенції можна розуміти як процес уподібнення країн у сфері функціонуючих суспільно-економічних інститутів, тобто формальних

інститутів, а також неформальних інститутів, обов'язкових у державних економіках.

Формальні інститути суспільно-політичного життя регіону пов'язуються з нормами і зразками поведінки, закріпленими законами, тобто політичною (демократичною або недемократичною) системою, моделлю конкурентного типу. Саме тому вони належать до ринкових інститутів конкурентного типу. В свою чергу неформальні інститути, пов'язані з економічними процесами, виникають з поширення аксіологічної системи, яка ґрунтується на релігії, культурі, з тих усталених традицій і переконань, які породжують фундаментальні цінності суспільного ладу, стиля життя чи моделі сім'ї.

Якщо конвергенція сфери регулювання становить досить гомогенну поняттєву категорію, то конвергенція сфер реальних економік є набагато більш диференційованою. Це виникає внаслідок складних процесів у реальних сучасних економіках, а також виокремленого в економіці простору для дослідження, пов'язаного з реальною сферою. Звідси й уподібнення реальних сфер між країнами, а відтак можна говорити про перспективи як реальної, так і номінальної конвергенції.

Реальну конвергенцію реальних сфер можна ототожнювати з процесом обмеження відмінностей між регіонами на рівні економічного розвитку та на рівні якості життя громадян. Проте варто зазначити, що процес подібності, визначений вище, можна розглядати в двоякому теоретико-емпіричному контексті. По-перше, реальну подібність між економіками різних регіонів можна розглядати як перспективний простір для вивчення економіки зростання, який полягає в аналізі темпів зростання і рівнів виробництва та доходу досліджуваних регіонів.

По-друге, це може стосуватися простору для вивчення економіки розвитку, який поряд з рівнем і темпом змін доходу, в тому числі й на душу населення, враховує також інші економічні змінні, що мають істотний вплив на рівень і якість життя. Саме тому, враховуючи виразні методологічні

відмінності, наявні між економікою зростання і економікою розвитку, принциповою видається різниця між реальною конвергенцією в вузькому і реальною конвергенцією в широкому значенні цього слова.

Реальну конвергенцію у вузькому значенні можна розуміти як процес обмеження нерівності між країнами у сфері генерованих темпу зростання і рівня виробництва. Таке трактування дозволяє ідентифікувати конвергенцію спираючись на моделі економічного зростання. Разом з тим, виявлення на теоретичному ґрунті подібності зростання або його відсутність відбувається внаслідок аналізу змін рівнів основних агрегатів макроекономічних моделей зростання, наприклад: ресурсів фізичного і людського капіталу ресурсів праці, технології, знання.

Як ми вже згадували, у рамках конвергенції регіонального розвитку можна розглядати також номінальну конвергенцію. В економічному аналізі, що стосується розвитку грошових ринків, в основному в європейських країнах, цей вид конвергенції пов'язаний насамперед з критеріями конвергенції, що були сформульовані у Маастрихському договорі Європейського Союзу. Саме він орієнтується на досягнення подібності між країнами ЄС у сфері рівнів інфляції, відсоткових ставок, а також грошових агрегатів.

Європейський Союз є найбільшим донором у світі. Політика конвергенції (наближення), що проводиться Європейським Союзом і підтримує інвестиції в економічний розвиток на рівні окремих регіонів і секторів, в останні 20 років була важливим фактором, що допомагав бідним регіонам конкурувати на Єдиному європейському ринку та наздогнати більш розвинені території.

У всьому світі країни мають схожі проблеми, серед яких глобальна економічна криза займає далеко не останнє місце, проте також існують проблеми старіння населення, ризики зміни клімату і занепокоєність щодо енергетичної безпеки. В сучасному Європейському Союзі політичні сили приймають закони ті рішення, орієнтовані на зменшення та подолання

соціально—економічних диспропорцій, всіма силами намагаючись забезпечити оптимальне співвідношення витрат та якості. Такий підхід є основою функціонування Європейського Союзу, що дає можливість вирішувати різноманітні економічні і соціальні проблеми, що загострились після інтенсивного розширення інтеграційного об'єднання.

«Регіональна політика ЄС може бути означена як тематично впорядкована, визначена об'єднуючим (наднаціональним) осередком діяльність, що має на меті за допомогою комплексу правових та фінансових інструментів усунення диспропорцій в економічному і соціальному розвитку регіонів у ЄС, а також забезпечення збалансованого зростання всіх його територій зі збереженням внутрішньої господарської та соціальної єдності» [7].

«Сучасна регіональна політика, зазвичай, має три вектори реалізації:

1) акцент на економічному зближенні, тобто підвищенню рівня конвергенції, через допомогу менш розвиненим регіонам (що зазвичай розташовані в східноєвропейських країнах—учасниках), як результат поступове зменшення відставання від більш розвинених країн.

2) реалізація широкомасштабних заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості;

3) активізація співпраці між регіонами і країнами, щоб мінімізувати економічне значення національних кордонів» [8].

Сучасна регіональна політика реалізується через стратегію розвитку «Європа 2020». Як інструменти фінансування в ній задіяні три основні структурні фонди, що створювались в різні періоди розвитку Європейського Союзу. За напрямками діяльності, зокрема, Фонд європейського регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF) спрямовує свою діяльність на фінансове підтримання ініціатив, що пов'язані з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю. Фонд згуртування (Cohesion Funds) спрямовує свої фінансові ресурси на розвиток транспортної та екологічної інфраструктури, включаючи відновлювальні

джерела енергії. Ресурси Європейського соціального фонду (European Social Fund, ESF) використовуються переважно на інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки (рис. 2.2).

Рис. 2.2 Основні структурні фонди регіональної політики ЄС

Джерело: [8]

Відповідно до програми «Європа 2020» діяльність Європейського фонду регіонального розвитку має зосередитися на чотирьох пріоритетах (рис. 2.3): інновації та дослідження, розвиток цифрових технологій, підтримка малих і середніх підприємств, розвиток низьковуглецевої економіки.

Ресурси з цього фонду не обов'язково мають використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але країни-реципієнти мають дотримуватися певних правил. Зокрема, в групі розвинених держав не менше 80% виділених коштів необхідно витратити на принаймні 2 зазначених пріоритети з 4-х, в перехідних регіонах – не менше 60%, а в малорозвинених – не менше 50%. Також встановлено мінімальний відсоток коштів, які потрібно вкласти в розвиток низьковуглецевої економіки [9].

Рис. 2.3 Розподіл інвестицій по 4 пріоритетах

Джерело: [8, 9]

Звичайно, позитивні та негативні моменти інституційної моделі ЄС – це питання дискусійне, але вищезазначені ознаки інституційної моделі ЄС окреслюють механізми, котрі мають забезпечувати реалізацію інституційної моделі. Модель Європейського Союзу потребує стратегічного бачення цілей, що потрібно досягти. Політика Європейського союзу у сфері стимулювання регіонального та місцевого розвитку є однією з найстаріших і найрозвиненіших сфер комунітарної (наднаціональної) політики і найбільш «досконалим» прикладом еволюції політики та її впливу на розвиток регіонів різних типів.

Слід підкреслити одну з головних цілей ЄС – подолання екстремальних розривів у соціально–економічному розвитку країн–членів та їх регіонів, розбудова інфраструктури для кооперації та взаємодії в рамках усього співтовариства та надання рівних можливостей регіонам.

Із часом регіональна політика почала поступово відходити від прямого субсидування і дотації депресивних територій та бізнесу, надаючи перевагу інвестиціям. Нині замість грантів території часто отримують підтримку у

формі «гібридних» інструментів – комбінації грантів та позичок від Європейського інвестиційного фонду, ЄБРР, Банку Європейської Ради та інших фінансових установ.

За останні 5 років цілі та інструменти регіональної політики ЄС стають все більш «підрядними» загальній стратегії по підвищенню конкурентоздатності та інноваційності ЄС, прискоренню темпів економічного зростання та збільшенню зайнятості і продуктивності праці. Стратегія зростання Європа–2020, що була затверджена Єврокомісією та урядами країн–членів у 2010 році, визначає загальні пріоритети і цілі економічного зростання ЄС, що базується на «трьох китах»:

- інноваційне зростання;
- стійке зростання;
- інклюзивне зростання.

Саме ці пріоритети визначають конкретні механізми реалізації соціально–економічної політики ЄС.

До основних інновацій регіональної політики ЄС на 2014–2020 роки відносяться:

- подальше посилення прив’язки цілей регіональної політики до цілей стратегії Європа–2020, скорочення кількості пріоритетів по окремих програмах;
- посилення відповідальності сторін за розробку та впровадження регіональної політики через інструмент партнерських контрактів між Єврокомісією та державами–членами, а також запровадження умов отримання коштів структурних фондів як на початковому етапі, так і в процесі реалізації;
- вдосконалення механізмів моніторингу та оцінки з чітким визначенням кінцевих результатів і засобів їх досягнення;
- раціоналізація правил структурних фондів ЄС та їх гармонізація;

- розширення сфер застосування інноваційних гібридних фінансових інструментів у сфері регіональної політики на основі досвіду попереднього програмного періоду.

«Внутрішня регіональна політика ЄС передбачає посилення співпраці між регіоном в межах внутрішніх кордонів ЄС та покликана сприяти згуртуванню Європейського Союзу через зменшення відмінностей та забезпечення економічної конвергенції. У період 2007-2013 рр. ЄС було здійснено 347,4 млрд. € інвестицій на підтримку регіонального економічного зростання та стимулювання створення нових робочих місць» [9].

Основна суть політики європейського регіонального розвитку базується ще на постулатах, сформованих в Римському договорі, - єдиному європейському акті, що визначив регіональну політику як таку, що суттєво впливає на характер внутрішніх відносин у спільноті та сприяє подальшому її згуртуванню.

Регіональна економіка дуже подібна на живий організм, тобто, кілька взаємопов'язаних частин в ній реагують на будь-які зміни в навколишньому середовищі. Таким чином, будь-яке напрацьоване рішення, втілена рекомендація, ухвалений законодавчий акт та запропонована ідея повинні постійно оцінюватися з огляду на зовнішні та внутрішні регіональні та загальнодержавні фактори, що постійно змінюються.

Навіть в умовах надзвичайно неспокійної ситуації, в якій Україні зараз доводиться найважче, можна визначити обов'язкові умови для процвітання. З економічної точки зору, наступним за важливістю кроком є стабілізація рівня інфляції та курсу валюти. Розвиток бізнесу та створення робочих місць неможливі без стабільності економічного середовища. Створення такого середовища потребує ефективного діалогу та участі всіх зацікавлених сторін у країні. Одним з основних елементів, що лежить в основі Європейського союзу, є діалог між різними групами зацікавлених сторін та державними органами.

Справедливо буде зауважити, що Україна використала приклад своїх сусідів та запровадила необхідні законодавчі заходи, що теоретично дозволять соціальним партнерам стати набагато більш активними в законодавчому процесі, як це діє в інших країнах Європи. Ця ідея виглядає теоретично привабливою, але на практиці все не так. Проблема полягає в тому, що роль соціальних партнерів не варто обмежувати самою лише присутністю. Замість цього, вони повинні брати активну участь та дійсно здійснювати вплив на етапі остаточного оформлення законопроектів для створення середовища, що сприятиме зростанню. На жаль, в Україні наразі відсутній реальний діалог, а закордонні партнери (наприклад, МВФ або ЄС) не можуть подати хороший приклад, обмежуючи свій контакт з соціальними партнерами та приділяючи основну увагу українському уряду. Залучення профспілок, об'єднань роботодавців та широкого загалу є надзвичайно важливою умовою стабільного розвитку в Україні.

Існує нагальна потреба в створенні робочих місць, залученні прямих іноземних інвестицій та сприянні розвитку внутрішніх інвестицій. Виконання цих цілей потребує реального запровадження конкретних заходів. Це неможливо без реальної участі роботодавців та профспілок та впливу на процес законотворення. Вінцентій Вітос, триразовий Прем'єр-міністр Польщі, казав: «Давайте вирішувати великі проблеми, а незначні проблеми вирішуватися самі».

Зараз українці перебувають в такій самій ситуації, що й поляки у 1990-х: поза межами країни досягнуто великих результатів, але існують проблеми з внутрішнім динамічним розвитком. Це спричинено відсутністю порядку в країні. Неприборканий капіталізм був доречним у часи Дикого Заходу; сьогодні ж найуспішнішими є країни з добре організованою структурою. Слабкість державних інститутів та культури управління призводить до економічного спаду та є перешкодою розвитку.

Визнання української спадщини, що включає різноманітні впливи, може стати основою для ефективних рішень. Необхідно вірити у запровадження

рішень, ефективність яких була доведена в інших країнах, з подальшою їх модифікацією та розвитком для пристосування до місцевих умов, а не просте відтворення моделей, що існують за кордоном. Останній підхід довів свою неефективність в українських реаліях та спричинив надмірну регуляцію, яка не дає можливості розвитку підприємництва. Якщо будуть забезпечені належні умови, українці зможуть управляти розвитком своєї економіки та створювати сильні та конкурентоспроможні підприємства, що створюватимуть робочі місця та забезпечуватимуть процвітання нації.

Україна, безумовно, спроможна стати рушійною силою в глобальній економіці. Будь-який контраргумент можна легко відхилити, посилаючись на приклад українських агрохолдингів, які є основними гравцями на вкрай конкурентних світових ринках. Тому країна повинна сприяти глобальній присутності своїх найбільших підприємств шляхом відкриття своєї економіки для міжнародної конкуренції. Сильні і конкурентоспроможні підприємства будуть процвітати, тоді як ті, що відстають, неминуче зазнають невдачі. Метою української економіки є досягнення рівня продуктивності, коли рівень розвитку дозволить стати на один рівень з найсильнішими економічно розвинутими країнами.

Конкурентні переваги над Китаєм або Індією чітко видимі і повинні використовуватися. Україна може стати центром виробництва для Європи в цілому і отримати вигоду зі свого становища, щоб рости на світовому ринку як сильний гравець не тільки у виробництві зерна. Існує величезний потенціал у багатьох галузях: створення довгих ланцюгів переробки з високою доданою вартістю в сільському господарстві і харчовій промисловості; розвиток текстильної та хімічної промисловості; модернізація традиційних галузей важкої промисловості; подальший розвиток ІТ індустрії та галузі програмного забезпечення; впровадження інновацій в енергетичному секторі з величезним невикористаним потенціалом поновлюваних джерел енергії, у тому числі виробництво енергетичного обладнання. Розвиток найбільш інноваційних секторів економіки принесе відчутні вигоди у вигляді продукції

з високою доданою вартістю і нових якісних робочих місць, включно для малозабезпечених груп населення. Це призведе до збільшення податкових надходжень і зниження соціальних витрат.

Тим не менше, існують перешкоди на цьому шляху до процвітання, найбільшими з яких є тип мислення та звички, які на даний час переважають в Україні. Всебічна корупція є одним із прикладів. Для економічного зростання важливо не тільки боротися з корупцією, але також заохочувати і винагороджувати правильну поведінку і усувати можливості для незаконної поведінки. Ми абсолютно переконані, що скорочення можливостей для незаконної поведінки і стимулювання правомірних дій неминуче дадуть бажані результати.

Реалізація розумної економічної політики вимагає розвитку адміністративної інфраструктури, яка функціонуватиме належним чином. У інших розділах наводяться приклади того, яким може бути належний розподіл між формуванням державної політики та її реалізацію, у тому числі необхідністю делегувати повноваження спеціалізованим інституціям, які діють незалежно і ефективно у своїй галузі. Ця передача повноважень повинна відбуватися у межах досягнутого консенсусу серед лідерів України щодо того, що субсидіарний принцип є основою для розвитку сучасних країн. Ця проблема стосується не тільки необхідності децентралізації (розробленої у звітах інших робочих груп), але також і передачі повноважень спеціалізованим установам, соціальним партнерам та недержавним організаціям.

Тільки при правильному порядку в країні можна очікувати сталого розвитку і успішних інвестицій в українську економіку. Тим не менш, жодна економіка не може процвітати без фінансування; отже, відновлення внутрішнього та зовнішнього кредитування в Україні є надзвичайно важливою ціллю. Досягнення цього є процесом, який неминуче повинен починатися зі стабілізації інфляції та валютного ринку, з подальшою консолідацією і відновленням довіри до банківського сектору, а також з запровадження системи кооперативних банків.

Останнє повинно забезпечити підтримку сільського господарства та харчової промисловості, дрібних та середніх підприємств, особливо в сільських районах. При стабільній економічній ситуації, українські конкурентні переваги зможуть приваблювати іноземних інвесторів. Якщо уряд продемонструє позитивне відношення, будуть впроваджені сприятливі інституційні реформи, які притягуватимуть високоякісні прямі іноземні інвестиції, і будуть створені зони процвітання, які забезпечуватимуть економічну співпрацю в межах кластерів.

Україна нарешті матиме можливість реалізувати свій потенціал в повному обсязі. Польський приклад показує, що тільки в межах зон було інвестовано 30 млрд дол. США та було створено майже 300 000 нових робочих місць вітчизняними та іноземними інвесторами протягом всього п'яти років. Якщо в Україні буде відновлено порядок, перевірені рішення можуть бути реалізовані. Проте заходи повинні бути вжиті негайно для того, щоб коли збройний конфлікт буде завершено, країна була готова належним чином засвоювати прямі іноземні інвестиції і приплив капіталу, які нині призупинені. Беззаперечним є факт, що військові заворушення є серйозною перешкодою, особливо для інвестицій в інфраструктуру. Темп і порядок — два фактори, найбільш необхідні Україні саме зараз.

Україна повинна усвідомлювати своє положення на політичній та географічній картах і використовувати його як можливість, яку мають незначна кількість країн. Важливо встановити баланс між різними сферами впливу, цей урок Україна повинна добре засвоїти. Її участь в Азіатському банку інфраструктурних інвестицій може бути винятковою можливістю для отримання вигоди, будучи важливою частиною нового Шовкового шляху.

Україна повинна шукати нові і диверсифіковані джерела капіталу для фінансування модернізації своєї інфраструктури, включаючи приватні інвестиції, ресурси суверенних фондів, а також державно-приватне партнерство. Існує нагальна необхідність пошуку фінансування будівництва нових переробних потужностей, які забезпечать перехід від переважно

сировинного експорту до експорту продуктів з високою доданою вартістю, не кажучи вже про створення нових робочих місць. Ці фактори мають вирішальне значення для процвітання України.

Незвичайні часи вимагають нестандартних дій. Україна потребує розумних рішень, щоб здійснити стрибок вперед на шляху до стабільності і процвітання. Традиційні дії не принесли очікуваних результатів, і поточна нестабільна ситуація, навіть військовий конфлікт, не може бути виправданням. Навпаки, все це повинно стати стимулом для активного підходу до реформ і нових рішень.

Регіональна політика ЄС найкраще може бути означена як тематично впорядкована, визначена об'єднуючим (наднаціональним) осередком діяльності, що має на меті за допомогою комплексу правових та фінансових інструментів усунення диспропорцій в економічному і соціальному розвитку регіонів у ЄС, а також забезпечення збалансованого зростання всіх його територій зі збереженням внутрішньої господарської та соціальної єдності.

Враховуючи особливості формування та реалізації регіональної політики в Європейському Союзі доцільно більш детально зупинитись на поняттях «інструменти» та «механізми». Поняття «інструмент» та «механізм» застосовуються у різних сферах життя та існують різні підходи щодо трактування їх змісту.

«Інструменти використовуються як знаряддя, які зумовлюють необхідні для забезпечення функціонування механізму перетворення. Таке розуміння співвідношення досліджуваних понять знаходить своє відображення у визначенні терміну «інструмент», що визначається як знаряддя, призначене для впливу на предмет з метою зміни його стану» [10].

Використання інструментів регіональної політики визначаються її цілями, що переглядаються ЄС на кожний семирічний період планування. Отже, під інструментами в регіональній політиці розуміють фінансові, політичні, нормативно-правові та ін. засоби спрямовані на дотримання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

За визначенням Єврокомісії інструментами є заходи фінансової підтримки, що надаються на принципах компліментарності з бюджету для вирішення однієї або кількох політичних цілей ЄвроСоюзу. Такі інструменти можуть приймати форму позик, гарантій, акцій або квазі - інвестиції в акціонерний капітал або бути іншими інструментами поділу ризиків, і можуть, при необхідності, поєднуватися з грантами.

Ці інструменти можуть бути класифіковані як макроекономічні та мікроекономічні. З регіональної точки зору, зазначені інструменти призначені або впливати на розподіл виробничих ресурсів або для зміни рівня доходів і витрат у конкретних регіонах. У цьому сенсі, макроекономічні інструменти спрямовані на здійснення змін сукупного регіонального доходів і витрат, у той час як мікроекономічні інструменти регіональної політики направлені на створення стимулів з метою розподілу капіталу і робочої сили між регіонами і галузями.

Основними інструментами регіональної політики в Європейському Союзі є структурні фонди. Вони відповідають за розподіл фінансових ресурсів, від «багатих» регіонів до «бідних».

«Категорія «механізм» походить із технічних наук, а в економіці вживається в переносному значенні та здебільшого означає внутрішню будову певної системи та порядок взаємодії її складових. Це поняття представлено як послідовність станів, процесів, які визначають собою певні дії, явища; система, пристрій, що визначають порядок будь - якого виду діяльності» [10, с. 401].

В зарубіжних дослідженнях найбільш часто розглядаються наступні механізми регіонального розвитку:

- регіонально диференційовані субсидії та кредити приватним компаніям для стимулювання розміщення нових виробництв в депресивних регіонах;
- субсидії та кредити діючим та збитковим підприємствам які знаходяться в депресивних регіонах;

- надання різноманітних податкових пільг або повне звільнення від окремих податків з метою стимулювання розміщення виробництва в регіонах пріоритетного розвитку, а також виключення з системи пільгових інвестицій перенасичених виробництвом регіонів;

- регіонально диференційоване законодавче регулювання норм амортизації основних фондів; розміщення нових та переміщення діючих державних підприємств в проблемні регіони, регіонально орієнтовані державні субсидії на розвиток малого та середнього бізнесу, створення виробничої, соціальної та екологічної інфраструктури;

- субсидії та кредити, що виділяються муніципальними та іншими місцевими та регіональними органами на цілі вказані в попередньому пункті;

- ті ж механізми, що використовуються різноманітними міждержавними організаціями (наприклад, субсидіювання через Європейський фонд регіонального розвитку та інші структурні фонди та фінансові інструменти ЄС регіональних програм розвитку, заявлених країнами-членами або ініційованих Євроспільнотою);

- преференційні схеми по державним замовленням на продукцію та послуги приватних компаній, що розміщені в депресивних регіонах;

- премії за регіональну зайнятість, регіонально диференційовані програми зайнятості, професійної підготовки та перепідготовки безробітних, житлового будівництва, охорони навколишнього середовища тощо;

- заходи, що стимулюють мобільність населення та виробництв;

- державна підтримка агенцій та корпорацій регіонального розвитку, а також інших регіональних організацій «взаємодопомоги»;

- допомога в підтримці інноваційної діяльності в проблемних регіонах (гранти на НДДКР(R&D), субсидії для агенцій по розповсюдженню інновацій, регіональних центрів передачі технологій тощо);

Цей перелік механізмів регіональної політики не можна назвати вичерпним, до того ж всі вищезазначені елементи тісно між собою пов'язані і можуть застосовуватись як поодинокі так і в комплексі.

Регіональна політика ЄС - це в першу чергу інвестиційна політика, спрямована на підтримку створення робочих місць, конкурентоспроможність, економічне зростання, поліпшення якості життя і сталого розвитку.

«Фінансові асигнування на регіональну політику ЄС, що отримала назву «політики згуртування» (*politique de cohésion*), здійснюються головним чином через три фінансові інструменти – структурні фонди, а саме: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), а також створений у 1993 році Фонд згуртування. Кошти з нього отримують країни, чий валовий національний дохід на душу населення не перевищує 90 % від середнього по ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку та Європейський соціальний фонд націлені на скорочення регіональних відмінностей, в той час як Фонд згуртування – на зменшення диспропорцій між країнами» [11].

Над досягненням мети забезпечення економічного розвитку в усіх країнах ЄС, відповідно до цілей стратегії Європа 2020 працюють три основних фонди (Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд згуртування (Cohesion Funds)) та два секторальних (Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (EAFRD), Європейський Морський фонд та фонд рибальства (EMFF)). Разом з тим, окремо регіони можуть отримати допомогу у Фонді солідарності Європейського союзу (EUSF), який надає допомогу регіонам ЄС у разі великих стихійних лих. Натомість в межах зовнішньої регіональної політики ЄС передбачено підтримку країн-кандидатів та країн-потенційних кандидатів на вступ до ЄС через Інструменти підготовки до вступу (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA). Схематично структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС на період 2014-2020 представлена нами на рис.2.4.

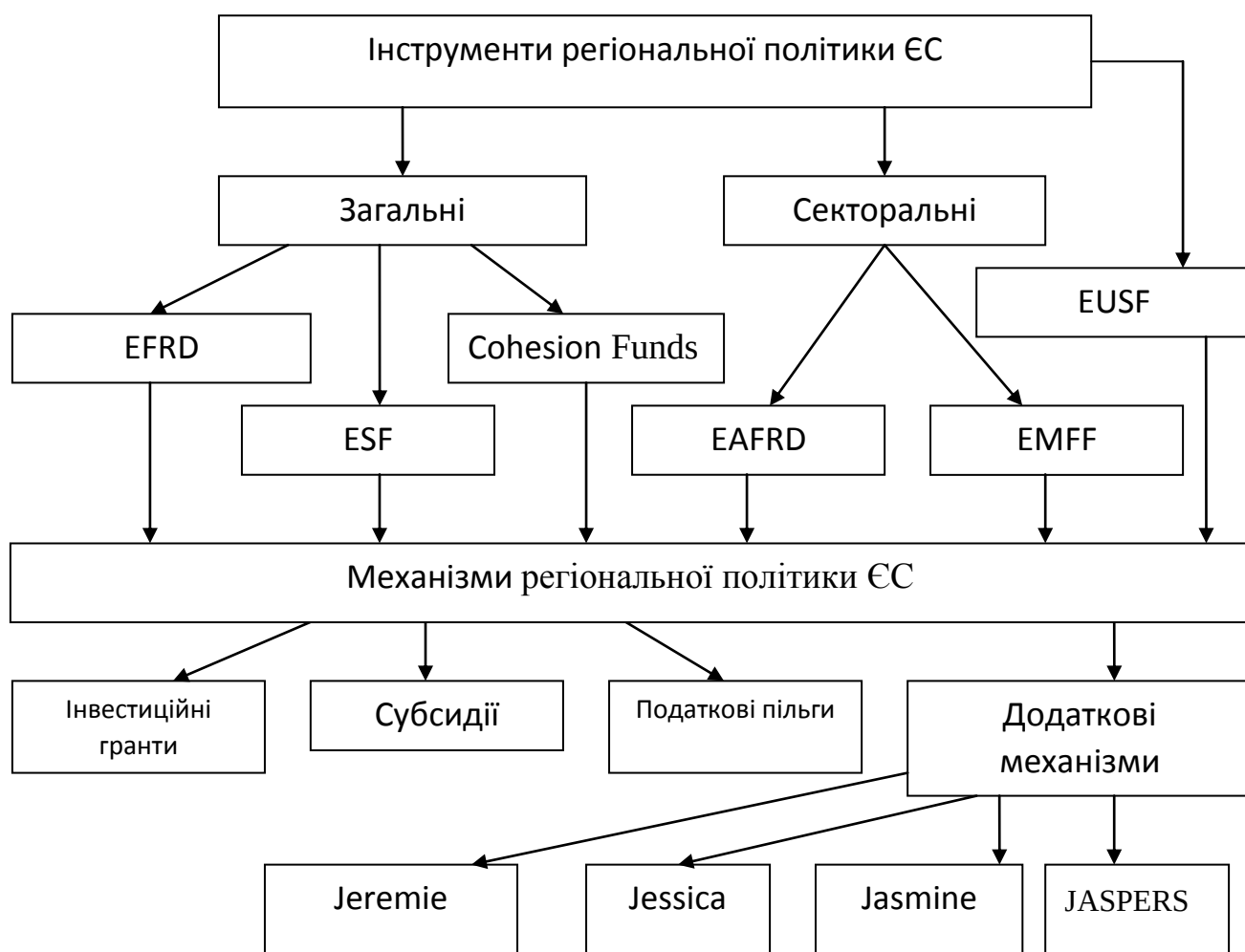

Рис. 2.4. Інструменти регіональної політики (складено автором)

Зокрема:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF: European Regional Development Fund – € 201 млрд.) – націлений на регіональний розвиток, розвиток депресивних індустріальних чи сільських місцевостей, посилення конкурентоспроможності та сприяння співробітництву;

- Європейський соціальний фонд (ESF: European Social Fund - € 76 млрд.) – спрямований на сприяння зайнятості, соціальної інтеграції та боротьбу з дискримінацією;

- Фонд згуртування (Cohesion Fund – € 70 млрд.) – покриває потреби країн нових членів ЄС, а також Греції та Португалії, опікується проблемами навколишнього середовища та транспортної інфраструктури.

Аплікантами на отримання доступу до ресурсів фондів є:

- ✓ бізнес структури в тому числі малі та середні підприємства;
- ✓ державні установи та організації;
- ✓ асоціації;
- ✓ неприбуткові організації.

Структурні фонди приймають до розгляду будь-які заявки, що відповідають вимогам конкретного фонду, а також в обов'язковому порядку публікують списки бенефіціарів задля унеможливлення маніпуляцій з коштами фондів.

Відповідно основними механізмами регіональної політики ЄС є:

- інвестиційні гранти, що є найпоширенішим механізмом фінансування регіональних ініціатив, який використовується в усіх країнах ЄС;
- субсидіювання відсоткових ставок (Бельгія, Німеччина, Греція, Норвегія, Португалія, Велика Британія);
- податкові пільги (Фінляндія, Франція, Греція, Італія);
- податкова знижка на амортизацію (Греція);
- субсидії, пов'язані з використанням робочої сили (Австрія, Бельгія, Франція, Ірландія, Швеція, Велика Британія);
- транспортні пільги (Фінляндія, Швеція).

В результаті діяльності основних структурних фондів ЄС було досягнуто значних результатів, які цілком відповідають поставленим цілям економічного зростання, зближення та зниження міжрегіональних відмінностей, зростання зайнятості, підвищення ефективності регіонального управління:

✓ За даними Європейської комісії з 2000 р. інвестиції трьох фондів сприяли створенню понад 600 тис. нових робочих місць, 160 тис. з яких припадає на нові держави-члени ЄС.

✓ На кожен вкладений євро припадає в середньому € 0,9 додаткового фінансування з державних і приватних джерел. У більш розвинених регіонах, такі витрати втричі перевищили первинні інвестиції фондів.

✓ Були побудовані або реконструйовані в період 2000-2006рр. понад 44 тис. км дороги. Аналогічний показник для залізничних доріг складає майже 12 тис. км.

✓ Підтримано понад 250 тис. малих підприємств Великобританії.

✓ Отримали підтримку понад 25 тис. проектів R&D (дослідження та технологічний розвиток) [7].

У період з 2014 – 2020 рр. ЄС планує інвестувати в цілому 351 млрд. € в регіонах Європи з метою: забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, підтримки досліджень та інновацій, інвестування в більш чисте навколишнє середовище, забезпечення збереження довкілля, поліпшення доступу до цифрових технологій, розробки нових продуктів і методів виробництва, забезпечення енергозберігаючих технологій та боротьби зі зміною клімату, підвищення освіти і кваліфікації, поліпшення транспортного сполучення з віддаленими регіонами.

Регіональний розвиток в Європі отримує вигоди від широкого спектру різноманітних можливостей фінансування. Крім основних джерел фінансування існують й інші засоби залучення капіталу.

На рис. 2.5. представлено механізм реалізації регіональної політики країн ЄС. Він відображає взаємодію визначених інструментів з метою перетворення ресурсів на вході у систему із подальшим їх перетворенням на очікувані результати, тобто на досягнення встановлених цілей регіональної політики. Однак, слід зазначити, що реалізація бажаних результатів істотно залежить від цілого ряду зовнішніх факторів:

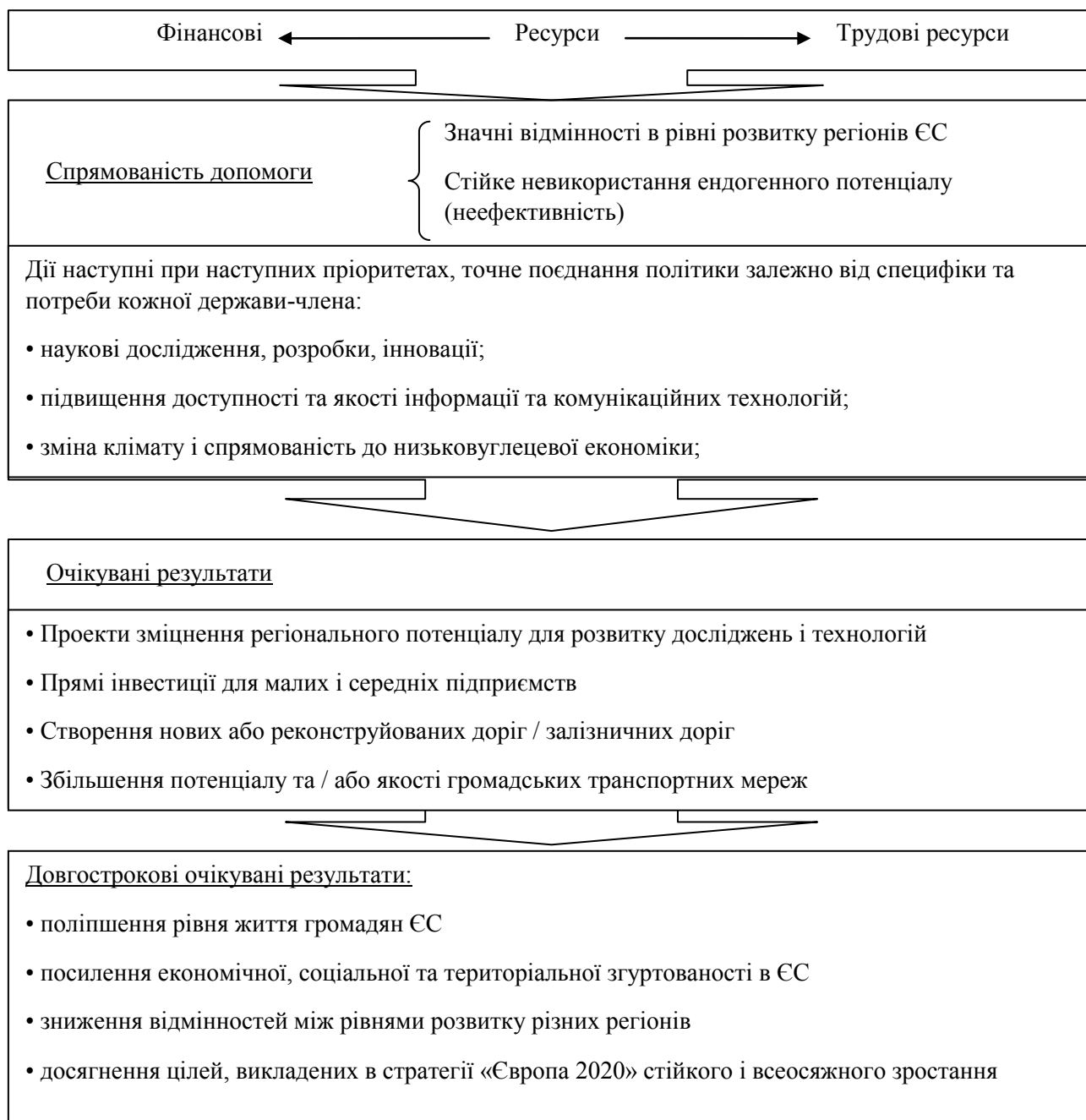

Рис. 2.5 Механізм реалізації регіональної політики країн ЄС (складено автором)

1) «У режимі спільного управління, Комісія із регіонального розвитку співпрацює з адміністраціями держав-членів (на національному, регіональному та місцевому рівнях), які відповідають за оперативну реалізацію регіональної політики. Таким чином, ефективне здійснення дій, що підтримуються структурними фондами залежить від ефективного управління і партнерства між усіма відповідними територіальними і соціально-економічними партнерами, і, зокрема регіональною та місцевою

владою, а також будь-яким іншим відповідним державним органом на різних етапах реалізації оперативних програм і проектів, які спільно фінансуються Європейським фондом регіонального розвитку та Фондом згуртування» [12].

2) Багато інших факторів, щодо яких Комісія із регіонального розвитку не має ніякого контролю, також можуть вплинути на досягнення її цілей. Наприклад, «ступінь нерівності між регіонами може збільшитися через асиметричність економічних потрясінь. Прогрес на шляху до реалізації програми «Європа 2020» може бути порушеним із-за спаду бізнес-циклу. Тенденції на макроекономічному рівні також відображають та піддаються впливу з боку ступеню ефективності здійснення політики на національному, регіональному та місцевих рівнях, на яких політика згуртування має незначний вплив» [12].

Вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської ринкової економіки і визначає політику Європейського Союзу у сфері регіонального розвитку. У Європейському Союзі питанням регіональної політики увага приділяється з 50-х років XX ст. Протягом тривалого проміжку часу країни ЄС орієнтувалися на цілі рівності у розробці регіональної політики, проте з середини 1970-х років поступово все більше уваги почали приділяти економічній ефективності. Регіональна політика почала орієнтуватися на економічне зростання через розвиток конкуренції і зменшення безробіття.

Додаткові механізми формування регіональної політики ЄС існують як на наднаціональному рівні, так і на національному рівні. Перші являють собою різноманітні програми і ініціативи ЄС, створені для реалізації регіональної політики об'єднання у цілому. Другі - специфічні механізми реалізації регіональних політик країн ЄС.

Фінансування спеціальних механізмів підтримки відбувається частково за рахунок структурних фондів ЄС, і частково за рахунок внесків міжнародних фінансових інститутів. У період реалізації Програми розвитку у 2007-2013 рр. фінансові ресурси структурних фондів спрямовувалися, в

першу чергу, в напрямку поліпшення доступу до фінансування для малих і середніх підприємств.

Для підвищення ефективності політики згуртування Європейською комісією (Генеральним директором з регіональної політики) у співпраці з групою Європейського інвестиційного банку та іншими фінансовими інститутами у рамках програми на період 2007-2013 років було розроблено чотири спільні ініціативи: дві з них стосувалися просування інструментів фінансового інжинірингу (JEREMIE та JESSICA), дві інші - (JASPERS і JASMINE) – діяли в якості засобів технічної допомоги.

Програми і ініціативи ЄС

1. Jessica (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas «Спільна європейська підтримка усталених інвестицій у містах») це механізм фінансового інжинірингу, що діє у сфері інтегрованих програм урбаністичного розвитку. Створена у 2007 р. Європейською комісією, Європейським інвестиційним банком та Банком розвитку Ради Європи. До 2013 року Jessica була профінансована з бюджету Європейського Союзу на суму 2 млрд. € (\$ 2660 млн). Планується, що бюджет програми протягом 2014 - 2020 р.р. зросте до € 8 млрд.

За останні сім років програмою було підтримано понад 100 міських проектів по всій Європі. JESSICA забезпечує 50% фінансування кожного проекту.

JESSICA сприяє підтримці проектів у наступних сферах:

- міська інфраструктура – включає транспорт, енергетику, водопостачання та відведення води;
- об'єкти культурної спадщини – для туризму та іншого використання;
- оновлення та реконструкція занедбаних місць - у тому числі очищення і знезараження;
- створення нового комерційного простору для малого та середнього бізнесу, IT та / або R & D сектора;
- університетські будівлі - медичні, біотехнологічні та інші

спеціалізовані споруди;

- підвищення енергоефективності.

Внески з ЄФРР, розміщені у Фондах міського розвитку, інвестуються у державно-приватні партнерства або інші проекти, спрямовані на постійний розвиток міст. Ці інвестиції можуть набувати форм прямих інвестицій, кредитів та/або гарантій. Крім того, керівні органи можуть прийняти рішення спрямовувати кошти у Фонди розвитку міст через Фонди зберігання. У подальшому дохід від інвестицій може реінвестуватися у нові проекти розвитку міст.

2. Програма JEREMIE (Joint European Resources to Micro to Medium-sized Enterprises - Спільні європейські ресурси для мікро-, малих і середніх підприємств) є ініціативою Європейської комісії, розробленою спільно з Європейським інвестиційним фондом, спрямовану на поліпшення доступу до фінансування малих і середніх підприємств через інтервенції структурних фондів. Вона дозволяє державам ЄС використовувати європейські структурні фонди для підтримки розвитку малих і середніх підприємств. Країни-члени ЄС можуть використовувати частину своїх європейських структурних коштів інвестуючи в поновлювані інструменти, такі як венчурний капітал, кредити або гарантійний фонд.

Ці кошти можуть бути спрямовані на:

- створення нового бізнесу або розширення вже існуючого;
- можливість доступу до інвестиційного капіталу підприємств (особливо малих та середніх підприємств) з метою модернізації та диверсифікації їх діяльності, розробки нових продуктів, захисту та розширення доступу на ринки;
- бізнес-орієнтовані дослідження і розробки, передачу технологій, розвиток інновацій та підприємництва;
- технологічну модернізацію виробничих структур для досягнення низьковуглецевої економіки;
- створення нових робочих місць.

Кошти з Європейського фонду регіонального розвитку, розміщені у фондах кредитування, гарантування інвестицій, венчурних фондів, використовуються для інвестування підприємств. Ці інвестиції можуть приймати форму прямих інвестицій, кредитів і / або гарантій. Доходи від інвестицій реінвестуються на підприємствах. Таким чином, кошти можуть бути повторно використані кілька разів, повертаючи в оборот державні кошти, збільшуючи капітал і підвищуючи стабільність розвитку та впливу державних ресурсів, що виділяються для малих та середніх підприємств.

3. Програма JASPERS (Спільна допомога для підтримки проектів в європейських регіонах) є засобом технічної допомоги для підготовки великих інфраструктурних проектів у країнах Європейського Союзу. Вона була створена наприкінці 2005 р. за ініціативою Європейської комісії, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) і Кредитним банком розвитку (Kreditanstalt für Wiederaufbau) (KfW) з метою надання технічної допомоги державам для розробки пріоритетних великих проектів, на реалізацію яких виділено фінансування з Структурних фондів та Фонду згуртування ЄС. JASPERS надає допомогу у масштабних інфраструктурних проектах вартістю більше ніж 50 млн. євро, які підтримуються фондами ЄС – наприклад, дороги, залізниця, вода, відходи, енергетика і проекти розвитку міського транспорту.

Так, JASPERS консультувала 13 країн, які приєдналися до Європейського союзу в 2004, 2007 і 2013 (Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словацька й Словенія), а також Грецію, колишні Югославські Республіки Македонію, Чорногорію та Сербію щодо підготовки проектів, з метою поліпшення їх якості, для грантового фінансування. Допомога надавалась безкоштовно і була спрямована на прискорення отримання та використання коштів. У 2013 JASPERS надала підтримку 603 проектам у 17 країнах. За оцінками загальна інвестиційна вартість цих проектів становить близько 60 млрд. євро.

У ЄС працює декілька програм мікрофінансування, по яких кредити до 25 000 євро можуть отримати приватні підприємці і компанії з кількістю співробітників, що не перевищує 10 осіб. Ці мікрокредити видаються за допомогою організацій-посередників у країнах ЄС.

Штаб-квартира JASPERS знаходиться в Люксембурзі (ЄІБ), але є три регіональних центри - у Варшаві, Відні та Бухаресті, де базуються близько 70% персоналу (85 фахівців) з метою наближення до бенефіціарів і можливості запропонувати більш ефективне обслуговування.

Центр у Варшаві охоплює Польщу, Естонію, Латвію, Литву; у Відні – Чеську Республіку, Угорщину, Словаччину, Словенію і Мальту; у Бухаресті – Румунію і Болгарію. Невелика кількість експертів знаходиться в Люксембурзі, оскільки вони можуть працювати в будь-якій з країн-бенефіціарів.

4. JASMIN є спільною програмною ініціативою Комісії ЄС, Європейського інвестиційного банку і Європейського інвестиційного фонду. Її призначення – мікрокредитування малих і середніх підприємств. Програма прийнята Комісією ЄС 17 листопада 2007 у рамках JEREMIE та Комунікацій для мікрокредитування. Її цілі:

- Поширення передового досвіду мікрокредитування в ЄС.

- Підтримка розвитку діяльності постачальників мікрокредитів у ЄС у різних сферах, таких як інституціональне управління, інформаційні системи, управління ризиками та стратегічне планування.

- Допомога у перетворенні цих посередників у стабільних і життєздатних операторів, що працюють на комерційних умовах.

Метою ініціативи JEREMIE є полегшення доступу до мікрокредитування для тих мікропідприємств і дрібних підприємців, які не мають доступу до традиційних банківських послуг.

Діапазон послідовних інструментів і послуг розробляються під керівництвом JEREMIE. Усі вони спрямовані на поліпшення якості та розвиток діяльності постачальників мікрокредитів, а саме небанківські

фінансові установи та банки, ліцензовані для надання мікрокредитів.

На відміну від періоду реалізації програми 2007-2013 років, у правилах щодо застосування фінансових механізмів та інструментів, прийнятих для програми 2014-2020, не визначено жорстко сектори, бенефіціарів, типи проектів і заходів, які мають бути підтримані. Держави-члени та органи управління можуть використовувати фінансові інструменти щодо всіх тематичних завдань, які охоплюються оперативними програмами (ОП або OPS), і по всіх фондах, де вони є ефективними і дієвими.

У рамках нової системи також містяться чіткі правила, які дозволяють краще поєднати фінансові інструменти з іншими формами підтримки, зокрема з грантами, так як це надалі стимулює організацію добре адаптованих схем допомоги, які відповідають конкретним потребам держав-членів або регіонів.

Фінансові інструменти являють собою особливу категорію витрат і їх успішна розробка та реалізація залежить від правильної оцінки ринкових прогалин і потреб. Таким чином, в контексті ОП, є нове положення, що фінансові інструменти повинні бути розроблені на основі експертної оцінки анте, яка виявила б збої ринкового механізму або субоптимальні інвестиційні ситуації, відповідні інвестиційні потреби, можливості участі приватного сектора і в результаті додану вартість фінансового інструменту в конкретному питанні. Така оцінка також допоможе уникнути протиріч і дублювання між інструментами фінансування, що реалізуються різними суб'єктами на різних рівнях.

Значна частина ініціатив ЄС, спрямованих на підтримку інновацій, базується на використанні фінансових інструментів, таких як кредити і гранти, управління якими здійснюється Європейським інвестиційним банком (European Investment Bank), який вважається найбільшим кредитором у світі (навіть більшим за World Bank), через Європейський інвестиційний фонд (European Investment Fund). В останні декілька років вказані механізми фінансування почали ширше використовуватися для стимулювання НДДКР

та інновацій.

З кінця 1990-х років ЄС виділив фінансування у обсязі близько 1 млрд. євро в рамках трьох послідовно реалізованих програм, до яких відносяться: Growth & Employment Initiative (GEI) (Економічне зростання і зайнятість) (174 млн. євро у 1998-2011 роках), Multi-annual Program for Enterprise and Entrepreneurship (MAP) (Довгострокова програма стимулювання підприємств і підприємництва) (289 млн. євро у 2001-2006 роках) та Entrepreneurship & Innovation programme (EIP) (Програма розвитку підприємництва та інновацій) (506 млн.євро з 2007 до 2013 р.) .

Європейський інвестиційний фонд (EIF) управляє вказаними фінансовими коштами, які використовуються для надання гарантій кредитним організаціям або зустрічних гарантій в рамках механізму гарантування кредитів (Credit Guarantee Schemes або CGS). Додаткові кошти для гарантування кредитних операцій надають структурні фонди (Structural Funds). Частина цих коштів управляється Європейським інвестиційним фондом в межах ініціативи Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises (JEREMIE) («Об'єднані європейські ресурси для підтримки мікро-, малих и середніх підприємств») .

Європейський інвестиційний фонд (European Investment Fund, EIF) створений 1994 році для фінансування інвестицій у малі й середні підприємства (МСП). Головний акціонер Європейського інвестиційного фонду (ЄІФ) – Європейський інвестиційний банк. ЄІФ працює з малими й середніми підприємствами не безпосередньо, а через фінансових посередників; його діяльність зосереджена в галузі ризикового капіталу та надання гарантій. Європейський інвестиційний фонд інвестує малі та середні підприємства у країнах Європейського Союзу та у країнах-кандидатах.

Рамкова програма інновацій (CIP) спрямована на підтримку інноваційної діяльності (в тому числі еко-інновацій) малих і середніх підприємств (МСП) шляхом забезпечення кращого доступу до фінансування і постачання послуг з підтримки бізнесу у регіони. Вона закликає краще підтримувати та

використовувати інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ) і, таким чином сприяє розвитку інформаційного суспільства. Крім того, вона сприяє більш широкому використанню поновлюваних джерел енергії та енергоефективності. Загальний бюджет СІР за період 2007-2013 р.р. склав € 3621 млн.

СІР розділена на три програми. Кожна програма має свої конкретні цілі, спрямовані на сприяння конкурентоспроможності підприємств та робить внесок у інноваційний потенціал в своїх областях:

- програма «Підприємництво та інновації» (The Entrepreneurship and Innovation Programme - EIP);

- програма підтримки політики інформаційно-комунікаційних технологій (The Information Communication Technologies Policy Support Programme ICT-PSP);

- інтелектуальна енергетична програма Європи (The Intelligent Energy Europe Programme - IEE).

EIP (Entrepreneurship & Innovation programme - Програма «Підприємництво та інновації») одна з спеціальних програм в рамках СІР, спрямована на:

- підтримання інновацій через «фінансові інструменти СІР», які націлені на МСП в різних фазах їх життєвого циклу і підтримку інвестицій в технологічний розвиток, інновації та еко-інновації, трансфер технологій та прикордонне розширення підприємницької діяльності;

- надання ділових послуг у Європейській мережі підприємств «Enterprise Europe Network». Створення сервісних центрів бізнесу та інновацій по всьому ЄС і за його межами для забезпечення надання підприємствам спектру якісних і безкоштовних послуг, що допоможуть їм досягти вищої конкурентоспроможності;

- підтримці поліпшення інноваційної політики, а саме: підтримці транснаціональної мережі різних учасників інноваційного процесу та

інноваційних компаній, у тому числі бенчмаркінгу ініціатив та обміну передовим досвідом;

- формування проектів еко-інновацій для тестування в реальних умовах інноваційної продукції, процесів і послуг, для яких існує ризик непродажу і які спрямовані на мінімізацію впливу на навколишнє середовище, запобігання забруднення або досягнення більш ефективного використання природних ресурсів;

- розробці політики підтримки інновацій та малого і середнього бізнесу за допомогою контрактів і грантів: діяльність з підвищення обізнаності (тобто проведення конференцій і досліджень) в деяких галузях промисловості, на МСП або у розробці інноваційної політики, організована для інформування та підтримки розробників інноваційної політики та посилення співробітництва між державами-членами ЄС.

Програма COSME (EU Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises) – це програма Європейського Союзу спрямована на підвищення конкурентоспроможності підприємств та малих і середніх підприємств, яка прийнята на період з 2014 до 2020 р.р. з плановим бюджетом € 2,3 млрд. Заплановані області діяльності: кращий доступ до фінансів для малих і середніх підприємств; доступ до ринків країн ЄС та зовнішніх ринків; підтримка підприємництва; більш сприятливі умови для створення і розвитку бізнесу.

Розглядаючи реалізацію механізмів по країні ЄС розглянемо досвід Великобританії. Фінансова допомога у райони надходить у різних формах. Перш за все, це регіональні гранти підприємствам. У 2008 р. у Англії система селективного фінансування інвестицій отримала назву інвестиційних субсидій (грантів) для бізнесу. Подібна регіональна селективна допомога в Уельсі і Шотландії була названа Єдиним інвестиційним фондом.

Для розв'язання економічних проблем місцевого значення у регіонах Англії були створені APP (1999-2000 р.р.) . Завдання APP – забезпечення економічного розвитку регіонів, підвищення ефективності виробництва і

конкурентоспроможності бізнесу, стимулювання інвестицій, розширення зайнятості, підвищення професійної підготовки кадрів, сприяння стійкому розвитку. Заходи із підйому підприємництва у Англії включають заохочення інновацій і використання нових технологій, забезпечення підприємств фінансами, включаючи створення місцевих фондів допомоги невеликим компаніям, ефективне використання коштів фондів ЄС. У кінцевому рахунку діяльність АРР спрямована на зменшення диспропорцій у рівнях розвитку регіонів і в середині них. Відповідальність за функціонування АРР покладається на Міністерство бізнесу і підприємництва.

АРР фінансуються з єдиного бюджету – фонду, який утворюється за рахунок коштів декількох міністерств (бізнесу і підприємництва, інновацій і університетів, оточуючого середовища, продовольства і сільських регіонів, місцевого самоуправління, культури, засобів масової інформації і спорту, торгівлі і інвестицій). Розподіл коштів між агентствами здійснюється на основі формули, яка враховує економічні потреби і можливості регіонів. Крім того, АРР розпоряджаються коштами ЕФРР і Програми розвитку сільських регіонів. У 2008-2009 фін.р.р. сумарний бюджет регіональних програм АРР складав 2,2 млрд.ф.ст.

Із структурних фондів ЄС у Великобританії фінансується $\frac{1}{4}$ частина коштів, що виділяються на регіональний розвиток.

У Англії рішення про надання субсидії для бізнесу у розмірі понад 2 млн.ф.ст. приймається Міністерством бізнесу і підприємництва при консультації з відповідним агентством регіонального розвитку (АРР). Ухвалюються проекти, які створюють нові або збільшують існуючі виробничі потужності, поліпшують якість товарів і послуг, удосконалюють технології виробництва. Крім того, враховується можливість створення нових робочих місць або підвищення кваліфікації зайнятих робітників. Обов'язковою вимогою до проекту має бути значимість проекту для місцевої і для національної економіки.

Дозвіл на надання інвестиційної субсидії на суму менше 2 млн.ф.ст.

видається відповідним APP. Мінімальний розмір субсидії – 10 тис.ф.ст. компанія, що претендує на субсидію має вкласти у проект від 50 до 100 тис.ф.ст. власних коштів. Цей розмір залежить від розташування проекту і розміру компанії. В Уельсі і Шотландії рішення про надання коштів Єдиного інвестиційного фонду приймаються урядами відповідних територій.

Німеччина. У сучасній ФРН найбільш гострою проблемою регіонального розвитку є відставання східних земель, включаючи Берлін (хоча столичний статус забезпечує у місті інтенсивний розвиток фінансових і ділових послуг, які дещо поліпшують загальну картину соціально-економічного розвитку). В усіх без винятку нових землях ВВП на душу населення значно нижче, ніж у старих.

Значні бюджетні асигнування, особливо у 90-ті роки були спрямовані у Східній Німеччині на поточну соціальну підтримку населення. В той же час державні інвестиції спрямовувалися досить тривалий період не стільки на стимулювання створення на території, яка раніше називалася НДР нових виробництв, скільки на згладжування контрастів між Заходом і Сходом у рівні забезпеченості інфраструктурою. У Західній Німеччині також існують великі міжрегіональні розбіжності.

«Спільна задача удосконалення регіональної господарської структури» є основою регіональної політики ФРН. Ключовою метою заходів в рамках «Спільної задачі» є ліквідація різниці у рівнях розвитку регіонів, перш за все шляхом поліпшення інвестиційних привабливості структурно слабких територій. Особлива увага приділяється стимулюванню економічного зростання у відсталих районах шляхом структурної трансформації, яка визнається більш ефективним напрямком державної політики, аніж субсидування депресивних галузей. Соціальний компонент «Спільної задачі» націлений на створення нових робочих місць.

Основними елементами «Спільної задачі» є інвестиційна допомога підприємствам у проблемних районах Німеччини (націлена на удержання і створення нових робочих місць), капіталовкладення у регіональну

інфраструктуру і не інвестиційні заходи для малого і середнього бізнесу (навчання, підтримка інновацій тощо). Крім того, здійснюється стимулювання туристичного сектору, сприяння удосконаленню регіонального управління, а починаючи з 2005 р.- участь у процесі формування регіональних кластерів, з 2006 р. – сприяння інвестиціям бізнесу у НДДКР.

ФРН бере активну участь у заходах наднаціональної регіональної політики ЄС протягом всього її існування.

У Федеративній республіці Німеччині інвестиційна допомога підприємствам комбінується з наданням пільгових кредитів (малому і середньому бізнесу терміном до 20 років при відстроченні погашення до 5 років) і гарантій (терміном до 15 років). Їх розміри також лімітовані по регіонах. Джерела – федеральні і земельні бюджети. Розмір гарантій не може перевищувати 80% обсягу взятої позики.

Франція. З моменту виникнення регіональна політика Франції знаходилась у веденні центральних органів влади а саме, Генерального комісаріату планування. У 1963 р. спеціально було створено Департамент регіональної політики ДАТАР (Délegation a l'Aménagement du Territoire et l'Action Régionale), який отримав повноваження з регіонального планування, тобто з ліквідації дисбалансів у розвитку регіонів і виконання функцій міжміністерської координації. ДАТАР мав свої представництва у регіонах, видавав дозволи на діяльність у Паризькому регіоні, виділяв із спеціальних фондів фінансову допомогу для розвитку компаній у відсталих регіонах або регіонах, що конче потребують коштів.

У першій половині 80-х років у Франції розпочалася децентралізація влади, яка передбачала передачу частини повноважень з питань регіональної політики на регіональний рівень. У результаті регіони отримали право здійснювати політику економічного розвитку, розвитку середньої освіти, культури, дослідницької діяльності, а також регіонального розвитку і планування; департаменти займалися питаннями в галузі ряду соціальних

аспектів (діти, люди похилого віку), комуни – транспортом, водопостачанням.

Згідно із законом 1982 р. взаємодія і узгодженість дій двох рівнів влади здійснювалася за допомогою «планових контрактів», які укладалися між центральною і регіональною владою.

Наразі ключовим органом з регіональної політики є ДІАКТ (Délégation Interministérielle à l'Aménagement et à la compétitivité des Territoires), який був створений на основі ДАТАР у 2006 р. і здійснював розробку, координацію і запровадження всіх заходів із розвитку територій, а також займався питаннями підвищення рівня конкурентоспроможності економіки. В його веденні знаходиться розподіл коштів регіональних премій і Національного фонду регіональної політики (FNADT), а також коштів в рамках «планових контрактів» і структурних фондів ЄС.

Ключовими пріоритетами, що були прописані ще у основному законі щодо регіонального розвитку 1995 р., залишились: забезпечення збалансованого розвитку країни і однакових можливостей на всій її території, що досягалося шляхом розвитку міст, сільських районів, які потребують підтримки, а також прикордонних територій, включаючи активне створення і модернізацію інфраструктури і спеціальних зон розвитку.

Сучасна регіональна політика Франції спрямована на створення конкурентоспроможних територій, що включають об'єкти інновацій, активний розвиток різної інфраструктури і заходів з охорони довкілля. Нові принципи регіональної політики Франції, затверджені у 2002 р. – перетворення країни у більш економічно привабливу і конкурентоспроможну, забезпечення єдності і справедливості на всій її території шляхом реалізації великих проектів, створення транспортної і інформаційної інфраструктури і модернізації сфери послуг. Інструментами сучасної регіональної політики Франції є: «планові контракти», програми, створення кластерів та використання стимулюючих засобів.

«Планові контракти» охоплюють основні сфери розвитку регіонів (удосконалення інфраструктури, промисловості, сільського господарства, освіти, науки тощо. Завершені «планові контракти» за період 2000-2006 р.р. містили обсяг фінансування близько 33 млрд.євро, яке надходило з центрального бюджету, а також з бюджетів регіонів. Крім того, кошти могли залучатися з фондів ЄС, французьких департаментів і комун. За період 2007-2013 р.р. виконано 26 регіональних і 10 міжрегіональних «планових контактів», пріоритетами яких були: конкурентоспроможність і привабливість місцевих громад, сталого розвитку, розвиток територіальної та соціальної єдності.

Програми і стратегії у рамках регіональної політики Франції охоплюють окремі типи територій: міські, сільські, прибережні, горні тощо. Територіальні програми і стратегії можуть бути галузевими.

Створення кластерів (центрів конкурентоспроможності) передбачає організацію на певній території взаємопов'язаних промислових виробництв, дослідницьких установ і центрів із підготовки кадрів. Основна мета створення кластерів – реалізація інноваційних проектів і досягнення результатів світового рівня.

У якості стимулюючих заходів застосовуються диференційовані податкові пільги, соціальні пільги.

В Україні за розвитком регіонів можна виділити 5 груп (рис. 2.6):

1. Столичний регіон.
2. Високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони з рівнем розвитку вище середнього.
3. Високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку.
4. Малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку.
5. Регіони з низьким рівнем розвитку.

Рис. 2.6. Розподіл регіонів України за типами

Джерело: складено автором на основі [14]

Сама по собі наявність економічних диспропорцій між регіонами не є чимось критичним, оскільки традиційно такі відмінності існують у більшості країн зі значними територіями. У той самий час дослідники звертають увагу на деякі українські «особливості», що викликають занепокоєння. «На сьогодні, основними документами для забезпечення державної регіональної політики України є:

- 1) державна стратегія регіонального розвитку;
- 2) регіональні стратегії розвитку.

Українське законодавство, що регулює основні питання регіонального розвитку сформовано протягом 1991 – 2013 рр., що створило вагоме підґрунтя для забезпечення інституційного середовища, яке реалізує державну регіональну політику, закріплює джерела фінансування. Але чинні на сьогодні закони і нормативно-правові акти уряду та Президента України не гармонізовані між собою, містять різні пріоритети й різні способи правового регулювання. Зокрема, до 2015 р. Україна не мала окремого закону

про засади державної регіональної політики. Нарешті 5 лютого 2015 р. відповідний документ був ухвалений Верховною Радою України, а 1 березня був підписаний Президентом України» [13].

Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає основні засади державної регіональної політики як складової внутрішньої політики України. Серед нововведень – пункт, що передбачає участь неурядових установ – агенцій регіонального розвитку безпосередньо в розробці та реалізації державної регіональної політики.

Необхідність Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 р. підкреслюється зміною зовнішніх та внутрішніх умов. Із початку 2014 р. з'явилися додаткові ризики, пов'язані як із зовнішнім впливом дій Російської Федерації стосовно Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та східних регіонів України, так і з внутрішніми чинниками, породженими недосконалістю державної політики. Події, що відбулися з початку 2014 р. на території півострова Крим та у південно–східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики.

«За останні 5–7 років Україні не вдалося досягнути значного прогресу в реалізації цілей регіональної політики. Проблема полягає не лише в неадекватній базі для стратегічного планування, але й у майже повній відсутності його операціоналізації та впровадження. В Україні при детально регламентованій функції моніторингу майже повністю відсутня оцінка ефективності політики як на центральному, так і регіональному рівнях» [14].

Фінансування заходів державної регіональної політики та заходів політики розвитку самих регіонів є запорукою ефективності реалізації заходів політики та досягнення запланованих результатів національної та регіональних стратегій розвитку, підвищення конкурентоспроможності територій та добробуту їх населення.

Слід констатувати факт, що на сьогодні ані обсяги, ані процедури фінансування регіонального розвитку в Україні не є задовільними і вимагають суттєвого вдосконалення задля досягнення динамічного економічного зростання в регіонах та досягнення цілей регіональної політики.

Безпосередня і активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також необхідністю подолання штучної відокремленості України від світового господарства внаслідок одностороннього розвитку.

Дослідження європейського досвіду показали декілька важливих аспектів:

- критично важливими є Економічні рамкові умови;
- виникла потреба в адаптованих стратегіях;
- необхідність стабільних бюджетів та відповідного взаємоузгодження з програмами;
- «потреба у міжнародній співпраці;
- економіка агломерацій та урбанізація;
- роль невеликих і середніх міст та місцевих центрів;
- ініціативи у сфері місцевої зайнятості та формування потенціалу;
- сильна інституціональна підтримка;
- багаторівневе управління» [15].

У всіх нових країнах–членах після вступу до ЄС відбувались певні трансформації регіональної політики. В основному вони стосувались територіальної організації, інституційної основи регіональної політики, регіональної економіки та планування розвитку.

Формування регіональної політики в Україні за європейськими стандартами потребує створення відповідної нормативно–правової бази. Реалізація єврорегіональної політики є об'єктивною необхідністю як здійснення євроінтеграційного напрямку держави в цілому, так і посилення регіонального рівня в процесі міжрегіонального співробітництва, що в свою

чергу, сприяє укріпленню економічних, культурних та політичних зв'язків між регіонами України та європейських спільнот.

2.2. Методологічний базис формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки

Одним із пріоритетних напрямів сучасної економічної науки є обґрунтування концепту регіонального розвитку з урахуванням основних принципів соціалізації суспільства. Тобто актуальним аспектом теоретичних напрацювань повинні стати базові засади регіонального розвитку розглянуті через призму радикального поліпшення якості та рівня життя населення, що охоплює надзвичайно широкий спектр соціально–економічних явищ.

Методологічні засади регіонального розвитку розкривалися в працях таких вітчизняних науковців, як В. Варцаба [16], І. Заблодська [17], Т. Коритько [18], Н. Сментина [19], А. Чернихівська [20], О. Шевченко [21,22] та багато інших. В умовах євро інтеграційних прагнень України велике значення для регіонального розвитку мають напрацювання міжнародних організацій, зокрема Програми розвитку ООН [23, 24]. Але актуальними та малодослідженим залишаються питання методології регіонального розвитку розглянуті через призму соціалізації.

Регіональний розвиток – є сучасною економічною концепцією, що враховує сукупну взаємодію економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально–географічні об'єкти.

Регіональний розвиток є глобальнішою проблемою, ніж він був раніше: процес глобалізації і міжнародної економічної інтеграції рухається вперед, старі географічні уявлення про світову економічну систему як таку, що складається з окремих блоків (перший, другий, третій світ), кожен з яких має свою власну динаміку розвитку, відійшли на другий план і поступились місцем новим поглядам на проблему глобальної економіки і глобального розвитку.

«Нині регіони стають новими просторами для побудови політики в якості систем дії і самостійними учасниками глобального порядку, при якому держави позбавляються своєї посередницької монополії та здатності контролювати власні просторові економіки. Регіони по-старому беруть участь у взаємодії зі своїми державами, але у них також є прямі зв'язки з міжнародними режимами і з глобальним ринком. Їх положення в межах цих нових систем дії визначається незалежно від їх відносин з державою. У рамках режимів (наприклад, Європейського Союзу), вплив виявляється багатьма способами і через різні канали. Положення регіонів на міжнародному ринку залежить не від політичних каналів представництва, а від конкурентних переваг та вміння успішно їх використовувати» [25].

Категоріально з поняттям соціалізації економіки пов'язані категорії теорії добробуту та економічного зростання. До теперішнього часу проблема добробуту розглядалася у двох основних аспектах – історичного наповнення поняття індивідуального добробуту та дослідження механізмів реалізації добробуту. Такі концептуальні підходи розглядають людину винятково як істоту, переважно споживаючу.

«В умовах інтелектуальної економіки постає необхідність застосування новітнього підходу, який би враховував здібності і можливості людини як єдиного фактора продуктивних сил, що здатний творити» [26]. Основу цього підходу свого часу заклав А. Сен, у концепції людського розвитку якого людина є «агентом змін» [26]. Науковці Інституту людини Російської академії наук стверджують, що «людину слід розглядати не як один із функціональних елементів виробничих, соціальних, технічних, комерційних тощо систем, а як начало, що ніяк не може бути жорстко вбудованим у ці системи і редукованим до чистої функціональності» [27, с. 7].

«Будова такого нового підходу через зростання ролі інформації та знань опирається на загальні цінності розуму, гуманізму, справедливості та вимагає по-новому розглядати й суб'єкти економічної системи. Він вимагає об'ємного, наповненого, багатогранного, а не абстрактно-схематичного

уявлення про людину як головного суб'єкта економіки, оскільки вона є носієм потреб та цінностей, що втілюються в її мотиваційну спрямованість, спроможну активізувати діяльність у виробничій та невиробничій сферах. Тому з метою вираження нового підходу до ролі людини в економіці дедалі частіше використовується термін «людський фактор» [27, с. 7].

Погляд на проблему економічного добробуту крізь призму людського фактору дозволить побачити не примітивну, одновимірну, а складну багатоеlementну мотивацію суб'єктів в економіці, прогнозувати й ефективно регулювати її розвиток. Настав час погоджувати проблеми економіки добробуту з етичними цінностями, бо вони слугують відправною точкою при формуванні добробуту. Саме від них залежить рівень людського розвитку, який впливає на міру прояву економічних потреб, ті, своєю чергою, стимулюють економічну діяльність суспільства, від якої залежать рівень і якість життя його членів (рис. 2.7).

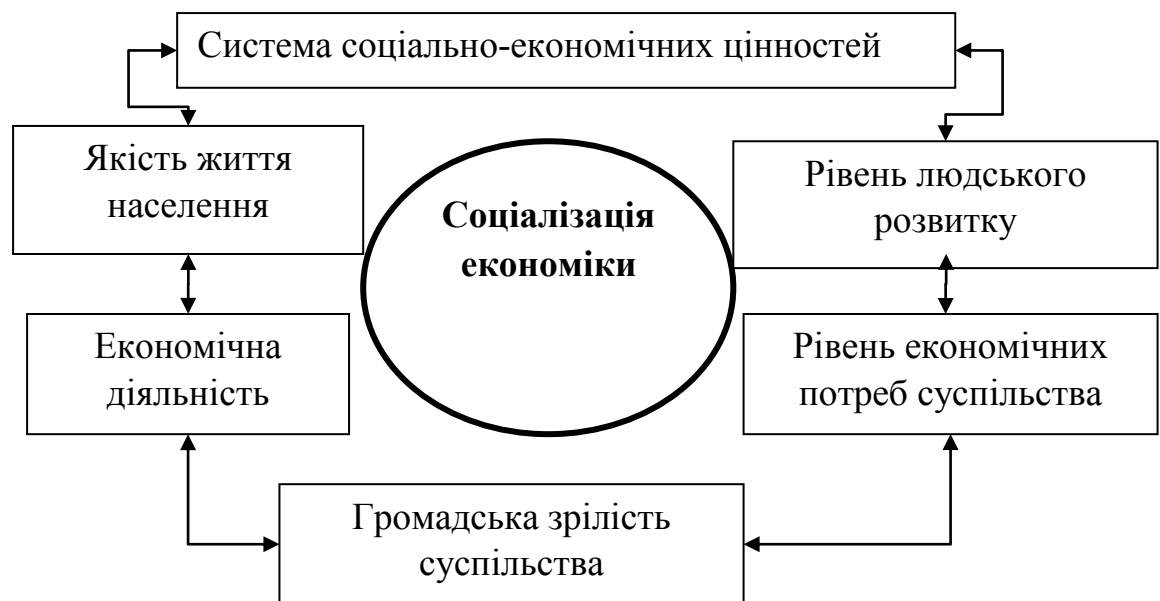

Рис. 2.7. Циклічність процесу формування соціалізації економіки
(авторська розробка)

Слід зауважити, що процес формування національного добробуту є циклічним явищем, для нього характерна спіралеподібна форма відновлення в динаміці. При цьому відтворення циклу може бути простим, звуженим і

розширеним. Просте відтворення характерне для умов сталого, розширене – для прогресивного розвитку економіки, а звужене – для економічної депресії.

Тому система етичних цінностей має безумовний пріоритет як чинник покращання стану економічної системи, оскільки «у новому суспільстві роль людини незмірно зростає, вона стає і метою, і мірилом, і головним чинником прогресу» [28, с. 18].

Розвиток теорії і методології регіональних досліджень лежить у площині поглиблення предмету досліджень, тобто необхідності переосмислення основних аспектів регіонального розвитку через призму соціалізації (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Концепт регіонального розвитку в контексті соціалізації (авторська розробка)

Процеси регіонального розвитку обумовлюються дією загальних і спеціальних законів економіки, які відображають об'єктивні взаємозв'язки та взаємозалежності в процесі виробництва, розподілу та споживання певних благ. Закономірності регіонального розвитку відображають причинно–

наслідкові зв'язки та неоднозначну залежність (скоріше ймовірнісну), а це означає, що результат дії зовнішніх збурень є передбачуваним, але точність такого передбачення може відхилятися від початкового стану. Серед основних законів регіонального розвитку слід виокремити:

1. Закон територіального зростання виробництва та вирівнювання рівнів соціально–економічного розвитку регіонів (базується на поступовому розвитку виробничих сил, що зумовлений дією низки чинників: інноваційних, інформаційних, інтелектуальних. Передбачає рівномірний територіальний розподіл виробництва, конвергенцію регіонів за соціально–економічними показниками розвитку. У випадку нерівномірного зростання – відбувається вирівнювання рівнів розвитку. Диференціацію соціально–економічних індикаторів контролює уряд).

2. Спеціалізації міжрегіональних зв'язків і формування регіональних ринків (задає правила виробничого профілювання регіонів та удосконалює міжрегіональні зв'язки; зобов'язує проводити обґрунтування найефективніших напрямів розвитку кожного регіону в системі загальнодержавного поділу праці, спонукає до участі регіону в зовнішньоекономічній діяльності).

3. Комплексного розвитку структурних перетворень і диверсифікації господарства регіонів (внормовує закономірності функціонування явищ і процесів територіального розподілу праці і допускає необхідну пропорційність господарства різних територіальних утворень і їх систем, відповідність економіки кожного регіону природним, економічним, культурним умовам. По суті цей закон управляє структурною перебудовою господарства регіонів задля підвищення рівня життя населення).

4. «Міжрегіональної економічної інтеграції та укріплення економічних основ державності (інтеграційні процеси в економіці регіонів є об'єктивною необхідністю та є однією з форм поглиблення і розширення територіального розподілу праці, розвитку науково–виробничої кооперації регіонів)» [29,30,31].

«Методологічні основи регіонального розвитку в Україні задекларовано в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. № 2850–IV, зокрема щодо затвердження Кабінетом Міністрів України (КМУ) державної стратегії регіонального розвитку та відповідними органами державної влади регіональних стратегій розвитку. Нормативно–правові засади стратегічного планування регіонального розвитку визначалися Постановою КМУ від 16 листопада 2011 р. № 1186 [32], що втратила чинність у зв'язку з прийняттям Постанови КМУ «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» від 11 листопада 2015 р. № 932 [33].

Доречно також навести ключові фактори стратегічного планування регіонального розвитку на прикладі зарубіжної практики:

- якісний склад робочої групи, що має включати тих, хто має ідеї, інтерес, владу та знання. У робочій групі зі стратегічного планування повинні брати участь усі, хто відповідає за впровадження Стратегії, та представники громади, для якої цей документ розробляється;

- ефективна комунікація, що передбачає максимально широке висвітлення всіх етапів стратегічного планування, зокрема підготовки до стратегічного планування, розроблення, реалізації, моніторингу результативності Стратегії, внесення змін до неї;

- визначеність ресурсів на впровадження Стратегії. Стратегія, як управлінський інструмент, корисна лише за умови впровадження. «Для ефективної реалізації Стратегії важливими є мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів з обласного та місцевого бюджетів, залучення зовнішніх ресурсів (фінансових ресурсів Державного фонду регіонального розвитку, міжнародних донорів), а також взаємодія широкого кола регіональних партнерів, зокрема агентств регіонального розвитку» [34].

Асоціація з ЄС та шлях до членства у ЄС може слугувати позитивною риторикою, яка все більшою мірою сприятиме об'єднанню країни. Залучення громадянського суспільства та соціальних партнерів у створення та втілення реформ посилює залученості та відповідальності і вказує на те, що зближення з ЄС відбувається з кращим розумінням та на реальних засадах з боку України. Що навіть найважливіше, широка залученість громадян є вирішальною у перенесенні тягаря, пов'язаного з реформами, і мостом, який з'єднує часові прогалини між носінням тягаря та отриманням плодів від реформування.

Наглядова місія вдосконалює здатність НУО/соціальних партнерів відігравати активнішу роль у процесі асоціації. Це дозволяє гравцям оцінювати плани уряду на більш інформативному підґрунті і дає можливість бути готовими до майбутніх проблем, висувати свої пропозиції уряду та громадськості, а також розпочинати суспільні дебати у складних питаннях.

Це може призвести до нового підходу у створенні реформ в Україні з повним залученням зацікавлених сторін, як тільки стане ясно, що залученість учасників є не тільки їхнім бажанням, а насправді законним правом, яке впливає з Угоди про асоціацію, і що ключові партнери мають серйозні наміри жити відповідно до своїх прав та обов'язків.

Таким чином, справи ЄС вже більше не будуть залишатися «обов'язком» активістів, а розглядатимуться як внутрішні справи української політики, які торкаються кожного громадянина і тому мають контролюватися не тільки дистанційно, а й активно виконуватися на місці. Краще планування проєвропейських реформ може стати поштовхом для розвитку бізнесу і тим самим зберегти існуючі робочі місця, а також створити нові.

Підсумовуючи проведені нами дослідження, слід зазначити, що економічний розвиток регіону в контексті соціалізації повинен в обов'язковому порядку включати елементи соціального розвитку. Найчастіше вони носять суто декларативний характер, ми вважаємо що соціальний план повинен містити концепт розвитку якісних публічних

послуг на рівні регіону. Це забезпечить поштовх для змін в регіоні, які дозволять поліпшити досягнення економічних, соціальних, культурних, спортивних та інших прав і потреб громадян.

Успішна реалізація плану соціального розвитку забезпечує більш рівні можливості та покращує соціальну інтеграцію. При цьому, підтримку соціального сектору слід розглядати як інвестиції в соціальне забезпечення громадян, надаючи їм можливість брати участь у суспільному та економічному житті, а не просто як інструмент для виплат фінансової та іншої допомоги вразливим категоріям населення з причин суспільної необхідності.

У підсумковому документі Конференції ООН «Ріо+20» «Майбутнє, якого ми прагнемо» наголошується, що однією з найважливіших цілей і необхідною передумовою сталого розвитку є скорочення рівня бідності та забезпечення соціальної стабільності шляхом справедливого розподілу благ між людьми. Крім того, акцентується увага на тому, що нерівність людського розвитку посилює екологічну деградацію, зокрема внаслідок неприйняття бідним і маргіналізованим суспільством норм екологічного імперативу. Природно, що найбільш значущим пріоритетом для них є забезпечення за всяку ціну базових життєвих потреб, а не бережливе ставлення до довкілля.

Позбавлення нормальних умов життя часто спричинене не відсутністю коштів у населення, а нерозвиненістю (занепадом) соціальної інфраструктури, насамперед на селі. Орієнтація на забезпечення доступу до соціальних послуг і розвиток дорожньо-транспортної мережі та, відповідно, створення завдяки цьому більш широких і рівних можливостей є значно ефективнішим, ніж прямі виплати допомоги бідним домогосподарствам. При цьому стратегія розбудови та модернізації соціальної сфери повинна передбачати вдосконалення таких її складових, як освіта, культура, охорона здоров'я. Важливою суспільною функцією такої стратегії має бути формування екологоорієнтованих морально-етичних норм соціуму, включаючи домінантні стереотипи повсякденної діяльності та господарської

поведінки. Йдеться про необхідність зміни ментальності й поведінки широких верств населення з прискореним розвитком громадянського суспільства.

Гуманізація, соціалізація й екологізація суспільних відносин покликані забезпечити перехід до нової парадигми та моделі розвитку.

Стратегічним орієнтиром є широке запровадження енергозберігаючих технологій та каскадного підходу до використання ресурсів (зокрема, відходів комунального господарства) згідно з принципами «синьої» економіки. На сьогодні вітчизняна житлово-комунальна сфера є одним із найбільших забруднювачів довкілля, особливо водних об'єктів (в аварійному стані перебуває близько 16 % загальної протяжності теплових, 38 % водопровідних і каналізаційних мереж). У зв'язку з нерозвиненістю та незадовільним технічним станом інфраструктури мешканці багатьох населених пунктів не мають гарантованих джерел якісного водопостачання.

Інвестиції в покращення якості та розширення доступності медичних послуг є одним із найважливіших напрямів бюджетних витрат. Проте можливості власне медицини щодо зниження захворюваності та смертності є обмеженими. Стратегічним орієнтиром на шляху модернізації вітчизняної сфери охорони здоров'я повинно стати «посилення її превентивних функцій за напрямками: вдосконалення системи інформування з питань здоров'я і санітарного благополуччя на всіх рівнях; зосередження на детермінантах здоров'я, зокрема шкідливих чинниках, пов'язаних зі стилем життя; створення механізмів швидкого реагування на основні загрози для здоров'я» [35, с. 20]. «Скоординовані зусилля щодо поширення в суспільстві стандартів здорового способу життя мають демонструвати місцева влада, медичні й освітні заклади, засоби масової інформації, громадські організації» [35, с.23].

Охорона здоров'я населення України є однією з ключових функцій держави. Вона викладена в Конституції України. Реформа охорони здоров'я має бути основним пріоритетом. Створення Колегії лікарів України буде механізмом для установки і моніторингу стандартів лікарських засобів за

всіма спеціалізаціями та ліцензування лікарів і лікарень. Цей орган міг би також діяти в якості лідера для здійснення реструктуризації охорони здоров'я та медичної допомоги як частини сукупної діяльності. Припинення і моральні травми, які виникають від необхідності давання хабарів для того, щоб отримати базове медичне обслуговування або ризик отримати відмову у ньому, не повинні толеруватись, а бути сферами у боротьбі з корупцією.

Цей проект описує перші кроки реформування системи охорони здоров'я України спільно з іншими напрямками діяльності Агентства модернізації України.

Ці перші кроки реформи спрямовані на впровадження механізмів професійної відповідальності медичних фахівців у вигляді системи місцевого самоврядування для медичної професії. Основні цілі:

- негайне поліпшення якості медичної допомоги стосовно смертності і захворюваності;
- ефективність витрат.

У ці важкі часи Україна повинна отримати і зберегти довіру людей до медичних послуг та послуг первинної медичної допомоги. Один з основних аспектів зміцнення цієї довіри буде юридична угода між урядом і Колегією лікарів України (КЛУ). Існуюча медична допомога в Україні розділена між величезною кількістю урядових установ відповідно до попередньої системи Семашко, тим самим створюючи такі проблеми, як:

- нездатність системи забезпечити раціональне використання державного бюджету для медичної допомоги, особливо високоспеціалізованої охорони здоров'я;
- відсутність належного планування ліжко-днів на другому і третьому рівнях медичних послуг, а також відсутність пріоритетів профілактичної допомоги та реабілітації;
- невиконання системи медичного страхування;
- дезорганізація, неконтрольовані дії громадської медичної системи та інші негативні наслідки.

На відміну від описаної вище ситуації, створення КЛУ як некомерційної, але державної організації стане об'єднавчою силою у створенні «єдиної медичної сфери» з можливостями нового правового багатоджерельного фінансування.

Реформування української системи охорони здоров'я становить особливі труднощі через структурну неефективність системи на всіх рівнях; її дроблення на кілька незалежних постачальників послуг з охорони здоров'я з бюджетним суверенітетом, її неефективне фінансування і відсутність системи страхування на основі фінансування охорони здоров'я.

Крім того, світова економічна криза та політичні хвилювання і конфлікти в Україні унеможливають мобілізацію достатніх ресурсів, щоб гарантувати рівність доступу до основних послуг з охорони здоров'я. Крім того, ці фактори підвищують тиск на ціни в рамках системи охорони здоров'я, що особливо стосується фармацевтичних препаратів.

Низька заробітна плата державних службовців, включаючи працівників охорони здоров'я, йде пліч-о-пліч з високими витратами з власної кишені, тому більшість медичних працівників хоче зберегти існуючу інфраструктуру. Крім того, це займе час, щоб поліпшити слабкий рівень аспірантури і нерівномірний розподіл людських ресурсів.

Через високу загальну недовіру, зусилля, спрямовані на заохочення населення вести здоровий спосіб життя, мають обмежений вплив, і рівень дотримання лікування серед людей, які живуть з хронічними захворюваннями, є дуже низьким, менше половини всіх пацієнтів визнають, що вони дотримуються рекомендацій свого лікаря. Крім того, модернізація системи охорони здоров'я, як відомо, викликає катастрофічне підвищення витрат на охорону здоров'я, що неприйнятно за нинішніх часів.

Утім поліпшення якості медичної допомоги рятуватиме життя. Навіть незважаючи на це, модернізація української системи охорони здоров'я повинна просуватись вперед на усіх рівнях, а найбільш важливими цілями для швидких змін є порятунок життя і відновлення довіри.

2.3. Стратегічні пріоритети міжрегіональні взаємодії в умовах соціалізації економіки

За відсутності загальної теоретичної парадигми методологія дослідження регулювання регіонального розвитку, як правило, побудована на двох підходах. Перший – застосування до вивчення міжрегіональних взаємодій теорій просторового обміну товарами, послугами і факторами виробництва, розробленими для відкритої національної економіки. Другий – застосування часткових теорій розміщення виробництва, просторового розвитку економіки та регіонального розвитку.

Зупинимося на тих із них, які якнайбільше відповідають завданням дослідження процесів зменшення асиметричності регіонального розвитку та міжрегіональної інтеграції, висновки яких можна так чи інакше використати для регулювання та прогнозування соціально - економічного розвитку регіонів у постіндустріальну епоху.

Міжрегіональний поділ праці на основі спеціалізації регіонів формує національний економічний простір, у свою чергу міжнародний поділ праці через розвиток світогосподарських зв'язків генерує світовий економічний простір. У наукових працях обґрунтовано єдність методологічних підходів до аналізу світової, національної та регіональної економік як співвідношення цілого та частини. В основі взаємодії трьох видів міжрегіональних економічних систем лежать процеси конкуренції та інтеграції між фірмами і підприємствами, залученими в систему світогосподарських і внутрішньонаціональних економічних зв'язків.

«Теорія Гекшера – Оліна пояснює механізм обміну товарами між регіонами з різною забезпеченістю факторами виробництва. Основні положення цієї теоретичної школи зведені до наступного:

- країни (регіони) повинні вивозити товари, для виробництва яких інтенсивно використовують надлишкові фактори виробництва, і ввозити

товари з інтенсивним використанням дефіцитних факторів (у виробництві цих товарів вони мають порівнянну перевагу);

- у міжнародній (міжрегіональній) торгівлі товарні і цінові фактори вирівнюються за регіонами, наближуючись до світового рівня;

- вивезення і ввезення товарів можуть замінюватися залежно від переміщення факторів виробництва» [36].

На думку Е. Гекшера та Б. Оліна,» виграш від міжрегіональної торгівлі полягає в зростанні добробуту населення, яке купує товари за нижчою ціною. У 60 - ті рр. минулого століття виокремлено *теорію експортної бази*, яка розглядала експорт як один з основних чинників розвитку країн та регіонів. Міжнародні та міжрегіональні товарні потоки існують у тому разі, якщо ціни на товари в різних регіонах різняться на частку, що перевищує витрати на транспортування» [36].

Парадигма життєвого циклу міжнародного і міжрегіонального виробництва товару заснована на оригінальній концепції, що полягає в комбінуванні елементів міжнародної та міжрегіональної економіки (торгівля, причини переміщення галузей) з теорією маркетингу (крива життєвого циклу товару). Відповідно до теорії життєвого циклу товару (інновація, зрілість, стандартизація) країни і ділять на групи залежно від ступеня інноваційності їх товарної спеціалізації.

Зокрема, А. Куклінські [37] виділяє «три типи регіонів стосовно інноваційності процесу:

- 1) інноваційні регіони, що генерують нові технології і товари;
- 2) адаптивні регіони, які впроваджують інновації на стадії масового розповсюдження;
- 3) консервативні регіони, що не сприймають інновацій» [37].

Конкурентоспроможність регіонів та ефективність реалізації інтеграційних стратегій передбачає наявність експортного потенціалу, здатного забезпечити фінансово-економічний, соціальний розвиток та економічну безпеку як країни в цілому, так і її регіонів. Тому в сучасних

умовах для вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності формування експортного потенціалу України, необхідна підвищена увага до зовнішньоекономічної стратегії країни.

Проблемам розвитку експортного потенціалу національних економік присвячено багато наукових праць вітчизняних дослідників: В. Г. Андрійчука, І. В. Бурковського, А. А. Васильєва, Д. Ю. Венцковського, С. М. Кваші, В. В. Клімчика, Ю. В. Цьомика та інших. Більшість вчених вивчають експортний потенціал як обсяг товарів і послуг, «вироблених в економічній та соціальній сферах, а також реалізований на світовому ринку з максимальною користю для країни» [38, с. 957]. «Інші вчені аналізують експортний потенціал як частину економічного потенціалу країни, здатну відтворювати конкурентні переваги на зовнішньому ринку» [39, с. 45].

«З іншого боку, експортний потенціал – це здатність виробляти конкурентоспроможні товари за умов постійного зростання ефективності використання природних ресурсів та розвитку науково–технічного потенціалу» [40, с. 166].

Економічний розвиток країни у великій мірі залежить від експортного потенціалу, який є одним з основних джерел надходження валюти, підвищення економічного добробуту, поліпшення рівня життя населення тощо. Зважаючи на підписання Україною в 2014 р. політичної та економічної частин асоціації з Європейським Союзом, недооцінка впливу сучасних інтеграційних процесів та глобальних тенденцій може перетворити країну на аутсайдера у світогосподарському просторі.

«В цілому експортний потенціал країни тісно пов'язаний з її конкурентними перевагами на міжнародному ринку та залежить від географічного розташування країни; економічних, природно–кліматичних, соціокультурних, інфраструктурних, наукових, інноваційних, трудових, технологічних, інвестиційних та історичних умов діяльності економічних суб'єктів; правового, політичного та економічного середовища ведення міжнародного бізнесу» [41, с. 211]. Всі фактори впливу, в умовах

інтеграційних процесів, варто аналізувати на чотирьох рівнях: мікро–, мезо–, макро– та мегарівні.

Традиційним підходом до визначення експортної орієнтації є визначення її через частку питомої ваги експорту товарів і послуг у валовому внутрішньому продукті країні. При такому підході не застосовувалося безпосередньо поняття експортної орієнтації, а основним показником виступало поняття експортної квоти країни у певний період. Протягом останніх 10 років значення експортної квоти України коливалося у межах 40–48 відсотків.

Україна, на сучасному етапі розвитку, має високий рівень відкритості економіки, що свідчить про активну взаємодію національної економіки зі світовим ринком. Це є позитивною тенденцією, що стимулює подальший розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, зміцнення національної економічної системи на інноваційній основі, а також формуванню конкурентних переваг на міжнародних ринках товарів та послуг.

З іншого боку – високий рівень відкритості економіки означає її надмірну залежність від зовнішньої торгівлі та чинників, пов'язаних з коливаннями на зовнішніх ринках та тенденціями економічного розвитку торговельних партнерів. Зокрема, чутливість української економіки до змін у зовнішньому середовищі підтверджується в кризові періоди, коли у визначальній мірі через зовнішньоторговельну сферу екзогенні шоківі процеси поширювалися та мультиплікувалися в національній економіці, що в певній мірі чинять дестабілізуючий вплив на виробничий сектор, банківську систему та валютний ринок.

Визначення експортної орієнтації передбачає уточнення двох основних моментів:

- 1) експортну орієнтацію необхідно розглядати як певну спрямованість зовнішньоекономічної діяльності;

- 2) експортну орієнтацію необхідно розглядати у структурному аспекті як превалювання певних видів товарів і послуг у експорті країни.

Отже, визначаючи поняття експортної орієнтації необхідно враховувати не тільки обсяги експорту товарів і послуг, а, насамперед, спрямованість національної економіки на експортну діяльність, зростання обсягів експорту і підтримку експортоорієнтованих галузей і окремих підприємств.

Експортна орієнтація на мезорівні відображає не реальні обсяги експорту, а саме стратегічні напрями її розвитку і зацікавленість у певних експортних виробництвах. Визначена експортна орієнтація регіонів на певний момент у подальшому через певний час знаходить свій прояв у обсягах експорту і змінах у його структурі.

Формування тенденцій зміни українського експорту відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Динаміка світової торгівлі третій рік поспіль відзначається скороченням темпів зростання, котрі за підсумками 2016 р. досягли 1,9% – найнижчої позначки з часів фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Прояви протекціонізму у країнах G-20 спричиняють значний рівень невизначеності та стримують глобальні інвестиції.

Тенденції падіння світових цін на сировинних ринках, що склалися під впливом перевиробництва та насичення ринків у промислово розвинених країнах, спричинили зміну зовнішньоекономічних пріоритетів головних експортерів сировинних товарів, які наразі прагнуть диверсифікувати географію поставок. За таких обставин зростає конкуренція за опанування ринків країн, що розвиваються, котрі найближчими роками забезпечуватимуть близько 60% світового економічного зростання. Декомпозиція експортних потоків зумовлює перегляд торговельних угод, що у свою чергу спричинює значні структурні зміни у світовій торгівлі.

Спостереження за динамікою та структурними змінами українського експорту дають можливість виявити головні компоненти формування нових тенденцій в українському експорті. Перш за все зазначимо, що українська зовнішня торгівля є надзвичайно чутливою до змін зовнішньоекономічної кон'юнктури через високий рівень «відкритості» національної економіки.

Практично всі країни залежать від міжнародної торгівлі, але для різних країн, з огляду на їх ресурсозабезпеченість та ємність внутрішнього ринку, така залежність є неоднаковою.

При цьому у структурі експорту України експорт товарів займає понад 80%, а частка експорту послуг відповідно становить близько 20% [42]. З огляду на це аналіз товарного експорту, його обсягу, динаміки та структури є важливим і набуває вагомого значення у контексті посилення євроінтеграційних процесів. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами України представлена в табл.2.1.

Таблиця 2.1

Україна: індекс залученості в світову торгівлю (Global trade enabling index)

Індекс	2014 р.	2016 р.
	84 (134 країни)	95 (136 країн)
Субіндекс А. Доступ до ринку.		
Компонент 1. Доступ до внутрішнього ринку.	22	24↓
Компонент 2. Доступ до зовнішніх ринків.	97	110↓
Субіндекс В. Управління кордоном.	92	95↓
Компонент 3. Ефективність та прозорість управління кордоном	92	95↓
Субіндекс С. Інфраструктура.		
Компонент 4. Доступність та якість транспортної інфраструктури	64	72↓
Компонент 5. Доступність та якість транспортних послуг	62	69↓
Компонент 6. Доступність та використання ІКТ	72	73↓
Субіндекс D. Операційне середовище.	106	125↓
Компонент 7. Операційне середовище.	106	125↓

Джерело [43]

На основі даних таблиці 2.1 простежуються постійні коливання темпів росту обсягів експортно–імпортних операцій, а також від’ємне сальдо. «У січні–липні 2017р. експорт товарів становив 38208,8 млн. дол. США, імпорт – 44874,6 млн. дол. Порівняно з відповідним періодом 2010р. експорт збільшився на 40%, імпорт – на 46,7%. Від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі

товарами становило 6665,8 млн. дол. (за січень–липень 2010р. також від’ємне – 3293,6 млн. дол.)» [39].

Європейські ринки дуже привабливі і платоспроможні, однак конкуренція серед високотехнологічних товарів там надзвичайно висока. Здебільшого сировинна спрямованість вітчизняного експорту та окремих галузей матеріального виробництва продовжує віддаляти Україну від широкомасштабної модернізації техніко–технологічної бази промислового виробництва.

Аналіз індексу залученості України в світову торгівлю (табл. 2) свідчить про те, що найбільш проблематичним сферами є операційне середовище, доступ до зовнішніх ринків та управління кордоном. І якщо з показником складності доступу до зовнішніх ринків можна посперечатись, то низька якість операційного середовища (тобто ділового клімату) та управління кордонами (митниця) є системними проблемами України.

За даними Світового банку митниця, перевезення та логістика є найбільшими проблемами України порівняно з іншими країнами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Україна: індекс ефективності логістики (The Logistics Performance Index)

	2014	2016
Митниця	69	116↓
Інфраструктура	71	84↓
Міжнародні перевезення	67	95↓
Якість та спроможність логістичної системи	72	95↓
Відслідковування руху вантажів	45	61↓
Своєчасність доставки товарів до пункту призначення	52	54↓
Індекс в цілому	61	80↓

Джерело [44]

Ці два індекси досить чітко вказують на ті проблеми, на вирішенні яких повинен зосередитись Уряд з тим, щоб допомогти вітчизняним експортерам.

Найбільш вагомі експортні можливості зосереджені в традиційно індустріальних та сировинних галузях. За матеріалами аналітичної доповіді вищезазначений факт підтверджено, що «...лідерами експортоорієнтованої моделі розвитку стали підгалузі вітчизняної обробної промисловості, а саме: металургія, де частка експорту у реалізованій продукції склала 72,6 %, машинобудування (72,3 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (59 %). У цілому по обробній промисловості, за даними Державної служби статистики України, значення цього показника у 2016 р. перевищило 50 %» [45, с.38].

Лише протягом 2011–2017р. обсяги експорту зросли втричі, тоді як обсяг імпорту збільшився майже в 4 рази. На зростання обсягів імпорту відчутно вплинуло суттєве підвищення цін на енергоносії (що складають четверту частину обсягу імпорту товарів) і деяке підвищення доходів домогосподарств. Зокрема, порівняно з 2015р. імпорт товарів групи 87 (автомобілі, тягачі тощо) зріс у 12 разів, частка вітчизняних харчових продуктів у структурі споживання населення зменшилась більше ніж на 20%. Збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу України є стійкою негативною тенденцією, наслідком якої є:

- високий рівень енергозалежності;
- зростання ціни на природний газ;
- збільшення обсягів закупівлі продукції машинобудування.

Високий рівень енергозалежності – одна з головних причин від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу та одна з витратних його статей.

В умовах обмеженості та незабезпеченості країною енергоресурсів з одночасно високим рівнем енергоємності вітчизняної промисловості обумовлює пошук шляхів нівелювання та зменшення негативних ризиків від впливу даного фактору на функціонування економіки та міжнародної торгівлі України взагалі.

Отже, реалізація конкурентного потенціалу регіонів України буде успішною за умови реалізації продукції, що виготовляється, на цільових ринках. Необхідною умовою реалізації продукції, орієнтованої на

національні економічні переваги у світовому економічному просторі, є використання комплексного механізму стимулювання експортної орієнтації національної економіки з урахуванням реального потенціалу національного виробництва за умови збереження існуючих і завоювання нових сегментів світового та регіонального (європейського) ринків.

«Основними напрямками стимулювання експорту на макро- та мезорівні можуть бути наступні [45, с. 74]:

- економічне стимулювання (надання експортних кредитів, зниження ставок та продовження термінів кредитування, зниження валютного курсу);
- фінансове стимулювання (надання податкових пільг (відтермінування), знижки, часткове або повне звільнення від податків, субсидій);
- демпінгова політика;
- адміністративні заходи щодо вивезення товарів;
- прогнозування (виявлення) перспективних ринків;
- інформаційне забезпечення, консультаційні обслуговування, організація виставок, ярмарок, підготовка кадрів;
- моральне заохочення (дипломатична підтримка)» [45, с. 74].

Підсумовуючи дослідження необхідно зазначити, що в цілому аналіз структури експорту України у 2008–2016 рр. свідчить про входження вітчизняної економіки у світову за сировинним і низькотехнологічним сценаріями. Наразі для промислових підприємств характерна предметна спеціалізація з наявністю жорстких технологічних ліній. Відповідно, науково–технічний потенціал використовується неефективно та не дозволяє формувати для країни додаткові конкурентні переваги.

Тому для країни необхідні економічні реформи, які дозволять трансформувати соціально–економічні відносини та прискорити запровадження високоефективної моделі розвитку для зміцнення економічного потенціалу країни, забезпечення стабільного й прискореного економічного зростання, формування інноваційної та конкурентоспроможної національної економіки. Також для посилення експортного потенціалу

України необхідно зосередити ресурси на виробництві конкурентоспроможної технологічної продукції.

«Регіональна політика поступово відіграє дедалі більшу роль у розвитку цивілізованих країн світу. Слід визнати, що на сьогодні для України і досі залишається невирішеною низка проблем, що формують виклики та обумовлюють необхідність змін у підходах до розробки та реалізації нової регіональної політики. Зокрема, йдеться про наступне: консервація в Україні упродовж тривалого періоду часу неефективної системи державного управління регіональним розвитком; дія непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів; відсутність чіткого бачення цілей, стратегічних пріоритетів формування та реалізації державної регіональної політики; дія застарілих механізмів формування взаємовідносин на рівні центр – регіони та регіонів між собою; недосконалість системи територіальної організації влади та зволікання з реалізацією адміністративно–територіальної реформи тощо» [46].

Загальна класифікація галузей економіки є складовою частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко–економічної і статистичної інформації, яка використовується суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин, а також органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі управління господарською діяльністю.

При визначенні пріоритетних галузей економіки слід звернутися до частини другої, статті 2 Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [47] в якому визначено перелік пріоритетних галузей економіки України. Пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць.

«Пріоритетними є такі галузі економіки як:

- агропромисловий комплекс ;
- житлово–комунальний комплекс ;
- машинобудівний комплекс ;
- транспортна інфраструктура ;
- курортно–рекреаційна сфера і туризм;
- переробна промисловість» [47].

Охарактеризуємо стан та напрямки розвитку пріоритетних галузей економіки України. Метою їх розвитку є підвищення продуктивності сільськогосподарського сектору, створення виробничих ланцюжків доданої вартості, а також збільшення експорту і доходу з цього сектору. Передумовою для досягнення цих цілей є земельна реформа, яка забезпечила б збалансоване впровадження вільного ринку для сільськогосподарських земель. Загальна ідея цього підходу полягає в тому, аби надавати перевагу в придбанні земельних ділянок активним фермерам, які мешкають в безпосередній близькості від землі, що продається.

Це правило в перехідний період має стосуватись як приватизованих державних земель, так і земельних ділянок, які вже знаходяться у приватній власності. Таким чином, з'явиться можливість сталого розвитку малих та середніх фермерських господарств та підготовки швидкої приватизації землі.

Сектор малих та середніх фермерських господарств має складнощі з недостатнім фінансуванням, низьким рівнем інвестицій, а також проблеми з накопиченням землі (викликані як відомчими питаннями, пов'язаними з ринком землі, так і браком фінансових ресурсів). Крім того, він страждає від низького рівня кваліфікації, що призводить до низької маржі на продукцію, вироблену такими фермерами. Усі ці фактори у поєднанні з нестабільними цінами на сільськогосподарські продукти обумовлюють високий рівень невизначеності і перешкоджають подальшому збільшенню прибутковості.

Галузь може отримати особливу користь від розвитку кооперативного банківського сектору, який забезпечив би фінансування на місцевих ринках.

Щодо великого сільськогосподарського виробництва, фінансування і рентабельність не є суттєвою перешкодою, але ці господарства повинні збільшити свою продуктивність, яка в даний час є нижчою, ніж середня по Європі. Один зі шляхів підвищення продуктивності полягає у розвитку тваринництва. Українські господарства нерідко зосереджуються на зернових культурах, наслідком чого стає низька додана вартість продукції.

Найпростішим додатком до ланцюжка створення вартості стало б тваринництво. Ці дії мають проводитись у поєднанні з підтримкою м'ясопереробних підприємств. Такий підхід дозволить створити нові робочі місця, оскільки виробництво і переробка тваринної продукції — більш трудомістке, ніж рослинництво, а також, окрім цього, підвищить якість продуктів харчування в Україні. Україна має хороші шанси не тільки забезпечувати себе високоякісними продуктами харчування на заміну імпортованого замороженого м'яса, але й стати експортером на світові ринки в цьому секторі.

Для досягнення поставлених цілей слід розглянути питання створення державного органу з місцевими підрозділами, який відповідатиме за реалізацію аграрної політики («Агентство з модернізації та розвитку сільського господарства») у співпраці з Міністерством аграрної політики та продовольства України. Якщо уряд і міністерство займатимуться регуляторною політикою, агентство відповідатиме за впровадження і поточну діяльність в аграрному секторі.

Діяльність агентства має зосередитись на наступних питаннях: управління державними землями через їх поступову приватизацією та довгострокову оренду, насамперед фермерам, які мешкають поблизу ділянок, що продаються або здаються в оренду; підтримка фермерів у вигляді грошової, освітньої та професійної допомоги; просування української сільськогосподарської продукції та включення сектору до ланцюгів створення доданої вартості.

Слід розглянути варіант запровадження прямих виплат, оскільки, як

зазначено, близько 15 мільйонів гектарів обробляється на тіньовому ринку, а державні земельні реєстри нерідко є неповними. Прямі виплати можуть стати тією мірою, яка допоможе усунути ці проблеми.

Україні потрібен різносторонній підхід до її фермерських господарств та фермерів, який відповідав би локальним умовам. Видається доречним розділити фермерські господарства на три групи: дрібні ферми розміром до 1000 га, середні (до 10 000 га) та великі (понад 10 000 га). Великі господарства та агрохолдинги мають розглядатись як звичайні підприємства в національній економіці і регулюватись всіма відповідними нормами. Не вбачається необхідним надання їм державних субсидій або спеціальної допомоги.

Для середніх господарств рекомендується забезпечити підтримку модернізації і запровадити повні процедури бухгалтерського обліку для розрахунку податкового тягаря. Невеликі (дрібні) ферми повинні користуватись найвищим рівнем державної підтримки. Для цієї групи має застосовуватись простий податок, який розраховується залежно від кількості гектарів сільгоспугідь і пов'язаний з ціною на зерно. Агентство має стати хорошим інструментом для впровадження нових стратегій і підтримки фермерів протягом перехідного періоду. Крім того, агентство може відповідати за державні аграрні компанії. Їх реструктуризація та приватизація може стати джерелом доходів для агентства на початковому етапі.

Таке агентство через свої місцеві підрозділи має:

- контролювати торгівлю землею (з метою сприяння розвитку земельного ринку);
- пропонувати пільгові кредити для накопичення/придбання земель і будь-яких інших дій, спрямованих на збільшення розмірів фермерських господарств (наприклад, залучення необроблюваних земель) та їх продуктивності;
- зменшувати надмірний ризик (і вартість) фінансування дрібних фермерських господарств. Слід розглянути можливість отримання

фермерами добрив (або коштів для підвищення рівня механізації їхніх господарств). Крім того, фермери можуть сплачувати свої борги за рахунок продажу зібраного врожаю за попередньо узгодженими цінами, що мінімізує ризик неплатоспроможності через обвал цін на зернові культури. Якщо ж борг буде повертатись харчовими продуктами, вони уникнуть ризику несприятливих змін у цінах і зможуть помітно поліпшити стабільність собівартості свого бізнесу. Більше того, такий підхід має сприяти зменшенню тіньового сектору економіки, оскільки бартерні угоди укладаються з державним органом;

- кредитні спеціалісти, призначені для роботи з фермерами, повинні знати фінансове становище своїх клієнтів і співпрацювати з ними протягом тривалого періоду часу. Цей підхід дозволить підвищити ефективність процесу кредитування, а також підвищити довіру фермерів в їхніх відносинах з агентством. Такі кредитні спеціалісти мають також виконувати роль кваліфікованих консультантів з методів ведення сільського господарства.

Окрім цього, агентство має:

- пропонувати навчання для фермерів з метою підвищення їхньої фінансової грамотності та поінформованості щодо процесу виробництва харчових продуктів;
- надавати консультації з будь-яких питань, пов'язаних з веденням агробізнесу (наприклад, сплата податків, подання документів на узгодження до різних інстанцій тощо).

Для гарантії виконання агентством своїх обов'язків воно має оприлюднювати поставлені перед ним цілі на рік та результати своєї роботи за рік.

Вищевказані зміни запровадять прозорість і забезпечать підвищення ефективності роботи агентства і виробників сільськогосподарської продукції. Створення органу, безпосередньо спрямованого на надання допомоги фермерам, зможе підсилити дух змін і заохотити фермерів докладати ще

більше зусиль на шляху до модернізації та процвітання, що має першорядне значення. Більше того, на шляху до членства в ЄС Україна могла б почати користуватися вигодами програм підтримки сільського господарства ЄС, заснування агентства для реалізації та нагляду за такими фондами підтримки ЄС є нагально необхідним. Для виконання такого завдання Україні доцільно накопичити досвід роботи та організувати відповідну інституційну мережу. Передумовою для всього процесу модернізації в сільському господарстві є розумна політика земельної реформи, а також поступова і збалансована лібералізація земельного ринку.

Другою пріоритетною галуззю економіки є житлово–комунальний комплекс. Серед проблем функціонування житлово–комунального комплексу можна виділити наступні:

- 1) неефективна система управління суб'єктами державного сектору економіки;
- 2) низька частка енергії, що виробляється з відновлюваних джерел;
- 3) ріст кількості аварій в галузі;
- 4) збитковість роботи підприємств житлово–комунальної сфери.

Основна причина вищезазначених проблем у житлово–комунальному комплексі це, насамперед недосконалість інституційного середовища галузі через монополізацію державними та комунальними підприємствами, застаріла матеріально-технічна база.

Основними тенденціями та проблемами розвитку третьої пріоритетної галузі – машинобудівного комплексу є:

- 1) у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування зменшено виробництво;
- 2) незахищеність внутрішнього ринку;
- 3) низький, іноді нудбловий рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільгосптехніки у порівнянні із закордонними аналогами;
- 4) відсутня державна підтримка галузі машинобудування.

«Курортно–рекреаційна сфера і туризм – одна з пріоритетних галузей

економіки. Україна має потужний потенціал для розвитку туристичної індустрії на базі ефективного використання наявних рекреаційних ресурсів. Як свідчать дані Державної служби статистики, курортні та рекреаційні території України складають близько 9,1 млн. гектарів (15% території), на державному обліку перебуває понад 130 тис. історико–культурних пам'яток. В Україні станом на 2016 рік налічується 45 національних природних парків загальною площею більше 10000 км² (1,8% території), які розташовані у 12 з 24 областей та 21 національних заповідників» [48, с. 26].

«У курортно–рекреаційній сфері та туризмі спостерігається: обмеженість різноманіття пропозиції санаторно–курортних послуг; переважання внутрішнього туризму над в'їзним; незначні темпи модернізації транспортної інфраструктури; відсутність достатньої кількості готелів та якості послуг» [49, с. 69].

Завдяки іноземним та вітчизняним інвестиціям, які є стимулом розвитку галузі, курортно–рекреаційна та туристична галузь, яка найбільш розвинена в приморських, гірських, прирічкових районах, зростатиме як сектор обслуговування в структурі зайнятості населення та внутрішнього валового продукту країни.

Останньою пріоритетною галуззю є переробна промисловість. Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції формує серйозні ризики залежності національної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

Серед напрямів вирішення проблем у вищезазначених провідних галузях економіки України можна визначити наступні:

- 1) забезпечення зниження витрат на виробництво і переробку аграрної продукції, надання кредитів та гарантій для експорту продукції; оцінювання якості продукції за міжнародними стандартами; залучення прямих іноземних інвестицій; державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі; подолання корупції на митниці та в державних органах сертифікації; зростання експорту переробленої агропродовольчої

продукції до ЄС і третіх країн, поліпшення торговельного балансу, набуття конкурентних переваг порівняно з іншими експортерами до ЄС;

2) формування підвалин задля забезпечення сталого розвитку економіки; удосконалення ринкових інститутів з надання житлово–комунальних послуг, які повинні забезпечувати підприємницьку активність у цій галузі; перегляд бюджетного фінансування житлово– комунального господарства, особливо в частині відшкодування пільг та субсидій на житлово–комунальні послуги населенню за рахунок державного бюджету; удосконалення житлово–комунального законодавства;

3) досягнення збалансованості експорту та імпорту продукції машинобудування, розвиток наукоємних та високотехнологічних виробництв (приведе до зниження матеріалоемності продукції); підтримання конкурентоспроможності продукції на світовому ринку; забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва;

4) здійснення модернізації транспортної інфраструктури, впровадження завдань «Транспортної стратегії України на період до 2020 року», розвиток транзитного потенціалу України, інтеграція вітчизняного транспорту у європейську транспортну систему; підвищення рівня безпеки та забезпечення стійкого розвитку транспортної системи; технологічна модернізація і оновлення основних засобів; розвиток мережі міжнародних транспортних коридорів; забезпечення посилення безпеки, росту ефективності та конкурентноздатності транспортної галузі України; поліпшення експлуатаційного стану автодоріг та штучних споруд, будівництво нових автомагістралей та ін.;

5) вироблення системного підходу до планування, реалізації та моніторингу програм та стратегій розвитку туристично–рекреаційного комплексу; усунення протиріч чинного законодавства щодо оподаткування туристичних послуг, порядку використання територій курортного, природоохоронного призначення; правове регулювання пільгового кредитування діяльності малого та середнього бізнесу в галузі туризму та

рекреації; сприяння формуванню та просуванню конкурентоспроможного туристичного продукту; уникнення детінізації функціонування галузі; ініціювання створення професійних спілок та асоціацій по видам туристично–рекреаційних закладів;

б) створення умов для збільшення промислового виробництва підприємствами переробної промисловості, забезпечення узагальнення, систематизації та спрощення нормативно–правової бази, що регулює торговельну діяльність, розширення мережі стаціонарних торговельних об'єктів, адаптованих до європейських та світових стандартів.

Україна належить до числа країн з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте, у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку.

Вважаємо, що перелік пріоритетних галузей слід доповнити. Це, зокрема, легка промисловість, «передусім виробництво шкіри, хутра, текстилю, виробів із них і взуття. Ця галузь важлива для економіки країни через значну ємність внутрішнього ринку одягу і взуття, більш високі порівняно з переробною промисловістю в цілому показники результативності та ефективності, нижчу затратомісткістю виробництва» [50, с. 82].

Підсумовуючи дослідження необхідно зазначити, що для «запуску» процесів імпортозаміщення слід комплексно задіяти наступні заходи першочергового характеру, що враховують галузеву специфіку:

1) в енергетиці – головну увагу слід приділити формуванню альтернативної енергетики та збільшенню власного видобутку ПЕР;

2) у харчовій промисловості – пріоритетом імпортозаміщення має бути виробництво харчових продуктів на основі власної сировини, для чого необхідні: удосконалення контролю якості на основі адаптації вітчизняного законодавства до європейських санітарних та фітосанітарних вимог; сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва та системи закупівлі

і зберігання сировини за рахунок дотацій, доплат і субсидування;

3) у легкій промисловості – пріоритетом імпортозаміщення слід вважати сприяння розширенню виробництва традиційної для України сировини – льону, вовни, хімічних волокон, натуральної шкіри; здійснення моніторингу ефективності пільг для цієї галузі, зокрема щодо звільнення від ПДВ операцій з імпорту необроблених шкір та звільнення від оподаткування прибутку підприємств легкої промисловості, що не використовують давальницьку сировину;

4) у металургійній промисловості – необхідне посилення контролю за виконанням зобов'язань власників приватизованих заводів щодо будівництва нових прокатних станів та виробництва дефіцитних видів металопродукції;

5) у хімічному та нафтохімічному виробництві – необхідними є збільшення виробництва пластмас та гумових виробів за рахунок розвитку галузей, що споживають зазначену продукцію на вітчизняному ринку; залучення інвестицій в фармацевтичну промисловість, створення спільних підприємств для виробництва вакцин та гормональних препаратів;

6) у машинобудуванні – слід розширити використання офсетних угод для заміщення імпорту продукції виробничого призначення, що вимагає вдосконалення нормативно–правової бази офсетної діяльності у напрямку впровадження ефективного контролю офсетних угод, залучення іноземних інвестицій та забезпечення цільового використання коштів, розподілу прав на інтелектуальну власність.

У регіонах України необхідно реалізувати програмні заходи щодо імпортозаміщення, орієнтовані на місцеві потреби; систематизувати інформацію щодо зарубіжного і внутрішнього імпорту; провести маркетинг попиту на регіональну промислову продукцію. Слід спрямувати роботу регіональних центрів інвестицій та розвитку і ради інвесторів на формування інвестиційного потенціалу політики імпортозаміщення.

Поєднуючи теоретичні та практичні дослідження слід зазначити, що існують дві методологічні конструкції, що визначають співвідношення

економічного і соціального у суспільному житті. Згідно з логікою соціальні відносини підпорядковуються економічним домінантам і є похідними від них. Протилежний підхід пов'язаний з визначенням соціального як «вищої інстанції» стосовно економічних відносин.

Якій позиції слід віддати перевагу? Відповідь на це питання лежить у площині історичного підходу до вказаної дилеми – в умовах обмеженості економічного потенціалу акценти стосовно функції першості економічного щодо соціального можуть бути виправданими, хоча, за великим рахунком, відповідну позицію необхідно сприймати з належною мірою умовності. Інша річ, коли йдеться про сучасне постіндустріальне суспільство, де, без сумнівів, як домінанта номер один має розглядатися сфера соціальних відносин. За цих умов соціальні цінності перебирають на себе принципово значущу для суспільства регулятивну функцію [51]. Саме вони визначають що можна й чого не варто робити в економіці. Відповідно до цього наповнюється новим змістом і індикатор ефективності виробництва – економічна ефективність втрачає свою пріоритетність – домінантою стає соціально-економічна ефективність.

Слід враховувати й те, що система соціальних, психологічних, моральних та етичних відносин, є набагато складнішою від економічних взаємин. Ця складність пов'язана з багатоцільовою визначеністю соціального, тоді як економіка за своєю суттю моносистемна. Зрештою вона підпорядковує свої детермінанти одноцільовим визначенням – отриманню «більшого за менше». У цьому сенсі домінантність соціального – це шлях не спрощення, а суттєвого ускладнення всієї системи суспільних, в тому числі й економічних, відносин.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що сучасна інтеграція економіки з іншими галузями суспільних наук, головним чином психологією та соціологією, відносить конвергенцію до процесу взаємного уподібнення країн, враховуючи сфери

існування індивіда і суспільства. Простір функціонування індивіда і суспільства складається з : біологічної сфери і природи, що охоплює природні умови, в яких протікає життя, тривалість життя, якість природного середовища; матеріальної сфери (економічної та споживчої), пов'язаної в тому числі з рівнем і структурою споживання, доходів, а також продуктивності на душу населення, економічною зрілістю держави та усталеною системою формальних інститутів, що забезпечують, наприклад, охорону життя й правову систему (яка стосується власності, свободи, працівників і роботодавців); інтелектуальної сфери, про яку свідчить рівень знання (рівень і структура освіти), технології (рівень розвитку дослідного сектору та інновацій); духовної і суспільної сфери, яка охоплює аксіологічну систему, тобто усталені моральні цінності, етику, неформальні норми суспільного життя; сфера політики. Відповідно нами розроблено напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку через взаємодію індивіда і суспільства.

2. У макроекономічному трактуванні відповідні перспективи для визначення поняття конвергенції відкривають міркування щодо економічної системи регіонального рівня. Якщо в економічній системі будь-якого регіону виділяється сфера регулювання, а також реальна сфера економіки, то конвергенцію економічних систем слід розуміти як уподібнення, що відбувається в обох цих сферах. Крім того існують підстави для розрізнення конвергенції сфер регулювання, а також конвергенції сфер реальних економік і відокремлення сфери політики.

3. Доведено, що у рамках конвергенції регіонального розвитку можна розглядати також номінальну конвергенцію. В економічному аналізі, що стосується розвитку грошових ринків, в основному в європейських країнах, цей вид конвергенції пов'язаний насамперед з критеріями конвергенції, що були сформульовані у Маастрихському договорі Європейського Союзу. Саме він орієнтується на досягнення подібності між країнами ЄС у сі(ф)ері рівнів інфляції, відсоткових ставок, а також грошових агрегатів.

4. Регіональна політика ЄС найкраще може бути означена як тематично впорядкована, визначена об'єднуючим (наднаціональним) осередком діяльність, що має на меті за допомогою комплексу правових та фінансових інструментів усунення диспропорцій в економічному і соціальному розвитку регіонів у ЄС, а також забезпечення збалансованого зростання всіх його територій зі збереженням внутрішньої господарської та соціальної єдності.

5. Представлено механізм реалізації регіональної політики країн ЄС. Він відображає взаємодію визначених інструментів з метою перетворення ресурсів на вході у систему із подальшим їх перетворенням на очікувані результати, тобто на досягнення встановлених цілей регіональної політики. Однак, слід зазначити, що реалізація бажаних результатів істотно залежить від цілого ряду зовнішніх факторів:

6. Розглянута проблема економічного добробуту крізь призму людського фактору дозволить побачити не примітивну, одновимірну, а складну багатoelementну мотивацію суб'єктів в економіці, прогнозувати й ефективно регулювати її розвиток. Слід зауважити, що процес формування національного добробуту є циклічним явищем, для нього характерна спіралеподібна форма відновлення в динаміці. При цьому відтворення циклу може бути простим, звуженим і розширеним. Просте відтворення характерне для умов сталого, розширене – для прогресивного розвитку економіки, а звужене – для економічної депресії.

7. Розвиток теорії і методології регіональних досліджень лежить у площині поглиблення предмету досліджень, тобто необхідності переосмислення основних аспектів регіонального розвитку через призму соціалізації. Процеси регіонального розвитку обумовлюються дією загальних і спеціальних законів економіки, які відображають об'єктивні взаємозв'язки та взаємозалежності в процесі виробництва, розподілу та споживання певних благ. Закономірності регіонального розвитку відображають причинно–наслідкові зв'язки та неоднозначну залежність (скоріше ймовірнісну), а це означає, що результат дії зовнішніх збурень є передбачуваним, але точність

такого передбачення може відхилятися від початкового стану.

8. Доведено, що за відсутності загальної теоретичної парадигми методологія дослідження регулювання регіонального розвитку, як правило, побудована на двох підходах. Перший – застосування до вивчення міжрегіональних взаємодій теорій просторового обміну товарами, послугами і факторами виробництва, розробленими для відкритої національної економіки. Другий – застосування часткових теорій розміщення виробництва, просторового розвитку економіки та регіонального розвитку.

9. Поєднуючи теоретичні та практичні дослідження слід зазначити, що існують дві методологічні конструкції, що визначають співвідношення економічного і соціального у суспільному житті. Згідно з логікою соціальні відносини підпорядковуються економічним домінантам і є похідними від них. Протилежний підхід пов'язаний з визначенням соціального як «вищої інстанції» стосовно економічних відносин.

10. Слід враховувати й те, що система соціальних, психологічних, моральних та етичних відносин, є набагато складнішою від економічних взаємин. Ця складність пов'язана з багатоцільовою визначеністю соціального, тоді як економіка за своєю суттю моносистемна. Зрештою вона підпорядковує свої детермінанти одноцільовим визначенням – отриманню «більшого за менше». У цьому сенсі домінантність соціального – це шлях не спрощення, а суттєвого ускладнення всієї системи суспільних, в тому числі й економічних, відносин.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Amos O. M. An Inquiry into Causes of Increasing Regional Inequality in the United States / O. M. Amos // Review of Regional Studies. – 1989. – №19(2). – P. 1–12;
2. Amos O. M. Unbalanced regional growth and regional income inequality / O. M. Amos // Regional Science and Urban Development. – 1988. – №18. – P. 549–566.

3. Капустина Л. М. Регион в мировом и национальном пространстве: монография / Л. М. Капустина. – Екатеринбург: УрО РАН, 2000. – С. 56.
4. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: Монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; За наук. ед. д.е.н., проф. Сторонянської І. З. – Львів, 2014. – 438 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»)
5. Сторонянська І. З. Процеси конвергенції / дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки / І. З. Сторонянська // Регіональна економіка. – № 2. – 2008. – С. 73-83.
6. Луговой О. Бюджетная политика в условиях формирования модели конвергентного регионального развития в Украине./ О. Луговой [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=488463>
7. Регіональний розвиток в Європейському Союзі: уроки для України. Support to Sustainable Regional Development in Ukraine [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.tarkas.com.ua/content/ukr/prjdoc/Best_practices_UA.pdf
8. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС. European Commission, головне управління регіональної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
9. Програми допомоги Європейського Союзу та співпраця України з ЄС. Представництво Європейської Комісії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/59_eu_asst_eu_ua_coop_uk.pdf
10. Большой экономический словарь. – М.: Институт новой экономики. А.Н. Азрилиян. 1997
11. Маєв А. Регіональна політика європейського союзу: історія, цілі, тенденції розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/zbornik.pdf#page=24>

12. Regio Management Plan 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/atwork/synthesis/amp/doc/regio_mp_en.pdf
13. Король С. М. Нормативно–правове забезпечення регіональної політики в контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2012/25_1law/039_korol.pdf
14. Підтримка політики регіонального розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surdp.eu/>
15. Черніков Д. Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та ЄС/ Д. Черніков, Р. Хорольський, О. Синьоокий // Київ. – 2015 р.
16. Варцаба В. І. Управління регіональним розвитком: теорія і практика гармонізації цілей та інтересів влади, науки, бізнесу: монографія. Івано–Франківськ: ІФНТУНГ, 2015. – 486 с.
17. Заблодська І. В., Кудріна О. Ю. Стратегія розвитку Луганської області : монографія. Луганськ: Ноулідж, 2014. – 308 с.
18. Економічний розвиток територій: агенції місцевого розвитку DETK [Електронний ресурс] / [В. Воробей, К. Кравчук, Л. Мочарська та ін]. – DETK, 2013. – Режим доступу: <http://ppv.net.ua>.
19. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально–економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика. Одеса: Атлант, 2015. – 365 с.
20. Чернихівська А. Стратегічне планування регіональної екологічної політики. / А. Чернихівська// Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 180–185.
21. Шевченко О. В. Пріоритети розвитку регіонів як інструмент стратегічного управління регіональною економікою./ О.В. Шевченко// Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 3 (107). – С. 12–21.;
22. Шевченко О. В. Регулятивні підходи до стратегування регіонального розвитку : зб. наук. пр. Луцьк. нац. техн. ун–ту. Екон. науки. –2014. – Вип. 11 (43). – С. 301–308. (Серія «Регіональна економіка»).

23. Strategic Plan of Vlora Region «The Zero Emissions Territory». UNDP ARTGold 2 Albania Programme. Vlora, June 2011. – 150 p.

24. Руководство по планированию, монитору и оценке результатов развития :Программа развития Организации Объединенных Наций. Вашингтон :ПРООН, 2009. 225 с

25. Ковальчук В. Г. Теоретико–методологічні підходи до забезпечення регіонального розвитку/ В.Г. Ковальчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Public Administration/vol3/06.pdf](http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Public%20Administration/vol3/06.pdf)

26. Sen A. K. Capability and Well-being. In the Quality of Life. – (edited by Nussbaum M. and. Sen A. K.). – Oxford: Clarendon Press, 1993. , с. 1

27. Steuer N., Marks N. (September 2008) Local Well-being: Can we Measure it? London: New Economics Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.neweconomics.org/publications/local-well-being-can-we-measure-it>.

28. Человеческий потенциал России: интеллектуальное, социальное, культурное измерение / Рос. акад. наук. Ин-т человека; под ред. Б.Г. Юдина. – М.: Ин-т человека РАН, 2002 (ЦОП ИНФРАН). – 265 с.

29. Заблоцький Б. Ф. Регіональна економіка : навч. посіб. / Б. Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ–2000, 2007. – 548 с.

30. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України : навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.

31. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів: навч. посіб. / М. О. Джаман. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 384 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072062958/rps/teoriya_ekonomiki_regioniv

32. Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1186. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-%D0%BF>.

33. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 932 від 11.11.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>.

34. Strategic Plan of Vlora Region «The Zero Emissions Territory». UNDP ART Gold 2 Albania Programme. Vlora, June 2011. 150 p.; Carron G. Strategic Planning. Concept and rationale. Washington : UNESCO, 2010. – 25 p.

35. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 72 с.

36. Улин Б. Межрегиональная и международная торговля / Б. Улин. – М.: Дело, 2004. – 416 с.

37. Kuklinski A. Regional Development and Planning: International Perspectives / A.Kuklinski. – Sijthoff, 1975. – 463 p.; Kuklinski A. Efficiency versus equality: Old dilemmas and new approaches in regional policy / A.Kuklinski. – Glasgow: EPRC Research paper 8, 1990.

38. Бугрій М.Г., Ус І.В., Федоренко Т.О., Медведкіна Є.О. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи. – К.: НІСД, 2012. – 46с.

39. Василенко Ю. Експортна діяльність України // Економіка України. – 2016. – №7– с.17–20

40. Вахненко Т. Товарный экспорт Украины в системе мирохозяйственных связей / Т. Вахненко // Экономика Украины. – 2016. – №6. – С. 73–84

41. Кендюхов О.В. Геоекономічна стратегія розвитку України в рамках євроінтеграційних процесів: монографія / О.В. Кендюхов, Н.М. Калмикова,

І.В. Злобін. – Донецьк: Донецький національний технічний університет, 2012. – 243 с.

42. Пешков О. Податкові чинники зростання експорту / О. Пешков // Вісник податкової служби. – 2014– № 42. – С. 20–23

43. Global trade enabling index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/>

44. The Logistics Performance Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/>

45. Вахненко Т. Товарний експорт України в системі міжнародних зв'язей / Т. Вахненко // Економіка України. – 2016. – №6. – С. 73–84

46. Регіональний вимір соціально–економічного розвитку і засади нової регіональної політики. – К.: НІСД, 2013. – 82 с.

47. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06. 09. 2012 № 5205–VI (Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення») Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст.410

48. Потенціал національної промисловості : цілі та механізми ефективного розвитку / за ред. Ю. В. Кіндзерського. – Київ : Ін-т екон. та прогноз., 2009. – 928 с.

49. Александров В. В. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія / В. В. Александров, О. О. Вишневська, І. І. Волкова, Ю. П. Грицак, О. Г. Павлова, А. Ю. Парфінченко, А. С. Перепелиця, П. О. Подлепіна, Ю. І. Прасул, В. І. Сідоров, Т. О. Шаповалова, О. Є. Юрченко, С. О. Юрченко; Харк. нац. ун–т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 268 с.

50. Крив'язюк І.В., Волинчук Ю.В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І.В. Крив'язюк, Ю.В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки № 10(160). – 2014. – С. 56–62.

51. Haidar, J.I., 2012. «Impact of Business Regulatory Reforms on Economic

Growth», Journal of the Japanese and International Economies, Elsevier, vol. 26(3), pages 285–307, September

52. Гуріна О.В. Управління людським потенціалом регіонального рівня в умовах глобальних викликів та загроз / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2016. – Том 4. Вип. 3. – С. 49-54. *(загальний обсяг – 0,36 друк. арк., особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: розкрито вплив управління людським потенціалом на економічний розвиток регіону).*

53. Гуріна О.В. Порівняльний аналіз якості життя населення як чинника розвитку людського потенціалу Причорноморського регіону / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 3-4. – С. 16-23. *(загальний обсяг – 0,41 друк. арк., особистий внесок автора – 0,18 друк. арк.: розкрито ключові пріоритети та інструменти розвитку системи управління соціальними процесами, запропоновано методiku дослідження якості життя населення).*

54. Гуріна О.В. Методологія регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки / О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 1. – С. 59-64. *(загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: розкрито методологічний базис формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки).*

55. Гуріна О.В. Дослідження стану та тенденційних трансформацій людського потенціалу в регіоні / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економіка та держава. – 2018. – № 2. – С. 103-108. *(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) (загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: обґрунтовано причини трансформаційних змін та їх вплив на економічний розвиток регіону).*

56. Гуріна О.В. Секторальний аналіз активізації регіонального економічного зростання / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон, М.С. Михайлов // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 4. – С. 82-88. *(журнал*

представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar) *(загальний обсяг – 0,40 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: розкрито науково-практичні підходи до формування і реалізації стратегічних планів соціального розвитку регіонів)*.

57. Гуріна О.В. Аналіз стану та структурних тенденцій формування людського потенціалу в регіоні / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип. 22. – 2018. – С. 1066-1073. *(загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: використано авторський методичний підхід для аналізу структурних тенденцій формування людського потенціалу)*.

58. Гуріна О.В. Стратегічний аналіз середовища розвитку людського потенціалу Причорноморського регіону / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна // Економіка і суспільство. – Вип. 15. – 2018. – С. 519-527 *(загальний обсяг – 0,41 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: обґрунтовано аспекти економічного розвитку та їх вплив на формування людського потенціалу)*.

59. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна, І.О. Іртищева // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Вип. 2. – С. 92-98. *(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) (загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: розвинуто оцінку рівня соціально орієнтованого розвитку, через використання системи показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону)*.

РОЗДІЛ 3

МІЖРЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

3.1. Комплексна оцінка соціально-економічного потенціалу регіонів України

Підґрунтям економічного моделювання стратегії регіонального розвитку повинна виступати оцінка потенціалу в розрізі різних сфер суспільного буття, на підставі їх поєднання, визначення пріоритетів, переваг та недоліків для кожного окремого регіону. Потенціал економічного розвитку регіону враховує наявний сучасний стан та можливості, які мають реалізуватися у випадку виконання певної сукупності передумов. Оцінка сучасного стану регіону охоплює визначення закономірностей або тенденцій регіонального розвитку, а оцінка потенціалу регіону доповнюється певними припущеннями, виконання яких є можливим за рахунок наявних факторів. «Динаміка руху показників потенціалу пов'язується з припущеннями про певний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на процес, що досліджується» [1, с. 49]

Питання оцінки соціально-економічного потенціалу регіонів висвітлюються у наукових працях багатьох вчених. Стосовно регіонального потенціалу в розрізі соціалізації існують наукові доробки таких зарубіжних вчених як: С. Фаруда-Парр, В. Р. Буковіч, Т. Ронен та інші. В Україні фундаментальними та прикладними дослідженнями регіонального розвитку займаються в Державній установі «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», де вивчають питання:

- «проблем формування регіональної політики;
- еколого-економічного регулювання розвитку регіонів;
- сталого розвитку гірських та сільських територій;
- процесів раціонального використання виробничого, трудового, природно-ресурсного та інвестиційного потенціалу регіонів;

- розвитку фінансових взаємовідносин в регіоні;
- зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва;
- розвитку виробничої сфери та інвестиційної діяльності в регіонах;
- проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, демографічних та міграційних процесів;
- просторової організації соціально-економічних систем» [2].

Дослідженням питань соціальної економіки регіонів України займаються вчені Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [3].

Згідно аналізу попередніх досліджень соціально-економічного потенціалу регіонів України, можливо стверджувати, що на даному етапі пріоритети виставлені на користь державного регулювання регіонального розвитку на засадах субсидіарності, тобто передачі більшої кількості повноважень, відповідальності та фінансових можливостей на рівень регіонів та територіальних громад. Децентралізація фінансів та влади повинні забезпечити можливості подолання міжрегіональних та внутрішньо регіональних диспропорцій. В умовах децентралізації сильно підвищується рівень відповідальності самих регіонів та територіальних громад за правильне використання соціального, економічного та природного потенціалів.

Значний внесок у дослідження питань економіки природокористування в умовах децентралізації здійснили вчені ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку», де вивчають питання:

- «економіка природокористування та природно-техногенна безпека;
- економічна ефективність використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу;
- стратегія сталого розвитку України та її регіонів» [4].

Збалансованість показників демографічних процесів регіонів України є необхідною умовою національного соціально-економічного розвитку. Складовою внутрішнього потенціалу регіонів України є населення.

Запорукою ефективного використання соціально-демографічного потенціалу є ретельне вивчення тенденцій змін демографічних явищ на різних територіальних рівнях.

Динаміка показників чисельності постійного населення регіонів України наведена у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Динаміка показників чисельності постійного населення регіонів
України за 2010-2017 роки**

	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Зростання/спад 2017-2010 рр.
Україна	45782592	42759661	42590879	42414905	0,926441758
Автономна Республіка Крим	1956550	...	...	...	
області					
Вінницька	1643523	1603488	1595078	1583272	0,963340337
Волинська	1033937	1040190	1039940	1038226	1,004148222
Дніпропетровська	3352172	3273328	3251575	3227102	0,962689862
Донецька	4453855	4284365	4252260	4231172	0,950002189
Житомирська	1286618	1256735	1248318	1241251	0,96473934
Закарпатська	1241995	1256737	1256325	1255944	1,011231124
Запорізька	1810875	1765137	1752853	1738699	0,960143025
Івано-Франківська	1377990	1379827	1379626	1377189	0,999418719
Київська	1715985	1723455	1726456	1728692	1,007405076
Кіровоградська	1011367	974164	966735	959341	0,948558733
Луганська	2307020	2215554	2200792	2190693	0,949576943
Львівська	2531247	2519429	2515804	2515657	0,99384098
Миколаївська	1188801	1163627	1157492	1149411	0,966865775
Одеська	2379962	2385382	2379229	2375456	0,998106692
Полтавська	1491729	1441137	1431110	1418990	0,951238462
Рівненська	1150564	1160091	1160751	1161703	1,009681339
Сумська	1170125	1121256	1111064	1102337	0,942067728
Тернопільська	1085614	1066685	1062458	1055941	0,972667081
Харківська	2753453	2715666	2702980	2685552	0,975339692
Херсонська	1091999	1066444	1060924	1054217	0,965401067
Хмельницька	1330794	1298079	1291250	1282104	0,96341282
Черкаська	1291589	1248187	1239336	1227578	0,950440117
Чернівецька	901306	906900	906828	905055	1,00415952
Чернігівська	1101205	1047131	1036433	1024870	0,930680482
міста					
Київ	2743824	2846667	2865262	2884453	1,051252923
Севастополь	378493	...	...	...	

Джерело: [5]

За період 2010-2017 роки чисельність населення в Україні зменшилася у

0,926 рази або на 7,36%. Тільки п'ять областей Україні характеризуються зростанням чисельності населення за досліджуваний період, це Волинська, Закарпатська, Київська, Рівненська та Чернівецька області. Але зростання чисельності населення в цих областях не перевищує 1%. В інших областях України відбулося зменшення чисельності населення.

За даними Державної служби статистики «на початок 2017 року в Україні питома вага чоловіків становила 46%, а жінок – 54%. В загальній структурі населення 16,2% відповідало дітям віком до 15 років і 22,5% населенню віком більше 60 років. Середній статистичний вік українця 41 рік» [6].

«Станом на 01.01.2018 р. чисельність постійного населення України (без окупованих Криму та Севастополя) становила 42 216,8 тис. осіб. Зменшення загальної чисельності населення є результатом загалом негативної динаміки демографічних процесів, зумовлених змінами природних та міграційних складових деморозвитку країни та її регіонів. Загалом за роки незалежності України кількість населення в результаті від'ємного природного приросту зменшилась майже на 6,5 млн осіб. Показовим індикатором демографічного відтворення населення є сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість народжень в середньому на 1 жінку), який після надзвичайно низьких значень 1,08-1,34 впродовж 1996-2007 рр. у подальшому дещо зріс і в 2008-2017 рр. коливався вже в межах 1,45-1,53. Проте для простого відтворення населення цей показник повинен становити 2,2. Темпи природного скорочення населення за останні роки трохи уповільнились (хоча -210 тис. осіб за 2017 р. – найбільше абсолютне число за останні 10 років). Лише у Києві спостерігався власне природний приріст населення (4,5 тис. осіб або 1,6‰), в той час як навіть у областях з перманентно позитивною демографічною динамікою – Закарпатській та Рівненській – вперше з 2006 і 2008 років відповідно відбулось незначне природне скорочення населення. В абсолютному вимірі традиційно найбільше втратили (окрім частково окупованих Донецької та Луганської областей) Дніпропетровська (-23,4 тис.

осіб), Харківська (-19,3 тис.), Запорізька (-13,6 тис.) та Полтавська (-12,3 тис.) області (рис. 3.1)» [7].

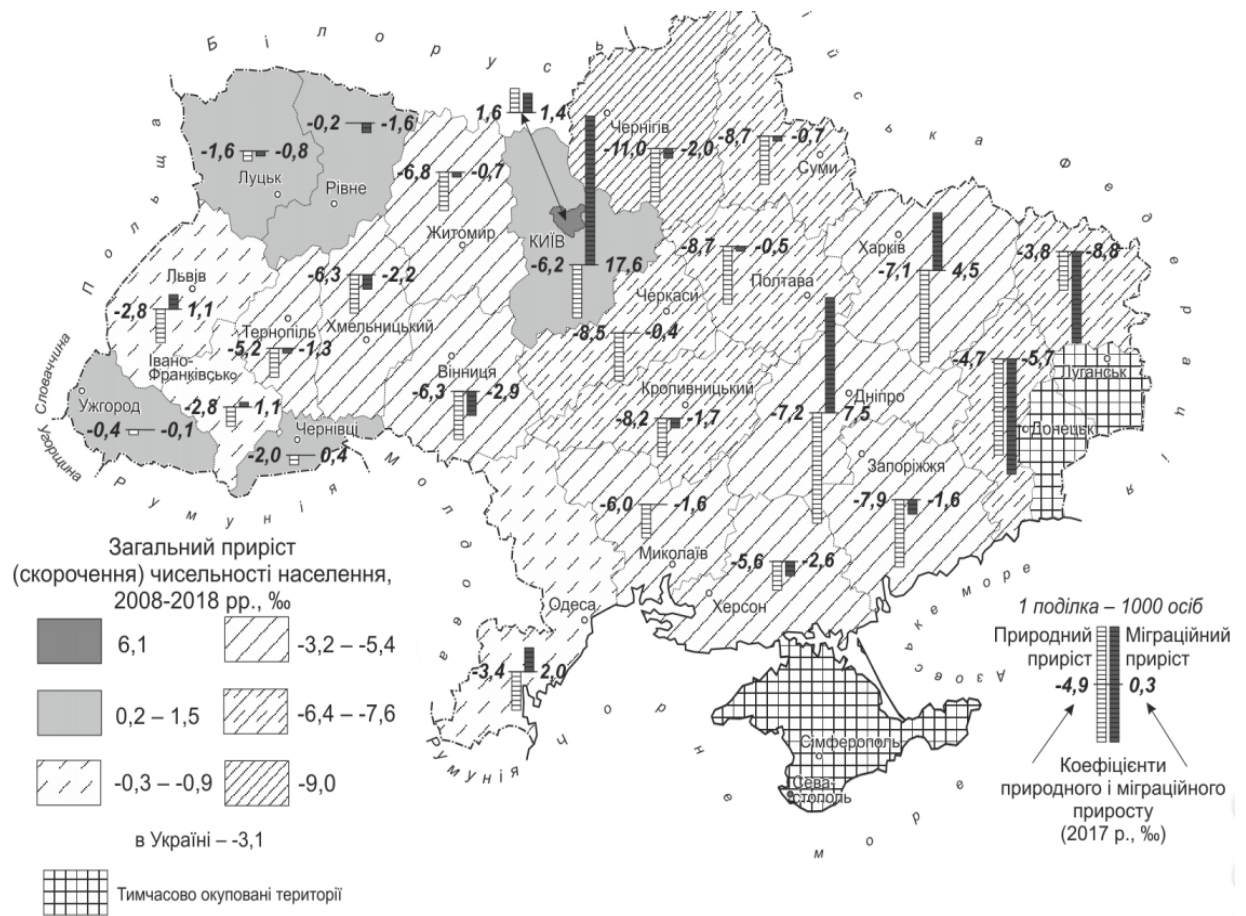

Рис. 3.1. Приріст населення регіонів України 2008-2018 рр.

Складено за даними Державної служби статистики України [8]

Дані Державної служби статистики свідчать про наявність процесу депопуляції в Україні та її регіонах. Найвищий рівень природного приросту (скорочення) характерний для Чернігівської області і становить -11,0 ‰, далі йдуть Сумська та Полтавська області з рівнем природного приросту (скорочення) -8,7‰, слідом за ними Черкаська область де природне скорочення населення становить 8,5‰. А найнижчий рівень скорочення населення зафіксований в Рівненській області і становить 0,2 ‰. Таким чином, найвищий рівень природного скорочення в східних регіонах та у Придніпров'ї, а в західних регіонах ситуація із процесами відтворення населення дещо краща, проте теж характеризується від'ємними показниками

природного приросту, тобто втратами населення. Вимальовуються два територіальні вектори зростання природного скорочення населення України: із заходу на схід та з півночі на південь.

Вагомий вплив на формування демографічних процесів в Україні здійснили події пов'язані із анексією Криму та проведенням антитерористичних операцій на сході. Загальним приростом населення характеризуються лише п'ята частина регіонів України, а саме: Закарпатська, Чернівецька, Волинська, Рівненська та Київська області.

Значний вплив на демографічну ситуацію в регіонах України здійснює вимушена міграція населення за кордон в пошуках роботи. «За даними ООН, до 28 листопада 2014 року, за межі України виїхали 545,6 тис. осіб» [9]. «Щодо зовнішньої міграції, оперуючи науково обґрунтованими результатами, можна стверджувати, що одночасно за кордоном можуть перебувати 1,3-1,5 млн українських трудових мігрантів (за результатами вибіркового обстеження домогосподарств у 2008 р та 2015-2017 рр.). Регіональний вимір зовнішньої трудової міграції фіксує значне переважання Західного регіону країни як міграційного донора іноземних країн. З поміж визначених за результатами обстеження 2015-2017 рр. 1 303,3 тис. українських трудових мігрантів 903,6 тис. осіб (69,4%) – мешканці Західної України, 120 тис. – Центральної, 112,6 тис. – Південної, 89,1 тис. – Східної і 78,0 тис. – Північної України» [7].

Крім того спостерігаються значні внутрішні переміщення населення через військові події на сході (рис. 3.2).

За період існування зони військового конфлікту в Україні із даної території переміщено біля 3,5% населення країни. «У розрахунку на 1000 осіб постійного населення частка переміщених у структурі постійного населення регіонів зменшується у напрямку віддаленості від зони конфлікту на сході. Виокремлюється тільки столиця та Київська область, де частка ВПО становить 3,4%. Проаналізувавши офіційні статистичні дані усіх фіксованих на теренах країни міграційних процесів за 2014-2016 рр., відзначимо, що

надзвичайно високий міграційний притік відчули столиця та Київська область.

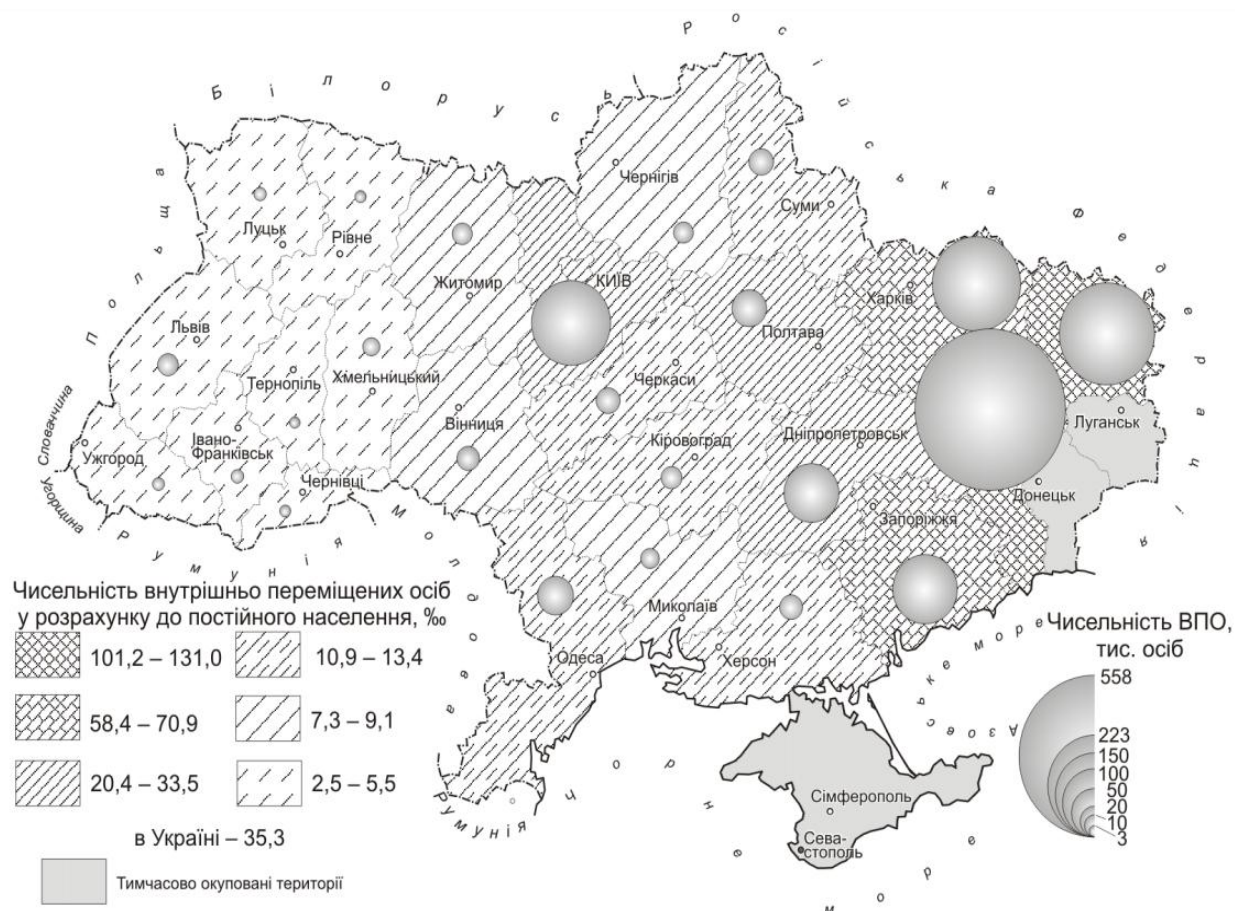

Рис. 3.2. Чисельність внутрішньо переміщених осіб для регіонів України станом на початок 2017 року.

Складено за даними Державної служби статистики України [8].

Населення цих адміністративно-територіальних одиниць зросло на 5,0-6,4%. Значний приплив мігрантів зафіксовано у Харківській, Одеській (вимушених переселенців розміщено значною мірою у великих індустріальних, здебільшого російськомовних містах) та Львівській областях» [7].

Причорноморський регіон також характеризується загальною тенденцією скорочення чисельності постійного населення (табл. 3.2)

За досліджуваний період 2010-2017 роки для трьох областей Причорноморського регіону разом характерне зменшення чисельності постійного населення на 81678 осіб.

Таблиця 3.2

Динаміка чисельності постійного населення областей Причорноморського регіону за 2010-2017 роки (на 1 січня; осіб)

	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Приріст/зменшення 2017-2010 рр., осіб
Україна	45782592	42759661	42590879	42414905	-3367687
Миколаївська	1188801	1163627	1157492	1149411	-39390
Одеська	2379962	2385382	2379229	2375456	-4506
Херсонська	1091999	1066444	1060924	1054217	-37782
Причорноморський регіон	4660762	4615453	4597645	4579084	-81678
Чоловіки					
Миколаївська	548381	538169	535611	532054	-16327
Одеська	1113819	1120602	1118090	1116689	2870
Херсонська	505247	494136	491739	488790	-16457
Жінки					
Миколаївська	640420	625458	621881	617357	-23063
Одеська	1266143	1264780	1261139	1258767	-7376
Херсонська	586752	572308	569185	565427	-21325
Постійне населення у віці 0–15 років					
Миколаївська	184191	187004	188076	188600	4409
Одеська	377271	405616	412472	418972	41701
Херсонська	174409	176285	177798	178693	4284
Постійне населення у віці 16–59 років					
Миколаївська	766970	725273	716307	704390	-62580
Одеська	1539254	1484935	1468313	1452508	-86746
Херсонська	702189	662436	653761	643553	-58636
Постійне населення у віці 60 років і старше					
Миколаївська	237640	251350	253109	256421	18781
Одеська	463437	494831	498444	503976	40539
Херсонська	215401	227723	229365	231971	16570

Джерело: [5]

У Миколаївській області відбулося найбільше зменшення постійного населення. В гендерному розрізі вирізняється Одеська область, в якій відбулося зростання населення чоловічої статі за досліджуваний період, а щодо чисельності населення жіночої статі, то характерним є зменшення чисельності жінок в усіх трьох областях Причорноморського регіону.

Дані таблиці 3.2 свідчать про зростання чисельності постійного

населення у віці 0–15 років у трьох областях за період 2010-2017 роки, проте значно більші прирости чисельності населення у віці 60 і більше років, що відображає процес старіння населення.

Чисельність населення працездатного віку в трьох областях Причорноморського регіону характеризується зменшенням. Зменшення чисельності саме цієї категорії населення негативно впливає на розвиток соціально-економічного потенціалу Причорноморського регіону.

Процес відтворення населення характеризують за допомогою оцінки рівнів народжуваності, смертності, дитячої смертності, ймовірності дожити до 65 років, середньою очікуваною тривалістю життя тощо. За оцінкою О. Макарової, регіони України розбито на п'ять груп за рівнем відтворення населення (рис. 3.3).

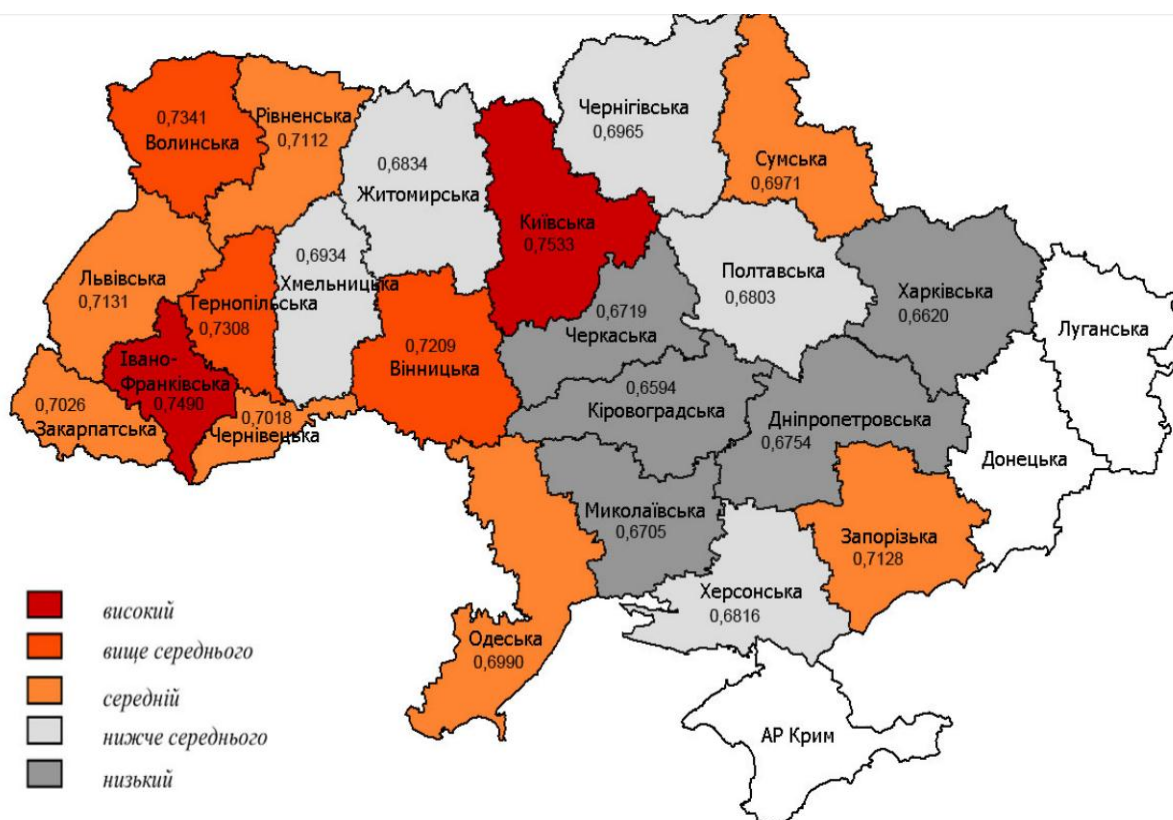

Рис. 3.3. Оцінка відтворення населення регіонів України [10]

В Україні п'ять регіонів із низьким рівнем відтворення населення: Дніпропетровська, Кіровоградська, Черкаська, Миколаївська та Харківська області; п'ять регіонів із рівнем відтворення населення нижче середнього:

Чернігівська, Хмельницька, Житомирська, Херсонська та Полтавська; сім областей із середнім рівнем відтворення населення: Запорізька, Львівська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька, Одеська і Сумська області; три області із рівнем відтворення населення вище середнього: Волинська, Тернопільська та Вінницька; дві області із високим рівнем відтворення населення: Київська та Івано-Франківська. Три області Причорноморського регіону потрапили в різні групи. Миколаївська область із низьким рівнем відтворення, Херсонська рівнем відтворення нижче середнього, а Одеська область із середнім рівнем відтворення населення.

На процес відтворення населення негативний вплив має гендерна диспропорція в Україні. «Станом на 01.01.2017 р. в Україні було 46% чоловіків, та 54% жінок. Що стосується вікової структури населення, то 16,2% склали діти до 15 років і 22,5% утворило населення віком 60 і більше років. Навантаження на категорію населення працездатного віку сильніше з боку населення пенсійного віку ніж навантаження дітьми до 15 років. Середній вік українця становив 41 рік»[6].

За підсумками 2016 року відбулося природне скорочення населення в Україні: «у сільській місцевості (6,8‰) удвічі перевищує рівень природного скорочення населення у міських поселеннях (3,2‰)» [6].

Тенденція до скорочення населення підтверджується як для всієї України, так і для окремих її регіонів. Причорноморський регіон не становить виключення (табл. 3.3)

В таблиці 3.3 наведена динаміка зміни чисельності постійно проживаючого населення Причорноморського регіону в розрізі окремих вікових груп, за статтю та в цілому. За період 2010-2017рр. Причорноморський регіон втратив 81678 осіб. Всі три досліджувані області відзначилися зменшенням населення, хоча Одеська область характеризується менш інтенсивним зменшенням населення ніж Миколаївська та Херсонська. Цікавим є той факт, що в Одеській області відбулися структурні зміни за гендерною ознакою в сторону збільшення населення чоловічої статі (+2870

осіб) за досліджуваний період. В цілому у Причорноморському регіоні за 2010-2017рр. інтенсивність зменшення чисельності жінок перевищує зменшення чоловічої статі.

Таблиця 3.3

**Динаміка зміни чисельності постійно проживаючого населення
Причорноморського регіону. (на 1 січня; осіб)**

	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Приріст 2017- 2010 рр.
Україна	45782592	45372692	45245894	42759661	42590879	42414905	-3367687
Миколаївська	1188801	1172766	1167657	1163627	1157492	1149411	-39390
Одеська	2379962	2384100	2385433	2385382	2379229	2375456	-4506
Херсонська	1091999	1076800	1071135	1066444	1060924	1054217	-37782
Причорноморський регіон	4660762	4633666	4624225	4615453	4597645	4579084	-81678
	Чоловіки						
Миколаївська	548381	541537	539482	538169	535611	532054	-16327
Одеська	1113819	1118050	1119721	1120602	1118090	1116689	2870
Херсонська	505247	498708	496296	494136	491739	488790	-16457
	Жінки						
Миколаївська	640420	631229	628175	625458	621881	617357	-23063
Одеська	1266143	1266050	1265712	1264780	1261139	1258767	-7376
Херсонська	586752	578092	574839	572308	569185	565427	-21325
	Постійне населення у віці 0–15 років						
Миколаївська	184191	183541	184714	187004	188076	188600	4409
Одеська	377271	390862	397681	405616	412472	418972	41701
Херсонська	174409	173699	174575	176285	177798	178693	4284
	Постійне населення у віці 16–59 років						
Миколаївська	766970	743032	734457	725273	716307	704390	-62580
Одеська	1539254	1509500	1499048	1484935	1468313	1452508	-86746
Херсонська	702189	680798	672033	662436	653761	643553	-58636
	Постійне населення у віці 60 років і старше						
Миколаївська	237640	246193	248486	251350	253109	256421	18781
Одеська	463437	483738	488704	494831	498444	503976	40539
Херсонська	215401	222303	224527	227723	229365	231971	16570

Джерело: [5]

Позитивним в аналізі відтворення населення Причорноморського регіону є той факт, що за досліджуваний період відбулося зростання

чисельності населення у віці 0–15 років, що дає можливість стверджувати про можливість частково перекрити наслідки зменшення чисельності постійного населення у віці 16–59 років.

На фоні загальної тенденції зменшення постійного населення України, яскравим фактором виступають показники зменшення рівня народжуваності та показники чисельності живонароджених (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка чисельності живонароджених в регіонах України
за 2010-2016 рр. (осіб)

	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Приріст 2016-2010 рр.
Україна	497689	520705	503657	465882	411781	397037	-100652
Автономна Республіка Крим	23238	24702	24054	...	...	...	
області							
Вінницька	17508	18340	17437	17547	16427	15316	-2192
Волинська	14848	15346	14700	14668	13378	13033	-1815
Дніпропетровська	35593	37087	36134	36497	33425	31000	-4593
Донецька	41258	42839	41034	35468	16897	19321	-21937
Житомирська	14678	15486	15001	15115	13725	12982	-1696
Закарпатська	18301	18968	18491	18377	16788	16000	-2301
Запорізька	18018	18882	18134	18713	16579	15664	-2354
Івано-Франківська	16343	17101	16716	16886	15583	14660	-1683
Київська	19737	20966	20511	20900	20205	19027	-710
Кіровоградська	10531	11029	10562	10576	9456	8859	-1672
Луганська	20969	21743	20531	11558	5340	6485	-14484
Львівська	28651	30220	29542	30270	27909	27134	-1517
Миколаївська	12831	13515	13043	13076	11533	10781	-2050
Одеська	28690	30384	29075	29465	27416	26417	-2273
Полтавська	14250	14635	14296	14504	13481	12476	-1774
Рівненська	17074	18316	17445	17169	16137	15688	-1386
Сумська	10360	11093	10411	10344	9795	8822	-1538
Тернопільська	11872	12202	11807	11717	10776	9974	-1898
Харківська	26286	27244	26700	27690	24939	24004	-2282
Херсонська	12388	12643	12300	12308	11372	10769	-1619
Хмельницька	14414	14881	14548	14631	13793	12742	-1672

	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Приріст 2016-2010 рр.
Україна	497689	520705	503657	465882	411781	397037	-100652
Черкаська	12462	12798	12100	12351	11508	10582	-1880
Чернівецька	11032	11592	11465	11679	10657	10226	-806
Чернігівська	10091	10222	9852	9552	9104	8506	-1585
міста							
Київ	32082	33887	33305	34821	35558	36569	4487
Севастополь	4184	4584	4463	...	...	...	

Джерело: [5]

Дані таблиці 3.4 свідчать про те, що у всіх областях України відбулося зменшення чисельності живонароджених на 100652 немовлят за 2010-2016 роки. Виключення становить місто Київ, яке розглядається як окремий регіон. Найбільше зменшення чисельності живонароджених відбулося в областях зони АТО – це Луганська та Донецька області.

«Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 1,4661 дитини на 1 жінку репродуктивного віку. При такій інтенсивності народжуваності не відбувається навіть просте відтворення населення. У 2016 році в Україні померло 583,6 тис. осіб, або 14,71 особи на 1000 наявного населення» [6].

Серед характеристик процесу відтворення населення вагому роль відіграє і показник чисельності померлих (табл. 3.5)

«Серед причин смерті населення у 2016 році перше місце посідали хвороби системи кровообігу (67,2% загальної кількості померлих), друге – новоутворення (13,5%), третє – зовнішні причини смерті (5,4%)» [6]

В цілому по Україні, за 2010-2016 роки відбулося зменшення кількості померлих на 100652 мешканці (табл. 3.5). Тенденція до зменшення кількості померлих притаманна всім областям України, виключення становить місто Київ, де у 2016 році порівняно із 2010 роком відбулося зростання кількості померлих на 4487 мешканці.

Таблиця 3.5.

Чисельність померлих мешканців регіонів України
за 2010-2016 роки (осіб)

	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Приріст/зменшення 2016-2010 рр.
Україна	698235	663139	662368	632296	594796	583631	-100652
Автономна Республіка Крим	28475	26945	27028	...	...	...	
області							
Вінницька	26528	25158	25453	25567	25523	24617	-2192
Волинська	14362	13710	13666	13748	13747	13492	-1815
Дніпропетровська	54542	51486	51141	52722	53827	53127	-4593
Донецька	73916	70496	69345	71423	39763	36808	-21937
Житомирська	21227	20685	20859	21185	20862	20108	-1696
Закарпатська	14947	14813	14801	14808	15549	15399	-2301
Запорізька	28553	26406	26498	27773	28066	28129	-2354
Івано-	17521	16801	17358	17670	17685	17221	-1683
Київська	28406	27161	27198	28264	28429	28193	-710
Кіровоградська	17652	16521	16513	16716	16197	16277	-1672
Луганська	38921	36316	35822	22760	14468	14097	-14484
Львівська	32644	31667	31666	32450	32869	32263	-1517
Миколаївська	18700	17277	17353	17750	17874	17421	-2050
Одеська	36144	33648	33523	34155	34555	33570	-2273
Полтавська	26113	24223	24358	24784	24498	24437	-1774
Рівненська	14997	14302	14556	14714	14695	14483	-1386
Сумська	20146	19002	19219	19452	19013	18701	-1538
Тернопільська	15616	14838	14682	15180	15253	14954	-1898
Харківська	42106	40130	39465	41891	42606	42229	-2282
Херсонська	16432	15904	16048	16141	16591	16442	-1619
Хмельницька	20842	20362	20581	20408	20448	19982	-1672
Черкаська	21820	20667	20477	20800	20171	20267	-1880
Чернівецька	11761	11321	11520	11619	11725	11513	-806
Чернігівська	21644	20208	19909	20324	19957	19235	-1585
міста							
Київ	28625	27840	28003	29992	30425	30666	4487
Севастополь	5595	5252	5326	...	...	...	

Джерело: [5]

Сучасний стан процесів відтворення населення, що виступають складовою оцінки соціального стану та перманентне загострення фінансового забезпечення соціального регіонального розвитку вказують на недосконалість наявної системи адміністративно-територіального устрою та

функціонування органів місцевого самоврядування, неефективність розподілу повноважень між державою та регіонами, недосконалий механізм формування соціального-економічного регіонального розвитку.

3.2. Визначення міжрегіональних нерівностей економічного розвитку

Сучасний стан економічного розвитку регіонів України характеризується структурними диспропорціями через особливості територіально-галузевої структури, що створена низкою попередніх не завжди вдалих економічних реформ та державної політики. У всіх регіонах України відстежується низький рівень підприємницької активності та певна невідповідність структурних змін до вимог інноваційного розвитку регіонів на засадах ресурсо-енергозбереження в умовах соціалізації.

На сьогодні регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування опинилися в ситуації, коли одночасно необхідно створювати умови для збалансованого економічного розвитку територій в умовах значної ринкової турбулентності й непередбачуваності та самостійно вирішувати більшість гострих соціальних проблем. Дієвим чинником стабілізації ситуації на місцях повинно стати ефективне формування місцевих бюджетів, що здатний зробити місцеві громади фінансово самостійними та здатними за рахунок власних доходів розв'язувати виникаючі соціально-економічні проблеми.

Фактори формування сучасного стану економічного розвитку регіонів можливо розділити на дві великі групи: стимулятори та дестимулятори. Нажаль, на сучасному етапі розвитку для регіонів України характерним є перевага впливу факторів дестимуляторів над стимуляторами. Перелік основних факторів впливу на формування сучасного стану економічного розвитку регіонів України наведений у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Фактори впливу на формування особливостей економічного розвитку
регіонів України

Група факторів	Зміст
Дестимулятори	• Часті зміни активності капіталів за рахунок неврегульованого політичного впливу окремих олігархів; • Значна колибність інвестиційної активності за різними видами економічної діяльності; • Неврегульованість ринку праці, в тому числі значний відтік робочої сили за кордон; • Диспропорції в кон'юктурі ринків експортної продукції; • Поступова втрата конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках; • Намагання вітчизняного бізнесу отримати надприбутки у надкороткі терміни та відсутність стратегічного планування; • Обмеженість фінансових можливостей в інноваційній діяльності; • Неправильне використання та недостатність інвестиційних коштів; • Недостатня підтримка державної та регіональної влади розвитку підприємництва та інвестиційної активності • Низький рівень соціального захисту працівників та населення в цілому.
Стимулятори	• Поступове наближення органів місцевої влади до людей за рахунок децентралізації влади; • Передача значної кількості повноважень та фінансів від державної влади органам місцевого самоврядування; • Підвищення політичної та соціальної активності населення; • Зростання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України; • Створення та співробітництво фінансово спроможних місцевих громад; • Розширення повноважень місцевих громад; • Зростання відповідальності місцевих громад; • Поступове підвищення соціального захисту населення

Джерело: Узагальнено автором

Успішний досвід країн сусідів Європейського союзу у напрямку проходження економічних реформ доводить очевидність потреби поступової адаптації суб'єктів господарювання та населення до ринкових реформ та змін пов'язаних із децентралізацією влади. Процеси децентралізації ускладнюються неможливістю змінити суспільну свідомість та інерційною

потребою пристосовуватися до конкурентних умов ринкового середовища за рахунок використання непрозорих механізмів та авторитетних впливів.

Структурна частка валового регіонального продукту у загальному підсумку визначає економічну вагомість окремого регіону в національній економіці (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Частка валового регіонального продукту у загальному підсумку

(у фактичних цінах; відсотків до підсумку)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	+/- структурної частки 2016/2010
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
АР Крим	3,0	2,9	3,1	3,0	...	...	...	
області								
Вінницька	2,2	2,2	2,3	2,4	2,8	3,0	3,2	1
Волинська	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	0,2
Дніпропетровська	10,7	10,8	10,1	10,0	11,1	10,8	10,4	-0,3
Донецька	11,9	12,4	11,7	10,8	7,6	5,8		
Житомирська	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	0,3
Закарпатська	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	0
Запорізька	3,9	3,8	3,8	3,6	4,2	4,5	4,5	0,6
Івано-Франківська	1,9	2,1	2,2	2,2	2,4	2,3		
Київська	4,2	4,5	4,8	4,5	5,0	5,2	5,5	1,3
Кіровоградська	1,5	1,5	1,5	1,7	1,8	1,9	2,0	0,5
Луганська	4,2	4,4	4,0	3,6	2,0	1,2	1,3	-2,9
Львівська	3,8	4,0	4,3	4,2	4,6	4,8	5,0	1,2
Миколаївська	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2	2,4	2,5	0,3
Одеська	5,0	4,7	4,4	4,6	4,7	5,0	5,1	0,1
Полтавська	4,1	4,0	3,9	3,8	4,4	4,8	5,0	0,9
Рівненська	1,5	1,5	1,5	1,4	1,8	1,8	1,7	0,2
Сумська	1,7	1,8	1,7	1,8	1,9	2,1	2,0	0,3
Тернопільська	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,3	0,1
Харківська	6,0	5,9	5,6	5,6	6,1	6,3	6,6	0,6
Херсонська	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	0,3
Хмельницька	1,7	1,8	1,8	1,7	2,0	2,1	2,1	0,4
Черкаська	2,1	2,1	2,1	2,2	2,4	2,6	2,0	-0,1
Чернівецька	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	0,1
Чернігівська	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,9	2,0	0,4
міста								
Київ	18,2	17,2	18,9	20,5	22,5	22,7		
Севастополь	0,7	0,7	0,7	0,7	...	...	...	...

Побудовано автором за даними Державної служби статистики [5, 8]

Узагальнюючою характеристикою економічного розвитку регіону виступає валовий регіональний продукт (ВРП), який «вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених регіоном для кінцевого використання. Це інтегрований показник економічного розвитку регіону, який характеризує його внесок у створення валового внутрішнього продукту України. Розрахунки ВРП ґрунтуються на міжнародних стандартах Системи національних рахунків 2008 та Європейської системи національних і регіональних рахунків 2010» [13].

Найінтенсивнішим нарощуванням структурної частки валового регіонального продукту у загальному підсумку за досліджуваний період 2010-2016 роки характеризуються м. Київ (+3,8%), далі йдуть наступні області: Київська (+1,3%), Львівська (+1,2%), Вінницька (+1,0%), Полтавська (+0,9%), Тернопільська (+0,6%), Запорізька (+0,6%), Кіровоградська (0,5%), Хмельницька (+0,4%), Чернігівська (+0,4%), Житомирська (+0,3%), Івано-Франківська (+0,3%), Миколаївська (+0,3%), Сумська (+0,3%), Херсонська (+0,3%), Волинська (+0,2%), Рівненська (+0,2%), Одеська (+0,1%), Тернопільська (+0,1%), Чернівецька (+0,1%). Закарпатська область не змінила структурної частки валового регіонального продукту у загальному підсумку за досліджуваний період 2010-2016 роки, вона залишилася на рівні 1,4% до загального підсумку. Решта областей продемонстрували структурні зрушення в бік зменшення частки валового регіонального продукту у загальному підсумку: Донецька (-5,9%), Луганська (-2,9%), Дніпропетровська (-0,3%), Черкаська (-0,1%).

Незважаючи на те, що кількість областей із зменшення частки валового регіонального продукту у загальному підсумку незначна, але інтенсивність зменшення перевищує інтенсивність нарощуванням структурної частки валового регіонального продукту у загальному підсумку в інших областях. Таке явище пояснюється наявністю зони антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях.

Вартісні значення валового регіонального продукту для областей

України за 2016 рік наведено на рисунку 3.4.

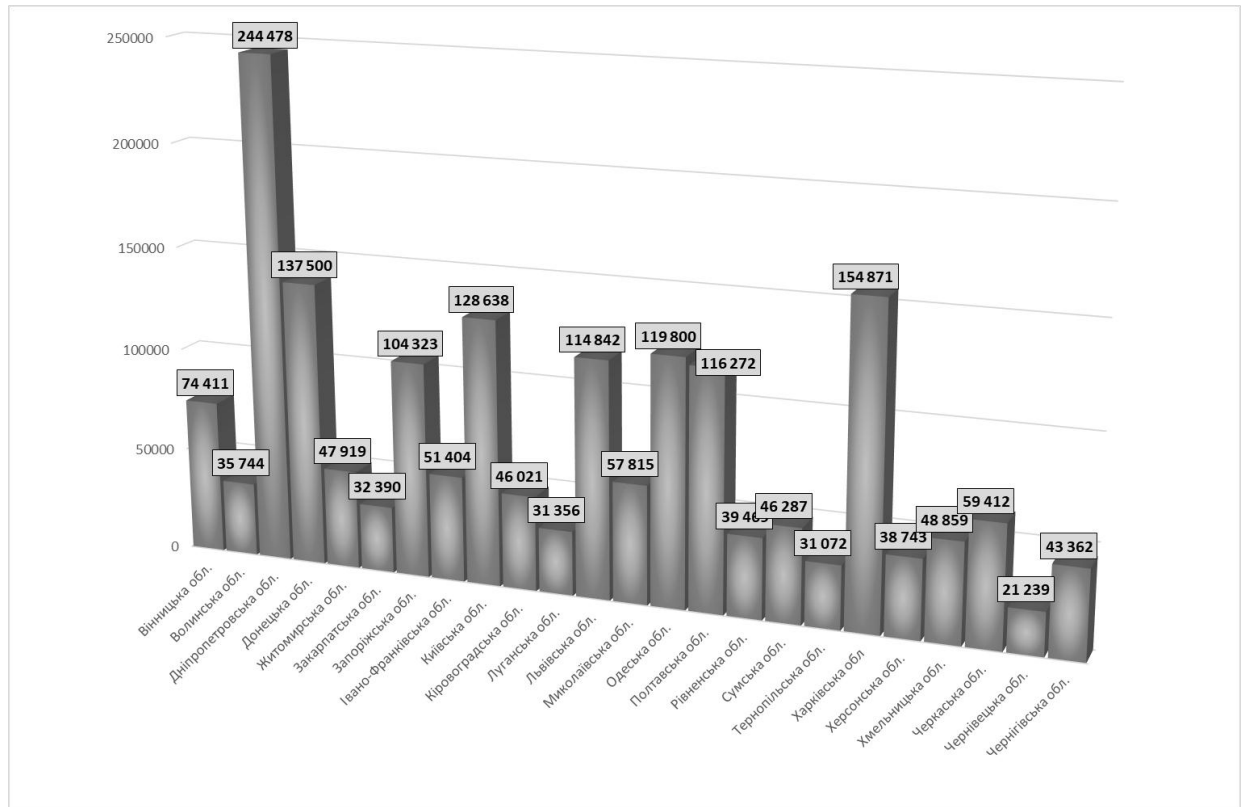

Рис. 3.4. Валовий регіональний продукт для областей України, 2016 р., млн грн

Побудовано автором за даними Державної служби статистики [5, 8]

Не зважаючи на незначне скорочення питомої ваги валового регіонального продукту у загальному підсумку, Дніпропетровська область залишається лідером серед областей України за величиною валового регіонального продукту, який становив тут у 2016 році 244 478 млн грн. На другому місці Харківська область із величиною ВРП 154 871 млн грн, а на третьому Донецька (ВРП= 137 500 млн грн).

В результаті моніторингу попередніх досліджень, можливо припустити, що існує стохастична залежність між валовим регіональним продуктом та рівнем життя населення в регіоні. Згідно Методики вимірювання регіонального людського розвитку [11] визначення регіонального індексу людського розвитку базується на 6 блоках показників:

- Відтворення населення;
- Соціальне становище;

- Комфортність життя;
- Добробут;
- Умови праці;
- Умови освіти.

Кожен блок має узагальнену характеристику у вигляді інтегрованого показника – індексу. Скористаємося статистичними даними Державної служби статистики наведеними у Статистичному бюлетені «Регіональний людський розвиток» (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Валовий регіональний продукт та складові регіонального індексу
людського розвитку, 2016р

№	Регіон	ВРП, млн. грн. y	Додатковий регресор, X_0	Індекс відтворен ня населення X_1	Індекс соціаль ного станови ща X_2	Індекс комфор тності життя X_3	Індекс добробуту X_4	Індекс умов праці X_5	Індекс умов освіти X_6
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Вінницька	74411	1	0,7154	0,5116	0,5475	0,7044	0,5142	0,8331
	Волинська	35744	1	0,7168	0,5579	0,6178	0,5854	0,5749	0,8171
	Дніпропетров ська	244478	1	0,6633	0,4109	0,5752	0,7167	0,6131	0,8487
	Донецька	137500	1	...	...	...	...	...	...
	Житомирська	47919	1	0,6690	0,3889	0,5999	0,5417	0,5577	0,8084
	Закарпатська	32390	1	0,6674	0,5612	0,8233	0,8715	0,5922	0,7840
	Запорізька	104323	1	0,6910	0,4163	0,5508	0,7491	0,5958	0,8469
	Івано- Франківська	51404	1	0,7304	0,6787	0,5876	1,0198	0,5735	0,8068
	Київська обл.	128638	1	0,7319	0,3748	0,6825	0,5732	0,5953	0,8652
	Кіровоградсь ка	46021	1	0,6465	0,3533	0,6049	0,6495	0,5507	0,8284
	Луганська	31356	1	...	...	...	...	...	...
	Львівська	114842	1	0,7347	0,7325	0,6801	0,6227	0,5865	0,8358
	Миколаївська	57815	1	0,6629	0,3767	0,6016	0,8073	0,5958	0,8205
	Одеська	119800	1	0,6848	0,3987	0,6813	0,5862	0,6193	0,8315
	Полтавська	116272	1	0,7080	0,4700	0,5949	0,6767	0,5704	0,8309
	Рівненська	39469	1	0,6971	0,5835	0,6052	0,4638	0,5412	0,7830
	Сумська	46287	1	0,6860	0,4762	0,5566	0,7024	0,5439	0,8500
	Тернопільськ а	31072	1	0,7631	0,7504	0,5755	0,5580	0,5173	0,7942
	Харківська	154871	1	0,6790	0,7139	0,6123	0,6042	0,6027	0,8630
	Херсонська	38743	1	0,6504	0,3985	0,6609	0,5007	0,6096	0,8066
	Хмельницька	48859	1	0,7232	0,5135	0,5499	0,5386	0,5551	0,7891

№	Регіон	ВРП, млн. грн. y	Додатковий регресор, X_0	Індекс відтворен ня населення X_1	Індекс соціаль ного станови ща X_2	Індекс комфор тності життя X_3	Індекс добробуту X_4	Індекс умов праці X_5	Індекс умов освіти X_6
	Черкаська	59412	1	0,6800	0,4497	0,6059	0,6176	0,5274	0,8519
	Чернівецька	21239	1	0,7034	0,7399	0,6251	0,9444	0,5500	0,7996
	Чернігівська обл.	43362	1	0,6451	0,4027	0,5892	0,6517	0,5412	0,8176

Складено автором за [12]

Через відсутність статистичних даних оцінки людського розвитку для Луганської та Донецької областей, не будемо враховувати їх в обчисленнях.

«Стохастичні залежності в яких враховують вплив декількох факторів на результативну ознаку описують засобами кореляційного аналізу. Залежності представляють у вигляді аналітичних рівнянь (функцій)» [14].

Для опису залежності валового регіонального продукту від величини індексів відтворення населення, соціального становища, комфортності життя, добробуту, умов праці та умов освіти використаємо можливості пакету прикладних програм Microsoft Office, зокрема можливості моделювання стохастичних взаємозв'язків в табличному редакторі Microsoft Excel.

Рівень наближення аналітичного представлення стохастичної залежності до вибраного типу рівняння відображає коефіцієнт множинної детермінації [15]:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n l_i^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}, \quad (2.1)$$

де y_i – фактичний рівень i -го показника;

$\bar{y}$ – середнє значення;

l_i – відхилення фактичного рівня i -го показника від оціночного.

В якості залежної змінної у нас буде показник:

Y – валовий регіональний продукт, млн. грн.,

а в якості незалежних змінних:

x_1 – індекс відтворення населення;

x_2 – індекс соціального становища;

x_3 – індекс комфортності життя;

x_4 – індекс добробуту;

x_5 – індекс умов праці;

x_6 – індекс стану освіти.

В першу чергу визначимо найважливіші серед перерахованих шести факторів впливу на валовий регіональний продукт за допомогою кореляційної матриці (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Кореляційна матриця впливу факторів людського розвитку на валовий регіональний продукт

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6
Y	1						
X_1	-0,04286	1					
X_2	-0,14953	0,614461	1				
X_3	-0,05229	-0,13351	0,065974	1			
X_4	-0,06214	-0,00266	0,240323	0,093092	1		
X_5	0,561013	-0,26839	-0,22105	0,45113	0,073928	1	
X_6	0,665758	-0,09226	-0,28653	-0,17575	-0,05938	0,269137	1

Побудовано автором

Результати обчислень, що наведені у таблиці, доводять слабкий вплив індексу відтворення населення ($r^2(Y, X_1) = -0.04286$), індексу комфортності життя ($r^2(Y, X_3) = -0.05229$) та добробуту ($r^2(Y, X_4) = -0.06214$) на валовий регіональний продукт. Саме тому в подальших розрахунках не будемо враховувати ці індекси.

В лінійне регресійне рівняння з метою врахування впливу додаткових факторів вводимо одиничний регресор x_0 , тоді функція регресії буде мати вигляд:

$$Y = \beta_0 X_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + u \quad (3.1)$$

для i -ої області, регресійне рівняння буде:

$$Y_i = \beta_0 X_{i0} + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} + u_i. \quad (3.2)$$

u – відхилення між фактичними та оціночними даними $u_i = Y_i - \hat{Y}_i$.

Згідно методу найменших квадратів (НМК):

$$\hat{\beta} = (X' \cdot X)^{-1} \cdot X' \cdot Y \quad (3.3)$$

де X – матриця яка складається із 22 рядків і 4 стовпців (табл. 3.7, графи 3, 5, 8, 9);

X' – транспонована до X матриця; Y – матриця яка складається із 22 рядків і 1 стовпця (табл. 3.7, графа 2).

$$(X'X)^{-1} = \begin{pmatrix} 67,73023 & -5,83357 & -18,7827 & -65,5949 \\ -5,83357 & 2,961616 & 1,952701 & 3,893945 \\ -18,7827 & 1,952701 & 59,9122 & -14,9976 \\ -65,5949 & 3,893945 & -14,9976 & 87,62713 \end{pmatrix}$$

Таким чином, регресійне рівняння залежності валового регіонального продукту від величини індексу соціального становища, індексу умов праці та індексу стану освіти буде:

$$y = -1390030 + 44783,83x_1 + 727667,5x_2 + 1248748x_3 \quad (3.4)$$

Таким чином, при інших рівнозначних умовах, зростання величини індексу соціального становища на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 447,8383 млн грн; зростання величини індексу умов праці на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 7276,675 млн грн; зростання величини індексу стану освіти на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 12487,48 млн грн.

Адекватність побудованої моделі залежності валового регіонального продукту від величини індексу соціального становища, індексу умов праці та індексу стану освіти буде доводити той факт, що співпадають середні фактичні значення та середні розрахункові результативної ознаки (розрахунки в табл.3.10):

$$\bar{Y} = \frac{\sum Y_i}{n} = 75335,05; \quad \bar{Y}' = \frac{\sum Y'_i}{n} = 75335,05 \quad (3.5)$$

Таблиця 3.10

Розрахунок відхилень середніх фактичних значень та середніх оціночних значень величини індексу соціального становища, індексу умов праці та індексу стану освіти

	Y	$\bar{Y}'$	$Y' - \bar{Y}'$	$)^2$	$Y_i - \bar{Y}$	$(Y_i - \bar{Y})^2$
	74411	47380,11164	-27954,93836	781478578,7	-27954,93836	781478578,7
	35744	73643,06253	-1691,98747	2862821,599	-1691,98747	2862821,599
	244478	134317,1605	58982,1105	3478889359	58982,1105	3478889359
	47919	42694,60929	-32640,44071	1065398370	-32640,44071	1065398370
	32390	45045,95466	-30289,09534	917429296,5	-30289,09534	917429296,5
	104323	119722,5992	44387,5492	1970254524	44387,5492	1970254524
	51404	65172,11577	-10162,93423	103285232,2	-10162,93423	103285232,2
	128638	140352,316	65017,266	4227244878	65017,266	4227244878
	46021	60981,58242	-14353,46758	206022031,6	-14353,46758	206022031,6
	114842	113254,8422	37919,7922	1437910640	37919,7922	1437910640

	y	$\bar{Y}$	$y' - \bar{Y}$	$)^2$	$Y_i - \bar{Y}$	$(Y_i - \bar{Y})^2$
	57815	84982,2248	9647,1748	93067981,62	9647,1748	93067981,62
	119800	116803,8791	41468,8291	1719663787	41468,8291	1719663787
	116272	83664,77531	8329,72531	69384323,74	8329,72531	69384323,74
	39469	7684,842107	-67650,20789	4576550628	-67650,20789	4576550628
	46287	88510,32294	13175,27294	173587817	13175,27294	173587817
	31072	11753,9822	-63581,0678	4042552183	-63581,0678	4042552183
	154871	158176,0097	82840,9597	6862624604	82840,9597	6862624604
	38743	78642,7339	3307,6839	10940772,78	3307,6839	10940772,78
	48859	22281,91235	-53053,13765	2814635415	-53053,13765	2814635415
	59412	77689,65719	2354,60719	5544175,019	2354,60719	5544175,019
	21239	41821,71711	-33513,33289	1123143481	-33513,33289	1123143481
	43362	42794,589	-32540,461	1058881602	-32540,461	1058881602
	$\bar{Y} = 75335,05$	$\bar{Y}$ 75335,05	$\bar{u}_i = 0$	36741352502		60065300179

Джерело: авторські розрахунки

Те, що $\bar{u}_i = 0$, доводить, що модель адекватна.

Коефіцієнт детермінації буде:

$$R^2 = \frac{\sum (y' - \bar{Y})^2}{\sum (Y_i - \bar{Y})^2} \quad (3.6)$$

$$R^2 = \frac{\sum (y' - \bar{Y})^2}{\sum (Y_i - \bar{Y})^2} =$$

$36741352502 / 60065300179 = 0.61169 \approx 0.61$ або 61%.

Таким чином, $R^2 = 0,61$. Це демонструє той факт, що можливо стверджувати, що на 61% варіація валового регіонального продукту в розрізі регіонів України залежить від соціального становища, умов праці та стану освіти в регіоні і ця залежність може бути представлена у вигляді лінійної функції. А на решту 39% варіації валового регіонального продукту впливають інші фактори.

Використовуючи графічні можливості редактора Excel побудуємо регресійне рівняння залежності валового регіонального продукту виключно від індексу соціального становища (рис. 3. 5).

Накладемо на лінію розподілу валового регіонального продукту та індексу соціального становища лінію регресії, підібравши такий її вигляд, що відповідає максимальному значенню коефіцієнта детермінації R^2 . Отримаємо рівняння у вигляді степеневої функції: $y = 113697e^{-1,423x}$. Отримане рівняння регресії зрівноважує коливання та визначає основну тенденцію з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,3311$.

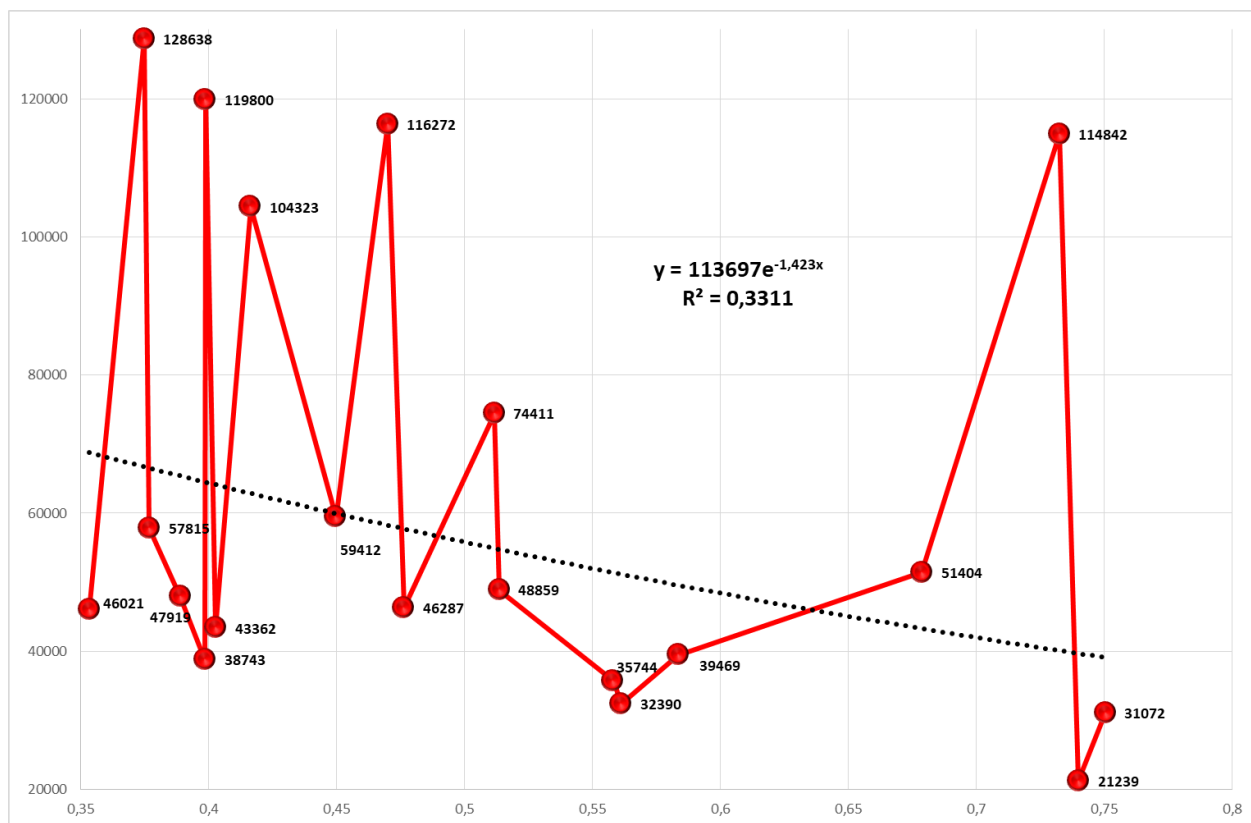

Рис. 3.5. Залежність валового регіонального продукту від індексу соціального становища

Джерело: складено та розраховано автором

Таким чином, можливо узагальнити, що у випадку збереження попередніх умов розвитку, на 33% варіація валового регіонального продукту в розрізі регіонів України може бути представлена у вигляді степеневої функції залежності від соціального становища.

Використовуючи графічні можливості редактора Excel побудуємо регресійне рівняння залежності валового регіонального продукту виключно від індексу умов праці (рис. 3.6).

Накладемо на лінію розподілу валового регіонального продукту та індексу умов праці лінію регресії, підібравши такий її вигляд, що відповідає максимальному значенню коефіцієнта детермінації R^2 . Отримаємо рівняння у вигляді полінома другого степеня: $y = 2E+07x^2 - 2E+07x + 5E+06$. Отримане рівняння регресії зрівноважує коливання та визначає основну тенденцію з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,4084$.

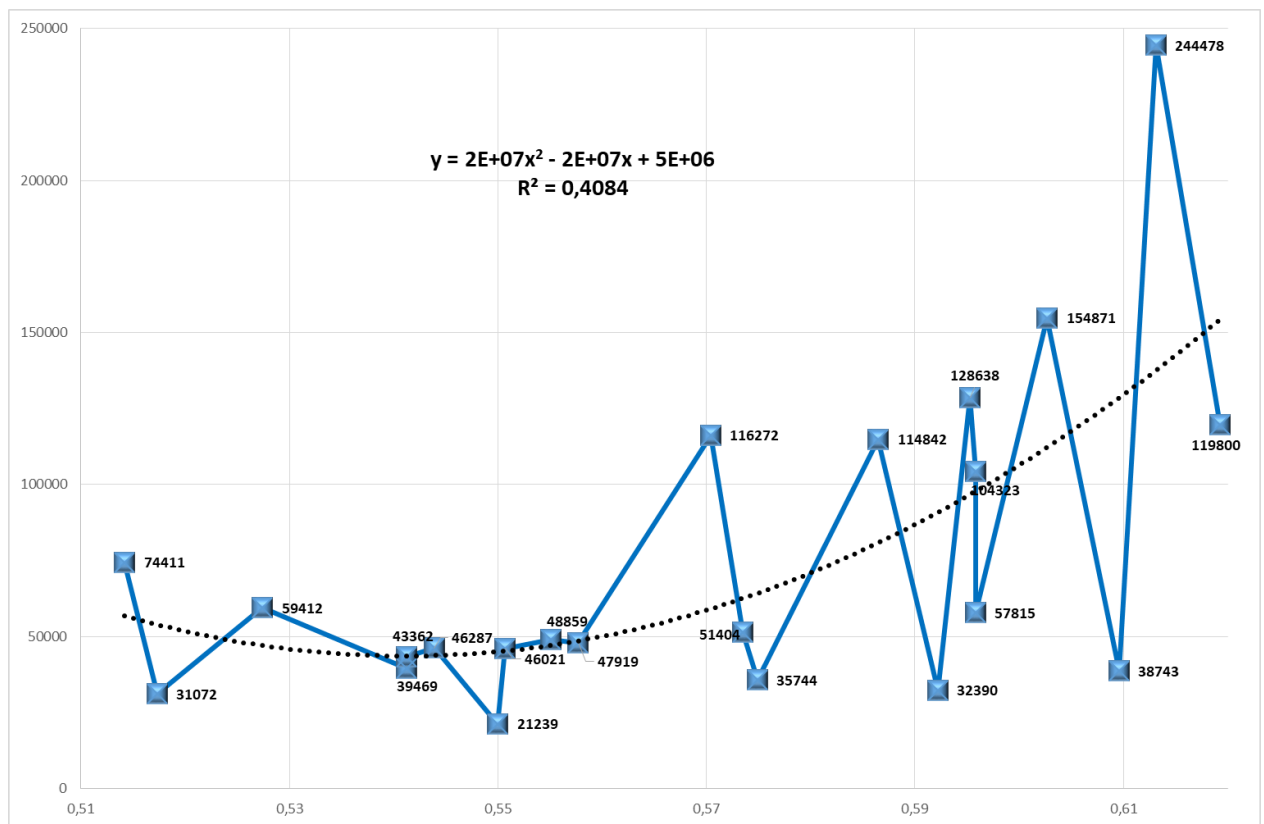

Рис. 3.6. Залежність валового регіонального продукту від індексу умов праці

Джерело: складено та розраховано автором

Таким чином, можливо узагальнити, що у випадку збереження попередніх умов розвитку, на 41% варіація валового регіонального продукту в розрізі регіонів України може бути представлена у вигляді полінома другого степеня залежності від умов праці.

За допомогою графічних можливостей редактора Excel побудуємо регресійне рівняння залежності валового регіонального продукту виключно від індексу стану освіти (рис. 3.7).

Накладемо на лінію розподілу валового регіонального продукту та індексу стану освіти лінію регресії, підбравши такий її вигляд, що відповідає максимальному значенню коефіцієнта детермінації R^2 . Отримаємо рівняння у вигляді полінома другого степеня $y = -1E+08x^3 + 3E+08x^2 - 2E+08x + 7E+07$. Отримане рівняння регресії зрівноважує коливання та визначає основну тенденцію з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,5603$.

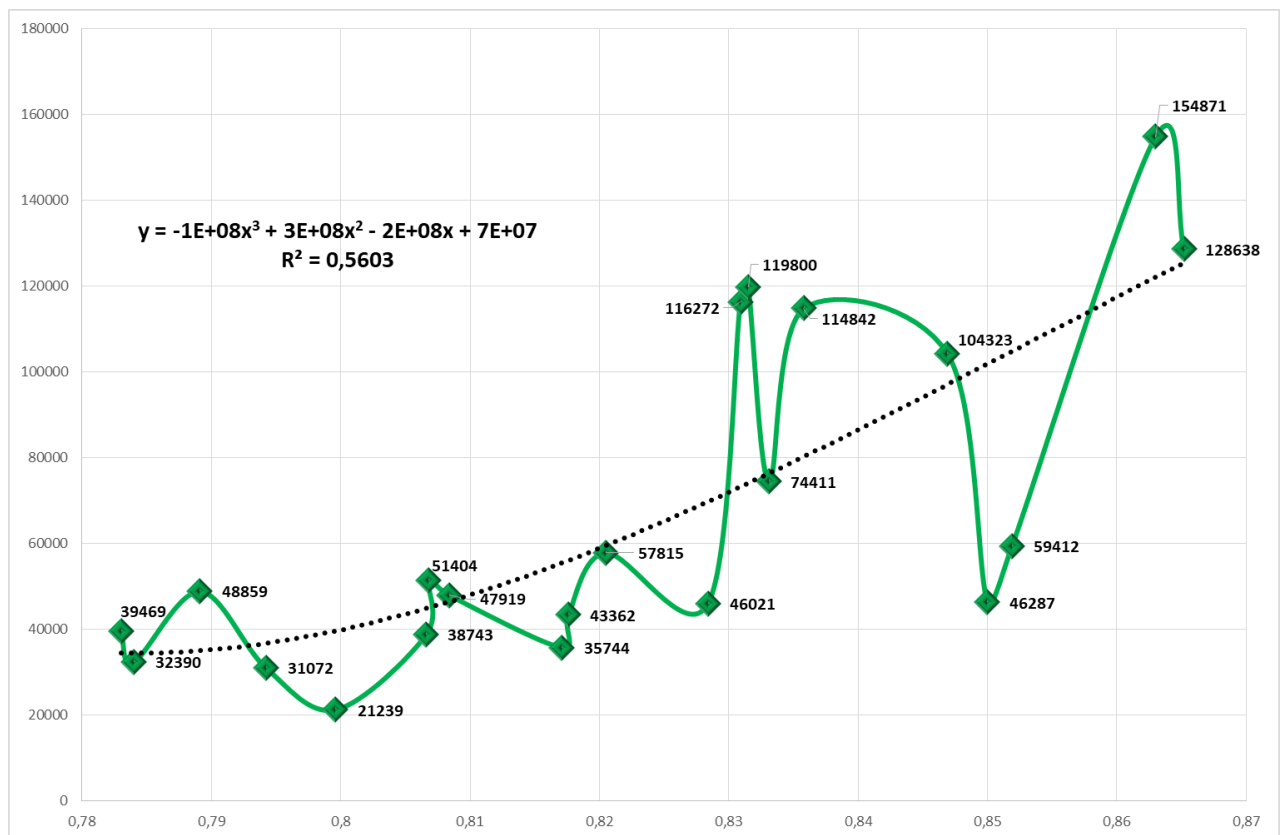

Рис. 3.7. Залежність валового регіонального продукту від індексу стану освіти в регіоні

Джерело: складено та розраховано автором

Таким чином, можливо узагальнити, що у випадку збереження попередніх умов розвитку, на 56% варіація валового регіонального продукту в розрізі регіонів України може бути представлена у вигляді полінома другого степеня залежності від стану освіти в регіоні.

Використання різних наукових підходів для моделювання залежності валового регіонального продукту від соціальних умов, умов праці та стану освіти завжди дає рівень тісноти зв'язку понад 30%, що дає підстави стверджувати про тісну кореляцію між соціальними та економічними характеристиками регіонів України. (тісна кореляція – це 80%) Може слід написати про наявність кореляції

3.3. Рівень соціалізації регіонів України

Базові потреби кожної окремої людини, задоволення яких створює умови для виживання та відтворення населення гарантує держава шляхом встановлення мінімальних соціальних стандартів, виплат та компенсацій. Мінімальні соціальні стандарти., соціальні виплати, пільги та субсидії виступають основою політики відтворення населення в усіх регіонах. На мезорівні головними інструментами, що сприяють забезпеченню життєдіяльності та відтворення населення є організація медичного обслуговування, надання соціальних послуг та допомога малозабезпеченим громадянам у рамках окремих регіональних програм. У якості результативних показників рівня задовольняння базових потреб, що враховують особливості подання статистичної інформації у розрізі регіонів України вважаємо демографічний стан території та показники здоров'я населення.

Сучасний стан соціальної сфери у більшості регіонів України свідчить про недосконалість традиційних підходів до управління регіональним розвитком та його невідповідності сучасним реаліями швидких змін. Визначені проблеми актуалізують потреби у розробці інноваційної моделі соціально-економічного розвитку, що базуватиметься на удосконалених механізмах управління регіоном, які сприятимуть активізації інноваційної діяльності підприємств та інвестиціями в людський розвиток, впровадженню соціальних інновацій в усі сфери життєдіяльності людини та суспільні відносини в цілому.

Регіональний рівень соціалізації економічного розвитку знаходить своє відображення у рамках регіональної інноваційної системи, під якою автори Сухоруков А. І. та Харазішвілі Ю. М. розуміють «сукупність органів державного управління та місцевого самоврядування, регіональних громадських організацій, наукових та освітніх установ, бізнесових структур і підприємств інфраструктури, які у процесі взаємодії забезпечують комплексність інноваційного розвитку регіону. Ця система має об'єднати зусилля різних рівнів управління в напрямі активізації місцевих чинників якісного зростання економіки на основі інноваційного розвитку» [22,с. 56].

Потреби у безпеці та захисті виступають наступною групою базових потреб, достатній рівень забезпечення яких сприяє покращенню соціального клімату в регіоні, зниженню соціальної напруги та стимулює закріплення населення на певній території. У цьому контексті не можемо не погодитися з висновками аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень: «якість життя населення і умови життя, що її найкраще характеризують, визначаються ефективністю соціальної політики, впроваджуваною державою. Навіть в умовах обмеженості ресурсів не можна одночасно «згортати» всі соціальні програми і зменшувати всі статті соціальних видатків, оскільки такий підхід в довгостроковій перспективі буде мати негативні наслідки у вигляді безповоротних втрат людського капіталу. Крім того, зменшення державних витрат на такі базові сфери життєдіяльності як освіта і медицина не тільки призводить до втрат існуючого трудових ресурсного потенціалу, але й мінімізує шанси нинішніх дітей (а в перспективі – повноцінних членів суспільства) на достойне місце у новій соціальній структурі. Таким чином, нинішня масова неможливість набуває само відтворювального характеру – економічна і соціальна роль людини у суспільстві визначається переважно її соціальним походженням. На додачу, в патерналістично налаштованому суспільстві з високими очікуваннями щодо соціальної ролі держави будь-які кроки уряду у напрямі скорочення своїх соціальних зобов'язань є додатковим чинником підвищення соціальної

напруженості»[21].

На основі проведених розвідок, автором запропоновано наступні критерії оцінки рівня соціального забезпечення потреб у безпеці та захисті, що водночас виступають вимірником загальної безпеки регіону та дозволяють ранжувати відповідальність відповідних регіональних інституцій:

- економічна безпека (рівень зайнятості та доходів населення, рівень середньої заробітної плати, відсутність заборгованостей);
- продовольча безпека опосередковано визначає рівень економічної та фізично доступності всього переліку необхідних для здоров'я та життєдіяльності людини продуктів харчування;
- екологічна безпека визначає безпечність впливу навколишнього природного середовища на здоров'я та працездатність людини;
- криміногенна безпека, що характеризує стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від злочинних дій осіб та їх угруповань.

«Соціальне середовище регіонів України оцінюють групою показників, серед яких показники оцінки злочинності, кількість хворих на туберкульоз, алкоголізм, наркоманію, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, кількість самогубств тощо. Саме ці показники лягли в основу досліджень О. Макарової стосовно оцінки рівня соціального середовища регіонів України» [10].

Аналогічно до попередньо висвітленої оцінки відтворення населення регіонів України, всі регіони України розбито на п'ять груп за рівнем соціального середовища (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Оцінка соціального середовища регіонів України [10]

В Україні п'ять регіонів із низьким рівнем соціального середовища: Кіровоградська, Дніпропетровська, Миколаївська та Херсонська та Одеська області; вісім регіонів із рівнем соціального середовища нижче середнього: Вінницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська, Полтавська та Сумська; три області із середнім рівнем соціального середовища: Закарпатська, Волинська та Хмельницька області; одна область із рівнем відтворення населення вище середнього: Рівненська; п'ять областей із високим рівнем соціального середовища: Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Харківська. Всі три області Причорноморського регіону потрапили в групи із низьким рівнем соціального середовища.

Вищенаведені групування регіонів України демонструють наявність кореляції між рівнем відтворення населення та соціальним станом регіону.

На рисунку 3.9 вирізняється тільки одна область високим рівнем комфортності життя, а саме Закарпатська. Три області із середнім рівнем комфортності життя: Львівська, Київська та Одеська, а решта областей із рівнем комфортності життя низьким та нижче середнього.

Рис. 3.9. Оцінка рівня комфортності життя регіонів України [10]

Для відтворення населення велику роль відіграють комфортні умови життя, що характеризується забезпеченістю житлом, санітарно-технічними зручностями, централізованим газо- та електропостачанням, станом навколишнього середовища; наявністю та станом амбулаторно-поліклінічних закладів тощо. На підставі цих характеристик можливо визначити інтегрований показник рівня комфортності життя в регіоні [10].

Оцінка соціального становища є складовою методики визначення індексу людського розвитку. Згідно цієї методики, соціальне становище в регіоні оцінюють на підставі шести показників дестимуляторів (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Характеристики соціального становища

№	Блоки та показники	Джерело інформації	Характер впливу на людський розвиток	Стандартне значення	Вага
Соціальне становище					
1	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення) (K_1)	Поточна статистика	Дестимулятор	400	0,2186

2	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення) (K_2)	Поточна статистика	Дестимулятор	40,0	0,2210
3	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення) (K_3)	Поточна статистика	Дестимулятор	50,0	0,1778
4	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0-17 років) (K_4)	Поточна статистика	Дестимулятор	400	0,1708
5	Коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15-17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку) (K_5)	Поточна статистика	Дестимулятор	6,0	0,0728
6	Кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 тис. населення) (K_6)	Поточна статистика	Дестимулятор	7,0	0,1390

Джерело: [11]

Соціальне становище регіону характеризується здатністю для населення або її відсутністю задовольнити потреби в охороні здоров'я, в освіті, житлово-побутові потреби та необхідність в спрощеному доступі до культурних цінностей. Необхідною умовою соціального захисту населення є безпечні умови проживання, захист від порушення прав гідності та від злочинності. Соціалізація життєвих норм вимагає також жорсткого контролю над поширенням хвороб, які виникають за рахунок несприятливих умов життя та неправильних норм життєвих принципів.

Ранжування регіонів України за складовими показниками соціального середовища наведено в таблиці 3.12.

Дані Державної служби статистики свідчать (табл. 3.12), що у 2016 році трійку регіонів лідерів за рівнем злочинності склали: Тернопільська, Івано-Франківська та Закарпатська області, а найнижчий рівень злочинності був у Запорізькій області.

За рівнем захворюваності активного туберкульозу, до трійки найбільш ризикованих областей потрапили: Чернівецька, Харківська, Тернопільська

області, а найнижчий рівень даного виду захворювань спостерігався у Одеській області.

За рівнем захворюваності алкоголізмом і алкогольними психозами, розладами психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин лідерами серед областей стали: Харківська, Запорізька та Чернівецька області, а найнижчий рівень даного типу розладів спостерігався в Київській області.

За показником кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування трійку лідерів склали області: Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області, а найнижчий рівень даного показника був у Кіровоградській області.

За рівнем підліткової народжуваності до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Сумська та Волинська області, а найнижчий рівень підліткової народжуваності був у Закарпатській області.

Таблиця 3.12

Ранги стандартизованих значень показників соціального середовища
для регіонів України, 2016р.

Регіони	R(K ₁)	R(K ₂)	R(K ₃)	R(K ₄)	R(K ₅)	R(K ₆)	R(Social)
Вінницька	7	4	17	9	15	13	10
Волинська	8	11	8	5	3	8	8
Дніпропетровська	12	17	14	20	12	16	15
Донецька	...	...	...	...	...	...	...
Житомирська	10	15	21	18	18	15	19
Закарпатська	3	12	16	7	22	6	7
Запорізька	22	13	2	17	10	17	14
Івано-Франківська	2	5	13	2	11	4	5
Київська	19	20	22	12	16	12	21
Кіровоградська	21	18	15	22	21	21	22
Луганська	...	...	...	...	...	...	...
Львівська	14	14	4	1	1	1	3
Миколаївська	11	19	20	21	19	18	20
Одеська	13	22	5	15	20	10	17
Полтавська	18	10	6	10	13	11	12
Рівненська	6	6	11	6	4	7	6

Сумська	9	9	12	14	2	14	11
Тернопільська	1	3	9	3	5	3	1
Харківська	20	2	1	11	6	2	4
Херсонська	15	21	7	19	17	22	18
Хмельницька	5	8	19	8	9	9	9
Черкаська	16	7	10	13	14	20	13
Чернівецька	4	1	3	4	8	5	2
Чернігівська	17	16	18	16	7	19	16

Складено автором на підставі даних [12]

Що стосується рівня самогубств, то до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Харківська і Тернопільська області. Найнижчий рівень самогубств у 2016 році був у Херсонській області (рис. 3.10).

Підсумовуючи аналіз складових рейтингу регіонів за соціальним середовищем, трійку регіонів із найкращим соціальним станом за методикою визначення Індексу людського розвитку склали: Тернопільська, Чернівецька та Львівська області. Найгірша ситуація із соціальним становищем у 2016 році спостерігалася у Кіровоградській області.

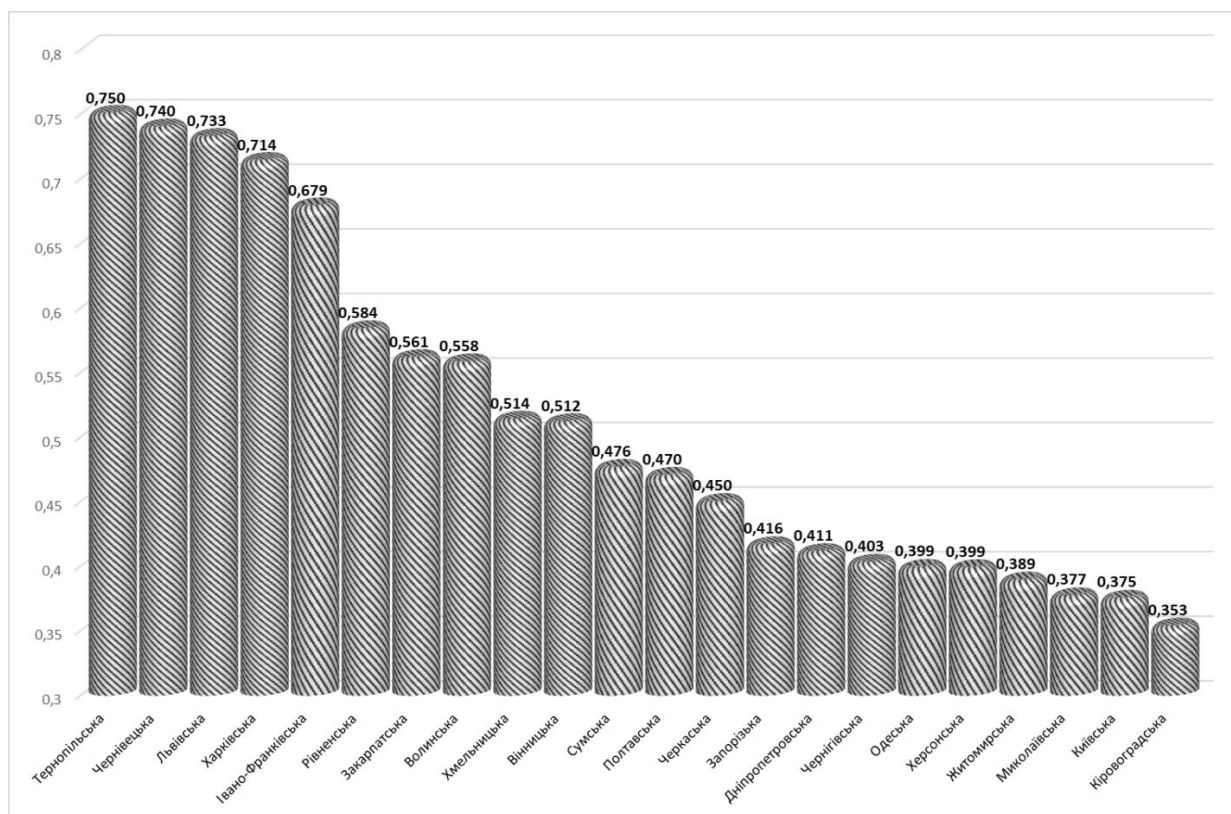

Рис. 3.10. Ієрархічний рейтинг областей України за рівнем соціального середовища

Складено автором на підставі даних [12]

Таким чином, уряду та місцеві владі Кіровоградської області необхідно звернути увагу на соціальне становище та розробити низку заходів щодо покращення ситуації із рівнем злочинності, із станом захворюваності та психологічною підтримкою незахищених верств населення, із вихованням молоді.

Висновки до розділу 3

Проведені у розділі дослідження дозволили на підставі визначених тенденцій показників соціально-економічного розвитку здійснити комплексну оцінку соціально-економічного потенціалу регіонів України, визначити міжрегіональні нерівності економічного розвитку та оцінити рівень соціалізації регіонів України.

1. У дисертації досліджено демографічні процеси в регіонах України за 2010-2017 роки. Зменшення загальної чисельності населення є результатом загалом негативної динаміки демографічних процесів, зумовлених змінами природних та міграційних складових деморозвитку країни та її регіонів. За досліджуваний період для трьох областей Причорноморського регіону разом характерне зменшення чисельності постійного населення на 81678 осіб. У Миколаївській області відбулося найбільше зменшення постійного населення. В гендерному розрізі вирізняється Одеська область, в якій відбулося зростання населення чоловічої статі за досліджуваний період, а щодо чисельності населення жіночої статі, то характерним є зменшення чисельності жінок в усіх трьох областях Причорноморського регіону.

2. Здійснено оцінку соціального становища регіонів України в розрізі методики визначення індексу людського розвитку. Дані Державної служби

статистики свідчать, що у 2016 році трійку регіонів лідерів за рівнем злочинності склали: Тернопільська, Івано-Франківська та Закарпатська області, а найнижчий рівень злочинності був у Запорізькій області. За рівнем захворюваності активного туберкульозу, до трійки найбільш ризикованих областей потрапили: Чернівецька, Харківська, Тернопільська області, а найнижчий рівень даного виду захворювань спостерігався у Одеській області. За рівнем захворюваності алкоголізмом і алкогольними психозами, розладами психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин лідерами серед областей стали: Харківська, Запорізька та Чернівецька області, а найнижчий рівень даного типу розладів спостерігався в Київській області. За показником кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування трійку лідерів склали: Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області, а найнижчий рівень даного показника був у Кіровоградській області. За рівнем підліткової народжуваності до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Сумська та Волинська області, а найнижчий рівень підліткової народжуваності був у Закарпатській області. Що стосується рівня самогубств, то до регіонів-лідерів увійшли: Львівська, Харківська і Тернопільська області. Найнижчий рівень самогубств у 2016 році був у Херсонській області.

3. Підсумовуючи аналіз складових рейтингу регіонів за соціальним середовищем, визначено трійку регіонів із найкращим соціальним станом за методикою визначення Індексу людського розвитку склали: Тернопільська, Чернівецька та Львівська області. Найгірша ситуація із соціальним становищем у 2016 році спостерігалася у Кіровоградській області. Таким чином, уряду та місцеві владі Кіровоградської області необхідно звернути увагу на соціальне становище та розробити низку заходів щодо покращення ситуації із рівнем злочинності, із станом захворюваності та психологічною підтримкою незахищених верств населення, із вихованням молоді.

4. Узагальнено фактори впливу на формування сучасного стану економічного розвитку регіонів України, які розбито на дві групи:

дестимулятори (часті зміни активності капіталів за рахунок неврегульованого політичного впливу окремих олігархів; значні коливання інвестиційної активності за різними видами економічної діяльності; неврегульованість ринку праці, в тому числі значний відтік робочої сили за кордон; диспропорції в кон'юнктурі ринків експортної продукції; поступова втрата конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках; намагання вітчизняного бізнесу отримати надприбутки у надкороткі терміни та відсутність стратегічного планування; обмеженість фінансових можливостей в інноваційній діяльності; неправильне використання та недостатність інвестиційних коштів; недостатня підтримка державної та регіональної влади розвитку підприємництва та інвестиційної активності; низький рівень соціального захисту працівників та населення в цілому) та стимулятори (поступове наближення органів місцевої влади до людей за рахунок децентралізації влади; передача значної кількості повноважень та фінансів від державної влади органам місцевого самоврядування; підвищення політичної та соціальної активності населення; зростання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України; створення та співробітництво фінансово спроможних місцевих громад; розширення повноважень місцевих громад; зростання відповідальності місцевих громад; поступове підвищення соціального захисту населення).

5. Проаналізовано зміни структурних часток валового регіонального продукту у загальному підсумку. Найінтенсивнішим нарощуванням структурної частки валового регіонального продукту у загальному підсумку за досліджуваний період 2010-2016 роки характеризуються м. Київ (+3,8%), далі йдуть наступні області: Київська (+1,3%), Львівська (+1,2%), Вінницька (+1,0%), Полтавська (+0,9%), Тернопільська (+0,6%), Запорізька (+0,6%), Кіровоградська (0,5%), Хмельницька (+0,4%), Чернігівська (+0,4%), Житомирська (+0,3%), Івано-Франківська (+0,3%), Миколаївська (+0,3%), Сумська (+0,3%), Херсонська (+0,3%), Волинська (+0,2%), Рівненська (+0,2%), Одеська (+0,1%), Тернопільська (+0,1%), Чернівецька (+0,1%).

Закарпатська область не змінила структурної частки валового регіонального продукту у загальному підсумку за досліджуваний період 2010-2016 роки, вона залишилася на рівні 1,4% до загального підсумку. Решта областей продемонстрували структурні зрушення в бік зменшення частки валового регіонального продукту у загальному підсумку: Донецька (-5,9%), Луганська (-2,9%), Дніпропетровська (-0,3%), Черкаська (-0,1%).

6. Побудовано регресійне рівняння залежності валового регіонального продукту від величини індексу соціального становища, індексу умов праці та індексу стану освіти у вигляді:

$$y = -1390030 + 44783,83x_1 + 727667,5x_2 + 1248748x_3.$$

Таким чином, при інших рівнозначних умовах, зростання величини індексу соціального становища на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 447,8383 млн грн; зростання величини індексу умов праці на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 7276,675 млн грн; зростання величини індексу стану освіти на 0,01 одиницю впливає на зростання валового регіонального продукту відповідно на 12487,48 млн грн.

7. В результаті *подальшого розгляду* тенденцій змін валового регіонального продукту, соціального становища, умов праці та стану освіти можливо стверджувати, що на 61% варіація валового регіонального продукту в розрізі регіонів України залежить від соціального становища, умов праці та стану освіти в регіоні і ця залежність може бути представлена у вигляді лінійної функції.

8. Використання різних наукових підходів для моделювання залежності валового регіонального продукту від соціальних умов, умов праці та стану освіти завжди дає рівень тісноти зв'язку понад 30%, що дає підстави стверджувати про наявність кореляції між соціальними та економічними характеристиками регіонів України.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Левашов В. К. Интеллектуальный потенциал общества: социологическое измерение и прогнозирование / Виктор Левашов // Мониторинг общественного мнения. – 2008. – № 3 (87). – Июль-сентябрь. – С. 17–30.
2. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/ird01/p1011>
3. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/history_ua.html
4. ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecos.kiev.ua/about/research_branches/
5. Статистичний збірник «Регіони України 2017» / За редакцією . М. Жук; відповідальний за випуск М. Б. Тімоніна. – У 2-х частинах. – Ч. 1. – Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2018. – 323 с.
6. Доповідь «Демографічна ситуація 2016». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/7156~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$DIa0.377/dop_DS_2016.pdf](file:///C:/Users/7156~1/AppData/Local/Temp/Rar$DIa0.377/dop_DS_2016.pdf)
7. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. – Львів, 2018. – 157 с.
8. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Населення України: демографічні складові людського розвитку / [за ред. О.М. Гладуна]. – Умань : Видавець «Сочінський», 2015. – 180 с.
10. Макарова О. Людський розвиток: оцінка на регіональному рівні. / О. Макарова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.idss.org.ua/ukr_index/LR_ua.pdf

11. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.medsprava.com.ua/regulations/2341/8392/8393/461156/>

12. Статистичний бюлетень «Регіональний людський розвиток» Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна –К.: -2017.-66с.

13. Статистичний збірник «Регіони України 2016» / За редакцією . М. Жук; відповідальний за випуск М. Б. Тімоніна. – У 2-х частинах. – Ч. 2. – Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2016(7). – 692(87) с.

14. Руська Р. В. Економетрика : навчальний посібник / Р. В. Руська. – Тернопіль : Тайп, 2012. – 224с., с.10

15. Стегней М.І. Статистика: кредитно-модульний курс : навч. посіб. реком. МОНмолодьспорт України для студ. ВНЗ / М.І. Стегней, І.О. Іртищева. – К. : Кондор, 2012. – 306 с., с. 120

16. Кириленко В.І. Соціалізація національної економічної політики в сучасних умовах/В.І. Кириленко// Соціально-трудова відносина: теорія та практика . – 2015. – № 1. – С. 84-89., с. 85

17. Манн Н.В. Ключова спрямованість розвитку регіонального менеджменту – процеси соціалізації/ Н.В. Манн// ДонДУУ: Менеджер . – 2014. – № 1 (67) . –С. 143-149

18. Соціальний звіт за 2017 рік/ Міністерство соціальної політики України. – Київ, 2018р.

19. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2017 році:статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України. –Київ, 2017 рік

20. Соціальні індикатори рівня життя населення:статистичний збірник/Державна служба статистики України. –Київ, 2017р.

21. Яковенко Р. В. Мікрорівень соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Р. В. Яковенко. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://www.surma-ua.info/?p=3864>

22. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.

23. Гуріна О.В. Експортна орієнтація регіонів як напрям їх економічного розвитку / О.В. Гуріна // Економічна та продовольча безпека. – 2017. – Том 5. Вип. 2. – С. 16-23.

24. Гуріна О.В. Передумови та принципи формування моделі стратегічного управління економічним розвитком регіону / Л.П. Рогатіна, О.В. Гуріна, М.С. Михайлов // Агросвіт. – 2018. – № 4. – С. 41-46. (журнал представлено у міжнародних наукометричних базах даних Index Copernicus, SIS, Google Scholar) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,14 друк. арк.: розкрито особливості формування моделі регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки)*.

25. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки ефективності регіональної соціальної політики у контексті задоволення суспільних потреб / І.О. Іртищева, О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2018. – № 2. – С. 247-254. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,15 друк. арк.: обґрунтовано та систематизовано підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації)*.

26. Гуріна О.В. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику / І.О. Іртищева, О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Вип. 20/2. – С. 6-11. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: систематизовано напрямки соціалізації економіки України, що сприятимуть адаптації соціальних процесів до європейських стандартів)*.

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

4.1. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику

Однією з базових передумов поступової інтеграції України до Європейського союзу є вирішення проблем адаптації до соціальних стандартів ЄС. Прагнучи стати членом європейського співтовариства, Україна повинна чітко осмислювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики та формувати власну модель соціального розвитку з урахуванням її адаптації до сучасних тенденцій, дотримуючись при цьому базових європейських принципів справедливості, уникнення дискримінації та забезпечення сталого розвитку. Перебуваючи у складних соціально-

економічних умовах, що посилюються військовими діями на Сході, анексією Криму та втратою значної частини економічного й людського потенціалу, основними завданнями соціалізації економічного розвитку є формування дієвої системи соціального захисту, боротьба з бідністю й розвиток людського капіталу на основі соціального консенсусу і балансу між різноспрямованими цілями соціального забезпечення й економічної ефективності господарюючих суб'єктів. У зв'язку з цим дослідження досвіду країн ЄС, що спрямовані на формування наукового підґрунтя для розроблення ефективної моделі соціального розвитку населення України не втрачають своєї актуальності.

Одним з вагомих показників, що визначає ефективність соціальної політики та економічного розвитку країни є рівень зайнятості населення. За даними Євростату, у 2016 році рівень зайнятості населення у віці 20-64 років по Євросоні становив 70,1%, що є найвищим середнім показником для ЄС за останні 6 років. До країн з найвищим рівнем зайнятості відносяться Швеція (80,5%) та Великобританія (76,8%). До країн, для яких проблема зайнятості є нагальною потрапили: Греція (54,9%), Італія (60,5%), Хорватія (60,6%), Румунія (66%) та Іспанія (62%) [21].

Рівень зайнятості також значно змінюється залежно від освітнього рівня населення. Зокрема, за дослідженнями Євростату в 2016 році рівень зайнятості осіб у віці 25-64 років, які закінчили вищу освіту склав 84,8% в ЄС-28, що набагато вище показника (54,3 %) для осіб з середньої освітою. Ця тенденція пояснюється насамперед розвитком нових технологій, що поступово витісняють з ринку праці некваліфікованих працівників.

Згідно з дослідженнями Шиманської О., у сфері зайнятості населення ЄС можна виділити низку відмінних ознак:

- 1) формування глобального ринку праці (з характерною активною динамікою робочої сили між країнами, які відчувають нестачу у ній, і країнами-донорами трудових ресурсів);

- 2) виникнення нових, адекватних сучасному рівню розвитку інформаційних технологій і комунікацій, форм зайнятості;
- 3) підвищення вимог до якості робочої сили за умов реалізації нових конкурентних стратегій бізнесу, які забезпечують ефективність останнього;
- 4) переміщення компаній-виробників в регіони і країни, які є споживачами їх товарів і послуг, зорієнтоване на залучення місцевої робочої сили [7].

Рівень зайнятості осіб у віці 20-64 років у розрізі Країн ЄС наведено на рис 4.1. Європейська комісія здійснює щорічний моніторинг реалізації Стратегії як по Євросоні в цілому, так і у розрізі окремих країн та приймає поточні рішення щодо уникнення розривів між плановими й стратегічними показниками.

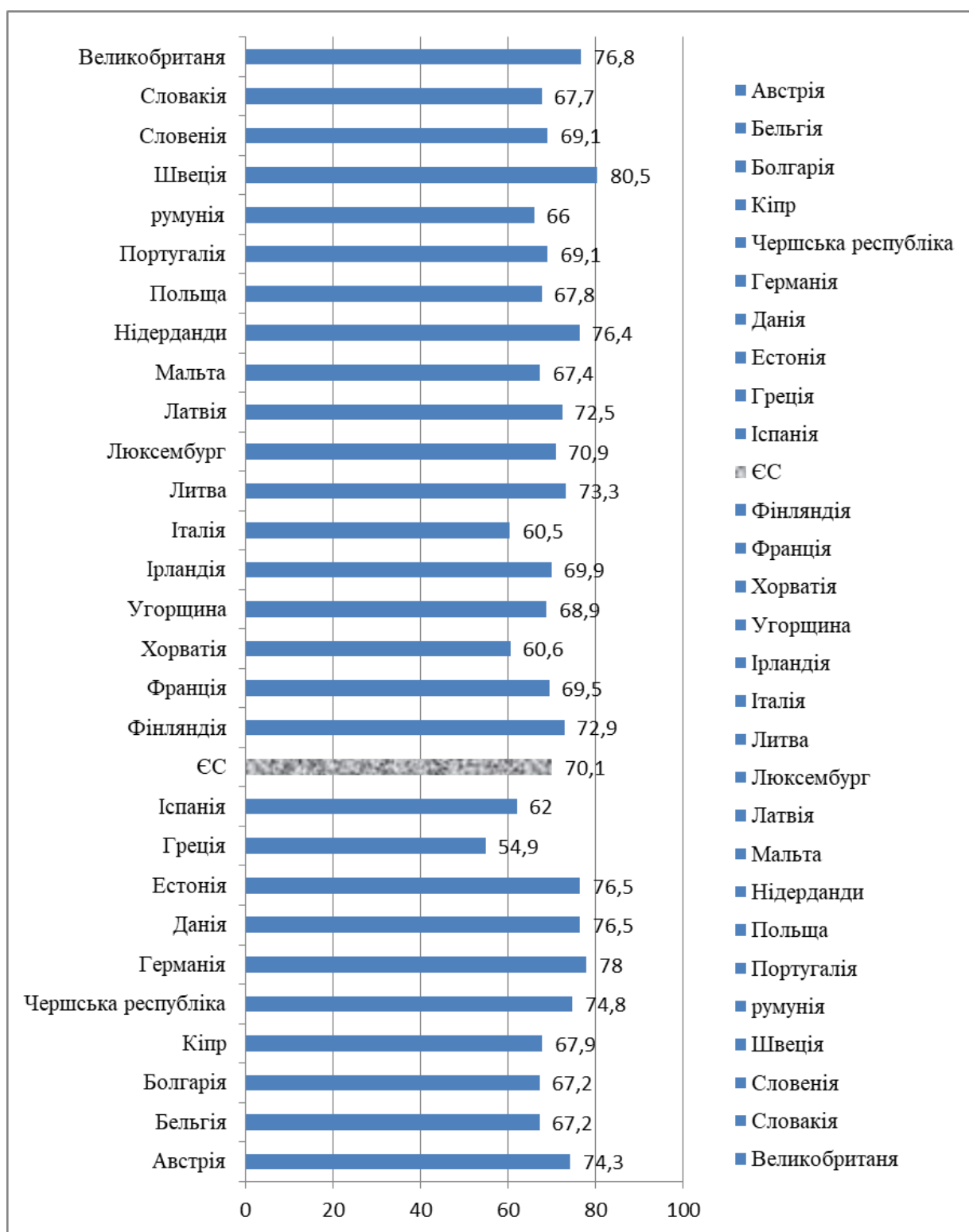

Рис.4.1. Рівень зайнятості осіб у віці 20-64 років у розрізі країн ЄС за 2016 рік [7]

У таблиці 4.1 відображено рівень виконання пріоритетів соціального розвитку ЄС протягом 2008-2015 років.

Таблиця 4.1

Динаміка реалізації цільових показників соціального розвитку
Стратегії «Європа 2020»

Показники	2008	2011	2012	2013	2014	2015
Рівень зайнятості населення у віці 20-64 років, %	70,3	68,6	68,4	68,4	69,2	70,1
Частка молоді (віком 18-24 роки), що не має закінченої середньої освіти, %	14,7	13,4	12,7	11,9	11,2	11,0
Частка населення з вищою освітою, %	31,1	34,8	36,0	37,1	37,9	38,7
Чисельність населення, що знаходиться за межею бідності, млн.	116,2	119,6	122,5	121,6	120,9	*

Джерело:[8]

*- немає даних

На основі динаміки показників, наведених у таблиці 4.1 можна констатувати, що в цілому політика ЄС у сфері зайнятості та освіти є ефективною, оскільки вже станом на 2015 рік рівень пріоритетних індикаторів лише на декілька відсотків є нижчим, ніж це передбачено стратегічними цілями на 2020 рік. Разом з цим, проблемними питаннями для ЄС залишається боротьба з бідністю. Так, протягом 2008-2014 років чисельність населення, що знаходиться за межею бідності збільшилася на 4,7 млн. проти планового скорочення на 20 млн. до 2020 року. Основними проблемними питаннями залишається високе соціальне навантаження на бюджет ЄС та зниження темпів економічного росту в окремих країнах.

Досліджуючи процеси соціалізації в країнах ЄС, доцільно зупинитися на визначенні особливостей діючих моделей соціального розвитку. Згідно з найбільш поширеним підходом, що використовується Єврокомісією, на сьогодні в Європі діють такі моделі соціальної політики:

1. Скандинавська модель (Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Фінляндія) характеризується значною роллю держави в регулюванні соціальних процесів та високим рівнем видатків з державного бюджету на розвиток

соціальної сфери (понад 50% ВВП). Головними пріоритетами державної політики є: сприяння високому рівню зайнятості, справедливий розподіл доходів населення, встановлення та забезпечення високих соціальних стандартів та гарантій, координація спільних дій між урядом та роботодавцями з метою забезпечення високого рівня зайнятості та заробітної плати. На основі проведеного аналізу соціального розвитку країн ЄС, можна зробити висновок, що дана модель є ефективною та сприяє забезпеченню порівняно вищих рівнів стандартів життя, зниження ризиків бідності серед населення та забезпеченню високого рівня зайнятості. Зокрема, країни даної моделі займають найвищі позиції у рейтингу за рівнем середньої заробітної плати громадян, та рівня зайнятості.

2. Англосаксонська (Великобританія, Ірландія) відома мінімальним втручанням держави у соціальні процеси. Цілі економічного розвитку є пріоритетними по відношенню до соціальних, державні соціальні гарантії є мінімальними. Регулювання зайнятості здійснюється за допомогою ринкових механізмів, а соціальна допомога має адресний характер. При цьому, більшість соціальних послуг є відчуженими від держави і надаються приватними компаніями та громадськими організаціями. Фінансову базу системи надання соціальних послуг створюють національні страхові внески, які складають близько 5,9%. Доцільно зазначити, що в умовах зростання економіки, ринкові механізми регулювання соціальних процесів є ефективними та мають позитивний економічний ефект. Проте, поступове зниження соціальних стандартів у Великобританії під дією фінансової кризи 2008 та процедури Брексіту свідчить, про недостатню соціальну ефективність моделі у змінних умовах середовища.

3. Континентальна модель (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Швейцарія) характеризується диференційованим набором інструментів соціальної політики у кожній державі, що залежать від її економічних можливостей, традицій та характерних соціальних проблем. Спільними рисами континентальної моделі є:

- розгалужена система обов'язкового соціального страхування через яку здійснюється значна частина перерозподілу соціальних виплат;
- високий рівень соціального забезпечення непрацюючих громадян;
- збалансованість цілей соціального та економічного розвитку. Зокрема через державний бюджет перерозподіляється близько 50% соціальних виплат.

«Загалом система соціальної допомоги країн, побудована на засадах континентальної моделі соціального розвитку, має достатню гнучкість і спроможна адаптуватися до потреб суспільства в умовах змін соціально-політичного становища. Соціальне страхування має значну перевагу перед адресною соціальною допомогою в такий спосіб, що повністю відтворює розшарування населення за соціальним статусом і рівнем доходу. Отже, вертикальний перерозподіл доходів тут дуже незначний. Для історії країн цього типу характерні консервативні традиції й високий ступінь державного впливу» [9, с. 376]. Разом з цим, останніми роками базові засади соціальної політики країн, що використовують континентальну модель під впливом значної міграції та зростання кількості непрацюючих громадян на фоні зниження темпів економічного росту зазнають певної трансформації. Сучасна соціальна політика вказаних країн спрямовується переважно на подолання залежності громадян від соціальної допомоги та активного залучення благодійних фондів й громадських організацій до вирішення окремих соціальних проблем.

4. Середземноморська модель (Греція, Іспанія, Італія, Португалія) характеризується переважною орієнтацією на вирішення проблем соціально-вразливих верств населення. Використовується система адресної фінансової допомоги. Інші соціальні функції та гарантії перекладаються на корпорації, громадські організації та фонди соціального страхування.

Не зважаючи на деякі відмінності в державних підходах до реалізації соціальної політики у вказаних моделях спільними для всіх країн-членів ЄС встановлені високі соціальні стандарти. «Соціальні стандарти рівня життя

населення країн ЄС стосуються встановлення мінімальних соціальних норм, які гарантують гідний рівень життєдіяльності суспільства. Вони включають на сьогодні 14 стандартів соціальних норм, які використовують співробітники ООН при розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР) країн та використовуються для аналізу й прогнозування соціально-політичної ситуації у тій чи іншій державі:

- показник очікуваної тривалості життя при народженні (від мінімальної – 25 років до максимальної – 85 років);
- показник грамотності дорослого населення (на рівні 100%);
- середня тривалість навчання (не менше від 15 років);
- реальний ВВП на душу населення;
- сумарний коефіцієнт народжуваності (на рівні 2,14-2,15);
- коефіцієнт старіння населення (не більше 7%);
- розрив у рівні доходів граничних децильних груп населення (не повинен перевищувати 10:1);
- частка населення, яке проживає за межею бідності (не більше 10%);
- співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, що не перевищує 1:3;
- мінімальний рівень погодинної заробітної плати не менше 3 дол. США;
- рівень безробіття, що не перевищує 8-10%;
- кількість правопорушень на 100 тис. населення – до 5 тис. випадків;
- рівень депопуляції – 50:50;
- кількість психічних патологій на 100 тис. населення – не більше 284 осіб [10].

Такий широкий спектр соціальних стандартів дає змогу здійснювати універсальну, системну експертизу соціальної політики як суспільного інституту та виявляти проблемні місця в його структурі, які потребують негайного державного і наднаціонального регулювання [10].

Одним з визначальних сучасних трендів соціалізації економічного розвитку у Європейських та інших розвинутих країнах є масштабне

впровадження інноваційних технологій у соціальну сферу. Соціальні інновації базуються на прискореному розвитку науково-технічного прогресу й проникають у всі сфери людської діяльності (соціальну, економічну, культурну, політичну, духовну). На основі проведених досліджень сучасних тенденцій соціального розвитку на засадах інновацій визначено характерні риси інноваційної соціалізації, що проявляються як основні тренди:

- зростання ролі людського розвитку у забезпеченні конкурентних переваг національної економіки;
- визнання соціальної значущості дослідника-науковця як основної рушійної сили економічного розвитку та необхідності всебічної підтримки формування інтелектуального потенціалу та умов для його реалізації;
- формування та розвиток людино-орієнтованих послуг, що враховують комплекс соціальних, творчих, особистісних прагнень і потреб які характеризують людину з позиції її особистості;
- зростання значущості нематеріальних потреб у структурі мотиваційної піраміди;
- перехід значної частини соціальних послуг в електронні системи, що передбачають наявність зворотного зв'язку з компаніями та враховують базову потреби й переваги людини;
- всебічна інформатизація соціального розвитку.

На основі проведеного дослідження, можна виокремити наступні сфери соціальної регуляції економічного розвитку Європейських країн: демографічна політика, соціальна політика та політика у сфері освіти і науки (рис. 4.2).

Регулювання вказаних сфер передбачає їх оптимальне збалансування на основі соціальної справедливості, економічної доцільності з позицій впливу на забезпечення економічного зростання та забезпечення всебічного розвитку громадян.

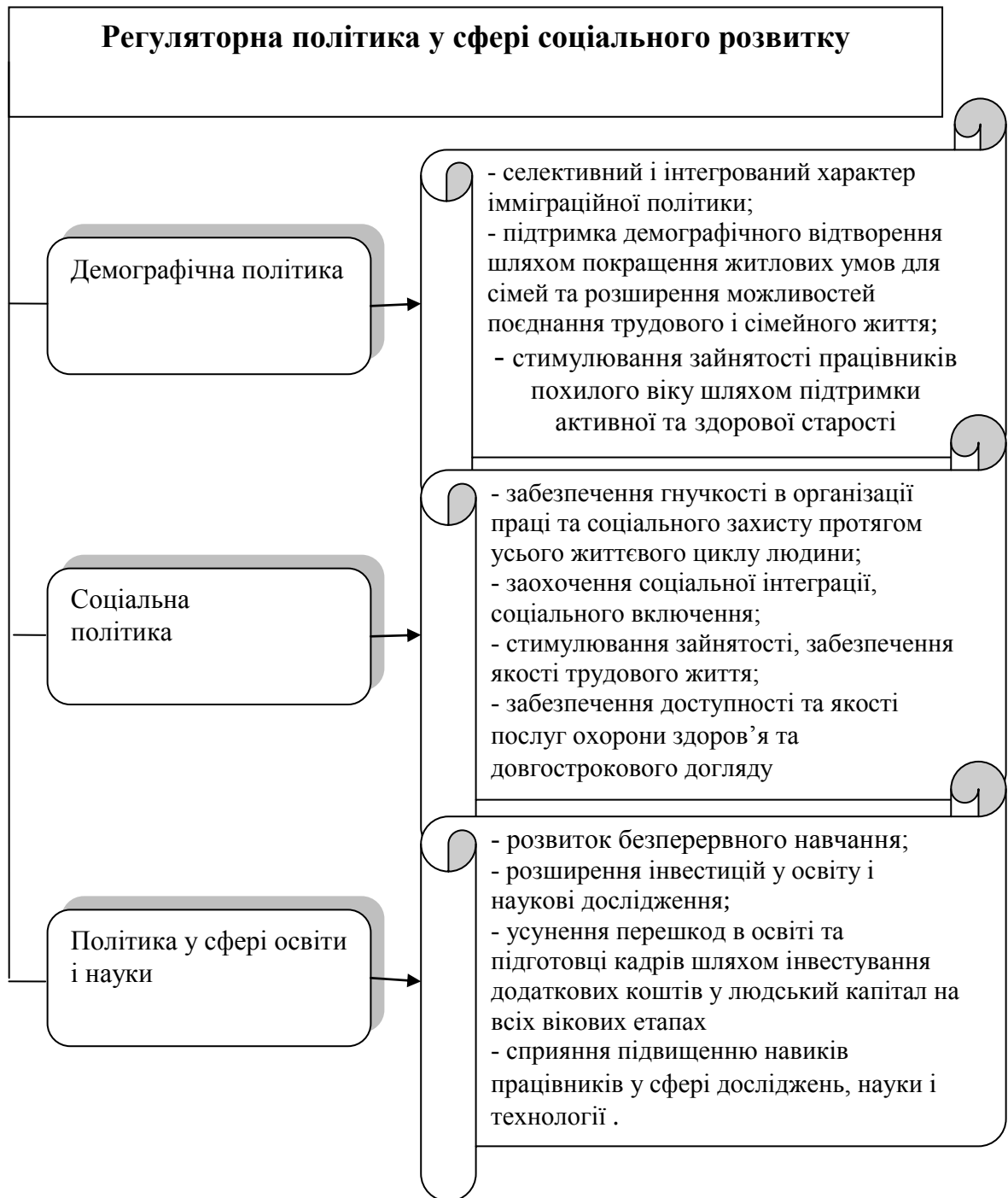

Рис.4.2. Сфери та напрями регулювання соціалізації економічного розвитку в країнах ЄС

Джерело: систематизовано автором

Таким чином, соціальна політика ЄС виконує ряд функцій, що забезпечують сталий розвиток та поступову конвергенцію соціально-

економічних систем:

- Забезпечення гідного рівня життя населення, умов і оплати праці, соціального захисту;
- Використання інновацій у всіх сферах суспільного життя, застосування нових технологій, переваг інформаційного суспільства;
- Надання рівного значення інвестиціям у людей (в охорону здоров'я та освіту), збереженню природних ресурсів, забезпеченню джерел існування у сільській місцевості, інвестиціям у створення достатку (підприємництво, створення робочих місць, доступ до кредитів, права власності та інфраструктура);
- Ефективна реалізація людського потенціалу для сталого економічного розвитку;
- Розвиток міжнародного співробітництва у соціальній сфері, створення широких регіональних зон соціальної безпеки;
- Врахування соціальних наслідків всіх аспектів інтеграції, а також участі ЄС у глобальних процесах.

На основі проведеного дослідження можемо констатувати що, незважаючи на певні розбіжності та загострення соціально-економічних проблем в окремих країнах, члени Європейського Союзу будують свою економіку у напрямку забезпечення високих стандартів якості життя, соціального захисту, подолання бідності, нерівності та соціальної ізоляції. Разом з цим, зміни у рівнях заробітної плати, зростання бідності, погіршення соціальних настроїв та зміна політичних пріоритетів громадян в окремих країнах показали, що політика суворої економіки не дала очікуваних результатів та має негативний вплив на економіку. Отже, важливим завданням соціальної політики як на рівні ЄС, так і в Україні є пошук оптимального балансу між економічними й соціальними процесами шляхом оптимізації соціальних витрат з одночасним розвитком альтернативних можливостей забезпечення соціальних потреб.

У цьому контексті доречною вважаємо думку Кицак Т.Г. та Коваленко

І.Ф. : «Нинішній стан економіки нашої країни переконливо свідчить, що спроби пов'язати існуючу модель економіки України лише з чистими ринковими відносинами в їх неоліберальній обгортці є теоретично нерівними і історично безперспективними. Адже лібералізм в економіці, що проповідується з кінця минулого століття як панацея від усіх негараздів, поки що залишає за собою «понівечені» надії і сподівання народів. Тому подальше сповідування моделі вільного ринку, тим більше у спотворених формі та змісту, як це має місце в Україні, з її тотальними корупцією і тіньовим бізнесом, практично позбавляють Україну шансів вийти із нинішньої кризи. Однозначно, що в цьому аспекті держава має чітко визначитись, не з тим чи іншим варіантом лібералізації згідно з умовами чергового траншу МВФ, а взяти курс на побудову нової ринкової економіки соціально-орієнтованого напрямку».[11, с.154]

На сьогодні Україна, перебуваючи в стані перманентної трансформації соціально-економічної системи, що характеризується зміною вектору розвитку, загостренням соціально-політичних та ціннісних конфліктів, які підсилюються економічною кризою та військовими діями на Сході, ще не виробила єдиної моделі соціального розвитку. Соціальні, освітні та медичні реформи, що покликані оптимізувати соціальне забезпечення громадян й модернізувати системи формування й розподілу суспільних благ в умовах хронічної нестачі відповідного фінансування та скорочених термінів перехідного періоду негативно позначилися на рівні добробуту та якості життя громадян. У короткостроковому періоді маємо вкрай негативні наслідки незбалансованої, невідпрацьованої та непередбачуваної соціальної політики, що призвела до протилежних від європейських стандартів результатів.

Погоджуємося з висновками науковців А. Михненко, Н. Щур, що «сьогодні для того щоб Україна на світовій арені займала гідне місце, а якість життя громадян відповідала європейським стандартам, потрібно, щоб на зміну неефективній та нерентабельній соціальній політиці, прийшла

політика, сконцентрована на потребах не тільки конкретної соціальної групи, але й кожної людини. Для цього основними характеристиками нової моделі соціальної політики України мають стати: скорочення бідності та зміцнення позицій та ролі середнього класу; зміцнення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку і реалізація ефективної державної антикорупційної політики; випереджальне зростання рівня доходів громадян порівняно з інфляцією; скорочення фінансово незабезпечених пільг; збільшення рівня зайнятості населення та запобігання втраті кваліфікованих кадрів; поліпшення соціальної мобільності; поширення волонтерського руху. Тому, на нашу думку, найбільш оптимальним варіантом для України є впровадження позитивного досвіду скандинавських країн, передусім Швеції, що дасть змогу адаптувати українське суспільство до сучасної моделі управління та нарешті допоможе побудувати збалансовану, послідовну й логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам ХХІ ст.»[12, с.225].

Доцільно зазначити, що Україна, підписавши угоду про асоціацію з ЄС, взяла на себе також певні зобов'язання у сфері соціальної політики та забезпечення соціальних стандартів, від виконання яких серед іншого залежать перспективні можливості у сфері більш глибокої інтеграції в Європейське співтовариство. До основних зобов'язань соціального спрямування згідно з угодою про асоціацію України з Європейським союзом відносяться:

- «– покращення якості людського життя;
- протистояння спільним викликам, зокрема, глобалізації та демографічним змінам;
- збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці;
- сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці;
- сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували

гнучкість та захищеність;

- сприяння впровадженню активних заходів на ринку праці та підвищення ефективності служб зайнятості з метою задоволення потреб на ринку праці;

- стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб;

- зменшення обсягів неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості;

- покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема, шляхом проведення навчання і тренінгів з питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів;

- посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності;

- скорочення бідності та посилення соціальної єдності;

- забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень;

- подолання дискримінації в усіх її формах та проявах;

- посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу;

- зміцнення системи охорони здоров'я України та її потенціалу, зокрема шляхом впровадження реформ, подальшого розвитку первинної медико-санітарної допомоги та навчання персоналу;

- пропагування здорового способу життя, визначення основних детермінант здоров'я та проблем в галузі охорони здоров'я, забезпечення інформації та знань в галузі охорони здоров'я, у тому числі керуючись підходом «охорона здоров'я у всіх політиках держави» [13].

Таким чином, одним з пріоритетних напрямів соціалізації економічного розвитку України повинна стати соціально-економічна модернізація, що

базується на основних положеннях угоди про асоціацію з ЄС та враховує особливості історичного розвитку, наявний потенціал, потреби населення та національні стратегічні цілі (рис.4.3).

Рис.4.3. Провідні напрями соціалізації економіки України у відповідності з угодою про асоціацію з ЄС

Джерело: сформовано автором на основі [13]

У межах визначених напрямів ключовими аспектами соціалізації економічного розвитку, на нашу думку, виступають: забезпечення соціальної справедливості на основі впровадження ефективної системи адресної соціальної допомоги; перенесення акцентів на активні форми соціальної політики та соціальної підтримки; модернізація системи охорони здоров'я на засадах рівного фізичного та економічного доступу громадян до медичних послуг з одночасною диверсифікацією джерел фінансування під державні гарантії; залучення інвестицій у розвиток освіти і науки; модернізація системи освіти, формування ефективних соціальних ліфтів; посилення ролі інститутів громадянського суспільства.

Отже, головними засадами соціалізації економічного розвитку України за умов поступової інтеграції до європейського співтовариства, на нашу думку, є послідовне та безальтернативне зближення стратегічних напрямків регуляторної політики (соціальної, демографічної, політики у галузі охорони здоров'я, науки та освіти) з відповідними напрямками адміністрування в ЄС, а також адаптація основних функцій соціальної політики ЄС до сучасних умов та першочергових потреб соціально-економічного реформування вітчизняної економіки.

4.2. Політика структурної економічної оптимізації розвитку регіонів в умовах соціалізації

В сучасних мовах розвитку нашої країни, що характеризуються посиленням економічної та соціальної криз на тлі необхідності інтеграції у Європейські економічні системи та нагальності проведення реформ зростає роль регіонів у забезпеченні соціального розвитку населення. При цьому, зважаючи на особливості природного, економічного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу, виникає потреба у розробці диференційованого набору інструментів та стимулів за допомогою яких в умовах розширення повноважень місцевих органів влади та управління

забезпечуватиметься стійкий економічний розвиток та гарантування соціальних стандартів.

Погоджуємося з думкою науковців, що «складність взаємозв'язку економіки й соціальної сфери полягає в тому, що кожна з них відносно самостійна й розвивається згідно своїх власних законів. Однак соціальна сфера, виражаючи життєдіяльність у цілісних показниках, що характеризують загалом буття людини, пронизує всі інші сфери життя суспільства. У той же час обов'язковою умовою її розвитку є повноцінне функціонування всіх інших сфер, оскільки в них продукуються матеріальні, духовні ресурси і цінності, реалізуються функції політичного управління суспільством і т. п. Стосовно інших сфер суспільства соціальна сфера виступає як фактор зміцнення і підтримки стабільності соціальних відносин і процесів, їх відносної рівноваги, збереження цілісності всієї суспільної системи» [14,с.41].

Отже, соціальний стан регіону є перш за все результатом його стабільного економічного розвитку. Разом з цим, рівень життя населення та людський потенціал регіону виступають ключовими каталізаторами його економічного розвитку. Це підтверджує синергічні властивості соціально-економічних систем.

За своєю сутністю процеси забезпечення високих економічних результатів та досягнення відповідного рівня соціальних стандартів є протилежно спрямованими. Наприклад, за рахунок зменшення чисельності працюючих або зниження заробітної плати підприємці мають можливість отримати більший рівень прибутку, проте така позиція призводить до негативних соціальних наслідків і навпаки - підвищення вимог щодо рівня мінімальної заробітної плати призвело до збитковості частини вітчизняних підприємств. Головним джерелом означеної проблеми є розподіл ресурсів (зокрема фінансових) між вимогами економічного зростання та соціальними потребами. Отже, важливою проблемою, розв'язання якої дозволить забезпечити сталий економічний розвиток регіонів та досягнути відповідного

рівня соціалізації є пошук оптимального балансу між економічними та соціальними пріоритетами а також механізмами їх реалізації на регіональному рівні.

«Метою регіональної соціальної політики держави є підвищення добробуту та задоволення потреб життєдіяльності всього населення. Здійснення соціальної політики значною мірою залежить від економічних можливостей країни, тієї частини національного доходу, яка виділяється на споживання. Соціальна політика держави і регіону має спільну економічну й правову основу, покликану забезпечити реалізацію прав та інтересів громадян України. Цілі сучасної регіональної політики в соціальній сфері - забезпечення достатнього рівня добробуту в кожному регіоні, створення приблизно однакових життєвих можливостей для всіх громадян. Регіональна соціальна політика покликана перешкоджати небажаній міграції населення, послаблювати внутрішнє соціальне напруження, зберігати цілісність і єдність країни» [15,с. 28].

Важливою умовою забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіону є дослідження ефективності соціальних та економічних процесів у контексті їх гармонізації та розроблення ефективних інструментів регулювання. Реалізація означеної умови потребує розроблення комплексного методичного забезпечення моніторингу, оцінки та прогнозування ефективності розвитку економіки регіону в умовах соціалізації та відповідного регіонального механізму впливу на вказані процеси.

Розробка регіонального механізму сприяння збалансованому соціально-економічному розвитку потребує уточнення сутності поняття «організаційно-економічний механізм соціалізації» та визначення ключових інструментів регіонального впливу на соціальне забезпечення громадян. Слід зазначити, що поняття регіональної соціалізації на сьогоднішній день є багатограним та дискусійним. Переважна більшість науковців розглядають регіональну політику у сфері соціалізації як таку, що здійснюється державою у регіонах.

Тобто, регіональні органи влади та місцевого самоврядування виступають у ролі посередників та координаторів виконання соціальних функцій держави у регіонах та сприяють їх реалізації із врахуванням регіональних особливостей розвитку.

Базовою основою соціалізації регіонального розвитку виступає регіональна соціальна політика, яку Татаревська М.С. та Лосікова О.О. визначають як «складову регіональної політики, що являє собою комплекс заходів (соціально-економічного, правового, організаційного та культурно-морального характеру), спрямованих на вирішення соціальних проблем регіону і створення сприятливого життєвого середовища для забезпечення його (регіону) сталого соціального розвитку з врахуванням існуючих ресурсних обмежень і можливостей» [16].

Таким чином, регіональна соціальна політика покликана забезпечити практичну реалізацію системи заходів щодо розвитку соціальної сфери у певному регіоні. Соціальна політика на регіональному рівні розробляється регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування на основі загальної концепції державної соціальної політики з урахуванням особливостей та пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону. Разом з цим, на думку Плотницької С.І. «регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування покликані не лише реалізовувати соціальну політику в межах свого територіального поділу, але й формувати стратегію і тактику проведення соціальних реформ на своїй території в межах установлених повноважень та можливостей використання власних засобів за підтримуючою та консультативною позицією держави. Це характерно для регіонів, у яких формується і реалізується активна соціальна політика» [17, с. 170].

Реалізація соціальних функцій держави здійснюється на рівні мінімально необхідних для забезпечення гідного існування, розвитку та відтворення населення гарантій. На регіональному рівні реалізація соціальних функцій держави здійснюється регіональними органами влади та

місцевого самоврядування шляхом:

- формування місцевих бюджетів та розподілу соціальних видатків згідно встановлених державою напрямків, що забезпечують реалізацію соціальних функцій;
- адміністрування соціальних послуг;
- моніторингу та контролю за станом соціальної сфери у регіоні та умов життя громадян;
- забезпечення безпеки громадян;
- створення умов рівноправного та вільного доступу до гарантованих державою послуг;
- розробкою соціальних програм, що покликані вирішити специфічні чи нагальні для регіону соціальні проблеми.

Згідно з визначенням авторів Їжа М. та Там А., регіональна соціальна політика являє собою «систему цілей і задач, сукупність соціально-економічних і організаційно-правових механізмів, узгоджених дій органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальної громади для забезпечення умов соціального відтворення населення регіону і його ефективного функціонування як складової частини державної соціально-економічної системи» [18].

На думку авторів [18], «регіональна соціальна політика може ґрунтуватися на:

1) загальнодержавному інтересі, реалізуючи який головні зусилля регіонального менеджменту спрямовуватимуться на розв'язання або полегшення соціальних проблем бідних і малозахищених верств населення, що сприятиме територіальному вирівнюванню диспропорцій соціального розвитку на рівні держави;

2) власних інтересах регіону (територіальної громади), реалізація яких базується на забезпеченні максимально можливого рівня добробуту населення. При цьому з огляду на економічний потенціал того чи іншого регіону рівень життя населення в багатьох випадках може випереджати

середні загальнодержавні показники;

3) балансі інтересів, що відповідає оптимальній політиці регіонального розвитку й сприяє підвищенню добробуту громадян і загальному зміцненню соціальної безпеки» [18].

Таким чином, соціальна політика регіону виступає одночасно складовою державної соціальної політики і функціонує на засадах делегування її основних функцій на регіональний рівень та складовою регіональної соціально-економічної політики, що формується з огляду на регіональну специфіку, пріоритети розвитку та наявний економічний потенціал.

На основі проведених розвідок, сформовано концептуальну схему формування й реалізації соціальної політики регіону (рис.4.4).

До основних механізмів управління регіональним та територіальним розвитком соціальних систем, що діють в Україні можна віднести: регулювання міжбюджетних відносин, програми соціально-економічного розвитку а також підтримку інвестиційно-інноваційних регіональних проектів. Проте, зазначені механізми на сьогоднішній день демонструють недостатню ефективність. Основними причинами цього, на думку Мацегора О.Ю., є:

«- відсутність системного підходу при формуванні державної регіональної політики;

- недосконалість нормативно-правового регулювання регіонального економічного розвитку;

- неефективність діючої системи управління на регіональному та місцевому рівнях;

- низька фінансова спроможність більшості територій країни;

- недостатній вплив системи формування місцевих бюджетів та трансфертів на економічний розвиток регіонів;

- недостатнє застосування інструментів стимулювання розвитку регіонів». [19, с.132].

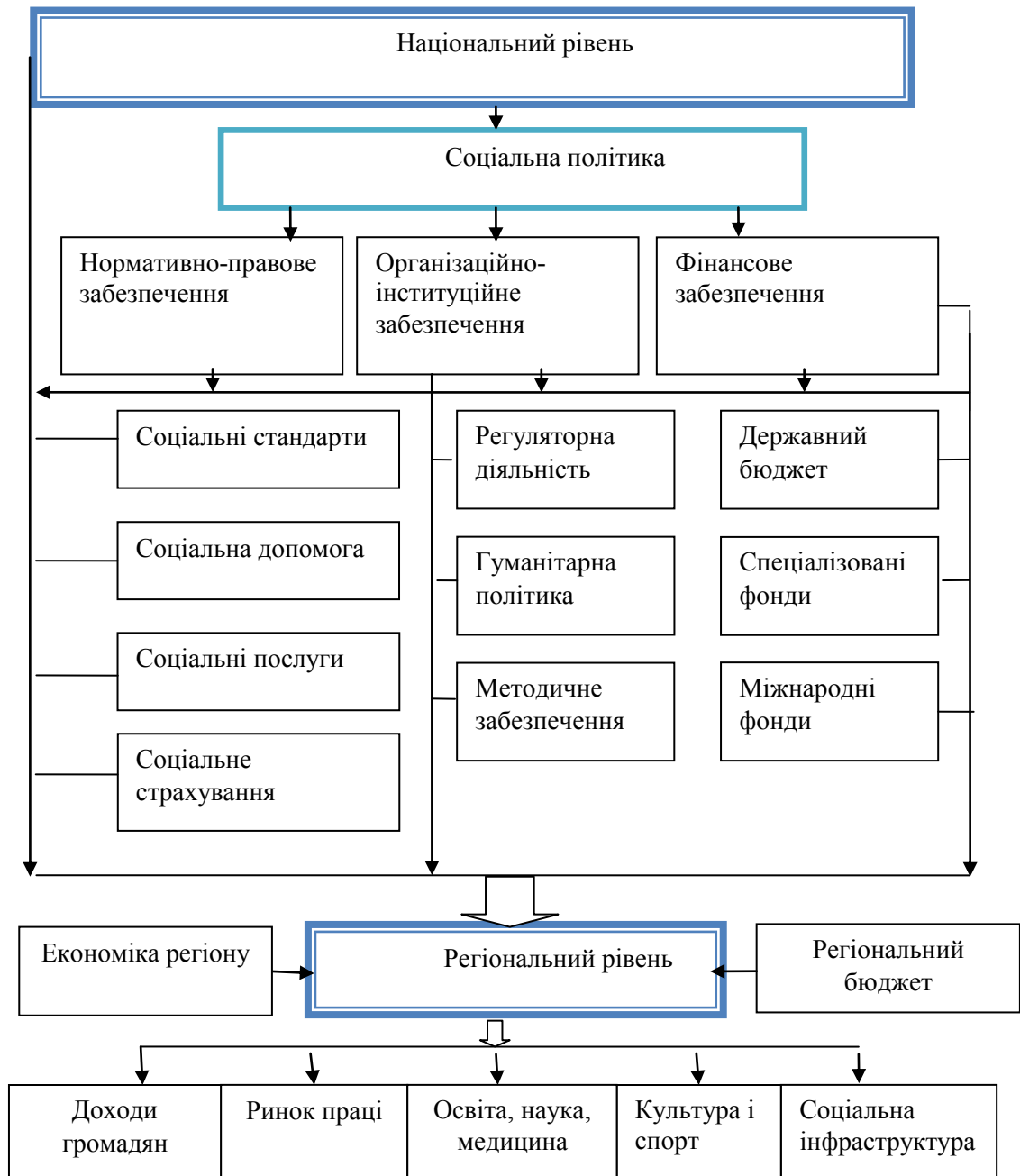

Рис.4.4. Механізм формування та напрямки реалізації соціальної політики регіону

Джерело: авторське узагальнення

Удосконалення механізмів соціально-економічного функціонування регіонів та забезпечення відповідного рівня соціального розвитку потребує чіткого розмежування повноважень у соціальній сфері та відповідних ресурсів для реалізації соціальних програм. Не менш важливим завданням є

удосконалення методичних підходів щодо аналізу та прогнозування розвитку соціально-економічних процесів та створення відповідної інформаційної бази для формування стратегій соціально-економічного розвитку й розроблення відповідних соціальних програм.

З точки зору Жовтанецького В.І та Заблоцького Б.Ф., «основним напрямком розвитку регіону на сучасному етапі є формування конвергентної моделі регіонального розвитку, що за тлумаченням авторів, являє собою систему збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку [20].

Комплексний аналіз збалансованого розвитку економіки в умовах її соціалізації передбачає виокремлення та дослідження внутрішніх механізмів саморозвитку регіону та його впливу на соціальні процеси. Оцінювання впливу регіональних факторів на розвиток соціальних процесів є складною науковою проблемою в силу того, що соціальна система регіону тісно взаємопов'язана з соціальною системою країни з одного боку та з економічною системою регіону - з іншого. Крім того, соціальна система є складною та включає значну кількість підсистем та відповідних показників, що різнобічно характеризують соціальний стан, розвиток та рівень соціального забезпечення регіонів й потребують ґрунтовного дослідження.

Загальними стандартами соціального розвитку, що використовуються в міжнародній практиці є стандарти оцінювання людського розвитку ООН. У таблиці 4.2. наведено основні показники України у відповідності до визначених соціальних стандартів ООН.

Отже, за більшістю встановлених критеріїв, серед яких: рівень бідності населення, рівень депопуляції, рівень старіння населення та співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, Україна значно відстає від мінімально встановлених стандартів.

Таблиця 4.2

Відповідність соціального розвитку в Україні у 2016 році соціальним стандартам ООН, що використовуються як база у міжнародних порівняннях

Стандарти	Критерії	Національні показники
1. Очікувана тривалість життя при народження, років	25>	У середньому -71,3р. Чоловіки-66,3р.; Жінки-76,3р.
2. Середня тривалість навчання, років	15	12
3. Рівень грамотності населення, %	100	99,76%
4. Реальний ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності)	200-40000\$	7916\$
5. Сукупний рівень народжуваності (у розрахунку на 100 тис. населення)	2,14-2,15	9,8
6. Рівень депопуляції населення (співвідношення народжених до померлих)	50/50	31/69
7. Рівень старіння населення (% людей старіше 65 річного віку у загальній чисельності населення),%	7	21,8
8. Частка населення, що живе за межею бідності%	10	17,5
9.Рівень безробіття, %	8-10	10,1
10. Співвідношення мінімальної до середньої заробітної плати, %	50	29,1

Джерело: сформовано автором на основі [21, 22]

Близькими до стандартних значень у 2016 році ще зберігаються показники грамотності населення, рівень безробіття та очікувана тривалість життя при народженні. Слід зазначити, що вказані показники варіюються у регіонах під дією внутрішніх регіональних чинників та ефективності здійснюваної соціальної політики. Тож важливими методичними завданнями, що слугуватимуть основою для удосконалення регіональної політики структурної соціально-економічної оптимізації є :

- 1) оцінювання рівня залежності соціальних процесів у регіонів від впливу факторів національного рівня;
- 2) дослідження впливу економіки регіону на стан соціальної сфери;
- 3) визначення внутрішнього потенціалу щодо забезпечення

збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та ефективності його використання.

Визначення залежності соціальних процесів у регіоні від факторів національного рівня здійснюється з метою оцінки ефективності регіональної політики у сфері соціального розвитку. Базуючись на результатах емпіричних досліджень, для загальної характеристики розвитку соціальних процесів обрано показники, що узагальнено характеризують стан соціальної сфери у регіонах та активно використовуються у міжнародних порівняннях:

- P_{LE} – очікувана тривалість життя при народженні, що узагальнено характеризує демографічний потенціал та умови життя населення, років;
- P_R – доходи на душу населення, що узагальнено відображає рівень добробуту населення, грн.;
- P_E – рівень зайнятості населення, що опосередковано характеризує вплив економіки на розвиток соціальної сфери.

Оцінка залежності соціальних процесів у регіонів від прояву національних факторів пропонується здійснювати за ф-лою:

(4.1)

Де P_{ij} – і-й показник соціального стану j-го регіону;

NP_{it} – і-й показник соціального стану на національному рівні;

t – період оцінки;

t_0 – базовий (порівняльний) період.

Отримані у результатів розрахунків значення характеризують темпи

зростання (зниження) окремих соціальних показників під впливом загальнонаціональних тенденцій. При цьому, розраховані показники можуть приймати значення у межах $[-100; 100]$. Відповідно, отримане значення -100% означає, що розвиток даного соціального процесу у регіоні здійснюється виключно під впливом факторів національного рівня, $+ 100\%$ - під впливом регіонального середовища.

Інтегральний показник соціалізації регіонального розвитку за обраною системою індикаторів запропоновано розраховувати з формулою:

$$IS_{P_j} = P_{LE_j} + P_{r_j} + P_{E_j} \quad (4.2)$$

Використовуючи пропоновану методику здійснено розрахунок часткових показників залежності соціального розвитку регіону від дії факторів національного рівня протягом періоду, табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Розрахунок залежності рівня очікуваної тривалості життя при народженні від впливу факторів регіонального рівня

Регіони	2010 р		2016 р ¹		ΔP_{LE} , %	ΔNP_{LE} , %	SP_{LE} , %
	Регіональний рівень, P_{LE}	Національний рівень, NP_{LE}	Регіональний рівень, P_{LE}	Національний рівень, NP_{LE}			
Вінницька	71,49	70,40	72,47	71,66	1,37	1,79	-0,42
Волинська	70,55	70,40	71,76	71,66	1,72	1,79	-0,07
Дніпропетровська	69,16	70,40	70,19	71,66	1,49	1,79	-0,30
Донецька	69,07	70,40	...	71,66	...	1,79	-1,79
Житомирська	69,24	70,40	70,14	71,66	1,30	1,79	-0,49
Закарпатська	70,23	70,40	70,92	71,66	0,98	1,79	-0,81
Запорізька	70,53	70,40	71,26	71,66	1,04	1,79	-0,75
Івано-Франківська	72,52	70,40	73,72	71,66	1,65	1,79	-0,14
Київська	69,45	70,40	70,23	71,66	1,12	1,79	-0,67
Кіровоградська	69,03	70,40	70,3	71,66	1,84	1,79	0,05
Луганська	69,58	70,40	...	71,66	...	1,79	
Львівська	72,57	70,40	73,55	71,66	1,35	1,79	-0,44
Миколаївська	68,71	70,40	70,67	71,66	2,85	1,79	1,06
Одеська	68,95	70,40	70,83	71,66	2,73	1,79	0,94
Полтавська	70,38	70,40	71,33	71,66	1,35	1,79	-0,44
Рівненська	70,76	70,40	71,56	71,66	1,13	1,79	-0,66

Регіони	2010 р		2016 р ¹		ΔP_{LE} , %	ΔNP_{LE} , %	SP_{LE} , %
	Регіональний рівень, P_{LE}	Національний рівень, NP_{LE}	Регіональний рівень, P_{LE}	Національний рівень, NP_{LE}			
Сумська	70,36	70,40	71,68	71,66	1,88	1,79	0,09
Тернопільська	72,82	70,40	73,69	71,66	1,19	1,79	-0,60
Харківська	71,2	70,40	71,46	71,66	0,37	1,79	-1,42
Херсонська	69,28	70,40	70,16	71,66	1,27	1,79	-0,52
Хмельницька	71,35	70,40	72,31	71,66	1,35	1,79	-0,44
Черкаська	70,91	70,40	72,07	71,66	1,64	1,79	-0,15
Чернівецька	72,64	70,40	73,34	71,66	0,96	1,79	-0,83
Чернігівська	69,21	70,40	70,65	71,66	2,08	1,79	0,29
місто Київ	73,66	70,40	74,21	71,66	0,75	1,79	-1,04

Примітка: ¹ без урахування тимчасово окупованих територій

.... – дані відсутні

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок про відносну конвергентність досліджуваного показника серед регіонів України та відносно збалансовану залежність від внутрішньо регіональних та національних чинників, про що свідчать незначні відхилення темпів приросту даного показника на національному та регіональному рівні. Отримані у результаті розрахунків показники зі знаком «-» , що характерні для переважної більшості регіонів, показують переважну залежність досліджуваного показника від впливу національних факторів. Підвищення очікуваного рівня тривалості життя при народженні за рахунок факторів регіонального впливу протягом 2010-2016 відбулося в Миколаївській (1,06%), Одеській (0,94%), Кіровоградській (0,05%) та Чернігівській (0,29%) областях.

Важливим індикатором соціального розвитку є рівень доходів населення. Протягом 2010-2016 років загальні доходи населення зросли в середньому на 81%. Найбільше зростання доходів населення характерне для Дніпропетровської (121%), Одеської (111%), Харківської (115%) та Київської (109%) областей (рис.4.5). За даними державної служби статистики України у

структурі доходів населення в 2017 році значна частина (близько 40,8%) належить заробітній платі, що підвищує рівень залежності доходів від стану економіки регіону. Іншою важливою складовою доходів є соціальна допомога та соціальні виплати (32,40%), прибуток та змішаний дохід (23%) а також дохід від власності (3,8%).

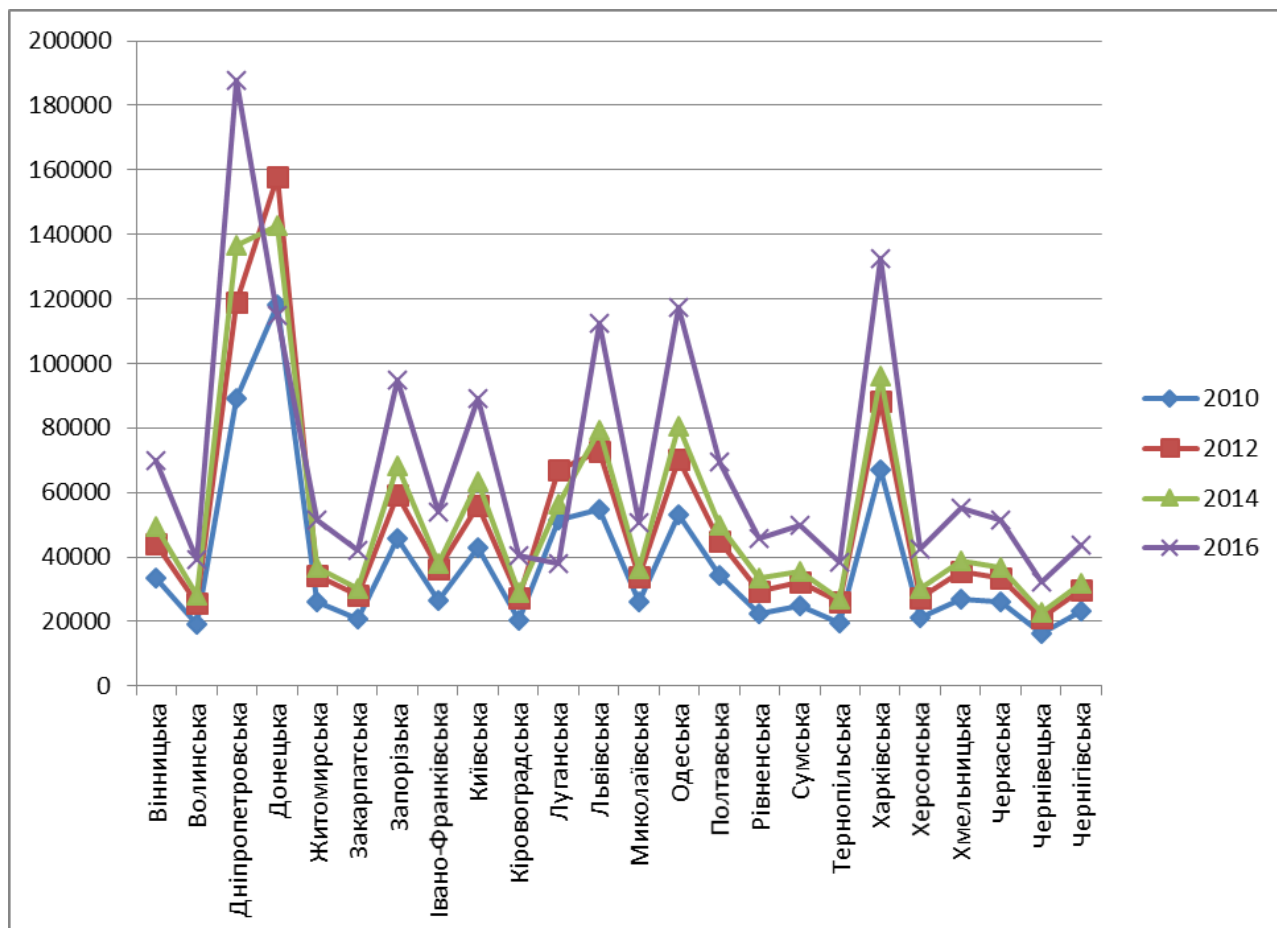

Рис. 4.5. Динаміка зростання доходів населення, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

Обсяг валових доходів залежить від чисельності населення у тому чи іншому регіоні. У зв'язку з цим, для розрахунку рівня залежності регіону від впливу національних факторів використано показники доходів у розрахунку на душу населення. У таблиці 4.4 проведено обчислення рівня регіональної соціалізації за показником зростання доходів населення.

За результатами розрахунків бачимо, що в усіх регіонах (окрім Донецької та Луганської областей) рівень доходів населення залежить

насамперед від дії внутрішніх факторів та економіки регіону. Незначні відхилення (0-0,5%) у темпах приросту показників свідчать про те, що відхилення у темпах зростання доходів громадян в усіх регіонах є незначними. Найбільший рівень регіональної соціалізації за доходами громадян у м. Київ (0,5%), Одеській (0,4%) , Херсонській (0,2%), Запорізькій (0,2%) та Дніпропетровській областях (0,2%).

Таблиця 4.4

Розрахунок залежності рівня доходів населення від впливу факторів
регіонального рівня

Регіони	2010 р		2016 р		Приріст		SP _R , %
	Національний рівень, NP _R	Регіональний рівень, P _R	Національний рівень, NP _R	Регіональний рівень, P _R	Δ P _R , %	Δ NP _R , %	
Вінницька	18485,6	16018	35610,1	33848,9	92,6	111,3	0,2
Волинська	18485,6	14311,9	35610,1	28312,5	92,6	97,8	0,1
Дніпропетровська	18485,6	20739,4	35610,1	43458,3	92,6	109,5	0,2
Донецька	18485,6	21317,3	35610,1	19434,3	92,6	-8,8	-1,0
Житомирська	18485,6	15775,9	35610,1	31441,3	92,6	99,3	0,1
Закарпатська	18485,6	12699,6	35610,1	25045,3	92,6	97,2	0,0
Запорізька	18485,6	20221,4	35610,1	42117,8	92,6	108,3	0,2
Івано-Франківська	18485,6	15009,4	35610,1	29975,4	92,6	99,7	0,1
Київська	18485,6	19513,9	35610,1	39177,9	92,6	100,8	0,1
Кіровоградська	18485,6	15417,7	35610,1	30979,9	92,6	100,9	0,1
Луганська	18485,6	17850	35610,1	11919,7	92,6	-33,2	-1,3
Львівська	18485,6	16513,8	35610,1	33673,5	92,6	103,9	0,1
Миколаївська	18485,6	16993,4	35610,1	33186,6	92,6	95,3	0,0
Одеська	18485,6	16275,2	35610,1	37732	92,6	131,8	0,4
Полтавська	18485,6	17990,9	35610,1	36393,3	92,6	102,3	0,1
Рівненська	18485,6	14629,8	35610,1	29757,4	92,6	103,4	0,1
Сумська	18485,6	16875,5	35610,1	33944,4	92,6	101,1	0,1
Тернопільська	18485,6	13824,2	35610,1	26884,4	92,6	94,5	0,0
Харківська	18485,6	18450,5	35610,1	36587,7	92,6	98,3	0,1
Херсонська	18485,6	14881,7	35610,1	31242,7	92,6	109,9	0,2
Хмельницька	18485,6	15781	35610,1	32650	92,6	106,9	0,1
Черкаська	18485,6	15769,2	35610,1	30608,7	92,6	94,1	0,0
Чернівецька	18485,6	13503,3	35610,1	26838,3	92,6	98,8	0,1

Регіони	2010 р		2016 р		Приріст		SP_R , %
	Національний рівень, NP_R	Регіональний рівень, P_R	Національний рівень, NP_R	Регіональний рівень, P_R	ΔP_R , %	ΔNP_R , %	
Чернігівська	18485,6	16625	35610,1	31707,1	92,6	90,7	0,0
м.Київ	18485,6	37012,7	35610,1	91356,6	92,6	146,8	0,5

Примітка: без урахування тимчасово окупованих територій

.... – дані відсутні

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

Важливим соціальним та економічним індикатором розвитку регіону є рівень зайнятості населення. За переконанням Вінчука М.В. зайнятість є важливим чинником соціальної безпеки держави й «відображає рівень використання трудових ресурсів і можливості економічного розвитку країни, водночас це один із механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки держави, яка визначає параметри ефективного функціонування соціальних та економічних структур у процесі глобальних та локальних трансформацій» [24, с. 21].

У середньому по Україні в 2016 році рівень зайнятості серед економічно активного населення склав 56,3%, що на 2,2% нижче аналогічного показника у 2010 році та на 0,4% - ніж у 2015 році. У розрізі регіонів України найбільша частка зайнятих у 2016 році у м. Києві (62%), Дніпропетровській області (60,9%), Харківській (59,3%). Рівненській (58,5) та Миколаївській (58,4%) областях. Динаміка зайнятості населення у розрізі регіонів України проілюстрована на рис. 4.6.

Цілком доречною є думка, що «значний час відсутності роботи, а також зневіра знайти роботу призводять до того, що деякі люди по суті втрачають кваліфікацію і навіть бажання регулярно працювати. Ступінь негативного впливу безробіття на стан у країні залежить від конкретних параметрів економічної ситуації. У результаті чого безробіття викликає такі негативні наслідки:

- масова дискваліфікація;
- посилення соціальної напруженості;

– зниження трудової активності; – знецінення наслідків навчання;
 – скорочення обсягів виробництва валового національного продукту;
 – зростання витрат на соціальну допомогу безробітним;
 – зниження податкових надходжень до державного бюджету» [25, с. 108].

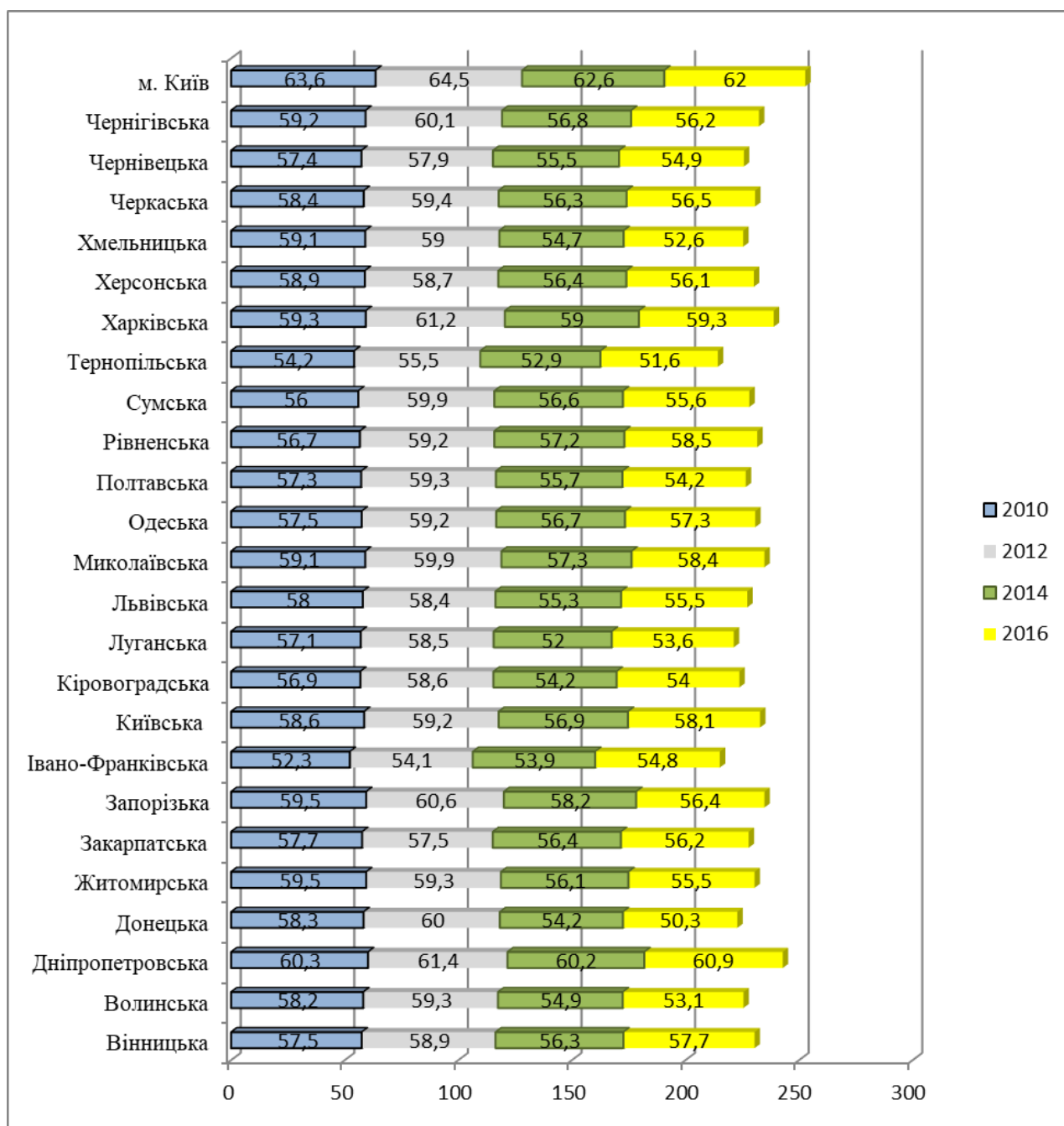

Рис.4.6. Динаміка зайнятості у розрізі регіонів України

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

Рівень зайнятості населення залежить від багатьох факторів, проте провідним з них є стан економіки та рівень розвитку продуктивних сил. Важливою соціальною проблемою в сучасних умовах є рівень «тіньової» зайнятості та значна міграція робочої сили за кордон. З огляду на це, вважаємо, що зайнятість населення, створення робочих місць та забезпечення належних умов праці є однією з провідних функцій регіональних органів влади у сфері соціально-економічної політики.

У таблиці 4.5 здійснено розрахунок впливу регіональних чинників на рівень зайнятості населення.

Таблиця 4.5

Розрахунок залежності зайнятості населення від впливу факторів
регіонального рівня

Регіони	2010 р.		2016 р.		Приріст		SP _R , %
	Національний рівень, NP _E	Регіональний рівень, P _E	Національний рівень, NP _E	Регіональний рівень, P _E	Δ P _R , %	Δ NP _R , %	
Вінницька	58,5	57,5	56,3	56,6	-2,2	-0,9	1,3
Волинська	58,5	58,2	56,3	51	-2,2	-7,2	-5
Дніпропетровська	58,5	60,3	56,3	59,1	-2,2	-1,2	1
Донецька	58,5	58,3	56,3	50	-2,2	-8,3	-6,1
Житомирська	58,5	59,5	56,3	55,9	-2,2	-3,6	-1,4
Закарпатська	58,5	57,7	56,3	54,8	-2,2	-2,9	-0,7
Запорізька	58,5	59,5	56,3	56	-2,2	-3,5	-1,3
Івано-Франківська	58,5	52,3	56,3	54,7	-2,2	2,4	4,6
Київська	58,5	58,6	56,3	57,8	-2,2	-0,8	1,4
Кіровоградська	58,5	56,9	56,3	52,9	-2,2	-4	-1,8
Луганська	58,5	57,1	56,3	53,6	-2,2	-3	-5,2
Львівська	58,5	58	56,3	55,9	-2,2	-2,1	0,1
Миколаївська	58,5	59,1	56,3	57,5	-2,2	-1,6	0,6
Одеська	58,5	57,5	56,3	56,7	-2,2	-0,8	1,4
Полтавська	58,5	57,3	56,3	53,3	-2,2	-4	-1,8
Рівненська	58,5	56,7	56,3	56,9	-2,2	0,2	2,4
Сумська	58,5	56	56,3	56,8	-2,2	0,8	3
Тернопільська	58,5	54,2	56,3	52	-2,2	-2,2	0
Харківська	58,5	59,3	56,3	59,7	-2,2	0,4	2,6

Херсонська	58,5	58,9	56,3	55,8	-2,2	-3,1	-0,9
Хмельницька	58,5	59,1	56,3	53,9	-2,2	-5,2	-3
Черкаська	58,5	58,4	56,3	56,2	-2,2	-2,2	0
Чернівецька	58,5	57,4	56,3	56,2	-2,2	-1,2	1
Чернігівська	58,5	59,2	56,3	55,6	-2,2	-3,6	-1,4
м.Київ	58,5	63,6	56,3	62,3	-2,2	-1,3	0,9

Примітка: без урахування тимчасово окупованих територій

.... – дані відсутні

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

Результати проведених обчислень засвідчують більш значну диференціацію у рівні залежності зайнятості населення від дії регіональних факторів. Найбільший рівень регіонального впливу на розвиток внутрішньої зайнятості населення спостерігається в Івано-франківській (4,6%), Сумській (3%), Харківській (2,6%) та Рівненській (2,4%) областях, де позитивний приріст зайнятості певним чином нейтралізував макроекономічні тенденції щодо її зниження в останні роки. Спад рівня зайнятості у регіоні на фоні загального підвищення рівня безробіття є у 2016 році найбільш характерним для Донецької (-6%), Луганської областей (-5,2%), що пояснюється насамперед втратою частини територій та відповідного виробничого потенціалу, проведення військових операцій.

Розрахунок інтегрального показника соціалізації регіонів за рахунок внутрішніх факторів здійснювався на основі даних попередніх таблиць за формулою 4.2. Результати проведених розрахунків проілюстровано на рис 4.7. За результатами проведеного дослідження, можна зробити загальні висновки, що найвищий рівень впливу регіональних факторів на розвиток соціальних процесів у сфері забезпечення умов для довголіття населення, доходів громадян та зайнятості відзначається у Івано-Франківській області (4,5%), Сумській (3,2%), Одеській (2,7%). Рівненській (1,8%) та Миколаївській областях (1,5%).

Найвищий рівень залежності від національної політики у сфері соціального захисту та загальнонаціональних тенденцій спостерігається у Донецькій області (-8,9%), що пов'язано насамперед з частковою втратою власного потенціалу розвитку. Також залежність від зовнішніх факторів

демонструють Волинська, Житомирська, Закарпатська, Полтавська та Хмельницька області в яких приріст позитивних соціальних ефектів впродовж 2010-2016 років є нижчим, ніж загальні тенденції в країні, що опосередковано свідчить про пасивну соціальну політику або ж недостатні темпи соціально-економічного розвитку.

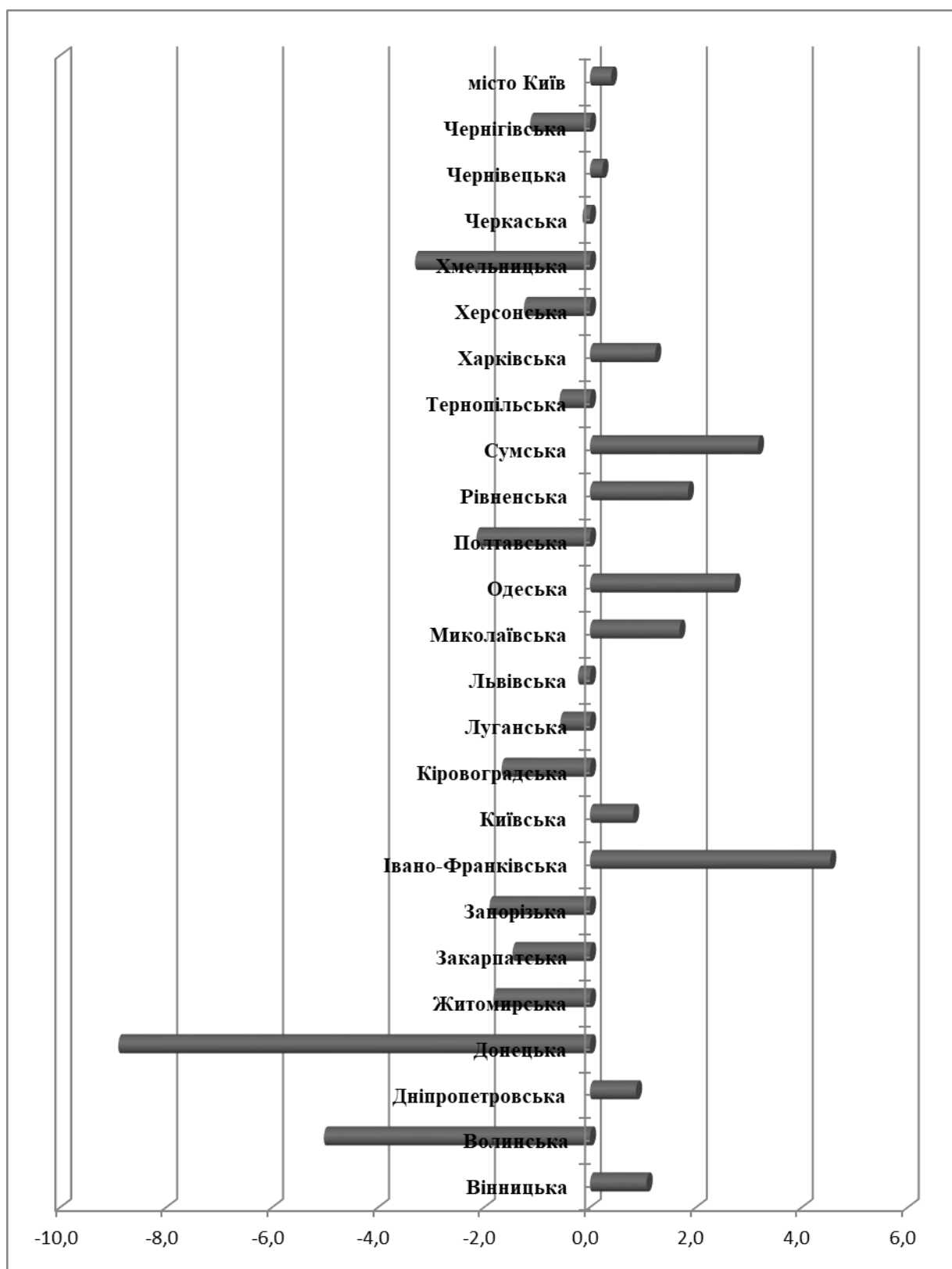

Рис. 4.7. Ступінь впливу регіональних факторів на рівень соціального розвитку у розрізі регіонів України за 2016 рік

Джерело: розраховано автором на підставі [23]

Структурна оптимізація економічного розвитку регіону в умовах

соціалізації потребує дослідження регіональних інструментів економічного стимулювання соціального розвитку. На основі проведених у попередньому розділі досліджень встановлено, що прямий вплив на розвиток соціальних процесів здійснюється через законодавство та бюджет. Разом з цим, в умовах зниження темпів економічного зростання при одночасному збільшенні соціальних виплат, доходи населення девальвуються, що тягне за собою зниження рівня життя, поширення безробіття та підвищення соціальної напруги. Таким чином, саме зростання економіки виступає базовою основою для забезпечення високих соціальних стандартів та розвитку людського потенціалу.

З метою визначення основних економічних чинників регіонального впливу на рівень соціального стану в регіоні проведено кореляційно-регресійний аналіз. У якості залежних змінних обрано фактори : очікувана тривалість життя при народженні(Y_1), рівень середньодушових доходів населення (Y_2) та рівень зайнятості населення (Y_3). Інформаційною базою для проведення кореляційно-регресійного аналізу слугували показники соціально-економічного стану регіонів та їх бюджетного забезпечення за 2016 рік. Які наведено у додатку А. З метою виявлення впливу фінансово-економічних факторів на розвиток зазначених соціальних процесів здійснено їх групування за ознаками:

- бюджетні фактори: доходи регіонального бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн.(X_1) та субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу. , грн. (X_2);

- економічні фактори: валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, грн.(X_3) та капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу. грн.(X_4).

На основі послідовного відбору показників з використанням функції *MS Excel PEARSON* отримано показники відносної залежності соціальних факторів від бюджетних та економічних чинників регіонального впливу, що проілюстровано в таблиці 4.6.

На основі отриманих даних встановлено, що показник тривалості життя

при народженні демонструє незначну залежність від факторів фінансово-економічного стану регіону, що пояснюється насамперед екстраполяційним характером його розрахунку та високою залежністю від демографічної ситуації, рівня медичного обслуговування та стану екології. Основними напрямками регіональної політики у сфері збільшення очікуваної тривалості життя при народженні є сприяння доступності медичних послуг та підвищення їх якості, ефективна політика у сфері продовольчої безпеки, поліпшення екологічної ситуації та заходи непрямої мотивації народжуваності. До заходів непрямої мотивації народжуваності в регіоні можна віднести розвиток закладів дошкільної освіти, додаткову допомогу багатодітним сім'ям, методи соціальної пропаганди тощо.

Таблиця 4.6

Коефіцієнти кореляції соціального стану та фінансово-економічних факторів розвитку регіонів України

Показники		Доходи бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн. без трансфертів	Субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу, грн	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн.
		x ₁	x ₂	x ₃	x ₄
Тривалість життя при народженні, роки	y ₁	0,12	0,43	0,22	-0,14
Середньодушові доходи населення, грн.	y ₂	0,86	0,46	0,97	0,63
Рівень зайнятості, %	y ₃	0,68	-0,38	0,63	0,57

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (Додаток А)

Як показують результати кореляційного аналізу, найвищий рівень залежності середньодушових доходів населення та розміру валового внутрішнього продукту (0,97), доходів місцевого бюджету (0,86) та обсягом капітальних інвестицій (0,63) є природним та підтверджує значну роль

економіки регіону у сфері забезпечення зростання доходів громадян. Натомість, не значна залежність між доходами населення (0,46) та розмірами субвенцій з державного бюджету засвідчує послаблення даного інструменту в системі забезпечення зростання добробуту громадян.

Відносно висока кореляція спостерігається між рівнем зайнятості населення та доходами місцевого бюджету (0,68), валовим регіональним продуктом (0,63) та інвестиціями (0,57), що підтверджує тісний зв'язок між зайнятістю населення та основними фінансово-економічними параметрами розвитку регіонів. Обернений зв'язок між субвенціями з державного бюджету та рівнем зайнятості населення (-0,38) пояснюється тим, що зростання зайнятості сприяє збільшенню доходів місцевого бюджету та сприяє з одного боку підвищенню рівня його самофінансування, а з іншого - сприяє фінансовій самостійності громадян, тобто зниженню їх потреб у соціальній допомозі.

За результатами проведеного аналізу, та базуючись на дослідженнях провідних науковців у сфері соціально-економічного розвитку, під «організаційно-економічним механізмом соціалізації регіону» пропонується розуміти горизонтально та вертикально узгоджену систему організаційно-економічних важелів та інструментів регулювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіону у контексті забезпечення гідних соціальних стандартів, що гарантуватимуть належний рівень життя та умови для розвитку людського потенціалу.

Проведене дослідження довело, що основними факторами соціального розвитку регіону є зростання його економіки, що у поєднанні з ефективною соціальною політикою сприятиме збалансованому розвитку суспільства, підвищенню добробуту та досягненню високих соціальних стандартів.

4.3. Оцінка ефективності регіональної політики у сфері соціалізації

Сучасні світові тенденції, що характеризуються зростанням ролі

людського потенціалу в забезпеченні ефективного розвитку економіки та поступової трансформації громадянського суспільства під впливом процесів глобалізації, інформатизації та перманентних кризових явищ, зумовлюють виникнення принципово нових завдань у сфері забезпечення ефективного регіонального менеджменту. У системі взаємин сучасного суспільного прогресу саме людина виступає головним ключовим елементом соціально-економічної, науково-технічної та інформаційної взаємодії. При цьому, однією з умов сталого розвитку соціально-економічних систем стає необхідність більш повного задоволення усього спектра суспільних потреб, включаючи особистісні, серед яких: потреби у самореалізації, ідентичності, культурному й духовному розвитку.

Вирішення проблем соціального забезпечення й розвитку регіону потребує насамперед удосконалення системи оцінювання ефективності регіонального управління у цій сфері.

Важливим завданням оцінки ефективності соціальної політики на рівні регіону є окреслення базових критеріїв такої оцінки. Безумовно, важливими критеріями соціальної політики є відповідність її реалізації згідно базовими, визначеними у Конституції та інших затверджених державою нормативно-правових документах принципами, що узагальнено Підлипною Р.: «стабільності і безперервності, гнучкості, самозабезпечення та самозахисту, рівноправності та рівності можливостей, соціальної справедливості, солідарності, субсидіарності, обов'язковості, ранжування, (диференційованого підходу), контролю, законності публічності і прозорості, відкритості та участі, трипартизму та соціального партнерства, демократизму, відповідальності, ефективності, об'єктивності» [30].

Разом з цим, серед вітчизняних науковців немає єдиної думки стосовно кінцевих показників оцінювання рівня соціалізації регіонального розвитку. Одним з вимірників ефективності соціалізації економічного розвитку, згідно з твердженням Валєнкова В.Є. виступає соціальний потенціал регіону під яким автор розуміє «сукупність можливостей/ресурсів (людських,

природних, матеріальних, фінансових, інноваційних та інших) територіального забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення. З цієї точки зору, соціальний потенціал регіону має двоїстий характер. З одного боку, він містить комплекс умов, що визначають можливості життєдіяльності людини, соціальних груп та суспільства в цілому. В цьому ракурсі потенціал безпосередньо пов'язаний з невиробничою сферою, в межах якої відбувається задоволення соціальних потреб. З іншого боку, соціальний потенціал створює можливості для забезпечення процесу господарської діяльності, і, таким чином, він є необхідною та основною складовою виробничої сфери в частині використання людського капіталу» [31].

У свою чергу Садова У.Я., ефективність регіональної соціальної політики визначає з економічної позиції, згідно якої «це максимальне (в т.ч. оперативне) досягнення соціальних цілей регіонального розвитку за умови залучення мінімальних з погляду регіональної економіки ринку інвестиційних коштів (в т.ч. соціальних). Таке визначення є модифікацією загальноприйнятого в економічній літературі трактування ефективності (від лат. *effectivus* – діяльний, творчий) як результативності економічної діяльності, котра вимірюється відношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього ефекту» [32].

Визначати ефективність соціальної політики у регіоні через рівень виконання соціальних програм запропоновано у працях [33;34.]

Частина авторів, серед яких [35; 36; 37] вважають, що головним результатом ефективної соціальної політики на будь-якому рівні є досягнутий рівень людського розвитку, який пропонується обчислювати на основі індикаторів, що використовуються в ООН.

Погоджуємося з науковцями, що такий підхід забезпечуватиме уніфікацію показників вимірювання ефективності соціальної політики на рівні країни та її регіонів та забезпечать співставність отриманих показників при здійсненні міжнародного порівняння. Згідно методології ООН,

ключовими критеріями людського розвитку виступають: очікувана тривалість життя при народженні, середня тривалість навчання, очікувана тривалість навчання та ВВП на душу населення. Разом з цим, вважаємо, що наведені показники не в повній мірі відображають ефективність соціального розвитку на регіональному рівні, оскільки охоплюють лише частину соціальної сфери розвитку людини.

Більш диференційований комплексний підхід до оцінювання людського розвитку, який вважається інтегральним вимірником результативності соціальної політики як на рівні країни, так і у розрізі її регіонів є офіційна «Методика вимірювання регіонального людського розвитку», затверджена рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123-м. До розрахунку регіонального індексу людського розвитку включено 33 показники, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку:

- Відтворення населення;
- Соціальне становище;
- Комфортне життя;
- Добробут;
- Гідна праця;
- Освіта.

Розрахунки індексу людського розвитку дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку) не мають економічної інтерпретації – важливим є лише місце, яке належить кожному конкретному регіону на єдиній для України шкалі [38]. Безумовно, наведена методика має вагоме практичне значення для оцінювання ефективності регіональної політики.

Разом з цим, важливу роль у соціальних процесах відіграють саме мотиваційні чинники. Від ефективної організації стимулювання залежить поведінка окремих індивідів та соціальних груп, що в кінцевому підсумку

впливає на формування соціального середовища та відповідного соціального клімату. У цьому контексті погоджуємося із твердженням, що «одним із вимірів соціальності людини є її поведінка як сукупність видимих вчинків і дій, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, великих та малих соціальних груп та відображають рівень засвоєння нею соціальних норм, правил, принципів життєдіяльності в умовах взаємодії з оточуючим довкіллям»[39]. Теорія мотивації ефективно використовується на рівні підприємств та організацій і має на меті регулювання поведінки працівників та спрямування їх зусиль у напрямку реалізації цілей організації. Окремі мотиваційні інструменти використовуються в управлінні великими групами людей та рекламі. Крім того, у зв'язку із загостренням соціальних проблем в Україні в останні роки та перманентними соціальними конфліктами, що загрожують національній безпеці держави питання оцінювання соціалізації регіонального розвитку крізь призму мотивації набувають актуальності.

Враховуючи вагомий вплив мотивації на соціальну поведінку та сприйняття життєвих ситуацій населенням, ефективність соціальної політики можна визначити, як «здатність регіональних органів влади найбільш повно задовольнити потреби населення регіону, забезпечуючи при цьому відповідний розвиток економіки та дотримуючись базових принципів соціальної політики держави».

Класичним підходом до ранжування потреб є «ієрархія потреб А. Маслоу», згідно з якою потреби бувають первинними або базовими та вторинними (потреби вищого порядку). Основними ідеями піраміди А. Маслоу можна виділити: люди постійно відчують потреби, незадоволені потреби активізують дії людини, потреби можна об'єднати у певні групи, задоволення потреб повинно відбуватися на ієрархічній основі, потреби нижчого рівня є пріоритетними, потреби вищого рівня можна задовольнити більш різноманітними способами [40, с.285].

На основі адаптування теорії Ієрархії потреб А.Маслоу [41] та «Методики вимірювання регіонального людського розвитку» [38], автором

запропоновано ієрархічну схему оцінювання соціалізації регіонального розвитку (рис. 4.8).

Використання наведеного переліку дозволить ранжувати базові та вторинні потреби та визначати відповідні пріоритети, удосконалити систему оцінювання соціального забезпечення та розвитку населення регіону, розподіляти повноваження та відповідальність за реалізацію окремих аспектів соціальної політики на місцях.

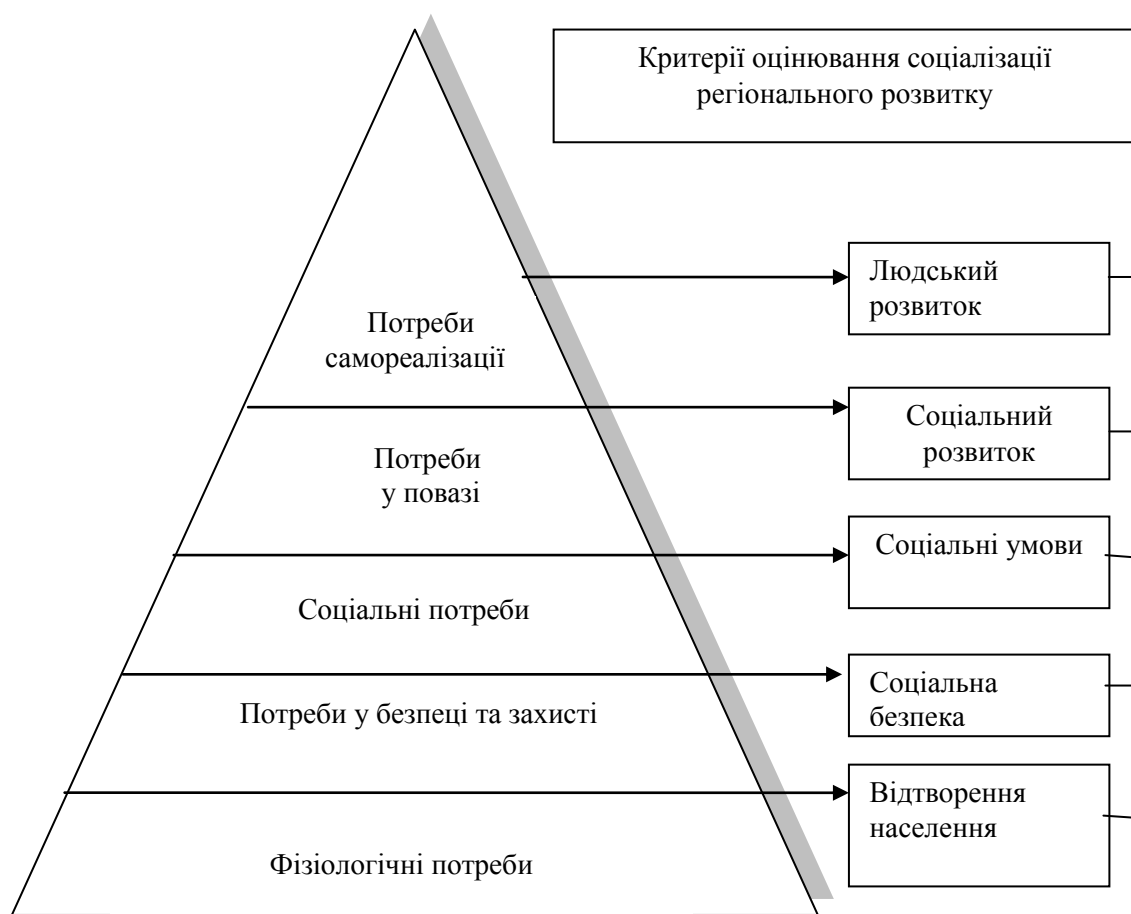

Рис. 4.8. Критерії оцінювання соціалізації регіонального розвитку крізь призму «ієрархії потреб А. Маслоу»

Джерело: розроблено автором

Згідно з даною концепцією, задоволення кожного рівня потреб слід розглядати з одного боку як передумови для виникнення потреб наступного рівня, а з іншого – як послідовний процес накопичення відповідного

соціального потенціалу людського розвитку. Слід зазначити, що пропонується методика оцінювання соціальної політики відповідає головним сучасним концепціям та провідним трендам у сфері соціалізації, згідно яких саме людина, її індивідуальність, інтелект і соціальні потреби являються базовим ядром розвитку соціально-економічних процесів у постіндустріальному суспільстві.

Соціальні умови життя населення – це комплексний показник, що враховує систему умов та інституцій, що в сукупності визначають рівень життя та комфортність проживання населення на тій чи іншій території. Виходячи з міркування задоволення мінімальних соціальних потреб для відносно комфортного проживання й життєдіяльності, автором запропоновано ряд індикаторів: забезпеченість населення житловою площею, доступ до медичних та освітніх послуг, рівень розвитку споживчого ринку.

Забезпечення соціальних потреб у населення в доступі до відповідних культурних та духовних благ, формує передумови для гідного існування, соціальних комунікацій та розвитку громадянського суспільства. Тому, рівень забезпечення визначеної групи потреб характеризує насамперед якісний аспект соціальної політики. Мінімально-необхідними умовами задоволення соціальних потреб є розвиток закладів культури, освіти та спорту й доступ населення до соціальних комунікацій.

До групи потреб найвищого рівня відносять насамперед потреби людини у розвитку та самореалізації. Створення на території регіону гідних умов для задоволення вказаної категорії потреб формує базис для розвитку інтелектуальної складової людського потенціалу та є необхідною умовою переходу економіки на модель інноваційного розвитку. Виходячи з даних міркувань, кінцевими критеріями реалізації соціальної політики в цій сфері вважаємо: рівень доступу населення до вищої освіти, підготовку наукових кадрів у регіоні та обсяги інноваційних витрат у розрахунку на одного працюючого. На основі проведених досліджень та виходячи з мети оцінки соціальної політики крізь призму задоволення соціальних потреб населення,

автором запропоновано систему показників оцінювання ефективності соціальної політики (рис.4.9.)

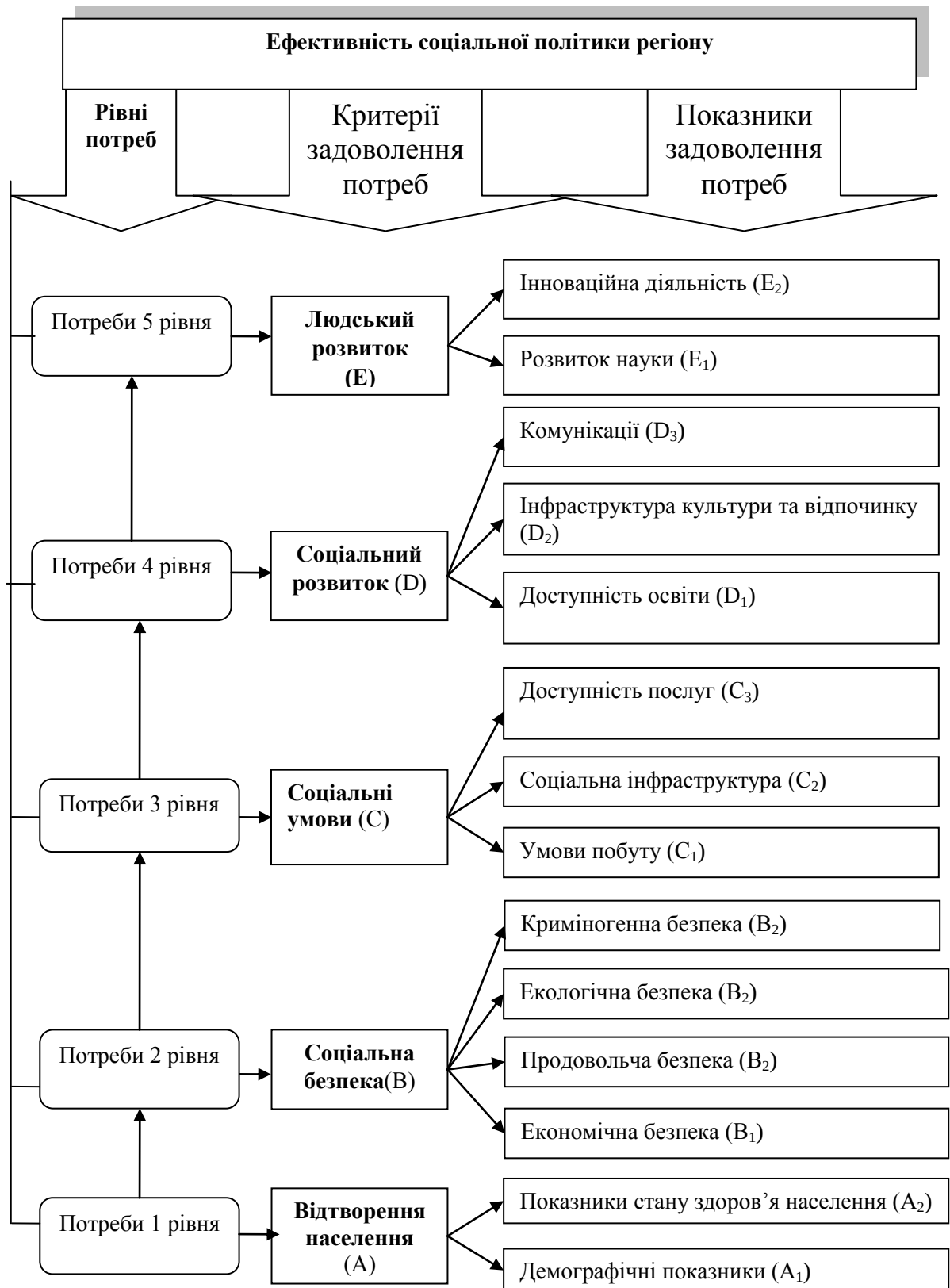

Рис. 4.9. Система показників ефективності соціальної політики регіону у контексті задоволення потреб людини

Джерело: Систематизовано автором

Оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації потребує розроблення відповідних методичних підходів та уточнення індикаторів для розрахунку відповідних показників. Слід зазначити, що індикатори оцінювання ефективності соціальної політики можна умовно розділити на 2 групи - кількісні та якісні. Основним джерелом інформації, що може бути використана для оцінювання кількісних індикаторів є офіційні дані державної служби статистики та її представництв у регіонах України. Якісні індикатори визначаються на підставі опитувань населення щодо їх оцінки ефективності окремих напрямків регіональної політики та їх впливу на рівень задоволення певної групи потреб. При умові проведення масштабних опитувань, якісні індикатори можна включити в пропоновану автором модель, що підвищить рівень якості та репрезентативності отриманих результатів. Проте, у зв'язку з відсутністю таких опитувань, індикатори для оцінки окремих показників обиралися на основі наступних принципів:

- придатність показників для міжрегіонального співставлення;
- забезпечення наявною статистичною інформацією;
- можливість використання показників у динаміці;
- однозначність трактування щодо впливу на рівень задоволення певної групи потреб.

Перелік індикаторів оцінювання ефективності регіональної стратегії у сфері соціалізації у розрізі основних показників та критеріїв наведено у таблиці 4.7.

Важливим етапом дослідження ефективності регіональної політики у сфері соціалізації є вибір відповідного методичного підходу, що враховуватиме: мету та цілі дослідження, критерії для обчислення порівняльних оцінок, методику обчислення та загальний алгоритм розрахунку інтегрального показника, економічну інтерпретацію отриманих даних.

Таблиця 4.7

Показники та індикатори оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації

Показники	Індикатори	Умовне позначення	Стимулятор (↑) дестимулятор (↓)
A ₁	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	a ₁₁	(↑)
	Коефіцієнт природного приросту	a ₁₂	(↑)
	Коефіцієнт міграційного приросту	a ₁₃	(↑)
A ₂	Коефіцієнт народжуваності	a ₂₁	(↑)
	Коефіцієнт смертності	a ₂₂	(↓)
	Коефіцієнт захворюваності населення	a ₂₃	(↓)
B ₁	Рівень зайнятості населення, %	b ₁₁	(↑)
	Середня заробітна плата, грн..	b ₁₂	(↑)
	Доходи, тис. грн.. на душу населення	b ₁₃	(↑)
B ₂	Калорійність середньодобового харчування, к./особу	b ₂₁	(↑)
B ₃	Інтегральний показник екологічного стану навколишнього природного середовища	b ₃₁	(↑)
B ₄	Загальна кількість виявлених осіб, що вчинили злочин у розрахунку на 100 тис. населення	b ₄₁	(↓)
C ₁	Рівень забезпеченості житлом, м ² на 1 особу	c ₁₁	(↑)
C ₂	Рівень забезпечення населення медичним персоналом(осіб у розрахунку на 10 тис. населення)	c ₂₁	(↑)
	Рівень забезпечення населення лікарняними ліжками (штук у розрахунку на 10 тис. населення)	c ₂₂	(↑)
	Рівень доступу до дошкільних навчальних закладів	c ₂₃	(↑)
C ₃	Обсяг наданих населенню послуг (тис. грн.. у розрахунку на 100 тис. населення)	c ₃₁	(↑)
D ₁	Рівень доступу до середньої спеціальної освіти (кількість професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб 16-25-річного віку)	d ₁₁	(↑)
	Рівень доступу до вищої освіти (кількість вищих навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб 16-25-річного віку)	d ₁₂	(↑)
D ₂	Кількість місць у залах для демонстрування фільмів у розрахунку на 100 осіб	d ₂₁	(↑)
	Бібліотечний фонд	d ₂₂	(↑)
	Кількість місць у клубних закладах у розрахунку на 100 жителів	d ₂₃	(↑)
D ₃	Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома	d ₃₁	(↑)
E ₁	Кількість працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у розрахунку на 10 тис. населення	e ₁₁	(↑)
	Обсяги виконаних науково-технічних робіт у розрахунку на одного працюючого в регіоні, грн.	e ₁₂	(↑)
E ₂	Обсяг інноваційних витрат у розрахунку на 1 особу в регіоні, тис. грн.	e ₂₁	(↑)
	Обсяг виробленої інноваційної продукції, що є новою для ринку у розрахунку на 1 працюючого, грн.	e ₂₂	(↑)

Джерело: систематизовано автором за [35-38]

Проведені дослідження у сфері оцінки індексів та побудови інтегральних показників, що узагальнюють різні аспекти виміру соціальних та соціально-економічних явищ дозволили зробити висновок, що найбільш розповсюдженими є рейтингові методи, що базуються на узагальнені порівняльних оцінок регіонів за обраними параметрами у єдиний комплексний показник вищого порядку. У монографії [43] запропоновано «агрегований підхід до оцінки людського розвитку регіонів, що базується на послідовній оцінці визначених індикаторів та їх узагальнення на кожному рівні оцінювання у єдиний інтегральний показник за методом зважених каліброваних сум. Калібровані (нормовані) показники при цьому визначаються за допомогою співвідношення фактичного та нормативного значення визначеного переліку індикаторів. Ваговий коефіцієнт кожного показника у залежності від рівня агрегування встановлюється експертним шляхом» [43]. Узагальнено формулу для оцінювання інтегрального показника за підходом, що пропонується у вказаних наукових працях має вигляд:

$$I_{LP} = \sum_i^m \frac{n_{ij}}{n_s} \times w_i, \sum w_i = 1 \quad (4.3)$$

де, I_{LP} - Індекс людського розвитку ;

w_i - ваговий коефіцієнт i -го показника;

n_{ij} - фактичне значення i -го показника j -го регіону

n_s - стандартне (еталонне) значення показника

m - кількість первинних i -тих компонент, що входять до складу інтегрального показника на певному рівні агрегування.

Перевагою даного підходу є визначення оціночних показників всіх індикаторів, що здійснюють свій внесок у забезпечення стійкого людського розвитку, а також можливість здійснювати оцінку за умови навіть нульового значення будь-якого із стандартизованих показників. недоліком, є можливість компенсування в інтегральному показнику занадто слабких значень окремих індикаторів за рахунок занадто високих значень інших.

Автори [44; 45] для виведення загального інтегрального показника пропонують використовувати «формулу середньої геометричної, що зменшує ефект компенсації гірших значень деяких показників кращими значеннями інших показників та враховує коливання даних:

$$I_{LP} = \sqrt[m]{\prod_{i=1}^m \frac{n_{ij}}{n_s}} \quad (4.4)$$

Отримане в результаті розрахунків значення може виходити за межі встановленого проміжку $[0;1]$, що знижує можливості ефективного інтерпретування даних» [44; 45].

Враховуючи вказані переваги і недоліки, а також той факт, що відсутність будь-якого з компонентів пропонованої методики має негативні наслідки для всієї системи соціального розвитку, найбільш адаптованим для нашого дослідження вважаємо «метод мультиплікативного розрахунку інтегрального коефіцієнту ефективності соціальної політики регіону за адаптованими автором формулами:

$$IE_{СП} = \prod_{i=1}^m \bar{n}_{ij}^{w_{ni}}, w_{ni} \in [0;1] \quad (4.5.)$$

Де $\bar{n}_{ij}$ – стандартизоване значення показника, що розраховується за формулою:

$$\begin{cases} \bar{n}_{ij} = \frac{n_{ij}}{n_s} \times 100 - \text{якщо } n \uparrow \\ \bar{n}_{ij} = \frac{n_s}{n_{ij}} \times 100 - \text{якщо } n \downarrow \end{cases} \quad (4.6.)$$

Отримані у результаті обчислень нормовані показники у 100-бальній шкалі дозволять визначити на скільки відсотків виконується показник соціального розвитку у регіоні порівняно з еталонним чи нормативним значенням» [44; 45]. Зважаючи на важливість всіх пропонованих у таблиці 4.7. показників та критеріїв для комплексного та збалансованого розвитку людського потенціалу в регіоні, автором запропоновано визначати «ваговий коефіцієнт на кожному рівні агрегування як просте середнє значення від

кількості показників даного рівня за формулою» [44; 45] :

$$w = \frac{1}{m} \quad (4.7)$$

де, m – кількість показників (індексів) на певному рівні агрегування.

На основі проведених досліджень, автором удосконалено алгоритм оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації крізь призму її відповідності щодо задоволення базових потреб, що слугують мотиваційними чинниками поведінки й розвитку людини та виступають каталізаторами соціальних процесів. Алгоритм проведення оцінки наведено на рис 4.10.

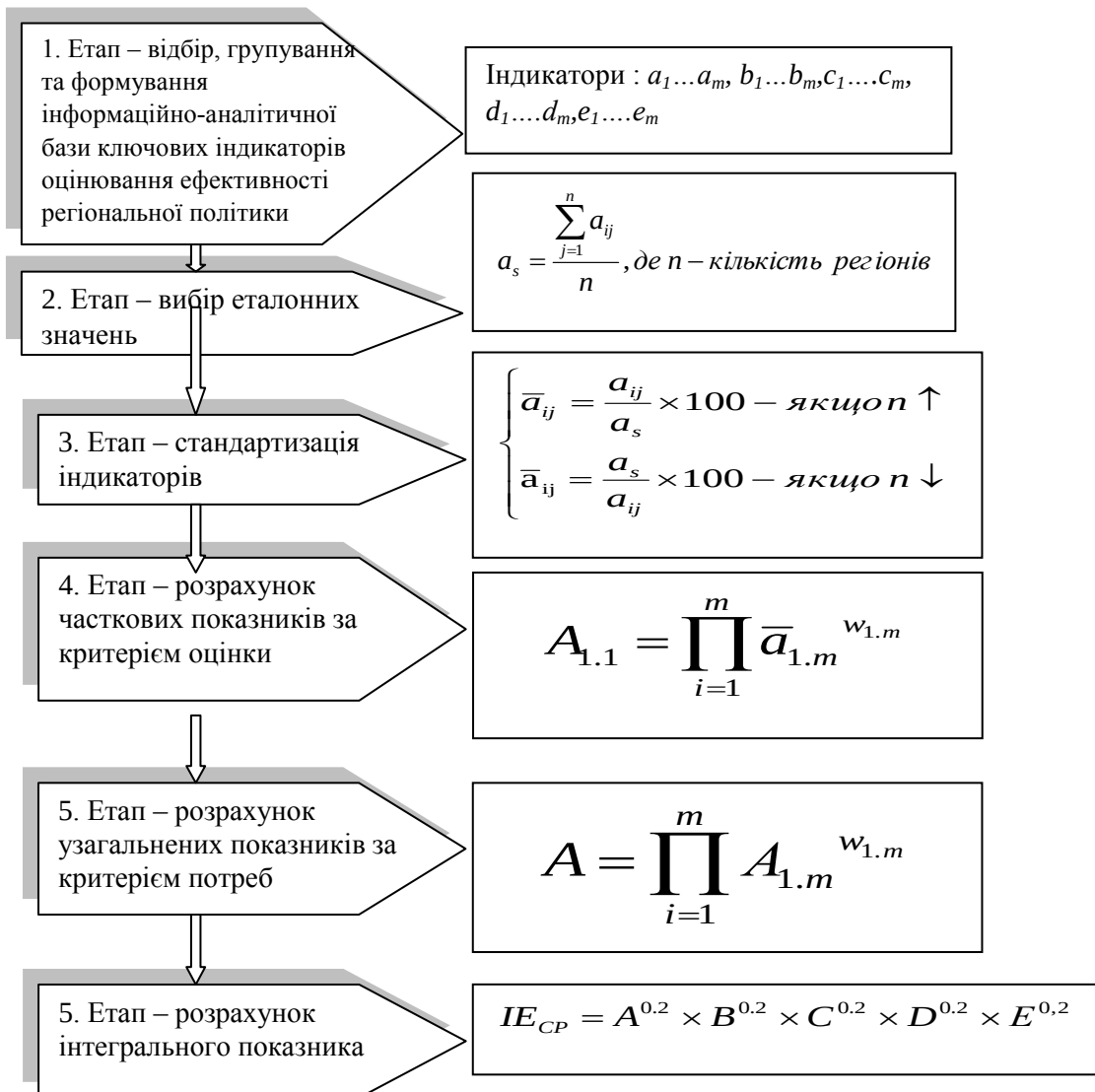

Рис. 4.10. Етапи оцінки ефективності регіональної політики у сфері соціалізації

Джерело: розроблено автором

Імплементація авторської методики здійснювалася на прикладі Причорноморського регіону, а саме у розрізі трьох областей: Одеської, Миколаївської та Херсонської. Відібрані та систематизовані згідно таблиці 4.7 показники наведено в додатку Б.

З метою забезпечення порівнюваності результатів з іншими регіонами та адекватної стандартизації показників у порівняльну таблицю включено також середньостатистичні дані по Україні за 2010 та 2016 роки. Таким чином, отримані стандартизовані показники ілюструватимуть ступінь відхилення індикаторів соціального розвитку кожного регіону від найвищого значення, що досягнуто у регіоні та середнього значення по Україні, що дає змогу окреслити слабкі сторони регіональної політики, можливі резерви покращення ситуації у соціальній сфері регіону та конкретні заходи щодо оптимізації соціального забезпечення стратегічного розвитку.

До основних індикаторів, що характеризують рівень задоволення базових соціальних потреб (фізіологічних) є демографічні показники та стан здоров'я населення. Погоджуємося з думкою Яковенко Р.В., що «Сучасна демографічна ситуація України характеризується сталими тенденціями зростання смертності, скорочення рівня народжуваності, старіння населення та підвищення рівня демографічного навантаження на одну працездатну особу. Таку ситуацію, що характеризується скороченням чисельності населення внаслідок як природного, так і міграційного приросту, на фоні загальносвітового демографічного вибуху, можна розглядати в розрізі не лише поступового зникання населення території найбільшої країни Європи, а й як передумову економічних негараздів. До них, зокрема, слід віднести зменшення обсягів внутрішніх та зовнішніх інвестицій, скорочення кількості трудових ресурсів, носіїв підприємницьких здібностей, генераторів ідей, зменшення кількості споживачів, що буде сприяти скороченню обсягів реального внутрішнього виробництва» [46].

Погіршення демографічної ситуації, що характерна для України в останні роки підтверджується також тенденціями у демографічній та медичній сфері Причорномоського регіону. Зокрема, за період 2010-2016 років у всіх областях Причорноморського регіону спостерігається зниження коефіцієнту народжуваності від 3,7 одиниць у розрахунку на 1000 населення у Одеській області до 1,1 одиниць в Миколаївській та Херсонській областях; підвищення коефіцієнту смертності населення (від 2 чол на 1000 осіб в Одеській області до 1 особи на 10000 осіб у Херсонській); підвищення коефіцієнту захворюваності населення. Не зважаючи на вказані демографічні спрямування, показники очікуваної тривалості життя при народженні демонструють позитивні тенденції.

У свою чергу, більшість показників соціальної безпеки характеризуються позитивним зростанням. Так, за період 2010-2016 років спостерігається збільшення середньої заробітної плати (у середньому на 133%по регіону, що на 2,5% вище аналогічного зростання середнього показника по Україні), доходів населення у середньому по регіону на 109,7%, що вище середнього значення по Україні на 14,2% та зменшення офіційного рівня злочинності. Разом з цим, скорочення калорійності середньодобового харчування на тлі наведених вище показників є свідченням насамперед зниження загального рівня життя населення, що зумовлено значним відставанням приросту доходів значної частини населення від приросту цін на споживчі товари та значним зростанням цін на комунальні послуги, що негативно відбивається на структурі витрат населення.

Соціальні умови життя населення, що опосередковано впливають на рівень задоволення потреб соціально-побутового характеру значно погіршилися протягом досліджуваного періоду. Найбільш загрозливими вважаємо зростання бар'єрів щодо отримання кваліфікованої медичної допомоги через значне скорочення чисельності медичного персоналу у розрахунку на 10 тис. населення, зменшення кількості лікарняних ліжок та скорочення медичних пунктів і амбулаторій у сільській місцевості, зростання

цін на ліки та медичні послуги. Темпи приросту показників ефективності соціальної політики наведено у таблиці 4.8.

Таблиця 4.8

Темпи приросту показників ефективності соціальної політики в Україні та у розрізі областей Причорноморського регіону у контексті задоволення базових потреб людини за період 2010-2016 років

Показники		Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Відтворення населення, А					
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	a₁₁	0,7	1,1	0,9	0,3
Коефіцієнт природного приросту	a₁₂	-1,9	-4,2	11,0	32,8
Коефіцієнт міграційного приросту	a₁₃	0,0	0,0	0,1	0,1
Коефіцієнт народжуваності	a₂₁	-0,1	-3,7	-0,1	-0,1
Коефіцієнт смертності	a₂₂	0,1	2,2	0,2	0,1
Коефіцієнт захворюваності населення	a₂₃	0,3	6,5	0,3	0,2
Соціальна безпека, В					
Рівень зайнятості населення, %	b₁₁	-2,9	-2,4	-2,3	-2,9
Середня заробітна плата, грн	b₁₂	131,5	135,0	130,3	133,5
Доходи населення, тис.грн	b₁₃	95,5	121,7	99,3	109,1
Калорійність середньодобового харчування, к./особу	b₂₁	-6,5	-4,1	-8,3	-3,9
Інтегральний показник екологічного стану навколишнього природного середовища	b₃₁	0,0	-0,2	0,0	0,0
Загальна кількість виявлених осіб, що вчинили злочин у розрахунку на 100 тис. населення	b₄₁	-0,3	-0,3	-0,3	-0,2
Соціальні умови, С					
Рівень забезпеченості житлом, м ² на 1 особу	c₁₁	-2,6	0,4	1,9	0,9
Рівень забезпечення населення медичним персоналом(осіб у розрахунку на 10 тис. населення)	c₂₁	-14,0	-8,0	-8,4	-7,5
Рівень забезпечення населення лікарняними ліжками (штук у розрахунку на 10 тис. населення)	c₂₂	-21,0	-15,9	-13,4	-25,0
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами,%	c₂₃	2,0	-7,0	-5,0	8,0
Обсяг наданих населенню послуг (тис. грн.. у розрахунку на 100 тис. населення)	c₃₁	-37,6	-11,3	-24,6	0,3

Джерело: розраховано автором на підставі даних Державної служби статистики України (Додаток Б)

Протягом досліджуваного періоду рівень забезпечення населення медичним персоналом знизився у середньому по Україні на 14%, а рівень

забезпечення лікарняними ліжками – на 21%. Серед областей Причорноморського регіону найгірша ситуація щодо рівня доступу населення до медичних послуг характерна для Херсонської області, що зазнала найбільшого скорочення об'єктів інфраструктури медичного обслуговування. Подальше скорочення медичних закладів при відсутності належних реформ щодо підвищення якості послуг та удосконалення їх діяльності та організаційних механізмів у цій сфері створює значні загрози життю та здоров'ю населення і потребує пильної уваги з боку державних і регіональних органів влади. Негативні тенденції спостерігаються також щодо скорочення частки дітей, що охоплені дошкільними навчальними закладами у Одеській (-7%) та Миколаївській (-5%) областях.

Важливим напрямком соціальної політики регіону є створення умов для соціального розвитку громадян, що дозволяє з одного боку задовольнити потреби кожної людини у саморозвитку, навчанні та певних досягненнях, а з іншого - є основою формування людського капіталу як прогресивного фактору економічного зростання.

Протягом 2010-2016 років на Україні спостерігається зниження показників доступу населення до вищої та середньої спеціальної освіти через оптимізацію вищих і середньоспеціальних закладів, зменшення обсягів фінансування освіти і науки та скорочення бюджетних місць. Разом з цим, кількісні показники доступу студентів до середньоспеціальної та вищої освіти за рахунок загального зниження чисельності осіб у віці 16-25 років збільшилися а в деяких областях залишилися незмінними, що відображено у таблиці 4.9. Динаміка кількісних показників доступу населення до закладів культури та бібліотек пояснюється впливом інформаційних технологій, що поступово диверсифікують способи отримання інформації та розширюють можливості щодо проведення дозвілля й заміщують потреби в окремих видах послуг. Опосередковано про це свідчать показники значного зростання частки домогосподарств, що мають доступ до Інтернету вдома.

Нажаль, аналіз індикаторів людського розвитку, як одного з провідних чинників реалізації інтелектуального потенціалу в динаміці 2010-2016 років свідчить про значне погіршення соціальної політики в цій сфері, що в кінцевому результаті створює загрози для подальшого функціонування економічної системи через скорочення частки населення з вищою освітою, значний відтік кваліфікованих кадрів та погіршення загального освітнього рівня майбутніх поколінь. Про це свідчить значне скорочення кількості працівників, що задіяні у виконанні досліджень і розробок (у середньому по регіону на 47%) та обсяги виробленої інноваційної продукції, що є новою для підприємства у розрахунку на одного працюючого у середньому на 89% по регіону, що на 46% перевищує аналогічне скорочення в Україні.

Таблиця 4.9

Темпи приросту показників ефективності соціальної політики в Україні та у розрізі областей Причорноморського регіону у контексті задоволення потреб соціального розвитку людини за період 2010-2016 років

Показники		Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Соціальний розвиток, D					
Рівень доступу до середньо спеціальної освіти (кількість професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 1 000 осіб 16-25-річного віку)	d₁₁	1,38	0,00	0,02	0,02
Рівень доступу до вищої освіти (кількість вищих навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб 16-25-річного віку)	d₁₂	-0,02	0,00	0,01	0,01
Кількість місць у залах для демонстрування фільмів у розрахунку на 100 осіб	d₂₁	0	0,10	0	-50
Бібліотечний фонд	d₂₂	-15,6	-2,9	-3,2	1,6
Кількість місць у клубних закладах у розрахунку на 100 жителів	d₂₃	0,0	0,0	-7,7	0,0
Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома	d₃₁	145,5	76,9	143,7	174,5
Людський розвиток, E					
Кількість працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у розрахунку на 10000 тис. населення	e₁₁	-42,6	-58,1	-51,4	-33,3
Обсяги виконаних науково-технічних робіт у розрахунку на одного працюючого в регіоні, тис. грн.	e₁₂	72,1	50,2	10,1	38,7
Обсяг інноваційних витрат у розрахунку на 1 особу в	e₂₁	45,0	46,6	51,8	30,5

Показники		Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
регіоні, тис. грн.					
Обсяг виробленої інноваційної продукції, що є новою для ринку у розрахунку на 1 працюючого, грн.	е ₂₂	-42,5	-75,8	-97,8	-93,2

Джерело: розраховано автором на підставі даних Державної служби статистики України (Додаток Б)

У свою чергу зростання обсягів виконаних науково-технічних робіт та інноваційних витрат у розрахунку на одного працюючого є насамперед наслідком значної девальвації національної валюти і скорочення загальної чисельності працюючих у регіоні.

З метою визначення основних напрямків удосконалення регіональної політики у сфері соціалізації для областей Причорноморського регіону здійснено порівняльну оцінку основних результатів реалізації соціальної політики за рівнями задоволення потреб згідно з пропонованою автором методикою. У якості еталону для проведення порівняльної оцінки обиралися найкращі результативні індикатори соціальної політики, що були досягнуті у відповідному році дослідження у розрізі областей регіону та у середньому по Україні. Включення середніх показників по Україні, дає можливість оцінити рівень регіонального впливу на окремі процеси задоволення соціальних потреб населення в областях, а порівняння у межах регіону дає підстави для визначення сильних та слабких сторін регіональних органів влади та місцевого самоврядування, що може бути використано для коригування відповідних соціальних програм. Аналітичні розрахунки здійснювалися згідно алгоритму наведеному на рис. 4.10.

На першому етапі дослідження здійснено стандартизацію індикаторів соціального розвитку за визначеною групою показників оцінки. У таблиці 4.10 наведено еталонні значення, вагові коефіцієнти та відповідні стандартизовані індикатори результатів регіональної політики у сфері соціалізації за 2010 рік.

Отримані у результаті розрахунків стандартизовані показники, що наведені у таблиці, можна інтерпретувати як рівень відповідності окремого індикатора соціальної політики найкращому значенню, що досягнуто на рівні регіону та в середньому по Україні. Аналіз стандартизованих показників дає можливості зробити висновки щодо сильних та слабких сторін областей регіону у сфері соціального забезпечення.

Таблиця 4.10

Стандартизовані індикатори ефективності регіональної політики у сфері соціалізації у розрізі регіонів України за 2010 рік

Індикатори	Еталонне значення	Стандартизовані показники, бали			Ваговий коефіцієнт
		Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область	
Відтворення населення (А)					0,2
a ₁₁	71,15	98,5	98,4	98,3	0,33
a ₁₂	-0,31	100,0	58,0	82,0	0,33
a ₁₃	0,21	100,0	15,0	47,0	0,33
a ₂₁	1,13	95,2	95,2	100,0	0,33
a ₂₂	1,36	89,7	90,1	90,6	0,33
a ₂₃	0,15	15,2	15,2	8,3	0,33
Соціальна безпека(В)					0,2
b ₁₁	59,80	97,2	100,0	97,8	0,33
b ₁₂	2239,00	91,4	94,8	77,4	0,33
b ₁₃	23,96	92,4	91,4	80,1	0,33
b ₂₁	3041,00	93,4	100,0	99,3	1
b ₃₁	0,52	100,0	87,0	97,5	1
B ₄₁	0,48	100,0	100,0	82,8	1
Соціальні умови (С)					0,2
c ₁₁	23,71	94,2	92,1	100,0	1
c ₂₁	151,70	94,5	80,5	86,5	0,33
c ₂₂	102,20	92,1	84,1	100,0	0,33
c ₂₃	59,00	79,7	100,0	100,0	0,33
c ₃₁	1298,00	97,5	49,5	44,5	1
Соціальний розвиток (D)					0.2
d ₁₁	0,21	65,4	100,0	88,7	0,5
d ₁₂	0,15	91,2	69,8	100,0	0,5
d ₂₁	2,00	15,0	50,0	100,0	0,33
d ₂₂	886,00	100,0	84,0	85,3	0,33
d ₂₃	13,00	61,5	100,0	84,6	0,33
d ₃₁	32,10	100,0	72,0	63,6	1
Людський розвиток (Е)					
e ₁₁	39,70	84,9	95,7	24,2	0,5
e ₁₂	1335,02	22,5	100,0	31,4	0,5

Індикатори	Еталонне	Стандартизовані показники, бали			Ваговий
e₂₁	0,22	30,4	100,0	15,8	0,5
e₂₂	2078,25	72,2	100,0	37,4	0,5

Джерело: розраховано автором

Крім того, практичну цінність має також еволюція показників у динаміці, що дає підстави визначати ефективність зусиль органів регіональної влади та місцевого самоврядування у сфері соціального розвитку регіону. Для забезпечення співставності отриманих даних, розраховано аналогічні стандартизовані показники соціального розвитку за 2016 рік, що відображено у таблиці 4.11.

Таблиця 4.11

Стандартизовані індикатори ефективності регіональної політики у сфері соціалізації у розрізі регіонів України за 2016 рік

Індикатори	Еталонне значення	Стандартизовані показники, бали			Ваговий коефіцієнт
		Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область	
Відтворення населення (А)					0,2
a ₁₁	70,83	100,0	99,8	100,0	0,33
a ₁₂	-0,30	100,0	58,0	82,0	0,33
a ₁₃	0,04	100,0	15,0	47,0	0,33
a ₂₁	1,07	93,0	93,0	100,0	0,33
a ₂₂	1,5	100,0	97,6	99,0	0,33
a ₂₃	1,1	100,0	51,8	52,3	0,33
Соціальна безпека(В)					0,2
b ₁₁	57,50	98,6	100,0	96,7	0,33
b ₁₂	4887,00	98,4	100,0	82,8	0,33
b ₁₃	49,08	100,0	88,9	81,7	0,33
b ₂₁	2902,00	93,8	96,1	100,0	1
b ₃₁	0,52	100,0	87,0	97,9	1
B ₄₁	0,2	100,0	100,0	48,5	1
Соціальні умови (С)					0,2
c ₁₁	23,92	93,8	93,0	100,0	1
c ₂₁	131,90	100,0	84,8	92,0	0,33
c ₂₂	79,10	59,7	80,6	100,0	0,33
c ₂₃	67,00	59,7	80,6	100,0	0,33
c ₃₁	1121,65	100,0	43,2	51,7	1
Соціальний розвиток (D)					0.2

Індикатори	Еталонне значення	Стандартизовані показники, бали			Ваговий коефіцієнт
		Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область	
d₁₁	0,23	57,9	100,0	89,0	0,5
d₁₂	0,16	89,0	73,0	100,0	0,5
d₂₁	1,00	40,0	100,0	100,0	0,33
d₂₂	860,00	100,0	83,7	89,3	0,33
d₂₃	12,00	66,7	100,0	91,7	0,33
d₃₁	56,80	100,0	99,1	98,6	1
Людський розвиток (Е)					
e₁₁	18,47	76,5	100,0	34,6	0,5
e₁₂	1469,86	30,6	100,0	39,6	0,5
e₂₁	0,34	29,3	100,0	13,6	0,5
e₂₂	362,86	100,0	12,6	14,5	0,5

Джерело: розраховано автором

На основі представлених у таблиці даних можна зробити висновок, що жодний з індикаторів у межах регіону в 2016 році не є нижчим за середні показники по Україні, про що свідчить присутність еталонного значення по кожній групі індикаторів в одній з областей Причорноморського регіону (100 балів). Порівнюючи показники наведені у таблиці 4.18 з аналогічними за 2010 рік, слід відмітити, що у порівняльному періоді, значення окремих індикаторів по регіону було нижчим, ніж в середньому по Україні, серед них: очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнт смертності, середня заробітна плата, доходи населення, доступність послуг та кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок на 1000 населення. Отже, не зважаючи на загальне погіршення більшості показників ефективності соціальної політики у динаміці, загальний рівень її ефективності у Причорноморському регіоні порівняно з середніми показниками по Україні у 2016 році підвищився.

Наступним етапом дослідження ефективності регіональної політики у сфері соціалізації є розрахунок інтегральних показників за критеріями потреб, що здійснювався на підставі статистичних з використанням формул, що представлені на рис 4.10.

Результати розрахунків представлені у таблиці 4.12.

На підставі розрахованих даних можна зробити висновок про відносний рівень конвергенції за більшістю показників соціальної політики по Причорноморському регіону. За більшістю позицій області покращили свої позиції у рейтингу, що є свідченням ефективної регіональної соціально-економічної політики. Разом з цим, слабкою стороною в межах регіону є недостатній розвиток інноваційної діяльності, що знижує можливості населення до реалізації інтелектуальних та креативних здібностей й створює перешкоди щодо можливостей реалізації потреб у самовдосконаленні.

Таблиця 4.12

Показники оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації у розрізі областей Причорноморського регіону

Показники	Ваговий коефіцієнт	Період	Області		
			Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Відтворення населення (А)					
Демографічні показники (А ₁)	0,5	2010	95	42	69
		2016	95	43	15
Зміни у рейтингу, %			0	1	-54
Показники стану здоров'я населення (А ₂)	0,5	2010	49	49	41
		2016	93	74	77
Зміни у рейтингу, %			45	26	36
Соціальна безпека(В)					
Економічна безпека (В ₁)	0,25	2010	89	91	81
		2016	95	92	83
Зміни у рейтингу, %			5	1	2
Продовольча безпека (В ₂)	0,25	2010	93	100	99
		2016	94	96	100
Зміни у рейтингу, %			0	-4	1
Екологічна безпека (В ₃)	0,25	2010	100	87	97
		2016	100	87	98
Зміни у рейтингу, %			0	0	0
Криміногенна безпека (В ₄)	0,25	2010	100	87	98
		2016	100	100	49
Зміни у рейтингу, %			0	13	-49
Соціальні умови (С)					

Показники	Ваговий коефіцієнт	Період	Області		
			Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Умови побуту (C ₁)	0,33	2010	94	92	100
		2016	94	93	100
Зміни у рейтингу, %			0	1	0
Соціальна інфраструктура (C ₂)	0,33	2010	85	84	91
		2016	68	78	93
Зміни у рейтингу, %			-17	-6	2
Доступність послуг (C ₃)	0,33	2010	97	49	45
		2016	100	43	52
Зміни у рейтингу, %			3	-6	7
Соціальний розвиток (D)					
Доступність освіти (D ₁)	0,33	2010	77	84	94
		2016	72	85	94
Зміни у рейтингу, %			-5	2	0
Інфраструктура культури та відпочинку (D ₂)	0,33	2010	72	85	94
		2016	62	90	89
Зміни у рейтингу, %			-10	5	-5
Комунікації (D ₃)	0,33	2010	100	72	64
		2016	100	99	99
Зміни у рейтингу, %			0	27	35
Людський розвиток(E)					
Розвиток науки (E ₁)	0,5	2010	44	98	28
		2016	48	100	37
Зміни у рейтингу, %			5	2	9
Інноваційна діяльність (E ₂)	0,5	2010	47	100	24
		2016	54	35	14
Зміни у рейтингу, %			7	-65	-10

Джерело: розраховано автором

Отже, важливим напрямком регіональної політики у сфері соціалізації є розроблення регіональної стратегії інноваційно-інвестиційної діяльності, всебічна підтримка розвитку інноваційних ініціатив та поступовий перехід до інноваційної моделі сталого розвитку, що створить умови для відповідного формування людського потенціалу та його ефективного використання в межах регіону. Наступним етапом порівняльного аналізу є розрахунок інтегральних показників ефективності соціальної політики регіону у розрізі критеріїв задоволення потреб. Результати розрахунку за кожним регіоном проілюстровано на рисунках 4.11-4.13.

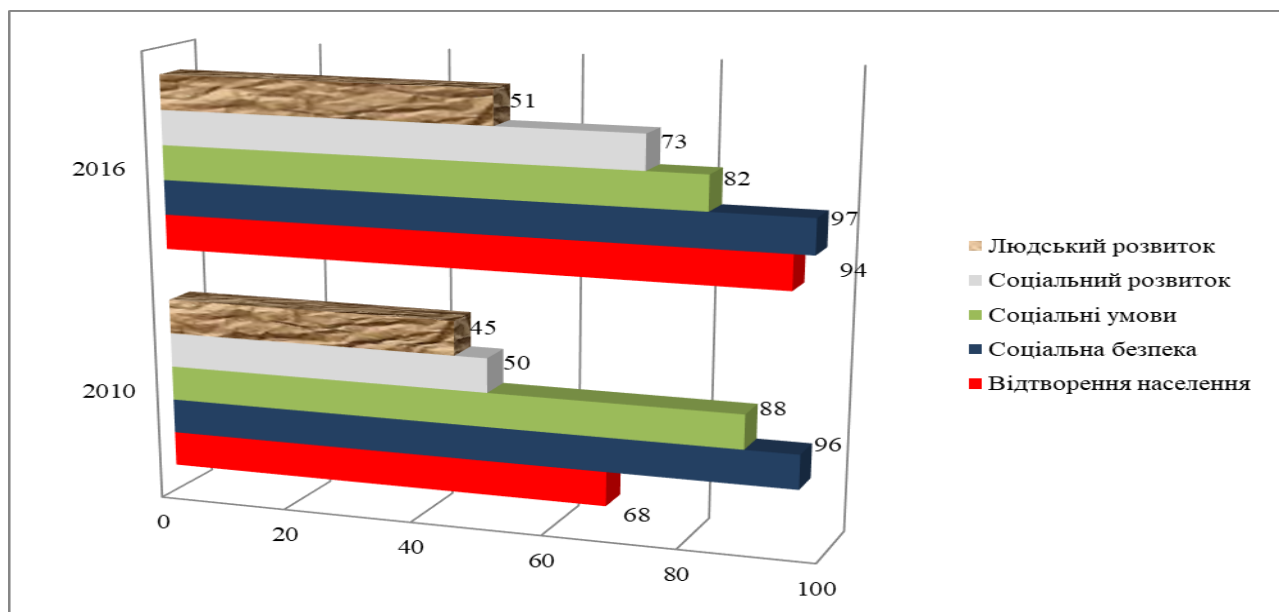

Рис.4.11. Інтегральні показники ефективності регіональної політики у сфері соціалізації в Одеській області

Джерело: розраховано автором

Одеська область утримує лідерські позиції за більшістю показників ефективності соціальної політики, в межах якої досягнуто еталонних значень у 2016 році за складовими соціальної безпеки (97 балів), відтворення населення (94), соціальні умови (82) та соціальний розвиток (73). Діаграма наочно демонструє також значне покращення соціальних умов та результатів соціальної діяльності в регіоні, що позитивно вплинуло на зростання рейтингових значень області у порівнянні з 2010 роком. До слабких сторін соціальної політики Одеської області можна віднести рівень розвитку соціальної інфраструктури, зниження показників підтримки науки та інноваційної активності в регіоні. Тобто, порівняно з іншими регіонами в Одеській області забезпечено певні умови для задоволення базових потреб людини.

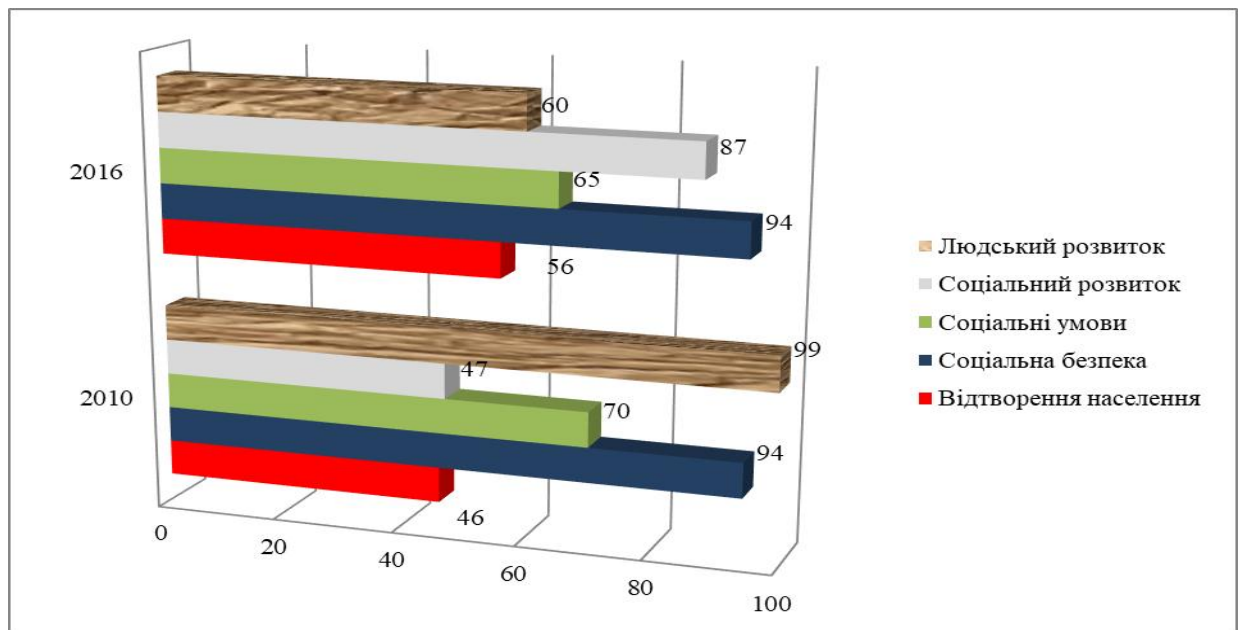

Рис.4. 12. Інтегральні показники ефективності регіональної політики у сфері соціалізації в Миколаївській області

Джерело: розраховано автором

Порівняно з Одеською у Миколаївській області в 2016 році досягнуто нижчих позицій майже за всіма показниками соціального стану окрім демографічної складової. Відносно високі значення досягнуто у сфері забезпечення соціальної безпеки (94) за рахунок покращення індикаторів продовольчої (96) та криміногенної безпеки (100) та показника людського розвитку (60) за рахунок порівняно вищих витрат на наукові дослідження і розробки, ніж в інших областях регіону. Водночас, у регіоні недостатньо уваги приділяється забезпеченню базових потреб, що призвело до негативної демографічної ситуації та підвищення рівня захворюваності населення, розвитку ринку послуг, зокрема побутових та інноваційної діяльності. Крім того, негативними є тенденції щодо зниження показників області у загальному рейтингу відносно 2010 року. Отримані дані свідчать про недостатню увагу регіональних органів влади до забезпечення гідних соціальних умов розвитку населення.

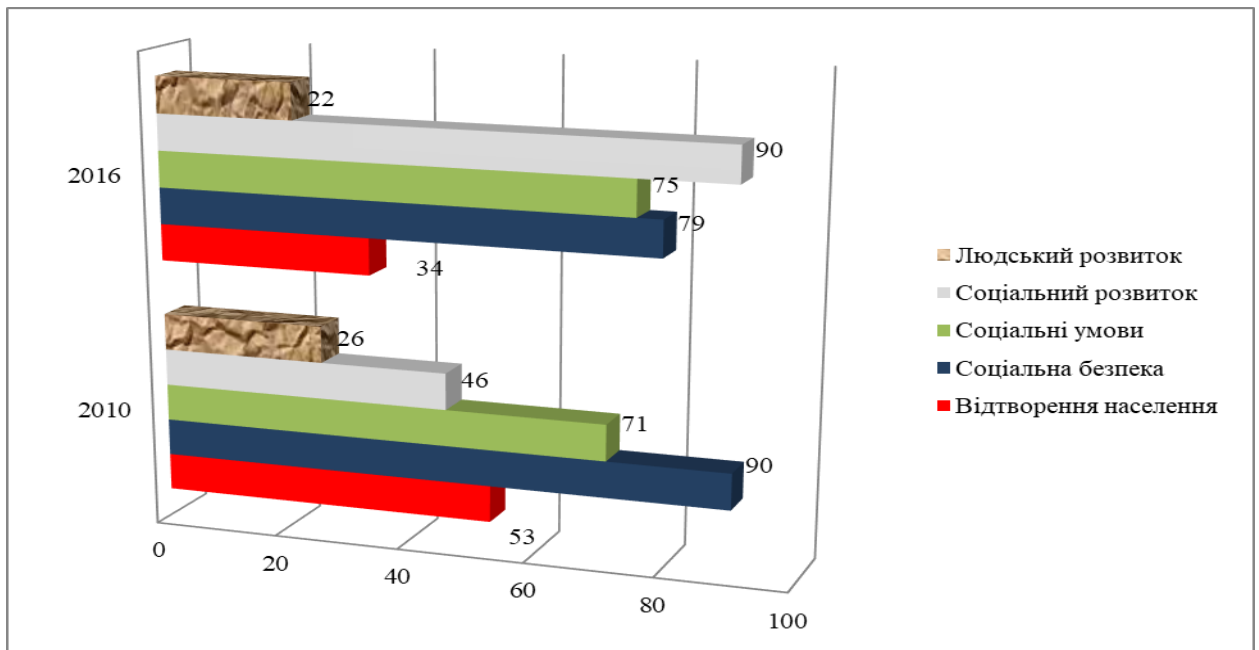

Рис.4.13. Інтегральні показники ефективності регіональної політики у сфері соціалізації в Херсонській області

Джерело: розраховано автором

Херсонська область лідирує за показниками продовольчої безпеки (100), умовами побуту населення (100) та доступністю освіти (94), що забезпечило відносно високі показники соціальної безпеки (90) та соціальних умов(75). Перевагою області також є відносно високі показники соціального розвитку (90) за рахунок доступності до середньоспеціальних та вищих навчальних закладів та високого рівня охоплення дітей дошкільними закладами. Разом з цим, слабкими сторонами регіональної політики є створення умов для покращення демографічної ситуації, відносно високий рівень криміногенної небезпеки а також недостатній рівень розвитку науки та інноваційної діяльності.

На основі часткових інтегральних показників обчислено інтегральний показник ефективності регіональної політики у сфері соціалізації, що наведено у таблиці 4.13.

Таблиця 4.13

Розрахунок інтегральних показників ефективності регіональної політики у сфері соціалізації у розрізі областей Причорноморського регіону

Області	2010	2016
Одеська область	$IE_{CP} = 68^{0.2} \times 96^{0.2} \times 88^{0.2} \times 50^{0.2} \times 45^{0.2} = 66$	$IE_{CP} = 93^{0.2} \times 97^{0.2} \times 82^{0.2} \times 73^{0.2} \times 51^{0.2} = 78$
Миколаївська область	$IE_{CP} = 46^{0.2} \times 94^{0.2} \times 70^{0.2} \times 47^{0.2} \times 99^{0.2} = 67$	$IE_{CP} = 56^{0.2} \times 93^{0.2} \times 65^{0.2} \times 87^{0.2} \times 59^{0.2} = 71$
Херсонська область	$IE_{CP} = 53^{0.2} \times 90^{0.2} \times 71^{0.2} \times 46^{0.2} \times 26^{0.2} = 26$	$IE_{CP} = 34^{0.2} \times 79^{0.2} \times 74^{0.2} \times 90^{0.2} \times 23^{0.2} = 53$

Джерело: розраховано автором

Отже, результати проведених розрахунків засвідчили підвищення ефективності регіональної соціальної політики у Причорноморському регіоні порівняно з даними 2010 року. Спільними проблемами соціального розвитку для всіх областей є соціальні виклики пов'язані з задоволенням базових фізіологічних потреб, що на практиці проявляються у підвищенні загального рівня бідності населення в країні, фінансової неспроможності повноцінного лікування і, відповідно, погіршення демографічної ситуації та здоров'я нації. Важливими завданнями регіональної політики в регіоні також є формування умов для переходу економіки регіону на інноваційну модель розвитку, що матиме позитивний вплив на розвиток людського потенціалу, сприятиме задоволенню потреб у саморозвитку та самовдосконаленню і створить підґрунтя для покращення соціально-економічної ситуації в цілому.

Висновки до розділу 4

Проведені у розділі дослідження дозволили обґрунтувати концептуальні підходи до формування економічного розвитку регіону в умовах соціалізації із врахуванням досвіду країн ЄС, сучасного стану і структурних трансформацій економіки та базових потреб населення регіону.

1. У дисертаційному дослідженні доведено, що прагнучи стати членом європейського співтовариства, Україна повинна чітко осмислювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики та формувати власну модель соціального розвитку з урахуванням її адаптації до сучасних тенденцій, дотримуючись при цьому базових європейських принципів справедливості, уникнення дискримінації та забезпечення сталого розвитку.

2. Основними напрямками соціальної політики та регулювання соціального розвитку у ЄС є: боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією, спільна політика щодо регулювання ринку праці та створення робочих місць (головними трендами є стимулювання зайнятості серед молоді та продовження активної і продуктивної зайнятості серед людей похилого віку, працевлаштування мігрантів та їх трудова соціалізація), демографічна політика, спрямована на стимулювання народжуваності, політика у сфері науки і технологій, основними завданнями якої є підвищення рівня освіти й стимулювання розвитку інноваційного потенціалу для адаптації до сучасних технологічних змін.

3. Зазначено, що одним з пріоритетних напрямів соціалізації економічного розвитку України повинна стати соціально-економічна модернізація, що базується на основних положеннях угоди про асоціацію з ЄС та враховує особливості історичного розвитку, наявний потенціал, потреби населення та національні стратегічні цілі. На підставі узагальнення Європейського досвіду у сфері формування та реалізації соціальної стратегії, а також враховуючи міжнародні зобов'язання України у сфері соціальної політики та забезпечення соціальних стандартів, систематизовано провідні напрямки соціалізації економіки України, що сприятимуть адаптації соціальних процесів до європейських стандартів за такими напрямками:

забезпечення прав людини та рівноправного доступу до державних послуг (освіти, культури, охорони здоров'я); забезпечення соціальної справедливості; пріоритетне інвестування в людський розвиток; сприяння зайнятості населення та розвитку підприємництва.

4. Доведено, що в сучасних умовах розвитку нашої країни, зростає роль регіонів у забезпеченні соціального розвитку населення. При цьому, зважаючи на особливості природного, економічного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу, виникає потреба у розробці диференційованого набору інструментів та стимулів за допомогою яких в умовах розширення повноважень місцевих органів влади та управління забезпечуватиметься стійкий економічний розвиток та гарантування соціальних стандартів. З цією метою обґрунтовано методичний підхід щодо оцінювання рівня залежності соціальних показників у регіоні від факторів національного рівня, що дозволяє визначати сильні та слабкі сторони соціального розвитку на рівні регіону, а також внутрішні можливості щодо мобілізації додаткових ресурсів соціального забезпечення.

5. Використовуючи розроблений автором методичний підхід, розраховано ступінь залежності регіонів України від загальних тенденцій національної економіки за рівнем тривалості життя при народженні, доходів населення та зайнятості. На підставі проведених розрахунків зроблено висновок про відносну конвергентність показника тривалості життя при народженні серед регіонів України та його відносно збалансовану залежність від внутрішньо регіональних та національних чинників. Натомість диференціація доходів та рівня зайнятості населення серед регіонів показує значну залежність даних показників від факторів регіонального розвитку. Найбільший рівень регіональної соціалізації за доходами громадян та зайнятістю характерний для м. Київ (0,5%), Одеської (0,4%), Херсонської (0,2%), Запорізької (0,2%) та Дніпропетровської областей (0,2%). У той же час станом на кінець 2016 року найвищий рівень залежності показників зайнятості та доходів населення від стану національної економіки

спостерігається в Донецькій (-6%) та Луганській областях (-5,2%), що пояснюється втратою частини територій, проведенням військових операцій та відповідним зниженням економічного потенціалу.

6. Досліджено кореляційні залежності між факторами фінансово-економічного розвитку регіону (доходи регіонального бюджету, субвенції з державного бюджету, валовий регіональний продукт та обсяги капітальних інвестицій) та окремими показниками соціального становища, серед яких: тривалість життя при народженні, середньодушові доходи населення та рівень зайнятості, на підставі чого встановлено суттєвий рівень взаємозв'язку між окремими групами показників. Так, найвищий рівень залежності середньодушових доходів населення та розміру валового внутрішнього продукту (0,97), доходів місцевого бюджету (0,86) та обсягу капітальних інвестицій (0,63), що є природним та підтверджує значну роль економіки регіону у сфері забезпечення зростання доходів громадян. Натомість, не значна залежність між доходами населення (0,46) та розмірами субвенцій з державного бюджету засвідчує послаблення даного інструменту в системі забезпечення зростання добробуту громадян. Відносно висока кореляція спостерігається між рівнем зайнятості населення та доходами місцевого бюджету (0,68), валовим регіональним продуктом (0,63) та інвестиціями (0,57), що підтверджує тісний зв'язок між зайнятістю населення та основними фінансово-економічними параметрами розвитку регіонів.

7. Обґрунтовано концептуальні підходи та розроблено відповідний розрахунково-аналітичний інструментарій дослідження ефективності соціалізації регіонального розвитку з позиції задоволення суспільних та індивідуальних потреб населення. Систематизовано основні критерії задоволення потреб та показники їх ідентифікації згідно з теорією мотивації А. Маслоу. Запропоновано алгоритм оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації крізь призму її відповідності щодо задоволення базових потреб, що слугують мотиваційними чинниками поведінки й розвитку людини та виступають основними каталізаторами соціальних

процесів.

8. На підставі розроблених автором методичних підходів здійснено оцінювання ефективності процесів соціалізації у розрізі областей Причорноморського регіону, що дозволило визначити рівень соціального забезпечення розвитку регіону за рівнями задоволення базових потреб та соціальних потреб вищого рівня, ідентифікувати основні проблеми соціальної сфери та шляхи їх вирішення. Проведені розрахунки засвідчили відносний рівень конвергенції за більшістю показників соціальної політики по Причорноморському регіону. Крім того за переважною кількістю критеріїв у 2016 році області покращили свої позиції у національному рейтингу порівняно з показниками 2010 року, що є свідченням ефективної регіональної соціально-економічної політики.

9. Слабкою стороною в межах регіону є недостатній розвиток інноваційної діяльності, що знижує можливості населення до реалізації інтелектуальних та креативних здібностей і створює перешкоди щодо можливостей реалізації потреб у самовдосконаленні. Отже, важливим напрямком регіональної політики у сфері соціалізації є розроблення регіональної стратегії інноваційно-інвестиційної діяльності, всебічна підтримка розвитку інноваційних ініціатив та поступовий перехід до інноваційної моделі сталого розвитку, що створить умови для відповідного формування людського потенціалу та його ефективного використання в межах Причорноморського регіону.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Офіційний сайт Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/>.
2. Ралко О.С. Особливості реалізації соціальної політики ЄС / О.С. Ралко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – № 21. – С. 37–40.

3. European semester thematic factsheet addressing inequalities/European commission, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-addressing-inequalities_en_0.pdf

4. Офіційний сайт European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm.

5. Слюсаренко, К. В. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи / К. В.Слюсаренко, М. М. Садовенко // Економічний аналіз: зб. наук. Праць – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 80-90.

6. Стратегія «Європа-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en

7. Шиманська О. Специфіка регулювання Європейських ринків праці: досвід для України/О. Шиманська//Вісник ТНЕУ. –2014. –№1. – С.91-99

8. Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the europe 2020 strategy/ Eurostat, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7566774/KS-EZ-16-001-EN-N.pdf/ac04885c-cfff-4f9c-9f30-c9337ba929aa>

9. Побережний О. В. Зарубіжний досвід реалізації соціальної політики держави / О. В. Побережний // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2010. – Вип. 2. – С. 374-380

10. Черленяк І. І. Про методику дослідження ідентифікації європейських соціальних стандартів / І. І. Черленяк// Стратег. пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 121–128

11. Кицак Т.Г.Українська модель соціальної політики: стан і доміанти розвитку/ Т.Г. Кицак //Соціально-трудові відносини:теорія та практика: збірник наук. праць.: Київ. –2016. –№2 (12). –С.153-161

12. Михненко А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України /А. Михненко, Н. Щур // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – Вип. 2. – С. 219-227
13. Угода про асоціацію України з Європейським союзом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
14. Пурський О.І. Соціально-економічний моніторинг як фактор збалансованого і стабільного розвитку регіону/О.І. Пурський, І.О. Мороз, О.І. Моїсеєнко//Бізнесінформ . –2012. –№6. –С.39-41
15. Брич В. Я. Формування соціальної регіональної політики/ В. Я. Брич, С. М. Миколук// Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – 2014. – Випуск Х. –С. 27-30
16. Татаревська М. С. Регіональна соціальна політика: особливості формування та реалізації / М. С. Татаревська, О. О. Лосікова // *Dynamika naukowych badan* – 2013: *materialy IX Międzynarodowej naukow-i-praktycznej konferencji (07-15 lipca 2013 roku)*. – 2013. – Vol. 2. – S.27-32
17. Плотницька С.І. Соціальна сфера регіону як об'єкт соціальної політики / С.І. Плотницька // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 169–173
18. Їжа М. Регіоналізація соціальної політики в умовах розвитку українського суспільства/ М.Їжа, А. Тамм//Публічне управління: теорія та практика.-2012.-№3.-С.49-54
19. Мацегора О.Ю. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону/О.Ю. Мацегора//Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16 (205) . –С.130-134
20. Жовтанецький В.І. Політика структурної економічної оптимізації в конвергентній моделі розвитку регіону/В.І. Жовтанецький, Б.Ф. Заблоцький// Економіка Промисловості–2013. –№.–С.156-161
21. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Гошовська В.В.Макроекономічна оцінка якості життя населення

України за міжнародними методиками/В.В. Гошовська//Вісник БДАУ. – 2009–№ 61, с.26-32

23. Регіони України: статистичний збірник/Державна служба статистики України. –Київ, 2017

24. Вінічук М.В. Регулювання зайнятості населення як механізм забезпечення соціальної безпеки держави/М.В. Вінічук//Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. –2013. –№1. –С.21-33

25. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 1(44). – С. 106-111.

26. Чирва О.Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності економічної системи Причорноморського регіону / О.Г. Чирва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки).– 2014.– №1(25).– С. 253–260.

27. Регіони України / Державна служба статистики. – 2013. – частина 1, 685 с;

28. Україна у цифрах:статистичний збірник/ Державна служба статистики України, Київ:.- 2017

29. Державна казначейська служба[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>

30. Підлипна Р. Принципи соціальної політики як основа методології / Р. Підлипна // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 5. – С. 111-124

31. Валенков В. Є. Регіональні аспекти формування та оцінювання соціального потенціалу держави/В.Є. Валенков// Інвестиції: практика та досвід. –2017. – № 21. –С. 123-126

32. Садова У.Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності/У.Я. Садова// Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 151-165.

33. Риндзак О.Т. Оцінювання ефективності соціальних програм соціологічними методами/ О.Т. Риндзак// Демографія та соціальна економіка. – 2013. – №1(19). – С.89-99

34. Соціальні результати державних програм: теоретико -методологічні та прикладні аспекти оцінювання: монографія / за ред. Е. М. Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – 312 с

35. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. –244 с.

36. Беда К.В. Використання індексу людського розвитку для аналізу рівня соціального розвитку країни/К.В. Беда// Інвестиції: практика та досвід. –2013. – № 18. –С.95-99

37. Карпенко А.В. Рівень людського розвитку в Україні / А.В. Карпенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17\(1\)28.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17(1)28.pdf)

38. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України. –Київ, 2016 рік

39. Алексеєнко Т.Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування / Т.Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – № 4 . – С. 4–10

40. Боднар В.Д. Використання мотиваційних теорій у діяльності органів місцевого самоврядування/ В.Д. Боднар//Наукові розвідки з державного та муніципального управління, 2013. – № 1. – С. 283-293

41. Маслоу, А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3–е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 352 с.

42. Яценко Л.Д. Регіональний аспект соціальної напруженості в Україні: стан, фактори формування та шляхи подолання/ Л.Д. Яценко. О.О. Коломієць//Національний інститут стратегічних досліджень. –Київ, 2015 р.

43. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: монографія // За

заг. ред. канд. економ. наук, професора А. З. Підгорного – Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2016. – 218 с.

44. Новікова М.М. Методичний підхід до ви мірювання та оцінювання трудового потенціа лу регіону / М.М. Новікова, Д.А. Новіков // Економіка розвитку. – 2011. – № 3 (59). – С. 13–20

45. Пивовар А.М. Удосконалення методики оцінки ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарського підприємства/А.М. Пивовар// Економічний простір. –2013. –№34. –С. 260-272

47. Яковенко Р. В. Мікрорівень соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Р. В. Яковенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.surma-ua.info/?p=3864>

48. Гуріна О.В. Сучасні підходи до формування концепту людського потенціалу / О.В. Гуріна, М.М. Огієнко // Економічна та продовольча безпека. – 2016. – Том 4. Вип. 4. – С. 48-52. *(загальний обсяг – 0,29 друк. арк., особистий внесок автора – 0,13 друк. арк.: розкрито роль людського потенціалу в економічному розвитку регіону в умовах).*

49. Гуріна О.В. Методичні підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна, І.О. Іртищева // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Вип. 1. – С. 112-118. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,35 друк. арк., особистий внесок автора – 0,20 друк. арк.: обґрунтовано методичний інструментарій дослідження рівня залежності процесів соціального розвитку у регіоні від дії факторів національного рівня).*

50. Гуріна О.В. Оцінка впливу регіональної економіки на стан соціальної сфери Причорноморського регіону // О.В. Гуріна, Є.Є. Гуріна, Ю.А. Работін // Причорноморські економічні студії . – 2018. – Вип. 30/1. – С. 134-139. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,38 друк. арк., особистий внесок автора – 0,12 друк. арк.: обґрунтовано концептуальні засади оцінювання*

ефективності соціальної політики в регіонах з позиції задоволення базових соціальних потреб).

51. Гуріна О.В. Підходи до оцінки процесів економічного розвитку регіонів в умовах соціалізації / О.В. Гуріна // Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств, Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 23-24 грудня 2015 р. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2015. – Т. 1. – С. 71-73.

52. Гуріна О.В. Оцінка рівня безробіття та соціальна політика зайнятості населення України / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна, А.-М.І. Архангельська // II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція [Фінансове регулювання зрушень у економіці України], 18 квітня 2018 р. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. – С. 152-155. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: розкрито вплив рівня безробіття та соціальна політика зайнятості).*

53. Гуріна О.В. Регіональний економічний розвиток через призму активізації експорту / О.В. Гуріна // Міжнародна науково-практична конференція [Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів], (25-26 травня 2018 р., м. Київ). – Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. – С. 78-80.

РОЗДІЛ 5

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

5.1. Інноваційні засади соціалізації регіонального розвитку в умовах трансформації соціально-економічних систем

В сучасних умовах, які характеризуються стрімким розвитком технологій, комунікацій та інформації, що призводять до відповідної

трансформації у суспільстві, усе більш актуальними стають проблеми адаптації соціального розвитку до новітніх технологій у цій сфері. Спостерігаються дедалі тісніші взаємозв'язки між соціальною сферою та інноваціями в усіх аспектах життєдіяльності людини, зростають вимоги до людського капіталу та його впливу на конкурентоспроможність економіки.

Розвинуті країни вже давно перейшли на модель інноваційної соціалізації розвитку. При цьому, соціальні інновації не мають чітких меж, а спектр їх дії є значним: від нових моделей управління, соціального захисту, навчання, комунікацій та фінансування - до нових способів вирішення екологічних проблем та підтримки здоров'я. Згідно з дослідженнями Ядчишиної І.В., «соціальні інновації створюють нові можливості для бізнесу, а також нові сфери підприємництва. Заслуговує на увагу така ініціатива як соціальне підприємництво: вона спрямована на розвиток бізнесу, прибуток від якого повністю інвестується у реалізацію соціальних проєктів, стаючи стабільним джерелом фінансування нагальних соціальних ініціатив. Дослідники аналізують позитивні приклади розроблення нових успішних бізнес-моделей для досягнення соціальних, етичних або екологічних цілей за рахунок фінансової прибутковості. Соціальне підприємництво динамічно зростає у європейських країнах, вирішуючи питання безробіття, соціального захисту та соціального залучення. У Британії зараз діє близько 60000 соціальних підприємств, а їх загальна кількість у ЄС – понад 1 млн»[1, с.9].

Підтвердженням того, що саме соціальні інновації стають головним трендом та рушійною силою інноваційного розвитку постіндустріального суспільства є поступове витіснення інновацій як нових способів поєднання технологій і ресурсів, інноваціями, що продукують нові способи поширення інформації, генерування нового потоку знань та їх інтеграції. В цих умовах саме соціальні зв'язки, комунікації та мережі стають провідним чинником підвищення темпів соціально-економічного і культурного розвитку як окремих країн, так і суспільства в цілому.

Соціалізація інновацій виступає важливим чинником розвитку

Європейських країн. Стабілізуючий вплив на інноваційний розвиток окремих регіонів у ЄС здійснюється за допомогою різних механізмів, серед яких:

- функціонування регіональної мережі центрів поширення інновацій (Innovation Relay Centers), що являють собою незалежні консультативні організації у сфері нових технологій, венчурного бізнесу та консалтингу. Вони частково фінансуються за рахунок фондів підприємництва Єврокомісії та сприяють розвитку інноваційного бізнесу у таких напрямках: захист права об'єктів інтелектуальної власності, комерціалізація результатів НДДКР, трансфер технологій, посередництво у здійсненні транснаціональних інноваційних ініціатив тощо.

- реалізація п'ятирічних рамкових програм Євросоюзу у галузі науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Програми передбачають розвиток регіонального співробітництва в інноваційній сфері, зокрема, через програму створення мережі європейського дослідного простору (European Research Area) та систему інтегрованих проектів [2, с. 146].

Здійснене дослідження практики впровадження інновацій у процеси соціального розвитку в країнах-членах Європейського співтовариства, дозволяє стверджувати, що у межах такої моделі управління інновації в соціальній сфері мають стати тою рушійною силою позитивних соціальних змін, яка:

- 1) впроваджується державою на всіх рівнях та у різних сферах життєдіяльності людини з метою збереження та розвитку людського капіталу;

- 2) створює умови для формування патріотичної поведінки та якісно нових морально-ціннісних пріоритетів у напрямку здорового способу життя, збереження власного здоров'я, толерантних взаємин, підвищення працездатності та трудової активності ;

- 3) сприяє формуванню соціально відповідального управління та трудової поведінки;

- 4) спрямовує на досягнення високого економічного ефекту завдяки

продуктивному використанню знань, ефективної мотивації працюючих, стимулювання їх до постійного професійно-освітнього розвитку.

Поєднання соціальних і економічних процесів на інноваційних основах, на думку Кравченко Н.В. являє собою триєдину проблему, що потребує комплексного вирішення, а саме:

«1) соціалізація економічних відносин - зміна соціально-економічних та організаційно-економічних відносин, що проявляється у формуванні рівноправного партнерства, орієнтації на розвиток творчих і духовних якостей та цінностей працівників, оптимальне поєднання інтересів і цілей індивідів з колективними;

2) соціалізація праці, яка передбачає зміну змісту і характеру праці, місця і ролі людини у сучасному інноваційному виробництві, перетворення праці із засобу збагачення у засіб самореалізації людської особистості, її творчих трудових потенцій, нестандартне, творче ставлення до роботи як критерій професійної вимоги;

3) функціональна соціалізація (соціалізація розподілу результатів), яка направлена на формування дієвого мотиваційного поля формування і використання інтелектуальних здібностей людини з метою продукування і впровадження нових ідей чи хоча б забезпечення їх подальшого розвитку»[3].

Забезпечити таку комплексність на рівні регіону можливо шляхом запровадження заходів:

- створення умов для розвитку науки у тісному взаємозв'язку з потребами економічного й соціального розвитку регіону;
- розбудови інноваційної інфраструктури;
- формування сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату;
- налагодження взаємовигідної співпраці між бізнесом, наукою, владою та громадськістю;
- стимулювання розвитку соціального підприємництва;
- пошук і освоєння нових джерел фінансування соціальної сфери

(гранти, фонди регіонального розвитку, міжнародні фонди соціальної підтримки тощо);

- формування інноваційної культури як в самій адміністрації, так і на рівні бізнес-середовища.

Проведені дослідження дають підстави стверджувати, що основними напрямками соціалізації економічного розвитку регіону на інноваційних засадах є:

1. Формування інноваційного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону, що передбачає створення ефективної інноваційної системи;

2. Впровадження інноваційних підходів до регіонального управління соціальним розвитком, орієнтованого на задоволення потреб населення регіону та випереджаючого людського розвитку;

3. Стимулювання впровадження соціальних інновацій в усіх сферах життєдіяльності населення регіону, що сприятимуть: збереженню і розвитку трудового потенціалу, запобіганню соціальних криз, зміцненню здоров'я та підвищенню якості життя всіх верств населення. Головним чинником соціальних інновацій є їх спроможність спрямувати соціальні стосунки, самоорганізацію та взаємодію між людьми у соціально конструктивний вектор розвитку.

На рівні регіону соціалізація економічного розвитку здійснюється у межах діючої регіональної інноваційної системи, під якою автори Сухоруков А. І. та Харазішвілі Ю. М. розуміють « сукупність органів державного управління та місцевого самоврядування, регіональних громадських організацій, наукових та освітніх установ, бізнесових структур і підприємств інфраструктури, які у процесі взаємодії забезпечують комплексність інноваційного розвитку регіону. Ця система має об'єднати зусилля різних рівнів управління в напрямі активізації місцевих чинників якісного зростання економіки на основі інноваційного розвитку [4, ,с. 56].

З позицій соціальних відносин розглядає регіональну інноваційну

систему Гоблюк С.А., що тлумачить її як «складну, відкриту, динамічну, соціально-економічну систему, що складається з розташованих у межах регіону підприємств, установ, організацій, окремих фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які активно й цілеспрямовано взаємодіють між собою у сфері створення, розповсюдження, використання наукових знань і технологій, виробництва інноваційної продукції» [5, с.138].

Виділяють різні типи регіональних інноваційних систем, що залежать від особливостей їх створення і функціонування. Зокрема, досліджуючи особливості формування регіональних моделей передачі технологій та формування на цій основі інноваційних систем у країнах Європи, Ашейм Б. виділяє такі їх типи:

1. Інноваційні системи місцевого рівня у межах яких основним напрямком інноваційної діяльності між підприємствами виступає процес взаємного навчання, що стимулюється географічною близькістю та взаємними потребами розвитку й вирішення спільних проблем, проте без безпосередньої взаємодії з організаціями, які генерують знання (науково-дослідні установи, університети). Взаємодія у сфері інновацій в такій системі передбачає широке використання бенчмаркінгових моделей та інтеграції досліджень за цільовими напрямками.

2. Мережеві регіональні інноваційні системи, у яких підприємства функціонують в умовах багатосторонньої співпраці з оточуючою інституційною інфраструктурою, науково-дослідними інститутами, вищими та професійно-технічними закладами освіти, мережею консалтингових та інших організацій, які беруть участь в інноваційних процесах. На думку автора, саме такий вид регіональної інноваційної системи здійснює найбільший вплив на соціальні процеси в регіоні, стимулюючи створення та дифузії інновацій й сприяє розвитку людського потенціалу території.

3. «Регіоналізовані національні інноваційні системи, характерними рисами яких є інтеграція територіальної інституційної інфраструктури та

деяких місцевих видів промислової діяльності з національною або міжнародною інноваційними системами. Виникненню таких систем сприяє активізація міжрегіональної або міжнародної співпраці у розробленні інновацій для певних галузей, що мають переваги для регіону з позицій його географічного розташування чи наявності специфічних ресурсів» [6].

Якщо розглядати інноваційну систему регіону крізь призму соціалізації, то головною метою її функціонування є розвиток людського та соціального потенціалу на основі формування ефективної системи соціально-правових та економічних відносин між громадянами, державою та бізнесом, що сприяють розробленню, реалізації та дифузії інновацій в усі сфери суспільного буття. Водночас, регіональну інноваційну систему доцільно досліджувати як відкриту систему, у межах якої відбувається трансформація наявних ресурсів регіону в нові продукти, знання, інформацію, суспільні блага. Ефективність трансформаційних процесів у значній мірі залежить від соціальної складової, що проявляється в таких аспектах:

- людський потенціал (інтелектуальний, управлінський, підприємницький) як базовий ресурс інноваційного розвитку;
- соціальні комунікації та взаємодія, що слугують зв'язковими елементами між складовими інноваційної системи;
- інноваційна культура, норми, правила, закони, що регулюють поведінку всіх учасників інноваційного процесу як необхідна умова конструктивної взаємодії та соціальної відповідальності.

Наявність перелічених компонентів водночас виступає базовою основою розвитку регіону на інноваційних засадах.

На рис.5.1. представлена запропонована автором модель інноваційної системи регіону.

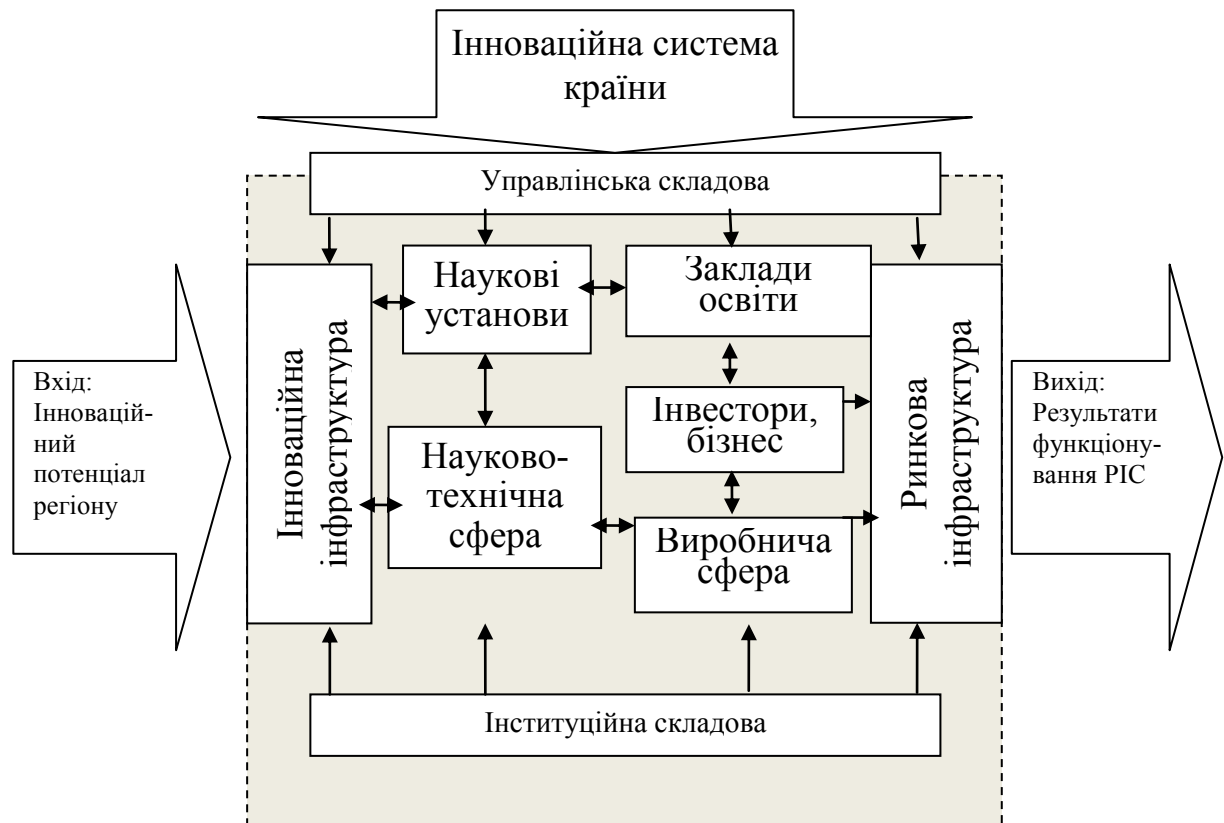

Рис.5.1. Модель регіональної інноваційної системи з позицій соціалізації

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 5]

Ефективність функціонування моделі залежить поміж іншого від наявності конструктивних взаємозв'язків та комунікацій між окремими елементами, що передбачають вільний рух фінансів, капіталу та інформації.

Управлінська складова представлена регіональними органами влади та місцевого самоврядування, основними функціями яких у вказаній системі є сприяння формуванню взаємовигідних відносин як у межах системи, так і у її зв'язках із зовнішнім середовищем, організаційна та фінансова підтримка окремих елементів, що на певних етапах функціонування її потребують, контроль за дотриманням соціальних зобов'язань.

Управлінська складова тісно пов'язана з інституційною складовою регіонального розвитку, що являє собою мережу державних і недержавних інституцій, що забезпечують правові, організаційні й економічні умови, необхідні для розвитку інноваційної діяльності. До складу суб'єктів-

представників інституційного забезпечення інноваційної діяльності в регіонах України відносяться: представницькі та виконавчі органи влади, спеціально уповноважені центральні регіональні представництва у сфері інноваційної діяльності, інші державні установи а також консультативно-дорадчі органи, торгові палати, окремі наукові установи, фінансово-кредитні інноваційні установи, господарюючі суб'єкти інноваційної діяльності, інноваційні підприємства, тощо.

Як зазначають автори статті «Інституційне забезпечення розвитку територій України», необхідними передумовами для ефективного функціонування інституцій інноваційного розвитку є: взаємна довіра та рівноправність; колегіальне визначення стратегії діяльності; дотримання учасниками партнерства узгодженої стратегії, водночас її коригування відповідно до вимог ситуації; існування чітко визначених та реальних завдань партнерства (визначених у стратегії); чіткий розподіл ролей між учасниками партнерства; чіткий, прозорий механізм керівництва партнерством; адекватні до ролі та можливостей фінансові внески для діяльності партнерства; визнання можливості для участі у партнерстві організацій без фінансового внеску; уникнення дублювання функцій інших партнерств, які діють на визначеній території та ін. [7]. Нажаль, наразі інституційна сфера розвитку інновацій у переважній кількості регіонів України перебуває на стадії становлення, більшість соціальних та бізнес-комунікацій між приватним бізнесом та окремими інституціями (аудиторські, консалтингові, фінансово-кредитні та інші установи) здійснюється на основі двосторонніх комунікацій, а представницькі структури інноваційного розвитку в регіонах відіграють переважно роль статиста.

«Важлива роль у функціонуванні регіональної інноваційної системи належить інноваційній інфраструктурі регіону, що представлена мережею наукових установ, закладів освіти та інших інституційних утворень. За даними НАН України» [8], у Причорноморському регіоні зосереджено значний науково-освітній потенціал, що представлений: 10 закладами вищої

освіти та 92 науково-дослідними, проектно-конструкторськими та іншими науковими установами, з яких переважна більшість (47) зосереджена в Одеській області.

Згідно з дослідженнями Денисюка В.А. «Серед областей Причорноморського регіону Одеська область, яка володіє відчутним науковим потенціалом, значно перевищує Миколаївську і Херсонську за загальною кількістю щорічно виконуваних ННТР. Наприклад, на установи НАН України, розташовані в Одеській області, припадає до 90% кількості ННТР, виконуваних установами НАН України у ПР, тоді як відповідні частки Миколаївської і Херсонської областей становлять у середньому 5%. У ВНЗ Одеської області щорічно виконується до 75% ННТР вузівського сектору, у ЗВО Миколаївської області – до 13%, Херсонської – до 12%»[9]. Разом з цим, за обсягами витрат на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок та обсягами виконаних наукових та науково-технічних робіт лідирує Миколаївська область (таблиця 5.1.)

Позитивними є тенденції щодо збільшення обсягів витрат на фінансування наукових досліджень і розробок, що у середньому за період 2010-2017 року зросли на 72,5%. Разом з цим, обсяги виконаних науково-технічних робіт зростали значно повільнішими темпами (у середньому 12,7%), що свідчить про недостатню ефективність використання коштів в науково-технічній сфері регіону. Дані таблиці 5.1. засвідчують також активізацію діяльності науково-дослідних установ у Херсонській області, що дозволили за досліджений період розширити власний внесок у науково-технічну діяльність регіону з 7,2% у 2016 до 10% у 2017(за витратами) та з 7,4% до 7,5% (за результатами).

Таблиця 5.1

Показники науково-технічної діяльності Причорноморського регіону

Період	Обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок, тис. грн	Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, тис. грн.

	Всього по регіону	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область	Всього	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
2010	401920,4	52,2	38,8	9,0	600474,5	62,0	32,1	6,0
2011	463693,2	56,3	34,9	8,8	632538,4	60,8	32,5	6,7
2012	422810,6	45,1	44,4	10,6	668170,1	61,1	31,6	7,3
2013	831903,4	73,1	21,8	5,1	545840,1	49,1	43,1	7,8
2014	456604,6	53,5	37,7	8,9	946608,1	72,6	22,6	4,8
2015	534995,9	55,5	37,7	6,8	633968,8	54,8	37,9	7,3
2016	678844,9	57,8	35,0	7,2	665054,4	54,3	38,3	7,4
2017	693210,1	50,4	39,0	10,6	676702,6	54,4	38,1	7,5
Приріст 2017/2010	72,5	-1,8	0,2	1,6	12,7	-7,5	6,0	1,5
приріст 2017/2016	2,1	-7,4	4,0	3,4	1,8	0,1	-0,2	0,1

Джерело: Сформовано автором за даними [10-13]

Протягом 2010-2017 років спостерігається скорочення чисельності працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок у всіх областях Причорноморського регіону. При цьому, найбільше скорочення відбулося у Одеській (-62,7%) та Миколаївській областях (-49,8%) що негативно вплинуло на стан інноваційного потенціалу регіону. На рис.5.2 проілюстровано зміни у чисельності працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень та розробок у розрізі областей Причорноморського регіону.

Ефективне функціонування інноваційної системи потребує достатнього обсягу фінансування інноваційної діяльності. У країнах світу, де інновації виступають головним чинником конкурентних переваг, активно використовуються прямі та непрямі форми державної та регіональної підтримки інноваційної діяльності.

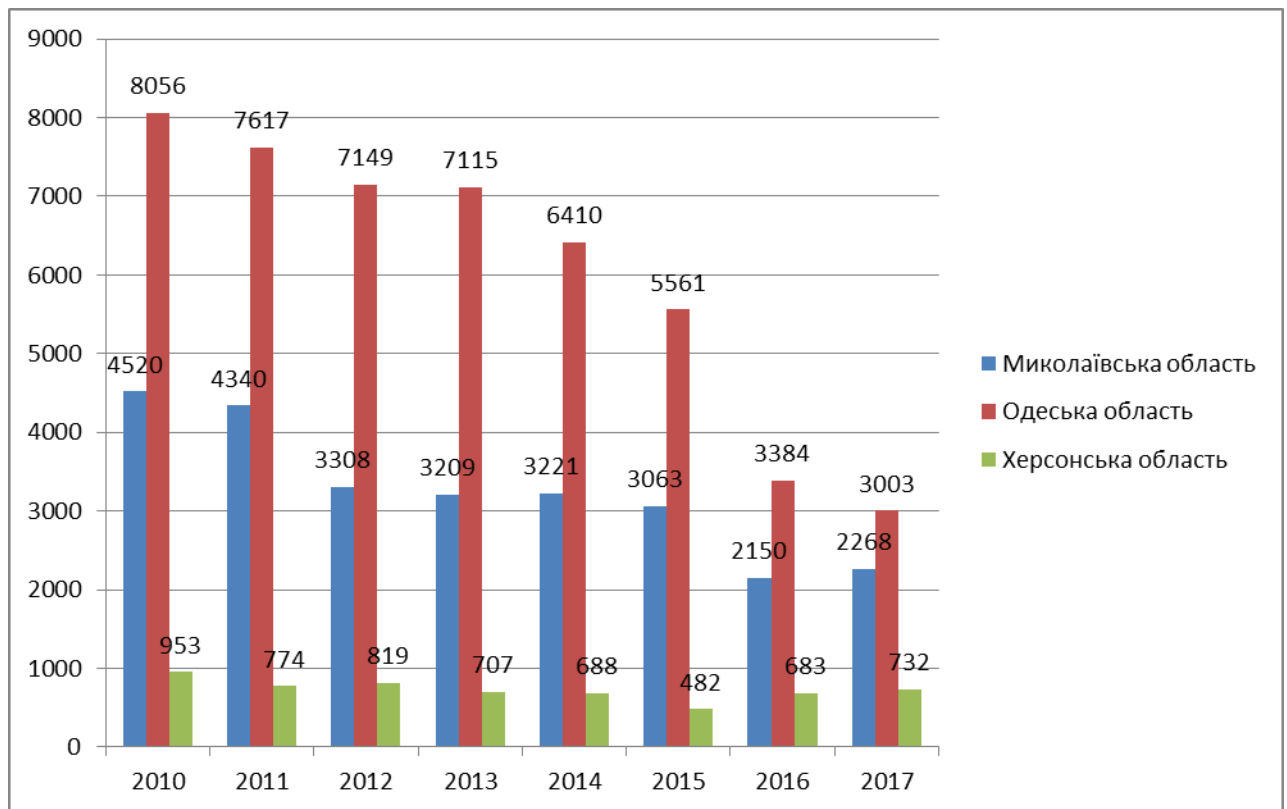

Рис.5.2. Динаміка чисельності працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок у розрізі областей Причорноморського регіону

Джерело: Сформовано автором за даними [10-13]

Так, Єпіфанова І.Ю. зазначає, що «існують різні методи державного стимулювання інноваційної діяльності, які загалом поділяють на прямі та опосередковані. Прямі методи стимулювання фінансування інноваційної діяльності переважно передбачають бюджетне фінансування, кредитування, державні замовлення, субсидії, гранти. Непрямі методи стимулювання фінансування інноваційної діяльності, як правило, передбачають податкове стимулювання, яке проявляється у формі податкових кредитів, удосконаленні законодавства, покращенні інноваційної інфраструктури тощо. При цьому гранти, субсидії орієнтовані на конкретні проекти, які мають потенційно високу соціальну віддачу. Податкові кредити та пільги, своєю чергою, надають можливість зменшити граничну вартість інноваційних проектів.

Сьогодні в світі спостерігається поступове зростання непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності через податкові пільги». [14].

Не менш важливими для успішного функціонування інноваційної системи регіону є розроблені механізми комерціалізації інновацій, що сприяють ефективному виведенні наукових розробок на ринок. Основними елементами такого механізму є: захист прав власності, система підтримки стартапів та венчурного бізнесу, формування інфраструктури для комерціалізації інновацій. Захист прав власності на винаходи регулюється Цивільним кодексом та Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» тощо.

Разом з цим, на думку багатьох вітчизняних науковців, на сьогодні існує значна кількість проблем та адміністративних бар'єрів на шляху отримання відповідних документів та комерціалізації інноваційної діяльності, у тому числі відсутність дієвого організаційно-методичного супроводу інноваційного процесу та його результатів на рівні регіонів і територіальних громад. Практика країн ЄС підтверджує, що регулювання процесу комерціалізації інновації не обов'язково повинно супроводжуватися законом. Ці функції успішно виконують спеціалізовані недержавні установи за підтримки регіональних органів: мережеві структури, що виконують роль посередників між продуцентами інновацій та відповідними бізнес-структурами.

Нажаль, в Україні на даний час механізм диверсифікованого фінансування інноваційної діяльності не розвинений, а процеси комерціалізації інновацій внаслідок недосконалої законодавчої бази та слабкої підтримки з боку органів влади пов'язані з безліччю формальних і неформальних перешкод. Як свідчать дані таблиці 5.2. впродовж останніх 10 років основними джерелами фінансування інноваційної діяльності підприємств виступають власні кошти. Інші джерела інноваційної діяльності залучаються в обмеженій кількості та на умовах, що не завжди відповідають інноваційним цілям підприємства.

Таблиця 5.2

Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств у розрізі
областей Причорноморського регіону

Період	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, тис. грн.			З них власні кошти					
	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область	Одеська область		Миколаївська область		Херсонська область	
				тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
2007	741153	240874	138774	735214	99,2	221456	91,9	131535	94,8
2008	272493	341987	79371,3	226632	83,2	305816	89,4	73664,5	92,8
2009	189708	426311	90048,2	163302	86,1	418134	98,1	81374,2	90,4
2010	157013	519147	49469,9	107504	68,5	516059	99,4	48941,2	98,9
2011	172503	403041	80122,9	147514	85,5	396896	98,5	78010,7	97,4
2012	1497385	362203	154585	135903	9,1	283633	78,3	152817	98,9
2013	91028,7	716449	161368	88310,1	97,0	172141	24,0	154924	96,0
2014	323892	606790	90461,7	320582	99,0	555357	91,5	77753,1	86,0
2015	49670,7	291579	70130,5	39642,8	79,8	282762	97,0	60900,5	86,8
2017	150150	324910	56149,7	145859	97,1	323285	99,5	56149,7	100

Джерело: Сформовано автором за даними [10-13]

Проведений аналіз показав, що регіональні органи влади майже не приймають участі у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств регіону. За період 2007-2012 років, крім власних коштів підприємствами Одеської області залучалися кошти фінансово-кредитних установ та у 2012 році залучено значну суму (600006 тис. грн.) іноземних інвестицій. У Миколаївській області також впродовж 2007-2013 року у середньому 5-6% інноваційних витрат фінансувалося за рахунок вітчизняних та іноземних інвесторів, близько 2% за рахунок кредитних ресурсів. У Херсонській області

за 2014-2015 роки спостерігається певна диверсифікація джерел фінансування інноваційних процесів за рахунок залучення вітчизняних інвестицій та коштів з фонду регіонального розвитку на фінансування окремих проектів інноваційного спрямування в переробній промисловості.

Ефективність функціонування інноваційної системи відображається на рівні інноваційної активності підприємств. У таблиці 5.3 наведено основні показники інноваційної активності промислових підприємств Причорноморського регіону у розрізі областей.

Таблиця 5.3

**Інноваційна активність підприємств у розрізі областей
Причорноморського регіону**

Період	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації ¹ , %	Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць	у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції, одиниць	у т.ч. нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
Одеська область						
2010	12,9	37	27	72	4	0,8
2011	12,8	31	22	82	12	2,2
2012	14	35	28	108	8	3,6
2013	11,3	24	20	87	9	3,6
2014	9,8	30	11	82	7	2,4
2015	17,2	26	15	58	10	1,2
2017	15,3	50	42	53	15	0,3
Приріст 2017/2010	2,4	13	15	-19	11	-0,5
Миколаївська область						
2010	9,1	30	11	41	15	8,5
2011	9,7	36	9	34	13	3,3
2012	13,8	29	1	61	15	0,9
2013	11,7	13	0	268	9	3
2014	10,1	35	5	68	7	1,5
2015	23,7	13	3	28	4	0,3
2017	17,2	29	0	19	4	0
Приріст 2017/2010	8,1	-1	-11	-22	-11	-8,5
Херсонська область						
2010	11,3	17	5	71	22	6,2
2011	11,9	78	1	146	49	4,9
2012	12,3	37	34	95	32	5,6
2013	13,3	121	103	157	36	4

Період	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації ¹ , %	Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць	у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції, одиниць	у т.ч. нових видів машин, устатковання, приладів, апаратів	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2014	10,8	181	97	153	17	5,4
2015	20,71	25	12	41	12	1,42
2017	15,5	24	12	80	5	5,5
Приріст 2017/2010	4,2	7	7	9	-17	-0,7

Джерело: Сформовано автором за даними [10-13]

Станом на кінець 2017 року, частка інноваційно-активних підприємств у регіоні складала в середньому 16%, що на 6 % вище середнього показника по Україні. При цьому позитивним є зростання даного показника порівняно з 2010 роком по всіх областях регіону. Найвищий рівень інноваційної активності за показниками кількості підприємств, що впроваджували інновації (17,2%) та темпами приросту їх чисельності (+8%) спостерігається в Миколаївській області. Разом з цим, за іншими показниками інноваційної активності, серед яких: кількість впроваджених нових технологічних процесів (50 один.) у тому числі маловідходних ресурсозберігаючих технологій (42) провідні позиції утримує Одеська область. Варто зазначити, що у Херсонській області також досягнуто певних результатів протягом аналізованого періоду. Зокрема, у 2017 році область лідирує в регіоні за кількістю впроваджених у виробництво видів інноваційної продукції (80 один.) та питоною вагою інноваційної продукції в обсязі реалізованої. Цьому сприяли насамперед значні інвестиційні вкладення у 2013-2014 роках, за рахунок яких впроваджено значну кількість нових технологічних процесів (121) із яких 103 ресурсозберігаючі.

В цілому, тенденції у сфері інноваційної активності підприємств Причорноморського регіону є позитивними, що опосередковано вказує на підвищення інноваційного потенціалу регіону. Проте, проведений у попередньому розділі дослідження аналіз не виявив стійкого зв'язку між інноваційною активністю та розвитком соціальних процесів в регіоні. Можна

зробити висновок, що на сьогодні інновації не відіграють належної ролі у соціальному розвитку регіону. Формування інноваційної культури та нового типу соціальних відносин на вітчизняних підприємства, а також у сфері державно-приватного партнерства знаходиться в зародковому етапі та потребує насамперед політичної волі та усвідомлення необхідності відповідних змін.

Проведений аналіз свідчить про те, що на сьогодні не зважаючи на значний науково-технічний потенціал та наявність діючих інвестиційних проектів у різних сферах економіки, говорити про розвинену інноваційну систему у межах будь-якої з областей регіону зарано. До слабких сторін, що стримують соціально-економічний розвиток регіону на інноваційній основі можна віднести:

- 1) Незважаючи на значну кількість науково-дослідних установ і закладів освіти, жоден з них поки-що не перетворився на ефективно діючий на постійній основі інноваційний центр, який генерує інновації;
- 2) Недостатня кількість високотехнологічних виробництв, що зосереджені на території регіону та можуть стати ядром інноваційного розвитку;
- 3) Недостатній рівень розвитку кооперації між бізнесом, закладами освіти та науково-дослідними установами з приводу розроблення і впровадження інноваційних продуктів, процесів чи технологій;
- 4) Обмежене фінансування науково-дослідних робіт та недостатня їх підтримка з боку регіональних органів влади;
- 5) Орієнтація великих підприємств на закупівлю технологій із-за кордону.

Важливою проблемою функціонування і розвитку інноваційної системи Причорноморського регіону є також відсутність якісної комунікаційної інфраструктури. Зокрема, як зазначають автори статті [15, с. 106]: «Наявна в регіонах Українського Причорномор'я інформаційна інфраструктура не забезпечує надійного і якісного інформаційного супроводу всього

інноваційного циклу від виникнення ідеї до впровадження та реалізації результату інноваційної діяльності. Наявні інформаційні ресурси є розрізненими як за способами формування, так і по формах представлення їх споживачам, немає «єдиної точки доступу» (навігаційної системи) для отримання комплексної інформації для здійснення інноваційної діяльності. У регіонах Українського Причорномор'я відсутні інформаційні інтернет-портали у сфері інновацій, що не відповідає принципам електронного врядування. Крім того, незнання про наукові здобутки наукового сектору регіонів спричинює негативне ставлення до науки з боку суспільства та влади. Департаменти освіти і науки при обласних державних адміністраціях не висвітлюють наукову та інноваційну діяльність у регіонах на своїх інтернет-порталах». Відсутність системи вільного інформаційного доступу до надбань регіону у сфері інновацій значно ускладнює проведення наукових досліджень у цьому напрямі та знижує потенційні можливості для залучення інвестицій у тому числі у сферу соціальних інновацій.

Інноваційний розвиток регіону потребує дослідження передового світового досвіду в цій сфері та його адаптації до вітчизняних умов. Цікавим з позиції впровадження у практику підвищення інноваційної активності та удосконалення механізмів функціонування регіональних інноваційних систем є досвід Австрії. Згідно з дослідженнями Мушеник І.М., «пріоритетними заходами стимулювання інноваційного розвитку регіонів, що здійснюються для досягнення стратегічних цілей виходу Австрії до групи інноваційних лідерів Європи є:

- 1) реформування наукових установ;
- 2) розвиток політики державних закупівель, яка сприяє новаторським рішенням і водночас є інструментом стимулювання інновацій із боку попиту;
- 3) інтенсифікація використання сучасних технологій у державній інфраструктурі, яка містить у собі енергоефективні будівлі, електронну систему уряду й електронну систему охорони здоров'я;
- 4) розвиток інструментів фінансування підприємств із високим

інноваційним потенціалом;

5) стимулюванням інновацій за допомогою політики конкуренції» [16, с. 73].

У світовій практиці використовується також досить широке коло моделей регіонального управління, які у реаліях нашої країни можна вважати інноваційними. Зокрема, Чухно І.А. об'єднує їх у дві групи: «підходи, що передбачають застосування методів та інструментів менеджменту комерційної сфери в регіональному управлінні (наприклад, це може бути використання підходів проектного менеджменту, підвищення уваги до ефективності здійснюваних заходів, в тому числі економічної, дієві системи мотивації персоналу (з використанням економічних методів мотивації), підвищення спрямованості на клієнта – громадянина тощо); підходи, що передбачають активне залучення громадських організацій, громади, місцевих бізнес-структур до процесів управління регіональним розвитком (залучення громади до створення і реалізації програм регіонального розвитку, державно-приватне партнерство тощо)» [17, с. 4].

Значна частина вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких [18; 19; 20] перспективним та певним чином інноваційним для вітчизняної економіки напрямом забезпечення випереджаючого розвитку економіки регіону, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності та у значній мірі стимулює соціальний розвиток на всіх рівнях є всебічне сприяння утворенню регіональних кластерів. Як зазначає Гудзь М.В., « З огляду на те, що в Україні чітко виражена регіональна локалізація окремих галузевих виробництв, застосування кластерної концепції може сприяти інтенсифікації спільної діяльності в рамках взаємодії бізнесу та влади. Крім того, Кластер може містити в собі стратегічні альянси підприємств та університетів, дослідницьких установ, технологічних брокерів, консультантів тощо» [18].

Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ділової активності в інноваційній системі регіону та сприяє соціалізації економічного розвитку регіону за рахунок: створення робочих місць, формування умов для кар'єрного

зростання працівників, посилення наукових досліджень та конструктивній диверсифікації соціальних відносин. Разом з цим, розвинута соціальна сфера регіону, передусім наукова та освітня інфраструктура виступає однією з базових умов ефективності функціонування інноваційного кластеру. Так, за дослідженнями Оскольського В.В., «життєздатність інноваційних кластерів значною мірою залежить від гуманітарної інфраструктури. Особливо велику роль у функціонуванні кластерів відіграють наукові та освітні установи, які мають унікальне значення для локального розвитку. В ідеалі в тих сферах діяльності, які охоплює кластер, науково-освітні заклади виявляються серед глобальних лідерів. До того ж, збагачуючи форми кластера новими ідеями, вони отримують від бізнесу замовлення, експериментальну базу й фінансування для розвитку науково-дослідної та навчальної діяльності» [21, с. 6].

Таким чином, формування регіональних та міжрегіональних кластерів має велике значення для забезпечення соціально-орієнтованої інноваційної моделі регіонального розвитку. Вони стають своєрідним центром інноваційного розвитку, на базі якого здійснюється структуризація економічного простору, формується специфічна система обміну інформацією завдяки чому вирішується широкий спектр проблем місцевого значення.

Доцільно зазначити, що у Причорноморському регіоні наразі діють одразу декілька галузевих кластерів, а саме:

- 1) Одеська область: транспортно-логістичний кластер, туристично-рекреаційний кластер, кластер машинобудування, металосервісний кластер, кластер рибного господарства, кластер виноробства;
- 2) Миколаївська область: суднобудівельний кластер, кластер електронної техніки;
- 3) Херсонська область: кластер рибальства, транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України», міжрегіональний міжнародний агропромисловий кластер «Easten Food Technologies Plus».

Прикладом успішного функціонування, розвитку та соціальної спрямованості галузевого кластеру в Причорноморському регіоні є агропромисловий кластер «Easten Food Technologies Plus». Міжнародний, межрегіональний агропромисловий кластер «Ea.F.Tech Plus», створений у 2012 році на базі Херсонської області, як елемент мережевої економіки, з метою підвищення ефективності ведення бізнесу членів та партнерів кластера, а також з метою створення та супроводження проектів, пов'язаних з модернізацією існуючої соціально-економічної моделі апарату АПК України [22].

Завдяки ефективній організаційній діяльності та консолідованому управлінню даний кластер на сьогодні об'єднує більше 20 підприємств, науково-дослідних, логістичних структур та благодійні організації трьох областей: Одеської, Херсонської та Миколаївської та забезпечує робочими місцями більше 2000 чоловік. Сукупний річний оборот компаній, що входять у даний кластер станом на кінець 2017 перевищив 100 млн. дол.США. Використовуючи стратегію розвитку та проникнення, на рівні кластеру активно здійснюються НДДКР, розробляються та впроваджуються нові технології у сфері агропромислового виробництва. Успішність кластеру забезпечується також міжнародною підтримкою та ефективними комунікаціями. До складу кластеру також увійшли представники посольства Швеції в Україні та литовського кластера « SMART IT CLASTER», що спеціалізується на розробці нових технологій та комплексних ІТ рішень у сфері банківських послуг, сільського господарства та енергетики. Це розширило межі кластеру до міжнародного рівня та надало можливості вивести продукцію компаній на міжнародний рівень.

Таким чином, розвиток кластерних об'єднань є перспективним та інноваційним напрямком організації господарства регіону, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників та загальному розвитку соціально-економічних процесів. Беззаперечним є також можливий вклад створюваних кластерів для розвитку сільських територій, що допоможе

створити нові робочі місця та сприятиме вирівнюванню соціально-економічних диспропорцій в середині регіонів.

До основних проблемних питань створення кластерів на Україні більшість науковців відносять:

- неврегульованість нормативно-правового забезпечення щодо створення кластерних об'єднань та відносин як всередині кластера так і з агентами зовнішнього середовища;
- слабка ініціативність регіональних органів влади та відсутність організаційного забезпечення формування кластерів;
- недостатньо розвинені форми приватно-державного партнерства;
- нерозвинена інфраструктура, у тому числі, інноваційна.

Таким чином, для розвитку кластерної форми самоорганізації бізнесу необхідно сформувати відповідний сприятливий клімат та включити програму сприяння розвитку кластерних об'єднань в економіці регіону у порядок денний під час формування стратегії соціально-економічного розвитку.

Важливим напрямком посилення соціалізації регіонального управління вважаємо також застосування інноваційних методів стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, що допоможе вирішити ряд важливих для регіону проблем пов'язаних із працевлаштуванням переселенців і осіб, що повернулися з АТО, людей похилого віку та людей, що мають певні фізичні вади, підвищити рівень соціальної захищеності окремих категорій населення та сприятимуть покращенню соціального клімату в регіоні. У цьому контексті є багато корисних прикладів з Європейського досвіду. Зокрема, у Німеччині, Великобританії, Швеції вдало використовуються соціальні інновації в інтересах освітньо-професійного розвитку працівників.

Йдеться про застосування систем відшкодування роботодавцям частини витрат на професійне навчання молоді або інших категорій працівників за умови, що отримана освіта відповідає потребам розвитку підприємства або сприяє залученню певних категорій громадян, працевлаштування яких є

проблемним питанням в даному регіоні (біженці, переселенці, особи, що звільнені із в'язниці тощо). Такі програми сприяють реалізації стратегії розвитку ЄС та можуть частково фінансуватися за кошти Єврокомісії.

У Франції ефективно функціонує новітня система стимулювання роботодавців до професійного навчання та підвищення кваліфікації працівників «податок+дотація». Державою встановлено фіксований податок у відсотковому відношенні від загального фонду оплати праці, при цьому підприємствам, що приймають участь у програмі, повертаються кошти витрачені на професійне навчання чи перепідготовку персоналу у вигляді державної дотації з цього податку. Це стимулює роботодавців постійно підвищувати професійний та освітній рівень працівників, знижує бар'єри при прийнятті на роботу молоді та сприяє розвитку людського капіталу загалом.

З огляду на обмеженість повноважень місцевих органів влади у сфері застосування податкових важелів для стимулювання соціальних інновацій у сфері бізнесу та недостатність бюджетного фінансування, альтернативним варіантом впровадження подібної політики може стати система певних регіональних преференцій для роботодавців, що здійснюють соціально-відповідальний бізнес. До прикладу – здача в оренду майна на пільгових умовах для підприємств, що є учасниками соціальних програм, розміщення державних замовлень, паритетне фінансування підготовки молодих спеціалістів, що необхідні підприємствам у закладах освіти регіону, спрощення окремих адміністративних процедур тощо. Така сама система повинна діяти по відношенню до соціальних підприємств, діяльність яких сприяє вирішенню гострих соціальних проблем у регіоні.

На Україні наразі активно розвивається мережа соціальних підприємств та їх об'єднань. Зокрема, за даними міжнародного центру Siceurope [23] «З кожним роком в Україні збільшується кількість громадських організацій, соціальних підприємств, соціально відповідальних компаній та просто сміливих особистостей, діяльність яких спрямовані на покращення життя людей у суспільстві. Метою соціальних організацій є насамперед допомога

вразливим верствам населення, котрим недостатньо уваги приділяє держава а саме: безпритульним та занедбаним дітям, саодиноким матерям, жертвам насилля, психічно хворим людям, інвалідам, наркоманам. Всі вони потребують особливої уваги, для них важливо створювати, з одного боку, такі умови, щоб вони себе почували так само комфортно, як і всі інші люди, а з іншого, - надавати таку допомогу, яка б давала можливість змін для повноцінного життя. Прикладом ефективної діяльності соціальних організацій може слугувати створений у 2013 році «Всеукраїнський Центр соціальних інновацій в боротьбі із бездомністю в Україні», що функціонує за підтримки Австрійського уряду, Міністерства соціальної політики України та державних обласних адміністрацій. Мета проекту полягає в тому, аби навчити соціальні організації інших регіонів України, які є новачками, ефективно працювати з бездомними, покращити процес надання соціальних послуг у Центрах обліку бездомних; створити мінімережу таких організацій і матеріально їх підтримати. Зручність цієї програми у швидкому пошуку людей, за заданими ознаками, зазначеній кількості жінок, чоловіків, інвалідів, судимих, бездомних» [23].

На основі дослідження діючих практик в країнах світу та окремих регіонах України, визначено також перспективні напрямки соціальних інновацій, впровадження яких сприятиме процесам успішної соціалізації розвитку регіону:

1) Соціальні інновації в сфері освіти: дистанційне навчання, навчання підприємництву, програми навчання ефективній взаємодії у соціумі; інтернет-курси тощо;

2) Соціальні інновації у сфері виховання: формування дитячих та юнацьких центрів з певною тематикою навчання (правила дорожнього руху, робота в команді, як започаткувати власну справу, програмування тощо), формування підліткових клубів за інтересами, організація волонтерських рухів серед учнів старших класів тощо;

3) Соціальні інновації у сфері зайнятості: лізинг персоналу, можливості для неповної зайнятості або роботи вдома, залучення населення до громадських робіт, що спонсуються коштами місцевих адміністрацій або спонсорською допомогою;

4) Соціальні інновації у сфері соціальної допомоги: створення фондів взаємодопомоги у складних життєвих обставинах зі змішаним фінансуванням, адресна допомога багатодітним сім'ям, самотнім людям літнього віку, формування громадських клубів щодо вирішення спеціалізованих проблем із залученням психологів (залежність від тютюну, алкоголю, наркотиків тощо).

5) Соціальні інновації у сфері підприємництва: стимулювання відкриття власної справи для осіб з обмеженими можливостями, розвиток національних ремесел, стимулювання соціальних проектів, що передбачають дистанційну зайнятість людей похилого віку, жінок з малими дітьми, підлітків;

6) Соціальні інновації у сфері охорони здоров'я: впровадження інформаційних технологій у сферу організації доступу до медичних послуг, введення електронних карток, відновлення практики періодичного медичного огляду населення за рахунок спеціально створюваних для цього фондів; надання інформаційно-консультативної допомоги в аптеках тощо.

Крім того, слід зазначити, що не всі види запропонованих соціальних інновацій потребують фінансової допомоги та капіталовкладень. Окремі проекти можуть фінансуватися за кошти їх учасників, інші – потребують тільки лідерства, ініціативи, зростання кола однодумців та бажання. Також важливим фактором впровадження соціальних інновацій є формування та поширення відповідної місії, що спонукає бажання людей бути учасниками та мати до неї певне відношення. Формування соціальних брендів та їх активне пропагування (зокрема через соціальні мережі) є потужним чинником формування громадянського суспільства та засобом спрямування індивідуальних прагнень окремих індивідів та їх активності у соціально-конструктивні течії. Прикладом соціальних інновацій, що охопили майже

всю країну є організація волонтерської допомоги бійцям АТО (збір продуктів, ліків, малюнків дітей, необхідних речей тощо) на засадах ентузіазму та спільної мети великої кількості людей.

Таким чином, ініціативність, стратегічна спрямованість та активність регіональних органів управління та територіальних громад у напрямку формування соціальних організацій та заохочення відкриття представництв вже діючих на території регіону сприятиме вирішенню специфічних проблем територій та загальносоціальних проблем соціального змісту. Впровадженню соціальних технологій сприятиме також формування інституцій громадського дискурсу у форму відповідних комунікативних майданчиків (форумів, конференцій, громадських слухань та обговорень), функціонування яких направлено на зміцнення громадянського суспільства, громадської свідомості та інтегрування соціальних й економічних цілей розвитку територій.

Успішне впровадження практики соціальних інновацій в регіоні потребує належної координації та інтегрування у процес соціально-економічного планування розвитку регіонів, трансформації підходів до управління, «бачення соціального розвитку» та відповідної політичної волі.

5.2. Фінансові механізми соціально-орієнтованої моделі регіонального розвитку

Одним з найвагоміших бар'єрів на шляху соціально-орієнтованої моделі розвитку економіки в нашій країні є недостатній рівень фінансового забезпечення соціальної сфери, що у поєднанні з неефективним механізмом формування і розподілу фінансових ресурсів призвів до негативних соціальних наслідків, зубожіння значної частини населення та деградації соціальних інституцій. Головним джерелом фінансування реалізації регіональної соціальної політики виступає державний бюджет з якого здійснюється забезпечення соціальних виплат та соціальних послуг на основі

їх делегування бюджетам регіонального рівня. Частина соціальних заходів та виплат фінансується з місцевих бюджетів. За рахунок додаткового збільшення надходжень до місцевих бюджетів внаслідок зростання економіки чи залучення інвестицій, регіональні органи влади та місцевого самоврядування можуть спрямовувати їх на реалізацію цільових соціальних програм, розбудову соціальної інфраструктури або надання додаткової соціальної допомоги.

На сучасному етапі поступової трансформації соціально-економічного розвитку регіонів та в умовах реалізації реформи бюджетної децентралізації виникає ряд гострих проблем, що пов'язані з фінансовим забезпеченням соціального розвитку, гарантування соціальних стандартів населенню та підвищення якості соціальних послуг. Проблеми підсилюються також загальноекономічною кризою, військовими діями на сході та значною політичною турбулентністю, що призвело до хронічного дефіциту бюджету, недофінансування соціальних програм та загострення соціальних криз. У цьому контексті доречною є думка Степанової О.В. «сучасна галузь соціального захисту входить до нової соціальної реальності з викривленим механізмом децентралізованого управління та фінансування, який не забезпечений реальним збільшенням фінансової спроможності громад та впровадженням необхідних нових інструментів. У крайньому протиріччі перебувають підходи до фінансування надання соціальної допомоги та підтримки, виходячи з потреб та належності до визначеної вразливої категорії населення. Причиною цієї проблемної ситуації є невідповідність сформованої моделі управління фінансування системи соціального захисту населення сучасному соціально-економічному контексту»[24].

Сучасний стан соціального забезпечення та перманентне загострення фінансових проблем соціального розвитку вказують на недосконалість наявної системи адміністративно-територіального устрою та функціонування органів місцевого самоврядування, неефективність розподілу повноважень між державою та регіонами, недосконалий механізм формування та

розподілу фінансових ресурсів. На сьогодні регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування опинилися в ситуації, коли одночасно необхідно створювати умови для збалансованого економічного розвитку територій в умовах значної ринкової турбулентності й непередбачуваності та самотійно вирішувати більшість гострих соціальних проблем. Дієвим чинником стабілізації ситуації на місцях повинно стати ефективне формування місцевих бюджетів, що здатний зробити місцеві громади фінансово самостійними та здатними за рахунок власних доходів розв'язувати виникаючі соціально-економічні проблеми.

На сьогодні місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації управління економікою і соціальною сферою на своєму рівні. До «основних причин такої ситуації автори Гочарук Я. та Кулак О. відносять:

- високий рівень концентрації фінансових ресурсів у державному бюджеті країни, що не дає змоги регіональним і місцевим бюджетам вирішувати життєво важливі для населення питання,
- регульовані доходи відіграють домінуючу роль у структурі надходжень до регіональних і місцевих бюджетів, у той час, як частка власних та закріплених за територіями податкових платежів залишається низькою;
- відсутність у складі доходів, що не враховуються при розрахунку трансфертів, вагомих дохідних джерел» [25, с.207.].

Одним з найбільш проблемних та корупційних аспектів бюджетного фінансування є системи міжбюджетних трансфертів (субвенції, дотації, перерозподіл коштів між бюджетами місцевого рівня). У цьому контексті цілком доречною є міркування Пріхно І.М, що «в умовах децентралізації бюджетних видатків, пропорції та межі в соціальній сфері залишаються нечіткими та розмитими, а на фоні різноманітності підсистем здійснюється дублювання одних функцій та упускання інших. Наявна система розпорядників бюджетних коштів створювалась із позиції ефективного

розподілу обмежених фінансових ресурсів, при цьому видатки розподіляються за видами бюджетних установ, а не за їх функціональним призначенням у наданні послуг [26, с. 107]. При цьому, важливий вплив на якість та прозорість вказаних процесів здійснює рівень децентралізації регіонів.

Важливим фактором, що покликаний сприяти активізації соціально-економічного розвитку регіонів та, у тому числі, розширює повноваження регіонального менеджменту в сфері соціального забезпечення та розробки відповідної соціальної політики є реформа у сфері децентралізації. За даними кабінету міністрів України, на сьогодні вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи у напрямку реалізації реформи, серед яких:

- Закони про внесення змін до Податкового та Бюджетного <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19> кодексів України. Завдяки цим змінам запрацювала фінансова децентралізація. Зокрема, місцеві бюджети за період 2014-2017 років зросли у 2,7 раза (на 123,4 млрд грн.), а частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України на 5,6% з 45,6% у 2014 році до 51,2% на кінець 2017.

- Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» створив сприятливі умови для формування дієздатного базового рівня місцевого самоврядування. Станом на 2018 рік вже створено 753 об'єднаних територіальних громад до складу яких увійшли 3492 колишні місцеві ради. . Зараз понад 6,5 млн. населення проживають в об'єднаних територіальних громадах;

- Закон «Про співробітництво територіальних громад» регулює механізм вирішення спільних проблем громад, серед яких розвиток соціальної інфраструктури, утилізація та перероблювання сміття, використання водних ресурсів тощо. Створеним механізмом скористалася вже 861 (а вище сказано, що всього створено 753 громади???) громада та підписано 199 договорів.

- Закон «Про засади державної регіональної політики» розширює права регіональних органів влади у сфері планування соціально-економічного розвитку, диверсифікації джерел фінансування регіональних програм, міжрегіонального та міжнародного співробітництва. З початку реалізації реформи обсяги державної підтримки регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад зросли у 39 разів (0,5 млрд в 2014 до 19,37 млрд грн у 2018 році).

- Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства». Нові містобудівні повноваження отримали 100 міст, в тому числі - 11 ОТГ.

«Пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг дозволили делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо» [27].

Отже, на сьогодні закладено базові передумови для фінансової та адміністративної децентралізації регіонів України, що, при належному проведенні започаткованих реформ, сприятимуть розвитку соціальної сфери. Разом з цим, важливим фактором ефективної соціальної політики, що сприятиме підвищенню якості життя громадян є корелювання показників зростання соціальних виплат з одночасним зростанням ВВП. Не забезпечені економічними ресурсами соціальні виплати знижують їх цінність з точки зору задоволення базових потреб громадян та запускають негативні процеси інфляції, девальвації національної валюти та призводять до негативних наслідків для фінансової системи загалом.

За даними Державного Казначейства України, протягом 2010-2016 років загальні видатки на соціальну сферу у зведеному бюджеті України

збільшилися на 125% , обсяг ВВП у фактичних цінах на 221% . Разом з цим, враховуючи дефлятор цін, реальний ВВП знизився у порівнянні з 2010 роком на 2,7%. На рис.5.3 наведено індекси ВВП та обсягів видатків на соціальну сферу із зведеного Бюджету України. За період 2010-2016 років частка видатків на соціальну сферу у зведеному бюджеті України зменшилася з 22,4% у 2010 році до 20,1% у 2016, а сукупні видатки соціального спрямування зі зведеного бюджету на 6,2% (з 63,7% у 2010 до 57,5% у 2016).

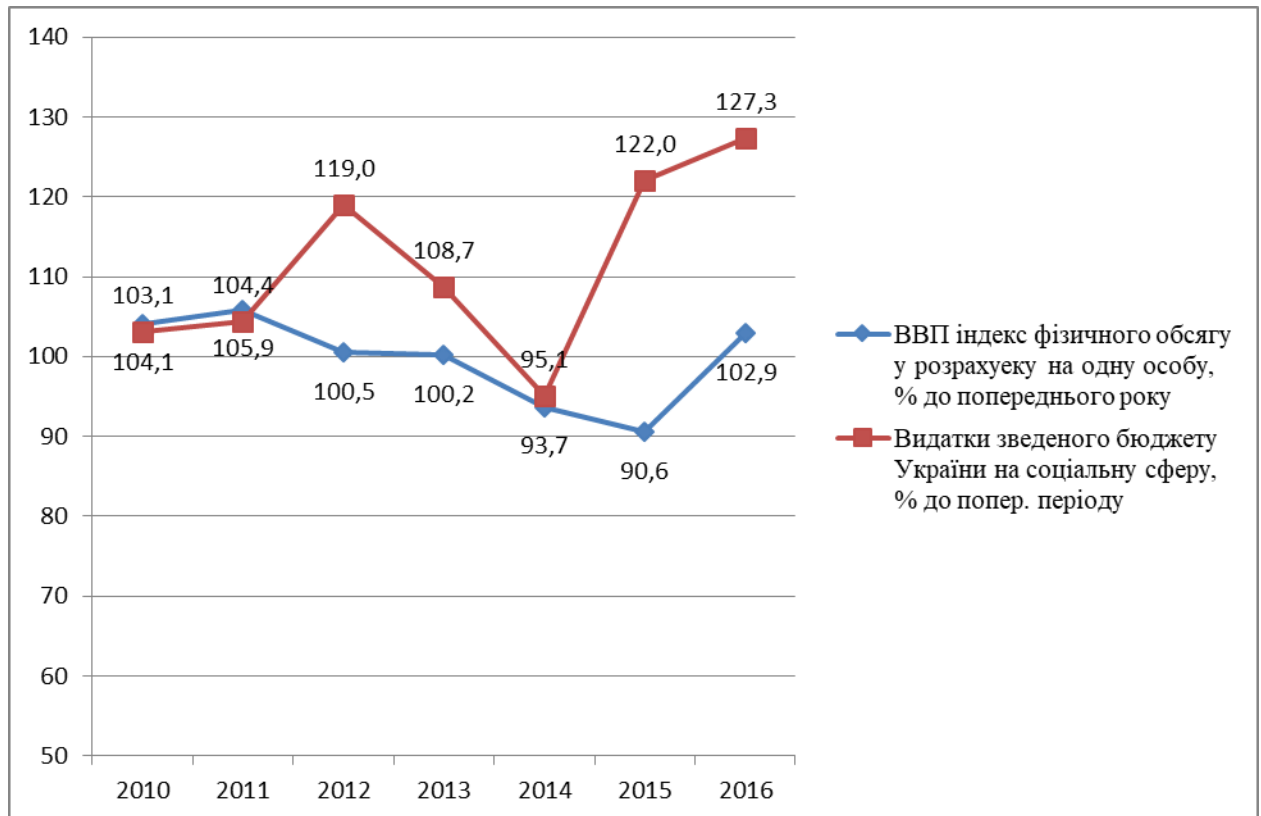

Рис. 5.3. Індекси Фізичного обсягу ВВП та видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу, % до попереднього року

Джерело: [28;29]

Найбільший розрив між приростом ВВП та видатками на соціальну сферу спостерігається у 2015 році, що пов'язується насамперед з окупацією окремих територій України та водночас зростання чисельності внутрішніх переселенців. У 2016 році розрив трохи скоротитися за рахунок певної стабілізації економіки (2,9%) та скорочення окремих соціальних виплат, серед яких: державна соціальна допомога при народженні другої дитини (з

61 920 гривень до 41 280 гривень, та третьої і наступних дітей - зі 123 840 до 41 280), ліквідація або скорочення частини соціальних пілг, верифікація соціальної допомоги переселенцям, скорочення витрат на шкільне харчування тощо. Всі ці заходи, незважаючи на певну фіскальну оптимізацію, призвели до значного зниження соціальних стандартів та загострили проблему депопуляції населення України.

У структурі соціальних видатків, незважаючи на значне урізання окремих соціальних витрат та пілг й загальне зниження обсягів соціальних виплат, зростає частка витрат на соціальний захист і соціальне забезпечення (+3,2% протягом аналізованого періоду) на фоні значного скорочення витрат на освіту(-5,6%), охорону здоров'я (-2,9%), духовний і фізичний розвиток (-0,9%).

Згідно з чинним Бюджетним кодексом України [31] соціальні видатки розподіляються між бюджетами різних рівнів, включаючи державний та місцевий бюджети. «Фінансування соціальних послуг, які безпосередньо споживає населення, здебільшого здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Зокрема, з цього джерела забезпечується надання гарантованих Конституцією України суспільних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист; за рахунок коштів місцевих бюджетів утримуються заклади культури, фізичної культури і спорту, фінансуються молодіжні програми.

На рівні місцевих бюджетів здійснюється фінансування понад 60% видатків на освіту (фінансове забезпечення освітніх закладів нижчих рівнів – дошкільної та середньої освіти) та до 80% видатків на охорону здоров'я (фінансування закладів первинної та вторинної лікувально-профілактичної допомоги). Стосовно видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення, то їх основна частина (до 70%) забезпечується за рахунок коштів державного бюджету»[32, с.281].

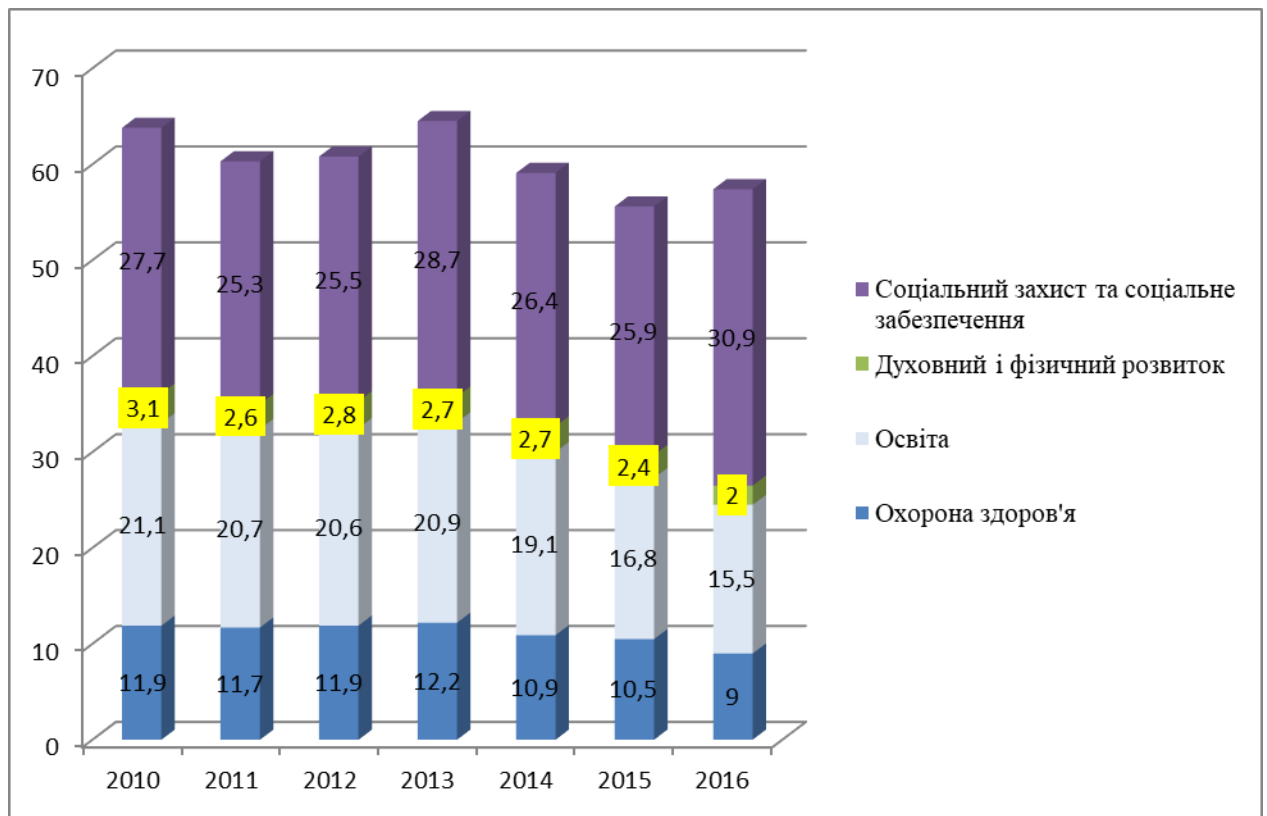

Рис.5.4. Структура соціальних видатків зі зведеного бюджету України за 2010-2016 рр., %

Джерело: [28;29]

Протягом 2010-2016 років, спостерігалася різна динаміка зміни обсягів фінансування окремих соціальних сфер із бюджетів місцевого рівня (рис.5.5.)

Аналізуючи тенденції зміни видатків на соціальну сферу можна відмітити поступове збільшення темпів зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення на фоні загального зниження темпів приросту видатків на освіту й охорону здоров'я, що негативно відображається на розвитку людського потенціалу в регіонах. Разом з цим, реформа децентралізації передбачає розширення обсягів повноважень регіональних органів влади та самоврядування щодо формування додаткових резервів та напрямків покращення ситуації з фінансуванням вказаних сфер соціального забезпечення на місцях.

Таким чином, однією з найважливіших складових регіональної політики у сфері соціального забезпечення та захисту населення є

фінансовий механізм реалізації відповідних повноважень. В економічній літературі немає єдиної думки стосовно економічної сутності та складових фінансового механізму соціального забезпечення регіону.

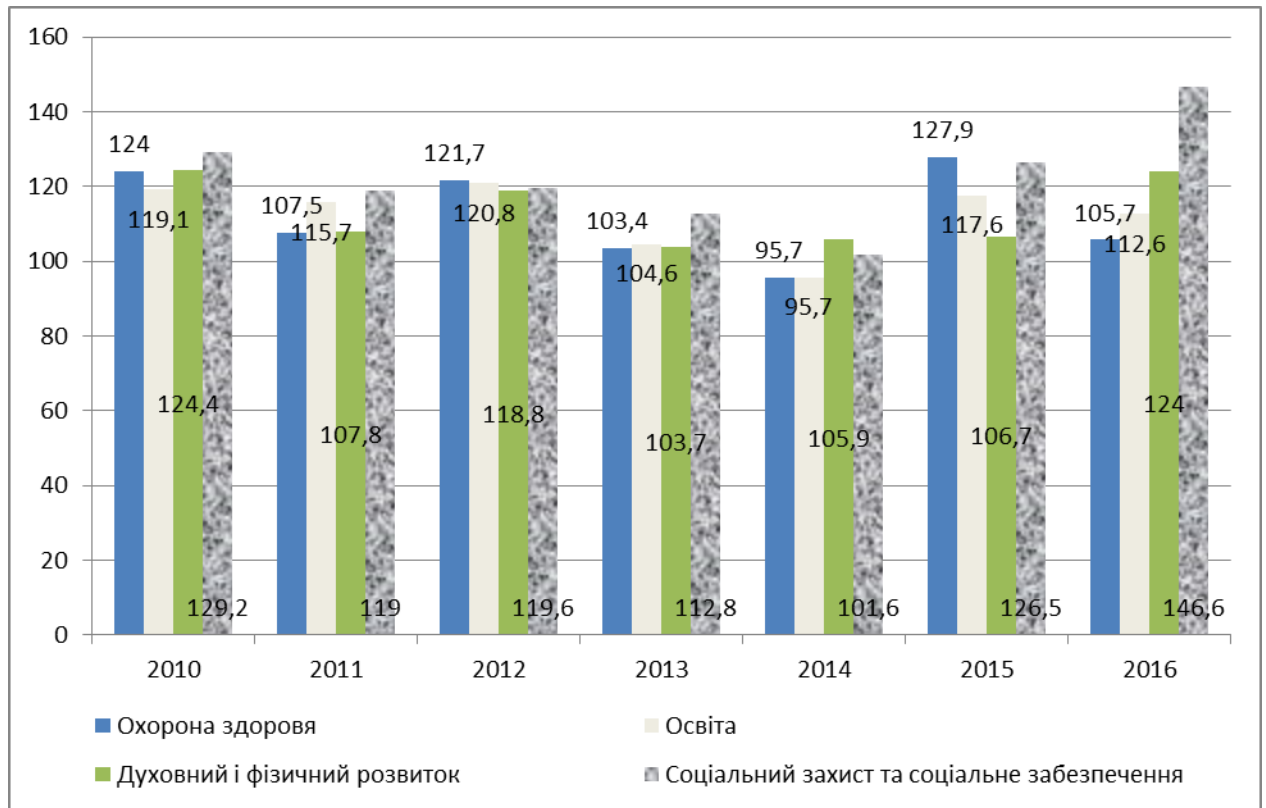

Рис.5.5. Індеси видатків соціального спрямування з місцевих бюджетів України протягом 2010-2016 років, % до попереднього року

Розраховано автором за даними [28;29;30]

Під фінансовим механізмом соціального захисту населення Жук О. Б. пропонує розуміти сукупність спеціально розроблених, законодавчо закріплених та визначених соціально-економічною політикою методів, інструментів і важелів акумулювання, перерозподілу та використання фінансових ресурсів з відповідним організаційно-правовим забезпеченням з метою підвищення загального добробуту населення [33, с. 65]. Автор також детально розглянув джерела фінансування соціального захисту населення в Україні, серед яких основними є: державний бюджет, бюджети адміністративно-територіальних одиниць, спеціалізовані фонди, не бюджетні кошти, донорські та благодійні внески.

Схожих позицій дотримуються автори Пігуль Н., Люта О. та Бойко А., що розглядають фінансові механізми забезпечення соціальної сфери як цілісну систему організації фінансових відносин, які включають відповідні форми, методи та інструменти їх реалізації, в процесі мобілізації та розподілу фінансових ресурсів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави [34, с. 32].

Найбільш розгорнутим, на нашу думку, є визначення фінансового забезпечення соціального розвитку регіону Щербакової О.Л., під яким автор пропонує розуміти «сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів суб'єктів управління розвитком певної адміністративно-територіальної одиниці, а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для здійснення економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури та вдосконалення регіонального життєвого середовища» [35, с.7]. Дослідники також обґрунтовують потенційні можливості фінансового забезпечення соціального розвитку за рахунок розширення джерел позабюджетного фінансування, серед яких найбільше перспективними є: самофінансування, кредитування, цільове інвестування та інші форми фінансового забезпечення.

На основі узагальнення проведених досліджень під механізмом фінансового забезпечення соціально-орієнтованого регіонального розвитку надалі розумітимемо комплексну систему горизонтальних та вертикальних фінансових відносин, що сприяє формуванню оптимально поєднаних та економічно збалансованих джерел і напрямків фінансування соціальних потреб населення у відповідності з державними стандартами та цілями соціально-економічного розвитку регіону.

На рис.5.6 наведено розподіл повноважень у сфері соціального захисту та забезпечення населення між територіальними органами Міністерства

соціальної політики та органами місцевого самоврядування, а також орієнтовні джерела фінансування означених повноважень.

Рис. 5.6. Розподіл повноважень у сфері соціального захисту населення між територіальними органами Міністерства соціальної політики та органами місцевого самоврядування

Джерело: складено автором на основі [36]

В умовах імплементації реформи децентралізації, поступово здійснюється перерозподіл доходів та видатків між державним та місцевими бюджетами з відповідною передачею відповідальності за фінансування соціальної сфери на місця. Зокрема, впродовж 2015-2017 років урядом послідовно передано на місцевий рівень адміністрування наступних видів податків: податок на доходи фізичних осіб (75%), плата за землю(100%), єдиний податок (100%), акцизний податок (5%), податок на нерухоме майно

(100%), податок на прибуток (10%), державного мита (10%), 100% плати за надання адміністративних послуг, 80% екологічного податку. Це призвело до відповідного зростання дохідної частини місцевих бюджетів. Лише за період 2015-2016 років податкові надходження до регіональних бюджетів зросли у середньому на 50%. У таблиці 5.4. наведено обсяги податкових надходжень до місцевих бюджетів у розрізі областей Причорноморського регіону.

Таблиця 5.4

Власні доходи місцевих бюджетів у розрізі областей Причорноморського регіону, тис. грн.

Області	2015	2016	приріст, %	2017	приріст, %
Миколаївська область	2942972,50	4338753,00	47,42758	5354247	23,41
Одеська область	6939798,25	10763161,00	55,09328	13966161,00	29,76
Херсонська область	2273071,50	3300013,80	45,17862	4036509,9	22,20

Джерело: за даними Одеської, Миколаївської та Херсонської обласних рад [37; 38;39]

За період 2016-2017 року, зростання відбувалося трохи нижчими темпами, зокрема у Миколаївській області (+23%), Одеській (+29%) та Херсонській (+10,2%). Головним джерелом доходної частини регіональних бюджетів залишається податок на доходи фізичних осіб, що розподіляється за такою пропорцією: 60% - місто (село), 15% на обласний рівень та 25% у державний бюджет. Податок на доходи фізичних осіб досі залишається найбільшим джерелом і міських і обласних бюджетів. У 2016 році загальна частка податкових надходжень у доходах обласних бюджетів Причорноморського регіону складала в середньому 81%. При цьому, основним джерелом їх наповнення був податок на доходи фізичних осіб (61% в середньому по регіону). Разом з цим проблемними питаннями

адміністрування податку на доходи на рівні регіону залишається значна тінізація реальних доходів фізичних осіб та неврегульоване питання щодо регіональної прив'язки доходів громадян регіону й соціальних витрат. Тобто, податок на доходи з фізичних осіб громадянин сплачує за місцем роботи, а видатки з місцевого бюджету громадяни отримують за місцем проживання, що певним чином сприяє незбалансованості доходів та витрат. Вихід з ситуації на рівні територіальних громад вбачається лише за рахунок збільшення кількості робочих місць на території.

Аналіз доходів бюджету у розрізі областей Причорноморського регіону показав, що існує проблема значної диференціації податкових надходжень та інших доходів місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів) у розрахунку на одну особу наявного населення (таблиця 5.5.). У 2016 році загальний розрив між доходами місцевих бюджетів на одного жителя у розрізі областей Причорноморського регіону складав у середньому 30%. Найвищі доходи бюджету характерні для Одеської області, де обсяг доходу (із урахуванням трансфертів) у розрахунку на душу населення склав 11920 грн, найнижчий у Херсонській області – 8270 грн.

Таблиця 5.5

Окремі показники дохідної частини бюджетів у розрізі областей Причорноморського регіону у розрахунку на 1 особу наявного населення, грн.

Показник	Миколаївська область		Приріст, %	Одеська область		Приріст, %	Херсонська область		Приріст, %
	2014	2016		2014	2016		2014	2016	
1. Місцеві податки	165,67	927,91	460	212,9	1271,5	497	149,50	851,69	470
% у структурі	3,7	9,5	6	4,2	10,7	6	4,1	10,3	6
2. Податкові надходження	1838,12	3284,13	79	1957,6	3844,5	96	1372,9	2607,5	90
% у структурі	40,9	33,64	-7	38,5	32,3	-6	38,0	31,5	-7
3. Субвенція з державного	3,12	76,65	2357	3,99	69,76	1648	4,62	61,49	1231

Показник	Миколаївська область		Приріст, %	Одеська область		Приріст, %	Херсонська область		Приріст, %
	2014	2016		2014	2016		2014	2016	
бюджету									
% у структурі	0,07	0,79	0,7	0,08	0,59	1	0,13	0,74	1
4.Єдиний податок	152,75	408,13	167	192,3	462,10	140	134,8	409,91	204
% у структурі	3,4	4,2	0,8	3,7	3,9	0	3,7	5	1
5.Доходи без трансфертів	2074,44	3779,24	82	2339,9	4513,4	93	1711,2	3130,9	83
% у структурі	46,2	38,7	-8	46,1	37,9	-8	47,4	37,9	-10
6.Власні неподаткові доходи	257,42	1285,6	399	374,43	1758,8	370	235,37	1209,3	414
% у структурі	5,7	13,2	7	7,4	14,8	7	6,5	14,6	8
Загальні доходи у розрахунку на 1 особу	4491,5	9761,7	117	5081,2	11920	135	3608,4	8270,8	129

Джерело: розраховано автором на підставі даних [28;30]

- У структурі доходів близько 40% займають податкові надходження, в яких зросла частка місцевих податків у середньому на 7%. За період 2014-2016 років обсяг субвенцій з державного бюджету у розрахунку на душу населення в регіоні збільшилися в тисячі разів від 2357% (Одеська область) до 1231%(Херсонська область) [28, 30]. Значне збільшення обсягів субвенцій з державного бюджету на виконання соціальних зобов'язань пов'язано насамперед зі зростанням мінімального розміру заробітної плати майже у 2 рази та підвищення цін на житлово-комунальні послуги. Серед позитивних тенденцій можемо відмітити зростання власних неподаткових доходів у досліджуваних регіонах а також збільшення податкових надходжень за рахунок місцевих податків.

Незважаючи на збільшення обсягів податкових надходжень, місцева влада й досі не має достатнього обсягу фінансових ресурсів для виконання покладених на неї функцій і завдань. Крім цього, у 2017 році відбулося

скорочення обсягів фінансування окремих соціальних видатків на освіту з центрального бюджету (у відповідальності державного бюджету залишилося фінансування заробітної плати, а частину закладів професійно-технічної освіти передано повністю на баланс регіональних бюджетів та бюджетів територіальних громад), охорону здоров'я (з державного бюджету гарантується заробітна плата медичного персоналу, забезпечення медичними препаратами та обладнанням за встановленим переліком та фінансування загальнодержавних програм). Вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів щодо гарантованого забезпечення соціальних виплат та допомог у регіонах здійснюється за допомогою цільових дотацій.

Безумовно, загальна концепція бюджетного забезпечення місцевого самоврядування є логічною та доречною. Проте, перманентне підвищення цін на енергоносії на тлі перенесення відповідальності у сфері фінансування комунальних послуг та енергоносіїв соціальних закладів на місцевий рівень призводить до скорочення таких закладів на місцях, зниження обсягів соціальних послуг, порушення графіків навчання за рахунок значного збільшення канікул, зупинки або значного скорочення об'єктів культури та спорту. Крім того, негативні соціальні наслідки має також значне скорочення обслуговуючого персоналу в соціальних закладах, введення платних послуг тощо.

В цих умовах, звичайно, зростає залежність соціальної сфери регіону від його економічної самостійності та розвитку економіки за рахунок додаткового наповнення місцевих бюджетів, частина коштів з яких спрямовуються на реалізацію соціальних програм. Важливим принципом соціальної політики держави є конвергенція основних показників соціального забезпечення регіонів України з метою рівного доступу всіх громадян до надання соціальних послуг, гарантованого соціального забезпечення та підвищення рівня життя. Разом з цим, в умовах децентралізації різні регіони мають різні можливості щодо реалізації заходів

соціальної політики та різні пріоритети щодо ролі соціального розвитку у стратегії регіону.

Таким чином, механізм фінансування економічного розвитку регіону в умовах соціалізації передбачає всебічне й збалансоване використання прямих та непрямих методів забезпечення соціального розвитку. До прямих методів насамперед відноситься: фінансування гарантованих соціальних виплат та видатків через бюджети всіх рівнів та відокремлені цільові фонди, змішане фінансування соціальних програм регіону, прямі інвестиції у розвиток людського капіталу та розвиток соціальної інфраструктури;

До непрямих методів насамперед відноситься: стимулювання розвитку економіки регіону та створення робочих місць, стимулювання соціальної свідомості керівників підприємств, розширення державно-приватного партнерства, всебічна підтримка інноваційної діяльності та розвитку науки у регіоні, впровадження актуальних соціальних інновацій детінізація економіки регіону.

Результати аналізу структури видаткової частини регіонального бюджету у соціальній сфері підтверджують загальні тенденції останніх років по Україні, а саме: поступове скорочення у структурі видатків на освіту (у середньому на 4,5% по регіону) і видатків на охорону здоров'я (2,5%) та зростання видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення від 4,7% по Одеській області до 7,4% по Херсонській. У той же час по Миколаївській області спостерігається деяке скорочення у структурі видатків місцевих бюджетів витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення (-1,6%) та значне зростання капітальних інвестицій (10%), що опосередковано свідчить про покращення економічної ситуації у регіоні [28, 30].

Додатковими викликами соціального забезпечення розвитку регіонів є значне підвищення цін на енергоносії, що негативно впливає на рівень фінансової спроможності громад щодо утримання об'єктів соціальної інфраструктури та знижує загальний рівень життя громадян. Це, у свою чергу, зумовлює зростання кількості малозабезпечених сімей що потребують

державної допомоги. У зв'язку зі стрімким збільшення цін на енергоносії усе більша кількість домашніх господарств потребують соціальної допомоги, що здійснюється переважно у формі субсидій. Рівень покриття домогосподарств субсидіями в останні роки можна вважати одним з індикаторів ефективності соціально-економічної політики у регіоні.

Таблиця 5.6

Окремі показники видаткової частини бюджетів у розрізі областей
Причорноморського регіону у розрахунку на 1 особу наявного населення,
грн.

Показник	Миколаївська область		Приріст, %	Одеська область		Приріст, %	Херсонська область		Приріст, %
	2014	2016		2014	2016		2014	2016	
Видатки на капітальні інвестиції	22,6	102,8	356	163	952	484	80,1	85,1	6,2
% у структурі	0,5	1,5	1,0	3,8	13,9	10,1	1,7	1,3	-0,5
Видатки на освіту	1795,9	2507,2	39,6	1509,8	2026,3	34,2	1857,0	2463,6	32,7
% у структурі	39,8	35,4	-4,3	35,0	29,6	-5,4	40,2	36,3	-4,0
Видатки на охорону здоров'я	1049,7	1474,3	40,4	973,6	1331,5	36,8	1086,2	1457,1	34,1
% у структурі	23,2	20,8	-2,4	22,6	19,5	-3,1	23,5	21,4	-2,1
Видатки на соц. захист і соц. забезпечення	1397,6	2519,7	80,3	1326,4	1990,3	50,1	1361,9	2509,2	84,2
% у структурі	30,9	35,6	4,7	30,8	29,1	-1,6	29,5	36,9	7,4
Видатки на ЖКХ	250,8	471,4	88,0	339,8	536,6	57,9	232,4	281,1	20,9
% у структурі	5,6	6,7	1,1	7,9	7,8	0,0	5,0	4,1	-0,9
Всього видатків, грн.	4516,6	7075,4	56,7	4312,7	6836,4	58,5	4617,6	6796,1	47,2

Джерело: розраховано автором на підставі даних [28; 30]

За даними «Моніторингу стану призначення житлових субсидій у 2014-2016 роках в розрізі регіонів», проведеним фахівцями офісу з фінансового та

економічного аналізу у Верховній Раді України [64], за період 2014-2015р.р. відбулося значне зростання кількості сімей, яким призначили субсидії по всім регіонам України, у тому числі по Причорноморському регіоні у три рази. Разом з цим, у 2016 році спостерігається поступове зменшення їх чисельності у середньому на 8-9% за рахунок змін у нормах споживання, правилах отримання та більш жорсткої верифікації отримувачів. На рис.5.7. проілюстровано динаміку кількості сімей, яким призначено субсидії на оплату житлово-комунальних послуг за 2014-2016 роки у розрізі регіонів України.

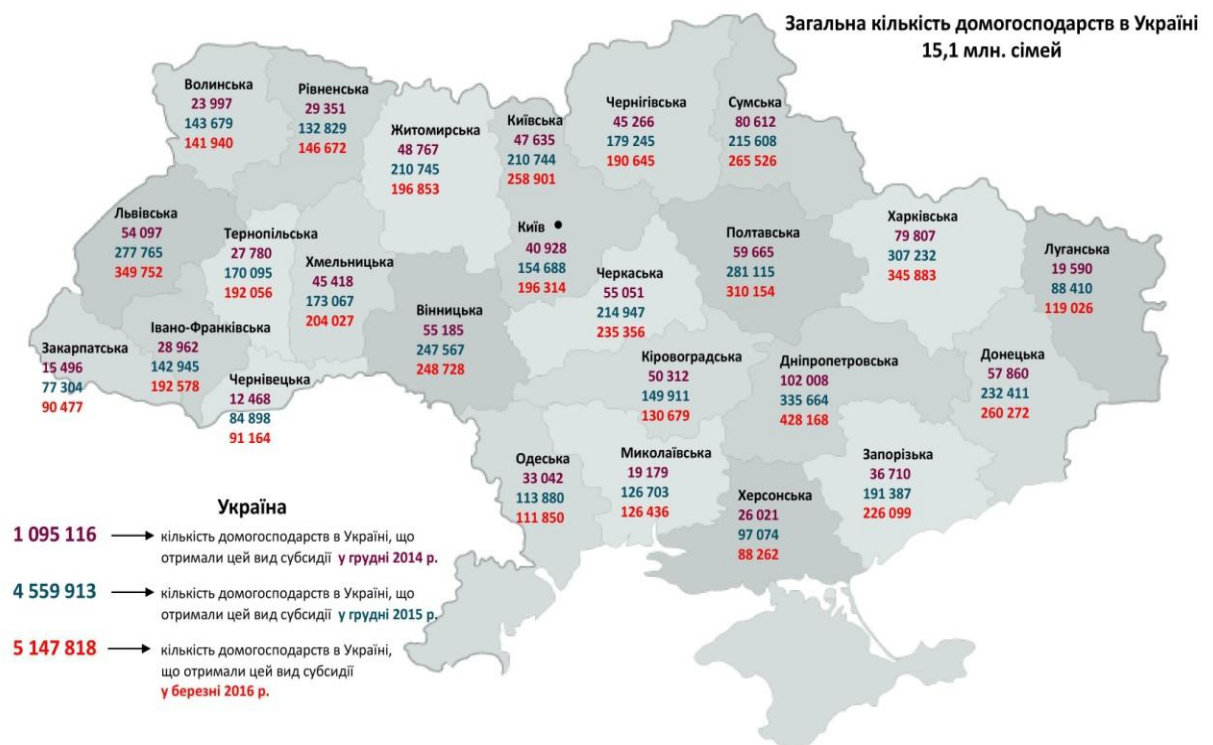

Рис.5.7. Кількість домогосподарств, які отримують субсидії на оплату житлово-комунальних послуг у розрізі регіонів України

Джерело: [40]

Проведений аналіз показав, що порівняно з іншими, у Причорноморському регіоні спостерігаються одні з найнижчих середніх розмірів призначених житлових субсидій. Зокрема, у 2014 році середній розмір житлової субсидії в регіоні складав 275 грн., що на 5% нижче середнього показника по Україні та на 40% - максимального середньо

регіонального значення. У 2016 році Херсонська область посіла перше місце серед регіонів за мінімальним середнім розміром житлової субсидії (859,8 грн.), Одеська та Миколаївська також віднесені до кластеру з найнижчими розмірами середнього нарахування субсидій у розрахунку на одне домогосподарство. Враховуючи умови надання цього виду соціальної допомоги, можна говорити про те, що в Причорноморському регіоні досягнуто відносно вищих соціальних стандартів за показниками частки малозабезпечених сімей та їх сукупних доходів.

Проведений аналіз також показав, що існує тісна залежність між безробіттям населення та потребами в отриманні соціальних субсидій. За даними рис. 5.8. бачимо, що у регіонах, де спостерігається високий рівень безробіття, питома вага сімей, що отримують субсидії вища, ніж у регіонах де рівень безробіття є нижчим.

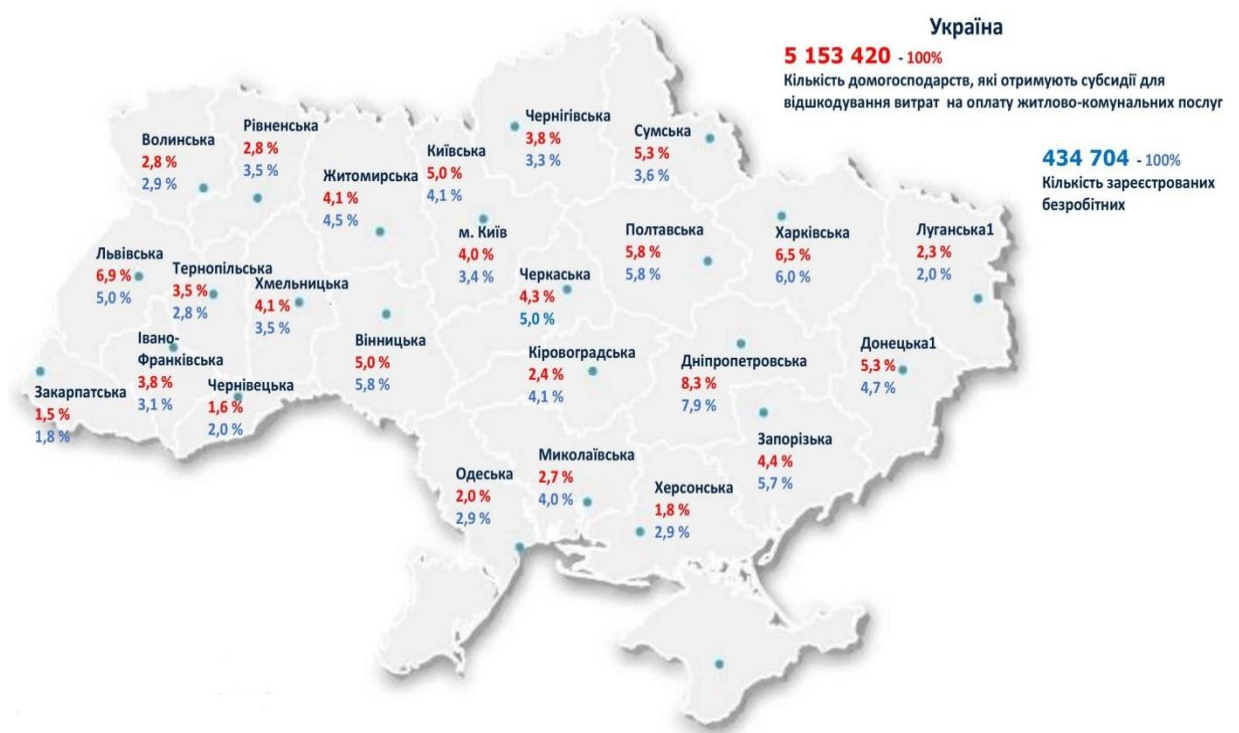

Рис.5.8. Частка зареєстрованих безробітних та кількості домогосподарств, що отримують субсидії у розрізі регіонів України у 2016 році

Джерело: [40]

Таким чином, одним з головних завдань соціальної політики регіонів є стимулювання зайнятості населення та створення умов для підвищення доходів громадян, що матиме позитивний вплив не тільки на поліпшення соціального розвитку, а також сприятиме підвищенню ділової активності у регіоні та зростання економіки в цілому. Доречною у цьому контексті вважаємо думку Осіпової Л.В. та Плахтій В.Г., які вважають, що «в сучасних умовах проблема соціального захисту повинна вирішуватися шляхом трансформації політики доходів населення, а не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів. Від політики встановлення системи державного захисту необхідно поступово переходити до політики, спрямованої на зростання індивідуальних доходів населення, щоб кожна працююча людина могла за рахунок власних коштів забезпечити себе необхідними соціальними послугами»[41, с. 133]. Саме тому, не прямим, проте вагомим напрямком удосконалення соціальної політики є формування регіональних програм ресурсозбереження, що включатимуть комплекс заходів щодо інформаційної, матеріальної та методичної підтримки поступового переходу домогосподарств регіону на використання енергозберігаючих приладів та використання альтернативних джерел енергії.

Таким чином, актуальними завданнями фінансування соціального розвитку регіону є:

- Визначення основних джерел фінансового забезпечення соціального розвитку, прогноз власних надходжень та витрат;
- Визначення додаткових джерел фінансування соціальної сфери;
- Окреслення пріоритетних напрямків фінансування соціального розвитку та зосередження фінансових ресурсів на цих напрямках;
- Визначення найбільш ефективних методів фінансового забезпечення;
- Формування системи фінансових відносин.

Головною базою фінансування соціальних гарантій населення залишається регіональний бюджет з якого у першу чергу виділяються кошти на забезпечення соціальних виплат по захищених статтях. В цьому аспекті

провідним чинником ефективності функціонування регіональної соціальної системи є забезпечення ефективності та прозорості міжбюджетних відносин та ефективне виконання делегованих повноважень у цій сфері. Проте, обмеженість бюджетних коштів не дозволяє вирішувати весь комплекс специфічних проблем соціального розвитку, що постають перед кожним регіоном. Тому, важливим завданням регіональних органів влади та місцевого самоврядування є пошук додаткових джерел фінансування соціальної сфери та формування взаємовигідних фінансових відносин з потенційними «донорами» а також розвиток альтернативних форм надання соціальної допомоги та соціальних послуг.

До основних джерел позабюджетного фінансування соціальної сфери у регіоні Маслик Р.О. відносить:

- кошти недержавних організацій та міжнародних цільових фондів, що функціонують з певною метою і виконують визначені соціальні функції (захист жінок, дітей, забезпечення певних прав і свобод, розвиток творчого потенціалу тощо). На нашу думку, регіональні органи влади та місцевого самоврядування повинні стимулювати відкриття представництв таких організацій на території регіону, що сприяло б вирішенню певного кола специфічних проблем;

- благодійні та волонтерські організації;
- стимулювання соціального підприємництва [42].

На думку Башинського, важливими напрямками мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу для покращення стану соціальної сфери регіону є:

- використання банківського потенціалу у сфері кредитування пріоритетних соціальних проектів та участі у соціальних програмах регіону;
- регіональна підтримка створення соціальних підприємств та організація відповідних соціальних робіт;
- використання соціального потенціалу бізнесу на основі укладення відповідних договорів;
- організація народного фінансування окремих соціальних проектів і

програм. [43]

Удосконалення фінансового механізму соціалізації розвитку регіонів, крім пошуку додаткових джерел фінансування соціальної сфери, також передбачає ефективний розподіл фінансових ресурсів, що забезпечить збалансований розвиток соціальної сфери регіону та сприятиме активному людському розвитку. У цьому контексті слушною є думка Макогона В., про те, що основною ціллю оптимізації розподілу фінансових ресурсів в соціальну сферу є : «Забезпечення ефективності бюджетних видатків, що передбачає оптимізацію їх частки за кожним напрямом у загальній структурі так, щоб їх фінансова архітектоніка забезпечувала вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Зазначене передбачає врахування їх впливу на результативність економічних процесів, оцінки потреби за кожним напрямом, взаємоузгодженості необхідних фінансових ресурсів на виконання завдань органів державної влади та місцевого самоврядування з темпами економічного зростання.» [44, с. 123]

Підвищення ефективності розподілу бюджетних та позабюджетних фінансів розвитку соціальної сфері потребує визначення їх пріоритетності та відповідної прив'язки до окремих видів доходів. Так, захищені статті доходів прив'язані до доходів державного бюджету та спеціалізованих фондів (фонд соціального страхування та пенсійний фонд). Пріоритетними напрямками фінансування з місцевих бюджетів є також утримання об'єктів соціальної інфраструктури, закладів охорони здоров'я та освіти. Разом з цим, інструментами регулювання та активізації соціального розвитку територій, а також вирішення поточних соціальних проблем є формування регіональних програм. Зокрема, у дисертації досліджено, що головними проблемами соціального розвитку Причорноморського регіону на сьогодні є: погіршення демографічних процесів, підвищення рівня захворюваності населення, недостатнє забезпечення умов для розвитку науки та впровадження інновацій, поступове послаблення позицій малого підприємництва.

Відповідно, необхідні регіональні програми, що сприятимуть

коригуванню даних процесів. У той-же час соціальні проекти і програми, що мають загальнонаціональне значення, чи специфічне спрямування повинні фінансуватися з різноманітних позабюджетних джерел. Для цього важливо створювати відповідні умови та формувати відповідні фінансові відносини на основі:

- активізації інформаційного-пропагандистської роботи у сфері соціального розвитку: проведення зустрічей та круглих столів з роботодавцями регіону, форумів для потенційних інвесторів;
- формування інституту регіональних гарантій щодо розвитку соціального бізнесу та сприяння створенню фондів народного фінансування;
- розширення можливостей для народного обговорення гострих соціальних проблем територіальних громад на правах партисипативного управління;
- створення умов для розвитку некомерційних організацій та відповідних фондів;
- залучення наукового потенціалу регіону до вирішення соціальних й економічних проблем.

Доцільно зазначити, що наведені заходи потребують відповідного організаційно-правового оформлення та реформування системи регіонального управління соціальною сферою.

На основі проведених досліджень запропоновано напрямки удосконалення фінансового механізму забезпечення соціально-орієнтованої моделі регіонального розвитку (рис.5.9). Доцільно додати, що в умовах поступового переходу до децентралізації зростає роль територіальних громад у процесах управління соціальною сферою. Разом з цим, «у переважній більшості населених пунктів України немає ні статутів територіальних громад, ні спеціальних положень місцевих рад. В тих містах, де статuti є ухваленими, механізми громадської участі часто-густо відрегульовано на користь не громади й громадянина, а органу місцевого самоврядування. Громадські ради виконують за таких умов декоративні функції.

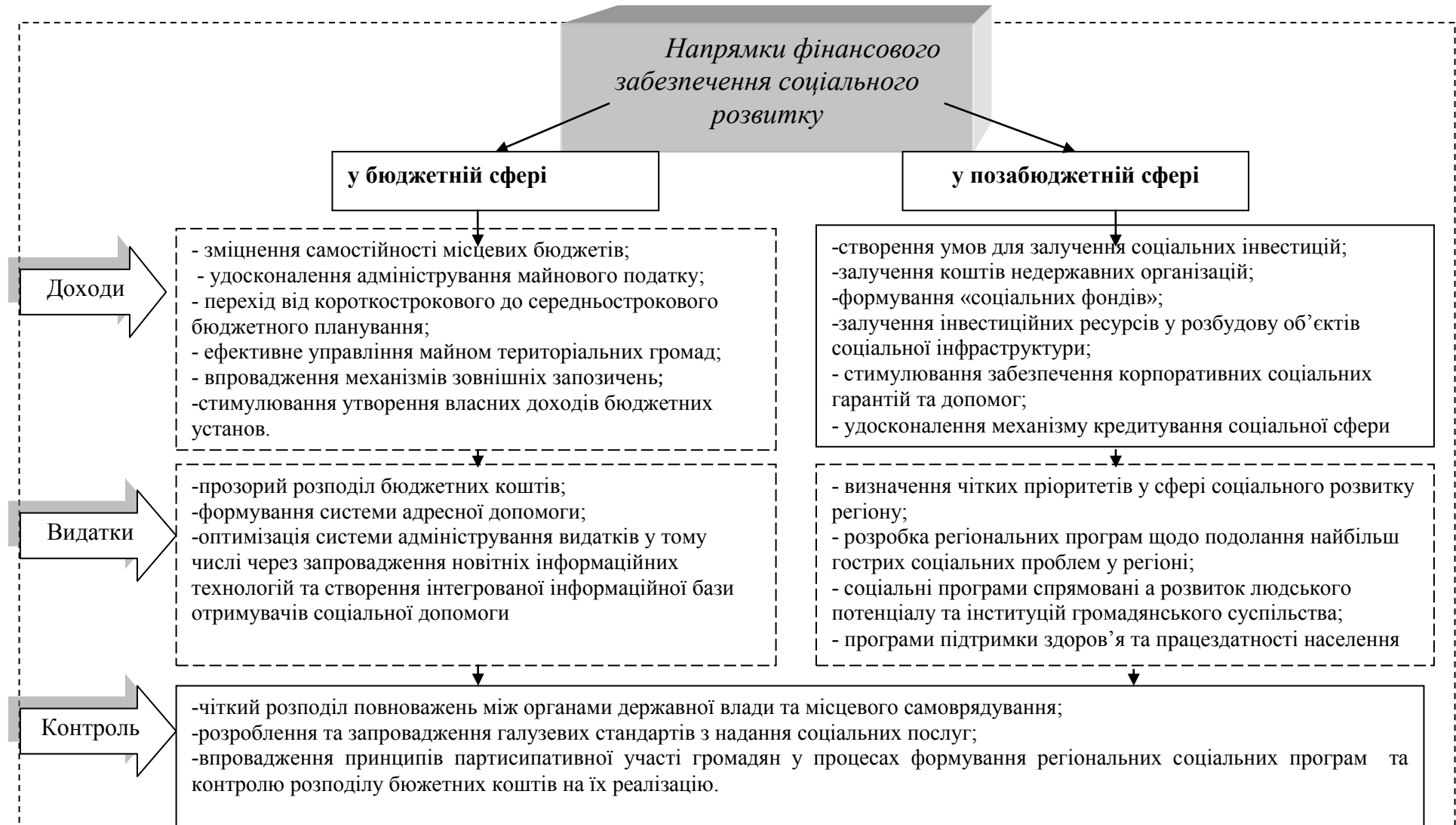

Рис.5.9. Напрямки вдосконалення фінансового механізму соціально-орієнтованої моделі регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором

Це унеможливилює реалізацію прав громадян на участь у вирішенні питань місцевого значення. Як результат, спостерігається неефективне управління, загострення соціальних конфліктів та широке розповсюдження радикальних форм громадського волевиявлення, таких як мітинги, пікети, страйки [45, с. 5].

Отже, важливим напрямом удосконалення регіонального управління в умовах децентралізації, що матиме позитивний вплив у тому числі на прозорість розподілу коштів місцевих бюджетів є активізація громадянського суспільства, залучення населення до прийняття управлінських рішень, що торкаються їх інтересів у різних сферах життєдіяльності.

Покращенню системи контролю за фінансуванням соціальної сфери сприятиме також:

- чіткий розподіл повноважень між різними рівнями розпорядників бюджетних коштів та уникнення дублювання окремих функцій;
- запровадження системи стандартів у виконанні соціальних програм;
- поступовий перехід від натуральних трансфертів (перед усім у формі пільг і субсидій) до цільових грошових виплат на основі укладених між державою та отримувачем допомоги відповідних договорів, що сприятиме більш раціональному використанню бюджетних коштів, раціональному використанню енергоресурсів на місцях та створить прозорі й справедливі умови тримання допомоги саме тим сім'ям, які цього потребують.

Характерною ознакою соціального становища Причорноморського регіону в останні роки є недостатні обсяги як бюджетного, так і позабюджетного фінансування, що, в свою чергу, негативно позначається на розвитку об'єктів фінансової інфраструктури, неякісному наданні соціальних послуг та не сприяє ефективному людському розвитку, який виступає не лише головною метою, а й ключовою детермінантою економічного розвитку регіону.

Враховуючи сучасний стан і тенденції соціально-економічного розвитку України, збільшення обсягів бюджетного фінансування в найближчій

перспективі є проблематичним, у зв'язку з чим необхідно зосередити увагу на пошуку додаткових джерел і напрямків позабюджетного фінансування соціальних програм. У свою чергу, для соціальних установ, які фінансуються переважно за рахунок коштів місцевих бюджетів різних рівнів, доцільним є розширення автономії у сфері залучення та використання фінансових ресурсів. Це дозволить не тільки самостійно залучати додаткові фінансові кошти, а також витратити їх з урахуванням власних потреб та пріоритетів місцевого значення.

Таким чином, вдосконалення фінансового механізму соціально-орієнтовної моделі розвитку потребує комплексного обґрунтування та встановлення чітких і прозорих фінансових відносин у сферах формування доходів й розподілу видатків регіональних бюджетів на всіх рівнях, створення умов для додаткового залучення фінансових ресурсів з позабюджетних джерел, що спрямовуватимуться на реалізацію регіональних соціальних програм та створення ефективної системи контролю за функціонуванням фінансового механізму насамперед зі сторони територіальних громад.

5.3. Концептуальні підходи до формування та реалізації стратегії економічного розвитку регіону в умовах соціалізації

Проведене дослідження довело, що формування збалансовано розвитку економіки та соціальної сфери регіону на інноваційних засадах потребує комплексного економічного обґрунтування та стратегічного підходу. Стратегічне планування є тою зв'язковою ланкою, що дозволяє спрямувати наявні ресурси, заходи та інструменти на досягнення соціальних та економічних цілей в умовах змінного середовища та посилення конкуренції за ресурси.

Стратегічне планування економічного розвитку регіону є результатом комплексу управлінських заходів та відповідних рішень, що приймаються на

рівні управління відповідних адміністративно-територіальних органів, а саме: визначення місії та стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону, прогнозування соціально-економічних процесів із урахуванням внутрішніх факторів та зовнішнього впливу, оцінку відповідності наявних ресурсів стратегічним цілям розвитку регіону, розроблення методів адаптації до зовнішнього середовища та внутрішню координацію, що відображено в докладному комплексному плані, спрямованому на забезпечення досягнення поставлених цілей.

Особливої актуальності стратегічне планування економічного розвитку регіону із врахуванням посилення соціальної складової набуває у зв'язку з запровадженням реформи децентралізації, що покликана створити умови для підвищення економічної самостійності, підвищення ролі й розширення повноважень територіальних громад у визначенні перспектив розвитку територій. В цих умовах, стратегічне планування виступає однією з головних складових на основі якої формується система економічних (у тому числі бюджетних) відносин всередині регіону між окремими територіальними громадами, на міжрегіональному рівні та на рівні взаємодії між державою і регіонами.

Нормативно-правові та методологічні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів розкрито у багато чисельних працях вітчизняних науковців та відповідних документах державного рівня. Наразі розроблені із залученням міжнародних експертів та реалізуються «стратегії соціально-економічного розвитку регіонів до 2020 року» у всіх областях України. Створено передумови для формування та впроваджено у практику управління окремих громад міст та економічних районів локальні стратегії соціально-економічного розвитку територій та відповідні стратегічні плани. Попри систематичне удосконалення вітчизняними науковцям та міжнародними експертами теоретичних засад та практичних рекомендацій з формування стратегій та стратегічних планів розвитку територій, більшість з вказаних планів потребують уточнення та

конкретизації окремих стратегій, зокрема соціальної, та їх місця в загальній стратегії розвитку регіону, узгодження механізмів реалізації стратегій різного адміністративно-територіального рівня та чіткої прив'язки до відповідних бюджетів. Крім того, доречним вважаємо також зауваження Васейчук Л., що «на рівні області, району, міста довгострокове планування розвитку розпорошене (наявність великої кількості локальних програм), не системне (відсутність системи погодження, узгодження пріоритетів), не публічне (залишається лише формальністю). Слід відмітити, що публічність з огляду на регіональну політику децентралізації та демократизації управлінських процесів набуває особливої ваги, як механізм залучення громадськості до вирішення проблем регіону»[46].

Тривалий час планування розвитку на рівні регіону здійснювалося лише шляхом формування щорічних Програм соціально-економічного розвитку (поточне планування) та впровадження окремих програм за напрямками та галузями, що прийняті на виконання на рівні держави на певний проміжок часу (в середньому 5 років). Процес планування здійснювався за принципом «зверху – донизу», і передбачав обов'язкове дублювання на місцевому рівні практично всіх програм, прийнятих на національному рівні. Разом з цим, бюджетне планування у більшості випадків не узгоджувалося із стратегічним плануванням, що призводило до неналежного виконання вказаних програм.

Розвиток стратегічного планування, що заклав основи для розроблення відповідної методології та прийняття відповідного законодавчого забезпечення почався у 25 травня 2001 р., коли згідно з Указом Президента України було схвалено Концепцію державної регіональної політики. У 2005 р. був прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року. Прийнятий Закон України «Про засади державної регіональної політики» (від

05.02.2015, №156-VIII) містить розділи з питань планування.

Так, до «системи документів державної регіональної політики належать:

- 1) Державна стратегія регіонального розвитку;
- 2) Стратегії розвитку регіонів;
- 3) План реалізації Державної стратегії регіонального розвитку;
- 4) Плани реалізації стратегій розвитку регіонів» [47, с.21].

«У державній стратегії регіонального розвитку значну роль відведено заходам щодо розв'язання соціальних проблем та забезпечення розвитку населення, серед яких: модернізація об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема в сільській місцевості, забезпечення безпечного життя та трудової діяльності, розвиток людського капіталу, стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, реформування в галузі медичного забезпечення та освіти тощо»[48]. Разом з цим, наголошено, що основою соціально-збалансованого розвитку виступає зростання економіки регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності.

На рівні Причорноморського регіону наразі розроблено та реалізуються стратегії соціально-економічного розвитку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей до 2020 року. Стратегії містять ряд соціальних пріоритетів та планових показників соціального розвитку, що мають бути досягнуті за період 2015-2020 років. При цьому, найбільш обґрунтований пріоритет людино-центричного розвитку спостерігається в стратегії Херсонської області. На рис. 5.10. наведено елементи соціалізації в стратегіях областей Причорноморського регіону.

У стратегіях Миколаївської та Одеської областей первинними цілями є економічні, що полягають у створенні умов для ефективного використання економічного потенціалу регіону, розвиток мультигалузевої структури економіки на інноваційних засадах та раціональне використання наявного природно-рекреаційного потенціалу.

Звичайно, цілі соціального спрямування тісно взаємопов'язані з економічними, оскільки саме зростання економіки є ключовою підвалиною

формування місцевого бюджету, зростання доходів населення та розвитку людського капіталу.

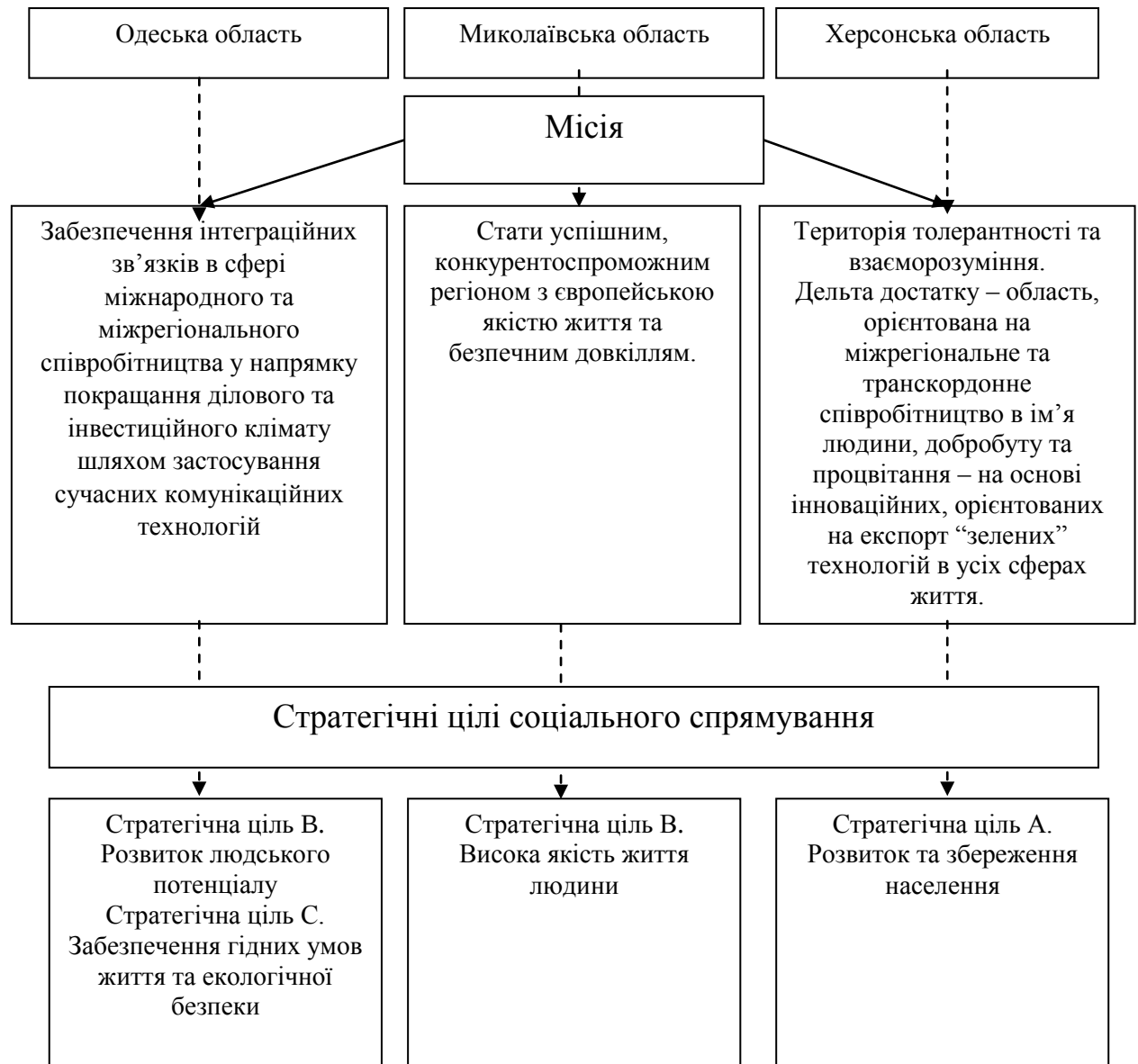

Рис.5.10. Соціально-орієнтовані елементи стратегії соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону України

Джерело: систематизовано автором на основі [49-51]

Незважаючи на різне формулювання, цілі операційного рівня спрямовані передусім на вирішення спільних для регіону проблем, що пов'язані з територіальними диспропорціями регіонального розвитку, станом об'єктів соціальної інфраструктури, фінансування освіти та науки, проблемами в

галузі охорони здоров'я та погіршення демографічної ситуації. Разом з цим, більшість сформульованих у стратегіях цілей соціального спрямування носять декларативний характер внаслідок їх слабкої координації та відсутності системних взаємозв'язків з фінансовою, інвестиційною, територіально-галузевою та іншими забезпечувальними стратегіями розвитку. Відсутня також чітка та дієва соціальна політика, що являється вагомим інструментом реалізації стратегії внаслідок чого фінансування соціальної сфери здійснюється неефективно та переважно за залишковим принципом, виконання окремих соціальних функцій здійснюється під впливом вказівок з центральних органів влади й відповідних інституцій та без врахування потреб розвитку регіону.

З метою здійснення сучасного аналізу проблем ефективності соціальної складової у контексті стратегічного розвитку регіону та виходу на збалансовану траєкторію функціонування, необхідно чітко визначити саме соціальну стратегію регіону та її зв'язок з загальною стратегією розвитку. На основі аналізу наукових джерел визначено, що переважна більшість дослідників ототожнює поняття соціальної стратегії з визначенням соціальної політики або соціального забезпечення населення. Саме змішування цих понять, на нашу думку є однією з головних суперечностей трансформаційних процесів в Україні.

Так, згідно з визначенням Зубенко В.В., Самчинської І.В. та Рудика А.Ю., «державне соціальне забезпечення – це гарантована система матеріального забезпечення громадян у разі інвалідності, виховання дітей, втрати трудового заробітку та доходу, втрати годувальника, тимчасової непрацездатності, а також після досягнення певного віку та в інших спеціально обумовлених законом випадках і здійснюється за рахунок спеціально створених позабюджетних фондів обов'язкового соціального страхування, які формуються за рахунок страхових внесків (єдиного соціального податку) та асигнувань з державного бюджету уповноваженими органами в порядку, встановленому законодавством» [52].

Таким чином, соціальне забезпечення являє собою гарантований державою набір соціальних послуг та трансфертів, що формує певний рівень соціального захисту населення країни та виживання в складних життєвих обставинах. У той-же час, соціальна політика, розглядається як інструмент, або знаряддя реалізації системи соціального захисту. На думку Пікулика О.І.. «реалізація соціальної політики є однією з основних функцій держави. Ситуація, що склалася, вимагає застосування негайних заходів з оптимізації соціального захисту населення України в руслі соціальної політики, яка передбачає впровадження інноваційних соціальних технологій, застосування нових методів організації соціальної роботи, використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг, формування комплексної системи соціального захисту» [53, с. 221].

Соціальна політика визначається насамперед державою і являється вагомим інструментом регулювання соціальних процесів та забезпечення соціальної стабільності. Напрямки, принципи та основні засади державної соціальної політики є базовими настановами для формування соціальної політики у регіонах. Водночас, регіональну політику можна досліджувати у більш широкому аспекті, оскільки вона являє собою не тільки реалізацію делегованих функцій та завдань, а також виступає інструментом реалізації стратегічних цілей регіонального розвитку. Цим зумовлено також те, що соціальна стратегія розглядається у вітчизняній літературі не як відокремлена стратегія, а як складова соціально-економічної стратегії регіону. Такий підхід не передбачає визначення конкретних способів досягнення цілей соціалізації регіонального розвитку і призводить до їх розпорошення між окремими напрямками економічного блоку, соціальними програмами та заходами регіональних органів влади спрямованими на підвищення конкурентоспроможності передусім економіки регіону. Соціалізація ж, у свою чергу, розглядається як побічний ефект від розвитку економіки та реалізації соціальної політики держави.

На нашу думку, підвищення ефективності процесів соціалізації

регіонального розвитку у стратегічній перспективі потребує виокремлення поняття «стратегія соціалізації регіону» та встановлення основних її взаємозв'язків і взаємозалежностей зі стратегіями економічного спрямування. Це дозволить визначати не тільки слабкі місця у сфері соціального розвитку, а також знаходити можливі резерви (у тому числі нетрадиційні) для покращення соціального становища та вирішення окремих соціальних проблем. Важливим чинником формування соціальної стратегії є також перетворення соціальної сфери регіону в окремий сектор регіональної економіки та його прирівнювання зі статусом економічної сфери, що дозволить розглядати соціалізацію як окремий елемент регіонального розвитку інтегрований в систему регіонального господарства.

Зважаючи на відсутність у науковій літературі єдиного підходу до визначення соціальної стратегії, на основі інтегрування наукових праць у сфері соціальної політики та її взаємної залежності з іншими сферами функціонування господарського комплексу регіонів, а також виходячи з класичних засад теорії стратегічного управління, запропоновано авторське трактування даного поняття, згідно з яким, «стратегія соціалізації регіону – це унікальне поєднання нормативно-правових, організаційно-адміністративних, гуманітарно-пропагандистських, економічних та науково-технічних заходів, комплексна реалізація яких сприятиме досягненню цілей соціального розвитку, відтворення населення та забезпечення високої якості життя й вирішенню соціальних проблем регіону у довгостроковій перспективі».

Стратегія соціалізації повинна насамперед передбачати створення належних умов для довгострокового збільшення доходів населення та підприємств як основних джерел забезпечення зайнятості, достатнього рівня життя та реалізації соціальних гарантій. Видається очевидним, що з цією метою стратегія соціалізації розглядається інтегрованою у систему загальної економічної стратегії розвитку регіону та узгодженою із заходами фінансової, економічної стратегії, стратегії розвитку підприємництва тощо.

Механізми взаємозалежності соціальної стратегії з іншими стратегіями розвитку регіону схематично подано на рис.5.11.

Рис.5.11. Модель формування стратегії соціалізації регіону

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, стратегію соціалізації можна розглядати як системоутворюючий механізм, що передбачає вибір найбільш оптимального з точки зору реалізації стратегічних цілей розвитку регіону поєднання елементів економічної та фіскальної стратегії з вимогами державної соціальної політики, що спрямовується на створення сприятливих умов для життєдіяльності населення і розвитку людського потенціалу.

Стратегія соціалізації, у свою чергу є складним системним утворенням, що включає такі елементи, як напрям дій, спосіб дій та інструменти

реалізації. Схематично взаємозв'язок між визначеними складовими ілюструє рис. 5.12. На рисунку відображено основні складові елементи, напрями орієнтації та поєднання яких залежить від наявного соціально-економічного потенціалу регіону та знаходить своє відображення у типі соціальної політики, що прийнята до реалізації в регіоні (активна, пасивна, реактивна, адаптивна превентивна тощо).

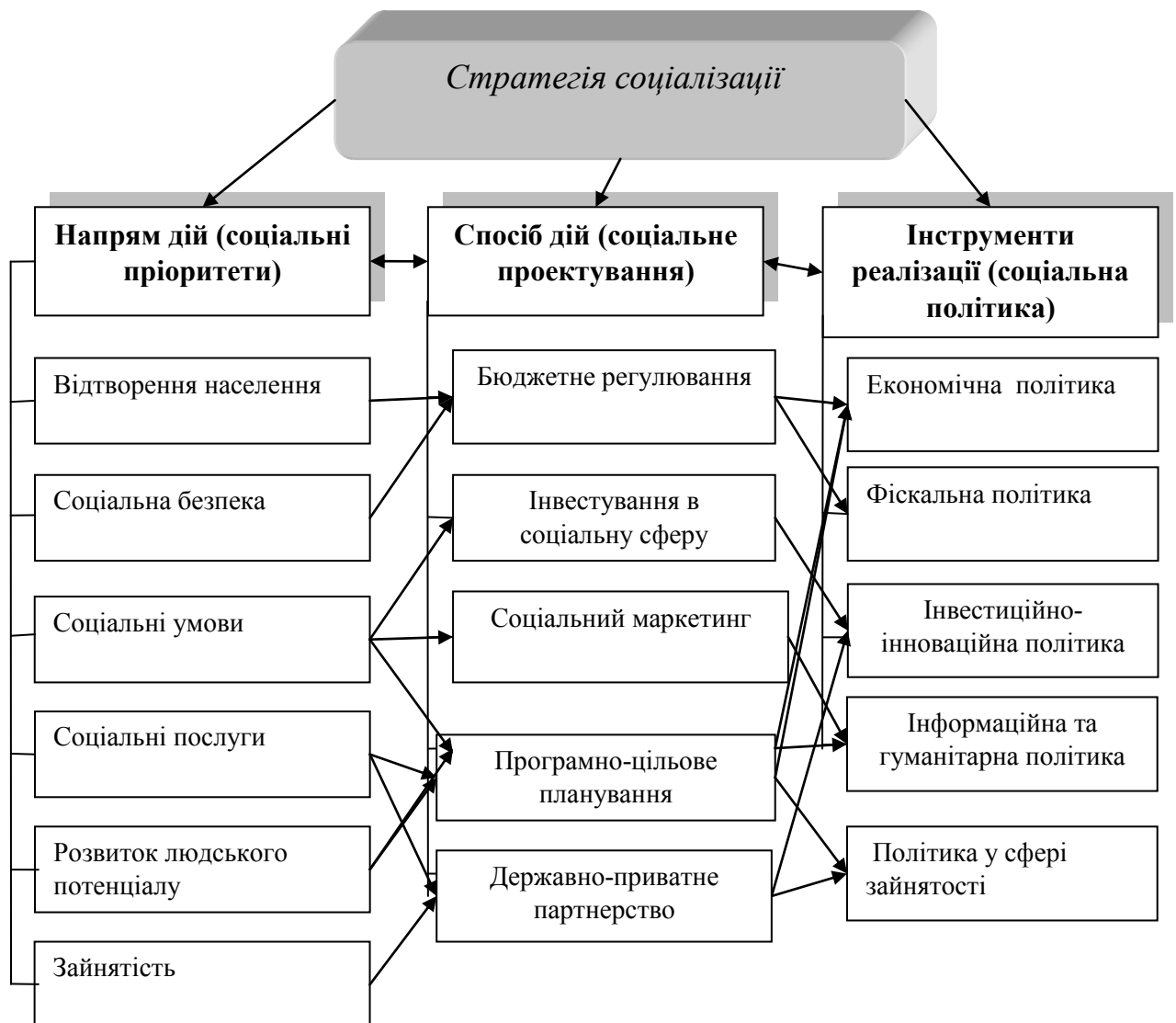

Рис. 5.12. Складові стратегії соціалізації регіону

Джерело: систематизовано автором

Напрямок дій соціальної стратегії виокремлює пріоритетні сфери, на які мають бути спрямовані заходи з її реалізації, щоб забезпечити комплексне досягнення стратегічних цілей регіону у визначених умовах. При цьому,

окремі напрямки реалізації стратегії врегульовано на державному рівні (соціальний захист, соціальні послуги, соціальні норми і стандарти), а на рівні стратегії можуть бути доповнені та розширені у залежності від наявних можливостей та потреб стратегічного розвитку.

Спосіб дій передбачає вибір із альтернативних варіантів найбільш ефективних способів впливу на соціально-економічні процеси у регіоні задля спрямування їх у напрямку, що сприятиме реалізації соціальних стратегічних цілей. Водночас, спосіб дій, що обирається для реалізації певного напрямку соціальної стратегії, ступінь та послідовність залучення окремих об'єктів у реалізацію соціальних цілей передбачає створення певної моделі бажаного майбутнього стану, що можливе при застосування методів соціального проектування.

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку соціальних відносин, саме на основі проблемно-орієнтованого підходу до проектування соціальних процесів можливо вирішити ряд складних завдань соціалізації. У цьому контексті погоджуємося з думкою Нагорної Г.О., що «соціальне проектування є технологією, що дозволяє в процесі управління обрати найкращий шлях розвитку подій, врахувати всі події, процеси, що можуть мати культурний, політичний, економічний, соціальний вплив на суспільство, що дозволяє передбачити та виключити можливі ризики в процесі прийняття управлінських рішень» [54, с.453].

Соціальне проектування передбачає чітке окреслення стратегічних цілей як найбільш оптимального стану окремого напрямку реалізації соціальної стратегії у кількісних та якісних показниках, цільовий аналіз наявних ресурсів та потенційних джерел їх залучення, прогнозування впливу на проєктований процес зовнішніх і внутрішніх факторів та розроблення відповідної соціальної технології.

Соціальна технологія являє собою сукупність засобів організації та регулювання, а також певних етапів практичних дій, що гарантують задані властивості тих процесів, що являються об'єктом проектування. Крім

технології реалізації певного соціального процесу важливими складовими її реалізації на рівні регіону є бюджетне регулювання, інвестування, маркетинг та програмно-цільове управління. Означені елементи розглядаються як взаємодоповнюючі у процесі соціального проектування, проте в деяких випадках можуть застосовуватися окремо.

Одним з обов'язкових та найбільш дієвих способів реалізації соціальних цілей є бюджетне регулювання, що спирається на перерозподіл фінансових ресурсів між об'єктами соціальної та економічної сфери задля забезпечення реалізації принципу справедливості й сприяння збалансованому розвитку. Нажаль, не зважаючи на поступову реалізацію децентралізаційних процесів, регіональні бюджети не мають поки ще достатньої самостійності у питаннях фінансової політики та впровадження певних новацій у сфері розподілу фінансових ресурсів. Зважаючи на це, варто звертати більше уваги на використання інших економічних, організаційних та фінансових важелів, що сприятимуть досягненню визначених соціальних цілей. Зокрема, це стимулювання соціального інвестування (розроблення сприятливого адміністративного-правового забезпечення щодо залучення інвестицій в людський капітал, відбудову об'єктів соціальної інфраструктури та соціальні послуги), розвиток державно-приватного партнерства, що сприятиме підвищенню рівня зайнятості та соціального захисту на робочих місцях, підвищенню кваліфікації працюючих, активізації співпраці в напрямку реалізації окремих соціальних програм та ініціатив.

Важливим способом соціального проектування, особливо за напрямками, що мають значний вплив на соціальні процеси у регіоні є програмно-цільове планування. Зокрема, Коновалова І. В. зазначає, що головне призначення програмно-цільового методу полягає в «обґрунтуванні концентрації ресурсів для вирішення комплексних проблем, забезпечення координації видів діяльності та заходів, що здійснюються окремими відомствами і різними рівнями управління, підвищення ефективності виконання прийнятих рішень. Програмно-цільовий метод є способом

вирішення великих і складних завдань за допомогою вироблення та здійснення системи, програмних мір, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує розв'язання проблем, що виникли. Основний наголос програмно-цільового методу в державному управлінні зроблено на обов'язковості досягнення максимально можливого та соціально вагомого ефекту в результаті використання коштів, сплачених платниками податків» [55]. Програмно-цільове планування є кінцевим результатом відповідного соціального проекту, що складається із послідовних дій (заходів) визначених у термінах, виконавцях та забезпечених відповідними ресурсами.

У практиці регіонального планування, програмно-цільовий метод застосовується як додатковий інструмент планування заходів у соціальній сфері, що реалізується у вигляді регіональних програм цільового спрямування та повністю або частково фінансується за рахунок бюджетних коштів.

Перспективним елементом соціального проектування є соціальний маркетинг. Згідно із загальним визначенням, соціальний маркетинг - це маркетингова діяльність, що здійснюється певними організаціями або особами в інтересах суспільства або просування будь-якої ідеї не прагнучи отримати прибуток. Шимко О.В. розглядає соціальний маркетинг у трьох аспектах:

- як різновид класичного маркетингу у зв'язку з наявністю процесів обміну у сфері соціальних відносин;
- як соціально-орієнтований маркетинг, який визначає специфіку соціальної відповідальності бізнесу;
- як технологія просування соціально значимих проблем [56].

Таким чином, використання соціального маркетингу є важливим напрямком реалізації стратегії соціалізації та вирішення окремих соціальних проблем. Перевагою соціального маркетингу є невисокі витрати на реалізацію проектів та активний вплив на цільову групу, що дозволяє отримати певний соціальний ефект.

Соціальна політика, що, на думку автора, поєднує елементи економічної, інвестиційно-інноваційної, фінансової, інформаційної та гуманітарної політики являє собою комплексний інструментарій реалізації обраної стратегії соціалізації. Соціальна політика – це загальне керівництво для дій та прийняття рішень на всіх рівнях управління регіоном, що стосуються або впливають на розвиток соціальної сфери, своєрідний «кодекс поведінки», що визначає в якому напрямі необхідно діяти в певних ситуаціях. Політика визначає методи досягнення цілей, певні «маяки» та обмеження на які необхідно звертати першочергову увагу у процесі управління господарським комплексом, що дозволяє уникати короткозорих рішень які впливають з вимог певного моменту. Головне призначення соціальної політики – забезпечення стабільності у сфері реалізації соціальних функцій та гарантій для уникнення соціальних загроз та колапсів.

Нажаль, у процесі формування соціальної стратегії регіону, окрім звичних для України та відповідно її регіонів соціальних проблем (хронічна нестача фінансових ресурсів для розширеного розвитку та відтворення соціальної сфери, недостатній рівень врегулювання відносин у сфері соціального забезпечення між різними організаційними рівнями управління територіями та особливості культурних та соціально-психологічних характеристик окремих громад, які проживають у різних регіонах), необхідно враховувати новий спектр додаткових загроз та складнощів соціального характеру, серед яких :

- окупація частини території країни та продовження бойових дій на лінії розмежування;
- необхідність направлення значних фінансових ресурсів на відновлення боєздатності української армії та організації(ю) довготривалої оборони країни від російських загарбників;
- виникнення широкого прошарку біженців, що втратили майно, житло, роботу, пережили особисті трагедії;
- повернення до місць постійного проживання демобілізованих бійців,

що брали участь у бойових діях, мають психологічні та фізіологічні особливості, що заважають пристосуватися до мирного життя;

- реформування усієї системи публічного управління, порушення сталого розподілу повноважень та взаємозв'язків між різними органами влади;

- проведення (закладання основ) докорінних реформ в усіх сферах життєдіяльності суспільства;

- укрупнення базових територіальних одиниць, часто без врахування думки окремих громад та рішень органів місцевого самоврядування базового рівня, незважаючи на наявність Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;

- ліквідація (закриття) розташованих у сільській місцевості низки закладів освіти й охорони здоров'я, що вважаються неперспективними або високовитратними, навіть коли громада готова їх утримувати власним коштом, щоб забезпечити безпеку для життя членів громади;

- знецінення заощаджень громадян України та різке падіння їх реальних доходів за купівельною спроможністю [57, с. 2-3]. Це потребує визначення додаткових соціальних пріоритетів, та активізації механізмів соціального проектування для вирішення зазначених проблем.

Вирішення соціальних проблем регіону в умовах нестабільності соціально-економічних процесів, що є характерними для нашої держави та, відповідно, забезпечення сталого розвитку регіону і соціальної сфери задля гарантування відповідних стандартів життя вимагає перегляду насамперед організаційної структури управління соціальною сферою на засадах впровадження елементів реінжинірингу у сферу розроблення та реалізації соціальної стратегії.

Класична механістична схема управління соціальними процесами в регіоні передбачає вертикальний розподіл повноважень та відповідальності за реалізацію соціальних цілей регіону з верху до низу, що призводить до розпорошування напрямків соціальної політики між різними департаментами

та посадовими особами, а окремі важливі завдання (до прикладу у сфері забезпечення зайнятості, розвитку соціально-приватного партнерства, адаптації освітньої політики до стратегії розвитку регіону тощо) у більшості випадків залишаються поза увагою та є побічними результатами функціонування регіонального господарства, а не цілеспрямованими напрямками активної діяльності.

Використання проблемно-орієнтованого підходу на засадах реінжинірингу до реалізації стратегії соціалізації дозволить підвищити адаптивність функціонування окремих сфер соціального розвитку до зміни макроекономічних та внутрішньо регіональних умов, підвищить рівень прогнозованості розвитку окремих соціальних процесів, сприятиме більш ефективному й прозорому розподілу ресурсів та зближенню кінцевих споживачів соціальних послуг з їх регіональними продуцентами.

Теоретичні та практичні аспекти процесного підходу до управління регіональним розвитком, у тому числі соціальними процесами, не набули значного поширення внаслідок достатньо складної історично сформованої вертикалі управління регіональними процесами та їх підпорядкованості центральним органам влади. Найбільшою перепорою для перегляду системи управління соціальною сферою є страх перед необхідністю різких змін та відповідальністю. Разом з цим, в умовах децентралізації постає завдання щодо проведення ефективних реформ у сфері управління, що передбачають оптимізацію управлінських структур, підвищення ефективності та прозорості виконання адміністративних функцій. На нашу думку, саме концепція реінжинірингу бізнес-процесів є найбільш ефективним напрямком реформування системи управління соціальними процесами у регіоні.

Зазначених позицій дотримується також Пархоменко-Куцевіл О., що запропонувала запровадити у практику державного управління поняття «реінжиніринг адміністративних процесів», який передбачає архітектурну побудову, створення державних установ (закладів, організацій) на основах інженерної науки шляхом проектування й управління державними

процесами. Основними функціями реінжинірингу адміністративних процесів автор визначає такі:

- раціоналізація управлінських процесів;
- орієнтованість на надання адміністративних послуг населенню, що, своєю чергою, забезпечує якісне надання цих послуг;
- підвищення ролі рішень та ініціативи кожного працівника;
- зниження кількості осіб, які займаються контролем виконання рішень;
- забезпечення прискореного впровадження інноваційних управлінських технологій [58, с.22].

Сутність бізнес-процесу полягає в об'єднанні системного, ситуаційного і процесного підходів. Використання вказаного підходу до управління у практичній діяльності підприємств позбавляє менеджерів необхідності оперативного управління різними функціями у компанії [59, с. 127].

До найбільш точних і ємних варто віднести сучасне поняття, яке визначає бізнес-процес як циклічну сукупність пов'язаних конкретизованих завдань (або дій), які мають певні входи (необхідні ресурси) та виходи (результати), що являють цінність для споживача (внутрішнього або зовнішнього).

Як зазначає Гончарова О.М., «бізнес-процеси можна розбити на підпроцеси, які можна описати більш детально. Принципово тут важливо те, що відбувається опис процесів роботи по крокам – від одного фахівця до іншого. Стиль опису бізнес-процесу не має принципового значення, адже визначається конкретною організацією та існуючою ситуацією, за умови, що описані бізнес-процеси являють собою повні та цілісні потоки роботи, і жоден етап не пропущений. Це стосується і підпроцесів, на які розбиваються великі бізнес-процеси. Єдиною метою бізнес-процесів є задоволення потреб клієнтів – отримувачів проміжного та кінцевого продукту, серед них як кінцеві споживачі, так і проміжні».[60].

Ефективне управління бізнес-процесами передбачає їх виділення у відповідності до поставленої мети та цілей управління, класифікацію та

встановлення внутрішніх взаємозв'язків і координації. У науковій літературі містяться різні підходи до класифікації бізнес процесів. Однак, з позицій регіонального менеджменту, найбільш доцільною є їх класифікація, запропонована Ареф'євою О.В. що виділяє:

- основні (первинні, відтворювальні) бізнес-процеси, тобто процеси, орієнтовані на виробництво продукції або надання послуг, що становлять цінність для клієнта;

- обслуговуючі (підтримувальні) бізнес-процеси, які призначені для забезпечення виконання основних бізнес-процесів та функціонування інфраструктури через забезпечення ресурсами всіх бізнес-процесів організації;

- бізнес-процеси управління, що охоплюють весь комплекс функцій управління на рівні кожного бізнес-процесу й бізнес-системи загалом;

- бізнес-процеси розвитку, які забезпечують розвиток або вдосконалення діяльності, що дозволяє створити ланцюг цінності в основному та допоміжних процесах на новому рівні показників (через процеси вдосконалення продуктів та інфраструктури, засвоєння нових напрямків і технологій та інноваційні процеси) [61].

Запровадження концепції реінжинірингу в систему стратегічного управління соціальними процесами у регіоні передбачає виділення комплексних соціальних процесів з їх подальшим розподілом на конкретні соціальні технології. При цьому, виділення окремих соціальних технологій повинно здійснюватися за принципом бізнес-проектування (рис.5.13.)

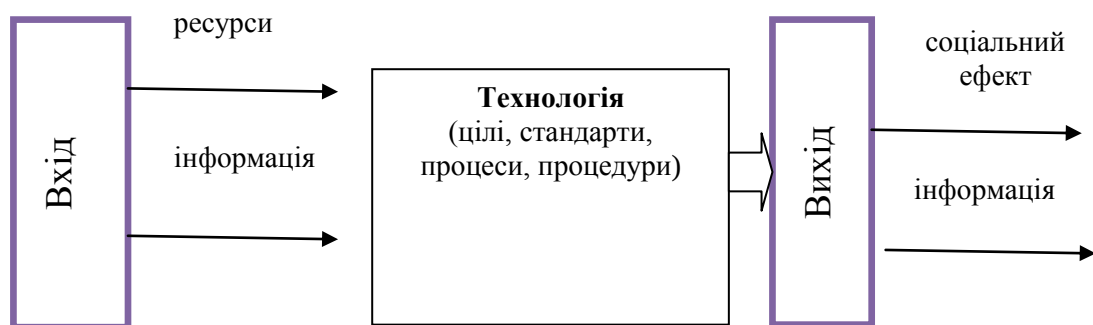

Рис. 5. 13. Схема соціальної технології з позиції управління бізнес-процесами

Джерело: розроблено автором

Впровадження концепції реінжинірингу у процеси стратегічного планування та реалізації стратегії соціалізації також узгоджується із концепцією оцінки ефективності соціальної політики на засадах задоволення соціальних потреб, що розглянута у пункті 4.3. за рахунок виокремлення управлінських бізнес-процесів за критеріями базових потреб населення та відповідних показників їх оцінки. За результатами такого проектування матимемо сукупність бізнес-процесів соціального розвитку, що узгоджено одночасно з теорією потреб і відповідними оцінками ефективності та напрямками стратегії соціалізації:

- відтворення населення, що включає соціальні технології сприяння народжуваності, зміцнення інституту сім'ї та материнства, соціальних захист неповнолітніх тощо;

- соціальна безпека, яка складається з соціальних технологій надання соціальної допомоги, стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, соціального та правового захисту різних категорій населення тощо;

- соціальні послуги у розрізі окремих їх видів (побутові, медичні, освітні тощо);

- соціальні умови - бізнес-процеси, що спрямовані на розбудову та модернізацію об'єктів житлово-комунального господарства та соціальної інфраструктури;

- розвиток людського потенціалу – процеси, що об'єднують всі можливі напрямки сприяння розвитку людського потенціалу в науці, культурі, спорті, соціальній роботі, на виробництві тощо.

- процеси сприяння підвищенню рівня зайнятості та зниження безробіття – технології регулювання ринку праці, виявлення проблем та цілеспрямоване формування людського капіталу, координація з роботодавцями регіону та закладами освіти, розвиток малого бізнесу тощо.

Отже, кожний з наведених процесів являє собою комплекс відповідних соціальних технологій, реалізація кожної з яких спрямована на задоволення

певного виду соціальних потреб визначеного кола фізичних осіб регіону, що визначає її специфіку та необхідний обсяг ресурсів.

Важливим у процесі проектування соціальних технологій є встановлення координації між окремими напрямками їх реалізації з метою уникнення дублювання та забезпечення комплексного соціального ефекту, визначеного ключовими цілями стратегічного розвитку, ефективного контролю та прийняття оперативних рішень у разі виявлених порушень. Перевагами пропонованого автором підходу є відносна автономність кожного бізнес-процесу щодо планування робіт, удосконалення технології на основі залучення додаткових джерел ресурсів чи встановлення зовнішніх контактів, що розширює можливості департаментів в напрямку покращення окремих послуг та підвищення їх продуктивності й сприяє адаптивності до зовнішніх змін. Разом з цим, жорсткими рамками, яких необхідно дотримуватися в процесі реалізації технологій та прийняття відповідних рішень є: досягнення кінцевих результатів, дотримання принципів соціальної політики, дотримання правил міжетехнологічної координації та взаємозв'язків, що забезпечує необхідний рівень соціальної стабільності та прогнозованості соціальних процесів. Елемент системи управління соціальними процесами на засадах реінжинірингу наведено на рис.5.14.

На думку, Костенюк Н., «особливості реінжинірингу в органів місцевого самоврядування полягають в специфіці відносин органів місцевого самоврядування в процесі взаємодії з юридичними та фізичними особами. Тобто маються на увазі, передусім, основні складові взаємовідносин між органами влади і громадянами, а саме:

1. Взаємодії між представником державних служб і споживачем.
2. Взаємодії між споживачами послуг державних служб у процесі отримання їх послуг.
3. Взаємодії між споживачами та атрибутами послуг з боку державних служб.
4. Взаємодії між споживачами та цілісною системою державних служб.

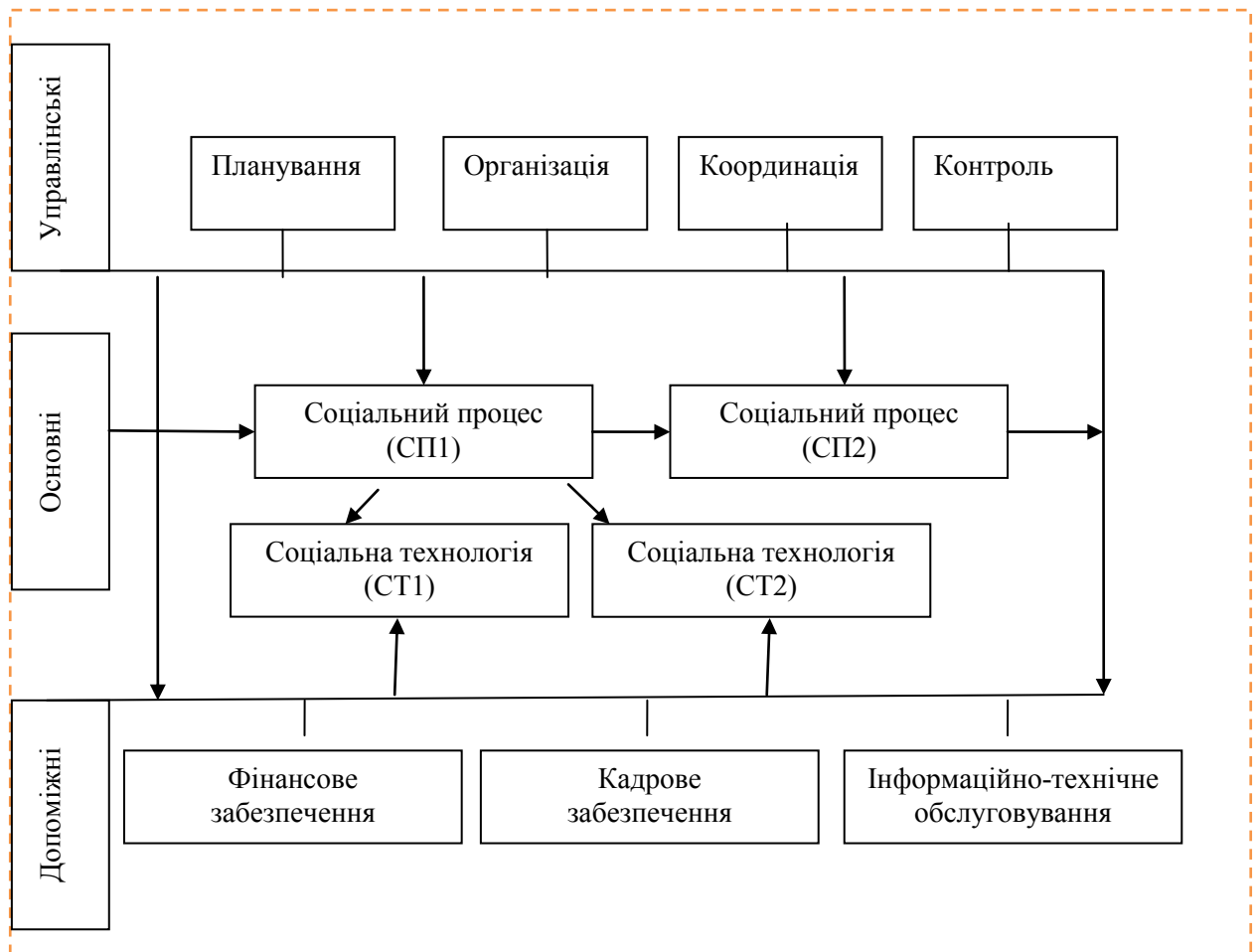

Рис.5.14. Елемент системи управління соціальними процесами у регіоні

Джерело: розроблено автором

При цьому потрібно мати на увазі, що низка органів місцевої влади, які реально здійснюють послуги для споживачів, тобто громадян країни, не функціонують у межах управлінських принципів постійного контакту з ними. Ціла низка специфічних державних служб також важко піддаються інтерпретації своєї діяльності в категоріях послуг, хоча, безумовно, надають ці послуги споживачам, тобто громадянам [62, с. 78].

Реорганізована за принципом реінжинірингового підходу система управління соціальними процесами у регіоні, крім підвищення якості соціальних послуг та впровадження інноваційних технологій, дозволить більш гнучко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, потреби ринку

та нові соціальні виклики. Це забезпечується насамперед тим, що будь-які зміни на рівні процесів чи технологій не призводять до значних змін в системі соціального забезпечення в цілому. Додатковою перевагою також є визначення чіткої відповідальності керівників у межах процесів за результати функціонування та їх внесок у реалізацію стратегічного плану соціального розвитку регіону, можливість здійснювати ефективний контроль та удосконалити систему документообігу. На рівні окремих процесів є змога також додатково досліджувати і прогнозувати релевантні фактори, що впливають на окремо визначений процес, приймати рішення щодо оптимізації соціальних технологій.

Формування нової моделі адміністрування соціальних процесів на засадах реінжинірингу є достатньо тривалим та складним процесом, що пов'язаний з виникненням ряду ризиків:

- необхідність докорінної перебудови системи управління в органах влади чи територіальних громадах зумовлює значні витрати часу та фінансових ресурсів, вимагає вольового рішення і розроблення системи подолання опору змінам;

- ризик правомірності пов'язаний з тим, що будь-які зміни в організаційній структурі регіональних та територіальних органів повинні бути ухвалені відповідними радами. Ефективність реінжинірингового процесу в публічних органах залежить насамперед від вдалого, узгодженого на всіх рівнях нормативно-правового забезпечення;

- ризик соціального колапсу, що може виникнути внаслідок недоопрацьованих механізмів перерозподілу владних повноважень та відповідальності;

- ризик інформаційного хаосу – реорганізація органів управління та відповідна зміна механізмів адміністрування окремих соціальних послуг, допомог тощо може бути не зрозумілою населенням, що призведе до певного напруження в суспільстві і вимагає розроблення відповідних інформаційно-роз'яснювальних заходів;

- ризик фінансового хаосу – реорганізація функцій та повноважень вимагає відповідних змін у бюджетному процесі, що може зумовити його розбалансування;

- ризик непрофесійності - перебудова функцій потребує відповідної перепідготовки фахівців з державного управління та персоналу територіальних органів управління.

Для уникнення вказаних ризиків, необхідно впроваджувати елементи реінжинірингу соціальних послуг поступово та плановірно, враховуючи певні недоліки у процесі тестування моделі. Першим етапом переходу на модель соціальних технологій може бути такий стратегічний напрям, що не пов'язаний прямим чином з регіональним бюджетом, а отже, менш ризиковий на етапі впровадження – управління зайнятістю в регіоні. Моделювання даного процесу передбачає врахування вимог державної служби зайнятості, оцінку та прогнозування розвитку ринку праці, а також інших факторів - зміни у демографії, тенденції в сфері освіти у регіоні, трудова міграція тощо. Крім того, на рівні стратегії соціально-економічного розвитку вказується цільовий показник (рівень безробіття), що виступає цільовим орієнтиром ефективності даного процесу. Реорганізація служби зайнятості згідно з принципом реінжинірингу передбачає виокремлення основних та допоміжних соціальних технологій, реалізація яких сприятиме найповнішому задоволенню інтересів:

- громадян у процесі сприяння їх працевлаштуванню;
- підприємств та організацій у процесі забезпечення їх необхідною робочою силою;
- держави (регіону) за рахунок збільшення відрахувань у бюджет та соціальні фонди та скорочення соціальних виплат по безробіттю, підвищення загального рівня життя громадян.

Зниженню ризиків у процесі реінжинірингу адміністрування регіональних соціальних процесів та скороченню витрат сприятиме дотримання таких принципів:

- формування варіантів моделі процесу (формалізованого опису того, як буде здійснюватися окремі функції, технології та процедури процесу) є основним етапом реінжинірингу;
- оптимізація кількості виконавців процесу досягається за рахунок суміщення обов'язків таким чином, щоб одна людина виконувала більшу кількість завдань, при цьому повинні враховуватися обсяги робіт;
- розроблення різних варіантів процесу або технологій, що дає можливість вибрати найбільш оптимальний;
- оптимізація кількості входів у процес, що дозволяє зменшити кількість співставлень даних, прискорити процес та скоротити чисельність виконавців;
- формування електронної системи обміну документацією, що дозволить значно скоротити витрати часу виконавців та підвищити їх продуктивність;
- розроблення електронної моделі-симуляції технології або процесу, що дозволить прорахувати переважну більшість помилок, виявити недоліки технічного характеру.

Отже, механізм реінжинірингу дозволяє проводити системний перегляд процесів і функцій адміністрування соціальних та економічних процесів на рівні регіонів та територіальних громад, здійснювати архітектурну перебудову їх внутрішніх механізмів відповідно до вимог часу, послідовно переносити «центр ваги» з бюрократичного адміністрування й контролю на стимулювання самоконтролю й саморегулювання.

Переорієнтація системи управління соціальною сферою регіону на засадах реінжинірингу дозволить також оптимізувати процес стратегічного планування соціалізації економічного розвитку. Таким чином, запропонована автором модель стратегічного планування соціального розвитку регіону передбачає змішаний підхід до формування соціальних планів стратегічного розвитку на основі міжфункціональної координації «зверху» та «знизу», що дозволяє з одного боку врахувати об'єктивні тенденції й закономірності стратегічного розвитку регіону в умовах реалізації державної соціальної політики, а з іншого - більш ефективно визначати напрямки та способи

досягнення цілей, виходячи з наявних соціальних потреб, проблем та ресурсів. Модель стратегічного планування соціального розвитку регіону наведено на рис. 5.15.

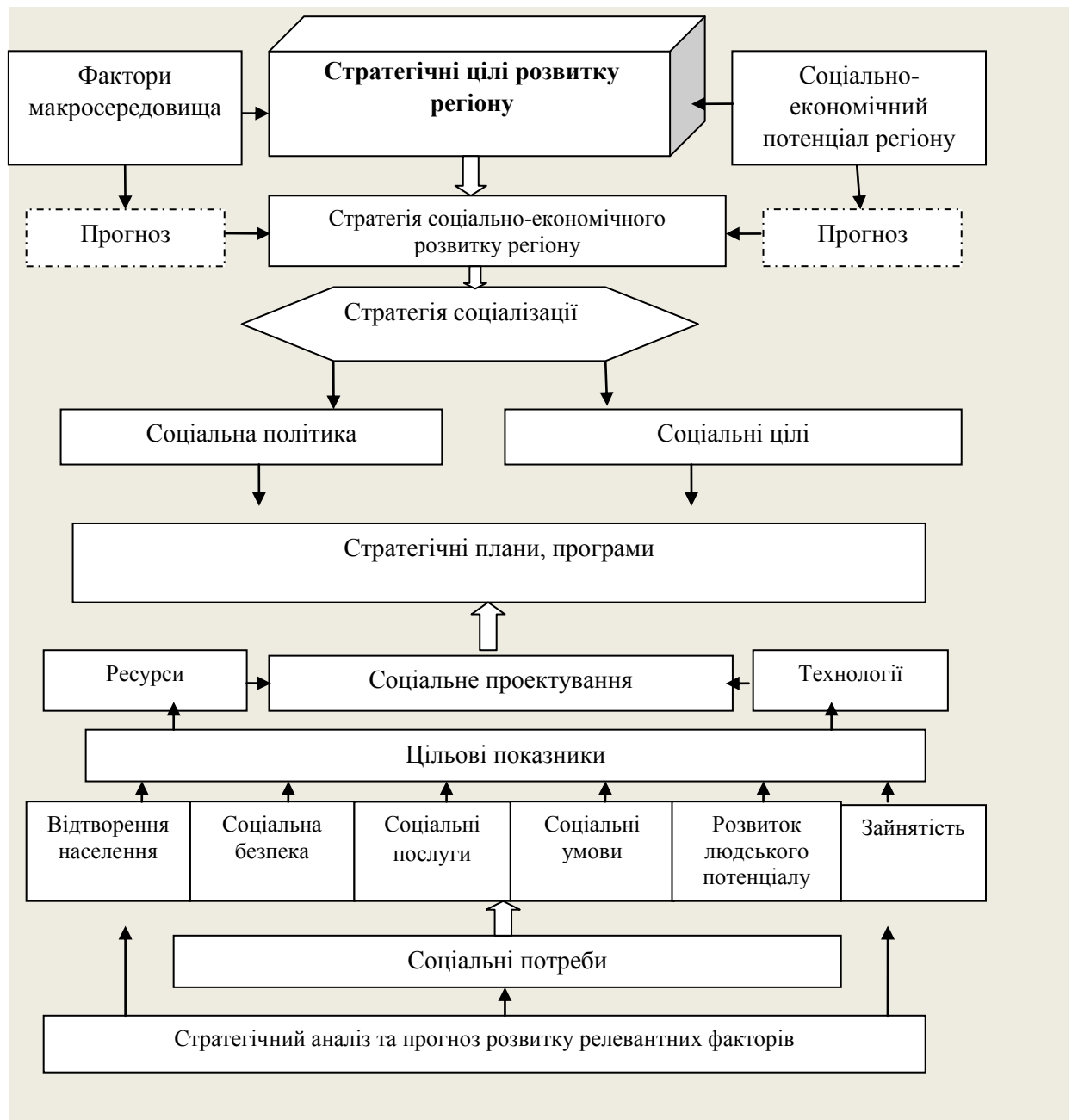

Рис. 5.15. Модель стратегічного планування соціального розвитку регіону

Джерело: розроблено автором

Згідно з даною моделлю процес стратегічного планування соціального розвитку регіону зверху до низу здійснюється комплексно у нерозривному взаємозв'язку соціального та економічного розвитку за алгоритмом,

пропонованим у «Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій» [63.] і включає обов'язкові етапи: розроблення місії та стратегічних цілей, громадське та експертне обговорення, ретроспективний та SWOT-аналіз, формування сценаріїв розвитку регіону, визначення пріоритетів, стратегічне планування (плани, програми, проекти), реалізація планів, контроль.

Разом з цим, важливим етапом стратегічного планування є прогнозування факторів макросередовища (у тому числі соціальних трендів) та розвитку на їх фоні соціально-економічного потенціалу регіону. За результатами прогнозування розробляються сценарії соціально-економічного розвитку, що враховують оптимістичний (зміни у зовнішньому середовищі сприятимуть розвитку соціально-економічного потенціалу регіону), песимістичний (передбачає погіршення макроекономічної ситуації, що негативно вплине на розвиток соціально-економічних процесів у регіоні) та реалістичний (вплив факторів макросередовища здійснюватиметься за трендами, заданими у минулому). На основі експертного обговорення, приймається до реалізації стратегія соціально-економічного розвитку регіону, що містить серед іншого стратегічні цілі соціального спрямування та основні завдання з їх реалізації.

В умовах реорганізації системи управління соціальними процесами на засадах реінжинірингу зростатиме роль низових рівнів (адміністративно-соціальних утворень на засадах бізнес процесів) в процесі формування стратегічних планів соціального розвитку регіону на основі уточнення соціальних потреб та прогнозування розвитку місцевих (територіальних) факторів. Це дозволить скоригувати стратегічні плани соціалізації, що сприятиме підвищенню їх дієвості. Додатковою перевагою використання запропонованого автором підходу є також підвищення гнучкості процесів соціалізації за рахунок більш чіткого спрямування на задоволення потреб мешканців території, місцевого бізнесу та впровадження окремих інноваційних технологій.

Таким чином, основними шляхами удосконалення процесів збалансованого стратегічного планування економічного розвитку регіону в умовах соціалізації є:

1) Удосконалення концептуального підходу до стратегічного планування на основі чіткого визначення стратегії соціалізації та її узгодження на всіх рівнях з стратегіями економічного розвитку, бюджетного процесу й інвестиційно-інноваційною політикою регіону;

2) Оптимізація системи управління соціальними процесами у регіоні на засадах реінжинірингу, що дозволить сконцентрувати ресурси та технології на досягненню визначених цілей соціального розвитку й сприятиме підвищенню якості соціальних послуг на засадах їх чіткої адресності;

3) Розширення інструментальної бази соціального проектування з використанням методів програмно-цільового планування, технологій соціального маркетингу, соціального інвестування та державно-приватного партнерства, що дозволить визначити нові шляхи розв'язання виникаючих соціальних проблем;

4) Удосконалення процесу стратегічного планування соціального розвитку на засадах міжфункціональної вертикальної та горизонтальної координації процесів аналізу, прогнозування та конкретизації планових показників із врахуванням потреб населення й бізнесу на рівні територіальних громад.

Висновки до розділу 5

За результатами проведеного у п'ятому розділі дисертаційного дослідження зроблено певні висновки та узагальнення щодо стратегічних орієнтирів та базових засад економічного розвитку регіону в умовах соціалізації.

1. У процесі дослідження доведено, що сучасний стан соціальної сфери у більшості регіонів України свідчить про недосконалість традиційних підходів до управління регіональним розвитком та його невідповідності

сучасним реаліями швидких змін. Соціальні трансформації, зумовлені розвитком нових технологій, комунікацій та стрімким поширенням інформації вимагають адаптації соціальних та економічних процесів до нових умов на основі широкого впровадження інновацій в сферу управління регіональним розвитком, удосконалення механізмів фінансування соціальної сфери та активного застосування інноваційних соціальних технологій в усіх царинах життєдіяльності населення.

2. Визначено, що однією з базових умов формування та розвитку людського потенціалу у регіоні, що виступає ключовою метою соціалізації та водночас рушійною силою розвитку економіки є формування ефективної інноваційної системи. Узагальнення провідних досліджень у сфері формування та розвитку регіональних інноваційних систем дозволило сформувати модель регіональної інноваційної системи з позиції соціалізації, визначити роль та види соціальних компонентів (людський потенціал, управлінські компетенції, соціальні комунікації та взаємодія, інноваційна культура) що сприяють її ефективному функціонуванню та напрямки впливу на розвиток соціально-економічних процесів у регіоні.

3. Досліджено сучасний стан і напрямки розвитку інноваційних процесів у Причорноморському регіоні та їх вплив на соціальний розвиток. Визначено, що в цілому, тенденції у сфері інноваційної активності підприємств Причорноморського регіону є позитивними, про що свідчить зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності (у середньому по регіону за період 2010-2017 спостерігається 72% зростання); збільшення частки інноваційно-активних підприємств, що у середньому перевищує загальнонаціональний показник (16%); підвищення інноваційної активності в напрямку впровадження нових технологічних процесів та збільшення кількості видів інноваційної продукції. Разом з цим, проведений аналіз дозволив зробити висновки про те, що на сьогодні незважаючи на значний науково-технічний потенціал та наявність діючих інвестиційних проектів у різних сферах економіки, говорити про розвинену інноваційну систему у

межах будь-якої з областей регіону передчасно. Зокрема, не виявлено стійких зв'язків між інноваційною активністю та розвитком соціальних процесів в регіоні, а скорочення чисельності працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок у всіх областях Причорноморського регіону (у середньому на 56%) та низький рівень державної (у тому числі регіональної) підтримки інноваційної діяльності свідчать про відсутність стійких взаємин у трикутнику «влада - бізнес - освіта і наука».

4. Доведено, що одним з шляхів соціально-економічного розвитку регіону який має виняткове значення для забезпечення соціально-орієнтованої інноваційної моделі регіонального розвитку є формування регіональних та міжрегіональних кластерів. Вони стають своєрідним центром інноваційного розвитку, на базі якого здійснюється структуризація економічного простору, формується специфічна система обміну інформацією завдяки чому вирішується широкий спектр проблем місцевого значення.

5. Систематизовано основні напрямки соціальних інновацій, впровадження яких сприятиме процесам успішної соціалізації розвитку регіону, серед найбільш перспективних виділено: соціальні інновації у сфері освіти, інновації у сфері виховання, інновації у сфері зайнятості, соціальні інновації у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги, інновації у сфері підприємництва та управління на рівні територіальних громад.

6. Наголошено, що одним з найвагоміших бар'єрів на шляху соціально-орієнтованої моделі розвитку економіки в нашій країні є недостатній рівень фінансового забезпечення соціальної сфери, що у поєднанні з неефективним механізмом формування і розподілу фінансових ресурсів призвів до негативних соціальних наслідків, зубожіння значної частини населення та деградації соціальних інституцій. Проаналізовано механізм формування регіональних бюджетів у розрізі областей Причорноморського регіону та структуру соціальних видатків, що підтвердило тенденції поступового скорочення обсягів фінансування освіти й науки та галузі медичного забезпечення які матимуть негативні наслідки для формування і розвитку

людського потенціалу.

7. Окреслено основні проблеми у сфері фінансового забезпечення соціалізації регіонального розвитку в умовах запровадження реформи децентралізації, серед яких: збільшення обсягів фінансових повноважень у сфері фінансування соціальних послуг та інфраструктури на рівні регіонів при недостатньому обсязі фіскальних інструментів наповнення місцевих бюджетів, непрозорі механізми міжбюджетних трансфертів, стрімке зростання комунальних платежів, пов'язаних із зростанням цін на енергоносії та видатків у сфері соціальної допомоги, зокрема субсидій. Зазначено, що основним шляхом вирішення вказаних проблем є удосконалення фінансового механізму забезпечення соціальної сфери регіону.

8. На основі узагальнення проведених досліджень уточнено визначення механізму фінансового забезпечення соціально-орієнтованого регіонального розвитку, під яким пропонується розуміти комплексну систему горизонтальних та вертикальних фінансових відносин, що сприяє формуванню оптимально поєднаних та економічно збалансованих джерел і напрямків фінансування соціальних потреб населення у відповідності з державними стандартами та цілями соціально-економічного розвитку регіону.

9. В дисертації обґрунтовано основні напрямки удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-орієнтованого регіонального розвитку, що ґрунтуватиметься на збалансуванні бюджетних та позабюджетних джерел фінансування, оптимізації доходів та видатків бюджетної сфери і фонду соціального розвитку регіону й удосконалення механізмів контролю фінансових процесів на засадах впровадження відповідних нормативів і стандартів та принципів партисипативної участі громадян у процесах формування регіональних соціальних програм і контролю розподілу бюджетних коштів на їх реалізацію.

10. Обґрунтовано засадничі принципи та концептуальні підходи до формування та реалізації стратегії економічного розвитку в умовах

соціалізації. Зазначено, що у контексті стратегічного процесу регіонального розвитку важливим засобом, що сприятиме збалансуванню наявних ресурсів, заходів та інструментів досягнення соціальних і економічних цілей в умовах змінного середовища є розроблення стратегії соціалізації.

11. Зважаючи на відсутність окремої стратегії соціального розвитку регіонів, на підставі інтегрування наукових праць у сфері соціальної політики та її взаємних залежностей з іншими сферами функціонування господарського комплексу а також виходячи з класичних засад теорії стратегічного управління, запропоновано авторське трактування поняття стратегії соціалізації, згідно з яким – це унікальне поєднання нормативно-правових, організаційно-адміністративних, гуманітарно-пропагандистських, економічних та науково-технічних заходів, комплексна реалізація яких сприятиме досягненню цілей соціального розвитку, відтворення населення та забезпечення високої якості життя й вирішення соціальних проблем регіону у довгостроковій перспективі.

12. Розроблено модель стратегії соціалізації, що визначає її місце в системі стратегічного забезпечення функціонування регіонального господарства як інтегрованого елементу регіонального розвитку та систематизовано основні складові, що включають: напрям дій (соціальні пріоритети), спосіб дій (соціальне проектування) та інструменти реалізації (соціальна політика).

13. Обґрунтовано, що вирішення соціальних проблем регіону в умовах нестабільності соціально-економічних процесів, що є характерними для нашої держави та, відповідно, забезпечення сталого розвитку регіону і соціальної сфери задля гарантування відповідних стандартів життя вимагає перегляду насамперед організаційної структури управління соціальною сферою на засадах впровадження елементів реінжинірингу. Запропоновано методичні підходи до оптимізації системи адміністрування соціальних процесів на засадах реінжинірингу, визначено перелік основних, забезпечувальних й управлінських процесів і технологій, основні принципи,

переваги та ризики зміни традиційної архітектури управління.

14. Удосконалено модель стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону, що передбачає змішаний підхід до формування соціальних планів на основі міжфункціональної координації «зверху» та «знизу», що дозволяє з одного боку врахувати об'єктивні тенденції й закономірності стратегічного розвитку регіону в умовах реалізації державної соціальної політики, а з іншого - більш ефективно визначати напрямки та способи досягнення цілей, виходячи з наявних соціальних потреб, проблем та ресурсів і базується на функціонуванні оптимізованої на засадах реінжинірингу моделі управління соціальною сферою.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Ядчишина І.В. Соціалізація інноваційної політики ЄС/ І.В. Ядчишина// Наука та наукознавство. – 2017. – № 4 (98). – С.3-17
2. Федулова Л.І. Формування регіональних інноваційних систем у контексті принципів європейської інноваційної політики/ Л.І. Федулова //Академічний огляд. – 2014. – № 1 (40). – С.144-155
3. Кравченко Н.В. Соціалізація як фактор розвитку інноваційного потенціалу підприємства в умовах глобалізації/Н.В. Кравченко//Ефективна економіка. – 2016. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4961>
4. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
5. Горблюк С.А. Сутність та ключові характеристики регіональної інноваційної системи/С.А. Горблюк// Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – № 3. – С. 137-144
6. Asheim, B. T. Knowledge bases and regional innovation systems:

Comparing Nordic clusters / B. T. Asheim, L. Coenen // Research policy. – 2005. – № 34 (8). – P. 1173-1190

7. Валентюк І. Інституційне забезпечення розвитку територій України/І. Валентюк, В. Сухенко, Н.Сич// Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – Вип. 4. – С. 119-130. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_4_18

8. Головний портал НАН України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua>

9. Денисюк В.А. Аналіз стану економіки та науково-технічної діяльності в Південному регіоні /В. А. Денисюк, О. М. Хуторной// Наука та наукознавство. – 2016. – № 3. – С.31-49

10. Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник/Державна служба статистики України, 2016 рік;

11. Головне управління статистики у Миколаївській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>

12. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

13. Головне управління статистики у Херсонській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>

14. Єпіфанова І.Ю. Світовий досвід фінансування інноваційної діяльності підприємств/І.Ю. Єпіфанова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://epifanova.vk.vntu.edu.ua/file/statti/ff241f8e7e3311e221ce8e49bb47f6cd.pdf>

15. Єрмакова О.А. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності в регіонах Українського Причорномор'я/ О.А. Єрмакова, О.М. Хуторний, Л.В. Хуторна//Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 16 (частина 4). – С. 105-107

16. Мушеник І.М. Закордонний досвід формування регіональних інноваційних систем (на прикладі Австрії)/І.М. Мушеник// Наукові записки

Національного університету «Острозька академія». – 2017. – № 5(33). – С. 72-77

17. Чухно І.А. Інноваційні підходи в управлінні регіональним розвитком/І.А. Чухно// Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 1-6

18. Гудзь М.В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів в Україні/М.В. Гудзь// Ефективна економіка. – 2015. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4231>

19. Різак Т.В. Теоретико-методичні основи формування і розвитку кластерів в умовах зростаючої глобальної конкурентоспроможності /Т.В. Різак// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2015. – Випуск 11. Частина 4. – С. 102-105

20. Шевченко А.В. Концептуальні засади політики розвитку промислових кластерів у забезпеченні економічної безпеки України / А.В. Шевченко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – 2016. – №2(61). – С. 250-258

21. Оскольський В.В. Кластеризація-вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України / В.В. Оскольський // «Економіка України». – 2014. – 11 (636). – С. 4-15

22. Сайт Easten Food Technologies Plus. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ea-f-tech.com>

23. Всеукраїнський Центр соціальних інновацій в боротьбі із бездомністю в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.siceurope.eu/sites/default/files/uploads/documents/UA_social_innovations_UKR.pdf

24. Степанова О.В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії / О.В. Степанова // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 22. – С. 73-79

25. Гончарук Я. Проблематика фінансового забезпечення органів

місцевого самоврядування / Я. Гончарук. О. Кушлак / Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 10. (Частина 2). – С.206-209

26. Пріхно І. М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні/ Пріхно І.М.// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 32. Ч. 1. – С. 105–108.

27. Кабінет міністрів України. Про реформу децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/about>

28. Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>;

29. Рахункова палата України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16748561>

30. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

31. Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3>

32. Малишко В.В. Фінансове забезпечення соціального розвитку в Україні / В.В. Малишко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С.280-284

33. Жук О. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України. Світ фінансів. – ТНЕУ, 2017. – Вип. 2 (51). – С. 62–71

34. Пігуль Н. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні / Н. Пігуль. О. Люта., А. Бойко // Вісник Національного банку України. – 2015. – №1. – С. 30-35

35. Щербакова О. Л. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку монофункціонального міста : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.04 – міське самоврядування. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.

36. Міністерство соціальної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: України.<https://www.msp.gov.ua/content/polozhennya-pro-ministerstvo-socialnoi-politiki.html>

37. Одеська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/byudzheth-odeskoyi-oblasti/>

38. Херсонська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khor.gov.ua/hersonshhina/oblasniy-byudzheth-na-2017-rik/>;

39. Миколаївська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mk-oblrada.gov.ua/document-list.php?group_id=184

40. Регіональний розподіл житлових субсидій / Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://feao.org.ua/products/regional-distribution-of-housing-grants/>

41. Осіпова Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи / Л.В. Осіпова, В.Г. Плахтій // Проблеми економіки та політичної економії. – 2018. – №1. – С.125-137

42. Маслик Р.О.Фінансовий стан соціальних програм як інструментів здійснення соціального захисту населення України/ Р.О. Маслик// Технологический аудит и резервы производства –2014. – № 5/3(19). – С.56-59

43. Башинський Т.В. Механізми реалізації соціальної політики в системі альтернатив фінансового забезпечення/Т.В. Башинський// автореферат. дис..к.е.н. за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Хмельницький національний університет, 2016р.

44. Макогон В. В. Бюджетні видатки у системі соціально - економічного розвитку країни / В. Макогон// Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 3. – С. 114-124

45. Лациба М. В. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення / М. В. Лациба, В. В. Бондаренко – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2007. – 108 с.

46. Васейчук Л. Регіональні особливості стратегічного планування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-1/doc/1/05.pdf>

47. Сवेशніков С.М. Системний підхід до стратегічного планування регіонального розвитку. Податковий потенціал регіону : навчальний посібник /С.М. Сवेशніков, В.В. Юрченко, В.І. Крижановський. – Державна фіскальна служба України: Київ, 2016. – с.21

48. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року / Офіційний вісник України, 2014 р., № 70, ст. 1966

49. Стратегія соціально-економічного розвитку Одеської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://oda.odessa.gov.ua/odeska_oblast_ta_oda/sotsialno-ekonomichnyi_ta_kulturnyi_rozvytok/strategiia_ekonomichnoho_ta_sotsialnoho_rozvytku_oblasti_do_2020_roku.html?print;

50. Стратегія соціально-економічного розвитку Миколаївської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.gov.ua/ua/economy/strateg>,

51. Стратегія соціально-економічного розвитку Херсонської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khoda.gov.ua/strategiya-rozvitku-2020>

52. Зубенко В.В. Бюджетний моніторинг / В.В. Зубенко, І.В. Самчинська, А.Ю. Рудик // ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи впровадження», USAID. – 2015. – 72 с.

53. Пікулик О.І. Проблеми соціального захисту громадян України / О.І. Пікулик // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 10. – С. 220-222

54. Нагорна Г.О. Соціальне проектування: історія становлення та розвитку/ Молодий вчений. – 2016. – №5. – С.451-454

55. Коновалова І.В. Науково-теоретичні аспекти програмно-цільового підходу в державному управлінні/ І.В. Коновалова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/18.pdf>

56. Шимко О.В. Соціальний маркетинг як інструмент соціально-економічного розвитку суспільства / О.В. Шимко // Наукові записки.

Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2010. – Вип. 14. – С. 297-304.

57. Коротич О.Б. Реалізація державної соціальної політики України в умовах реформування публічної влади / О. Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – 2(50). – С.1-6

58. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні тенденції розвитку реінжинірингу в системі державного управління / О.Пархоменко-Куцевіл // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2013. – Вип.36. – С. 20-26

59. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навч. посіб. / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2003. – 352 с.

60. Гончарова О.М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління / О.М. Гончарова // Ефективна економіка. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=943>

61. Ареф'єва, О. В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність: монографія/ О. В. Ареф'єва, Т. В. Луцька; Європейський ун-т. – К. : Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96 с.

62. Костенюк Н. Застосування методологічних компонентів реінжинірингу в діяльності органів місцевої влади/ Н.Костенюк // Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України «Актуальні проблеми державного управління». – 2011. – №3(47). – С.77-79

63. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 29.07.2002 р. № 224 «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>

64. Регіональний розподіл житлових субсидій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://feao.org.ua/products/regional-distribution-of-housing-grants/>

65. Гуріна О.В. Економічний розвиток регіону в умовах соціалізації:

теоретико-методологічні підходи, детермінанти виміру та механізми активації. Монографія. – Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2017. – 336 с. (23,7 друк. арк.).

66. Гуріна О.В. Цілі, принципи та напрямки трансформації регіональних соціально-економічних систем / М.М. Огієнко, О.В. Гуріна, Н.М. Тимченко, Д.Є. Нікон // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2017. – № 4. – С. 430-439. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus) *(загальний обсяг – 0,44 друк. арк., особистий внесок автора – 0,14 друк. арк.: досліджено особливості регіональних соціально-економічних систем та розкрито їх розвиток в умовах соціалізації)*.

67. Гуріна О.В. Передумови й напрями розвитку моделі конвергентного регіонального розвитку / О.В. Гуріна // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» – 2018. – № 1. – С. 247-254. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus).

68. Гуріна О.В. Менеджмент відносин з інвесторами: міжнародний, національний та регіональний аспект / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон // Міжнародна науково-практична конференція [Сучасні напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості], (6 квітня 2018 р., м. Запоріжжя). – Класичний приватний університет, 2018. – С. 11-13. *(загальний обсяг – 0,10 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито складові формування відносин з інвесторами на регіональному рівні)*.

69. Гуріна О.В. Особливості регіонального розвитку в умовах соціалізації економіки / О.В. Гуріна, Ю.А. Работін // I Міжнародна науково-практична конференція [Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії], (24 травня 2018 р., м. Миколаїв). – Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2018. – С. 32-35. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: розкрито науково-практичні підходи до формування і реалізації*

стратегічних планів соціального розвитку регіонів).

70. Гуріна О.В. Інвестиційна активізація галузей як базис регіонального економічного зростання / О.В. Гуріна, Д.Є. Нікон, О.В. Бурцев // International scientific conference The Formation of a Modern Competitive Environment: Integration and Globalization, Part I, May 25, 2018. Greenwich, UK: Baltija Publishing. С. 118-121. *(загальний обсяг – 0,15 друк. арк., особистий внесок автора – 0,05 друк. арк.: розкрито механізми фінансового забезпечення соціального розвитку регіонів в умовах децентралізації).*

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення актуальної наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і наданні практичних рекомендацій щодо формування моделі економічного розвитку регіону в умовах соціалізації. Це дозволило зробити такі висновки концептуального, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. В результаті дослідження доведено, що соціалізація є довготривалим процесом, в якому задіяна складна сукупність взаємозв'язків між державою, її інституціями та індивідами. Головною метою соціалізації економіки на макро та мезо рівні є створення підвалин для реалізації якісних зрушень в системі споживання різних категорій населення, структурі попиту та пропозиції, якісних на кількісних умовах життя населення. Запропоновано авторське трактування поняття стратегії соціалізації регіону, згідно з яким це - унікальне поєднання нормативно-правових, організаційно-адміністративних, гуманітарно-пропагандистських, економічних та науково-технічних заходів, комплексна реалізація яких сприятиме досягненню цілей соціального розвитку, відтворення населення та забезпечення високої якості життя й вирішенню соціальних проблем регіону у довгостроковій перспективі.

2. Визначено, що сучасна інтеграція економіки з іншими галузями суспільних наук, головним чином психологією та соціологією, відносить конвергенцію до процесу взаємного уподібнення країн, враховуючи сфери існування індивіда і суспільства. Простір функціонування індивіда і суспільства складається з: біологічної сфери і природи, що охоплює природні умови, в яких протікає життя, тривалість життя, якість природного середовища; матеріальної сфери (економічної та споживчої), пов'язаної в тому числі з рівнем і структурою споживання, доходів, а також продуктивності на душу населення, економічною зрілістю держави та

усталеною системою формальних інститутів, що забезпечують, наприклад охорону життя й правову систему (яка стосується власності, свободи, працівників і роботодавців); інтелектуальної сфери, про яку свідчить рівень знання (рівень і структура освіти), технології (рівень розвитку дослідного сектору та інновацій); духовної і суспільної сфери, яка охоплює аксіологічну систему, тобто усталені моральні цінності, етику, неформальні норми суспільного життя; сфера політики. Визначено, що конвергентна модель регіонального розвитку – це система збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку.

3. Встановлено, що комплексна оцінка соціально–економічного розвитку регіонів проводиться за результатами аналізу соціально–економічного становища відповідних регіонів з метою своєчасного виявлення негативних тенденцій та забезпечення оперативного прийняття управлінських рішень. Для оцінки рівня соціально орієнтованого розвитку вважаємо за доцільне використовувати систему показників згрупованих за групами економічного та соціального розвитку регіону. Доведено, що у рамках конвергенції регіонального розвитку можна розглядати також номінальну конвергенцію. В економічному аналізі, що стосується розвитку грошових ринків, в основному в європейських країнах, цей вид конвергенції пов'язаний насамперед з критеріями конвергенції, що були сформульовані у Маастрихтському договорі Європейського Союзу. Саме він орієнтується на досягнення подібності між країнами ЄС у серії рівнів інфляції, відсоткових ставок, а також грошових агрегатів.

6. Обґрунтовано методичний підхід та розроблено відповідний аналітичний інструментарій оцінювання рівня залежності процесів соціального розвитку регіонів від дії факторів національного рівня. Підхід

базується на поєднанні інтегрального методу та оцінки структурних динамічних зрушень соціального становища і соціального розвитку за обраною групою показників та їх порівняння на національному й регіональному рівні. Практичне використання запропонованого підходу дозволило дослідити ступінь залежності окремих показників соціального розвитку регіонів України від дії факторів макро- та мезосередовища, виявити рівень конвергенції окремих соціальних показників та ідентифікувати процеси, що корелюють із економічним розвитком територій. В процесі проведеного аналізу встановлено відносну конвергентність показника тривалості життя при народженні серед регіонів України та його відносно збалансовану залежність від внутрішньо регіональних та національних чинників. Натомість диференціація доходів та рівня зайнятості населення серед регіонів засвідчила значну залежність даних показників від факторів регіонального розвитку. Найбільший рівень регіональної соціалізації за доходами громадян та зайнятістю характерний для м. Київ (0,5%), Одеської (0,4%), Херсонської (0,2), Запорізької (0,2) та Дніпропетровської областей (0,2%). У той же час станом на кінець 2016 року найвищий рівень залежності показників зайнятості та доходів населення від стану національної економіки спостерігається в Донецькій (-6%) та Луганській областях (-5,2%), що пояснюється втратою частини територій, проведенням військових операцій та відповідним зниженням.

7. Обґрунтовано концептуальні засади та розроблено алгоритм і відповідний розрахунково-аналітичний інструментарій оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації крізь призму її відповідності задоволенню базових соціальних потреб, що слугують мотиваційними чинниками поведінки й розвитку людини та виступають основними каталізаторами соціальних процесів. Проведені розрахунки підтвердили відносний рівень конвергенції за більшістю критеріїв соціальної політики у межах регіону, серед яких показники: соціальної безпеки (рівень конвергенції близько 70%) соціальних умов (60%) та соціального розвитку

(73%). Крім того, за переважною кількістю критеріїв у 2016 році області покращили свої позиції у національному рейтингу порівняно з показниками 2010 року, що є свідченням ефективної регіональної соціально-економічної політики. Спільними для областей регіону є недоліки соціальної політики, які проявляються у низькому рівні задоволення базових потреб життєдіяльності зокрема в якості охорони здоров'я та соціального захисту, що негативно впливає на стан демографічної ситуації та недостатній розвиток інноваційної діяльності, що знижує можливості населення до реалізації інтелектуальних та креативних здібностей і створює перешкоди щодо можливостей реалізації потреб у самовдосконаленні.

8. Виявлено основні шляхи та розроблено практичні рекомендації щодо модернізації вітчизняної соціальної політики у напрямку підвищення соціальних стандартів, впровадження інноваційних технологій в управління соціальними процесами та диверсифікації джерел фінансування соціальної сфери, реалізація яких дозволить наблизити рівень соціального забезпечення до європейських вимог та сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України, у тому числі з виконання підписаного договору про асоціацію є ЄС. Систематизовано провідні напрямки соціалізації економіки України, що сприятимуть адаптації соціальних процесів до європейських стандартів за такими напрямками: забезпечення прав людини та рівноправного доступу до державних послуг (освіти, культури, охорони здоров'я); забезпечення соціальної справедливості; пріоритетне інвестування в людський розвиток; сприяння зайнятості населення та розвитку підприємництва.

9. Розроблено модель стратегії соціалізації, що визначає її місце в системі стратегічного забезпечення функціонування регіонального господарства як інтегрованого елементу регіонального розвитку та систематизовано основні складові, що включають: напрям дій (соціальні пріоритети), спосіб дій (соціальне проектування) та інструменти реалізації (соціальна політика). Розвинуто концептуальні підходи до її формування і реалізації, що базуються на пошуку найбільш оптимальних способів

поєднання економічних і соціальних важелів та інноваційних підходів до управління соціальною сферою у регіоні на засадах проблемно-цільового методу та процесно-орієнтованого підходу, що дає можливість оптимізувати процеси реалізації пріоритетних завдань соціального розвитку у сфері соціального забезпечення, соціального розвитку, зайнятості населення, поліпшення соціальних умов та підвищення якості соціальних послуг, забезпечення відтворення населення та зміцнення соціальної безпеки.

10. Визначено основні напрямки соціальних інновацій, впровадження яких сприятиме процесам успішної соціалізації розвитку регіону в умовах сучасних трансформацій, серед найбільш перспективних виділено: соціальні інновації у сфері освіти, інновації у сфері виховання, інновації у сфері зайнятості, соціальні інновації у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги, інновації у сфері підприємництва та управління на рівні територіальних громад. Зазначено, що однією з базових умов формування та розвитку людського потенціалу у регіоні, яка виступає ключовою метою соціалізації та водночас рушійною силою розвитку економіки є формування ефективної інноваційної системи. Узагальнення наукових досліджень у сфері формування та розвитку регіональних інноваційних систем дозволило сформувати модель регіональної інноваційної системи з позиції соціалізації, визначити роль та види соціальних компонентів (людський потенціал, управлінські компетенції, соціальні комунікації та взаємодія, інноваційна культура) що сприяють її ефективному функціонуванню та напрямки впливу на розвиток соціально-економічних процесів у регіоні.

11. Обґрунтовано напрями удосконалення фінансового механізму у сферах формування, розподілу та контролю фінансових потоків соціального забезпечення і розвитку, серед яких: визначення пріоритетів соціального забезпечення, відповідних стандартів і нормативних показників витрачання бюджетних ресурсів, активізація пошуку та розроблення механізмів залучення додаткових джерел фінансування окремих соціальних проектів і програм, підвищення рівня адресності соціальних допомог, удосконалення

механізмів контролю фінансових процесів на засадах впровадження принципів партисипативної участі громадян у процесах формування регіональних соціальних програм і контролю розподілу бюджетних коштів на їх реалізацію. Фінансовий механізм забезпечення соціальної сфери регіону повинен базуватися на засадах: розширення повноважень місцевих органів влади у сфері фіскальної політики та диверсифікації джерел неподаткових надходжень, оптимізації механізмів соціального забезпечення та впровадження адресної допомоги, концентрації бюджетної політики на визначених потребах і пріоритетах соціального розвитку територій.

12. Удосконалено науково-практичні підходи до стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону, що передбачає змішаний підхід до формування соціальних планів на основі між функціональної координації «з верху» та «з низу», що дозволяє з одного боку врахувати об'єктивні тенденції й закономірності стратегічного розвитку регіону в умовах реалізації державної соціальної політики, а з іншого - більш ефективно визначати напрямки та способи досягнення цілей, виходячи з наявних соціальних потреб, проблем та ресурсів і базується на функціонуванні оптимізованої на засадах реінжинірингу моделі управління соціальною сферою. Додатковою перевагою використання запропонованого автором підходу є також підвищення гнучкості процесів соціалізації за рахунок більш чіткого спрямування на задоволення потреб мешканців території, місцевого бізнесу та впровадження окремих інноваційних технологій.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вхідні показники для проведення кореляційного аналізу у розрізі
регіонів України за 2016 рік*

Регіони України	Тривалість життя при народженні, роки	Середньодушові доходи населення, грн	Рівень зайнятості, %	Субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу, грн	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн.	Доходи бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн. без трансфертів
	Y1	Y2	Y3	X ₂	X ₃	X ₄	X ₁
Вінницька	72,47	33848,9	56,6	3559,44	86,57	46615	5224
Волинська	71,76	28312,5	51	2973,07	74,59	34310	6144
Дніпропетровська	70,19	43458,3	59,1	5563,83	47,47	75396	10239,5
Житомирська	70,14	31441,3	55,9	3246,31	86,14	38520	4477,5
Закарпатська	70,92	25045,3	54,8	2469,3	64,38	25727	3712,2
Запорізька	71,26	42117,8	56	4997,58	86,88	59729	6323,7
Івано-Франківська	73,72	29975,4	54,7	2655,84	162,52	37220	5765,8
Київська	70,23	39177,9	57,8	5322,59	94,82	74216	19340,1
Кіровоградська	70,3	30979,9	52,9	3696,26	119,04	47469	6599,2
Львівська	73,55	33673,5	55,9	3931,86	58,42	45319	7395,5
Миколаївська	70,67	33186,6	57,5	3779,24	76,65	50091	8435,7
Одеська	70,83	37732	56,7	4513,4	69,76	50159	7036,7
Полтавська	71,33	36393,3	53,3	4865,83	77,14	81145	10712
Рівненська	71,56	29757,4	56,9	2686,51	67,32	33958	3723,7
Сумська	71,68	33944,4	56,8	3626,7	120,98	41741	5207
Тернопільська	73,69	26884,4	52	2430,97	58,04	29247	4615
Харківська	71,46	36587,7	59,7	4187,16	54,11	57150	6141,1
Херсонська	70,16	31242,7	55,8	3130,87	61,49	36585	4341,3

Регіони України	Тривалість життя при народженні, роки	Середньодушові доходи населення, грн	Рівень зайнятості, %	Субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу, грн	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн.	Доходи бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн. без трансфертів
Хмельницька	72,31	32650	53,9	3249,27	80,66	37881	7090,6
Черкаська	72,07	30608,7	56,2	3782,66	103,18	48025	5268,7
Чернівецька	73,34	26838,3	56,2	2788,02	92,8	23365	2945,9
Чернігівська	70,65	31707,1	55,6	3541,64	89,33	41726	5160,3
місто Київ	74,21	91356,6	62,3	9995,32	23,36	191736	36974,2

* без урахування Донецької, Луганської областей та Автономної республіки Крим

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України

Таблиця Б.1.

Індикатори ефективності регіональної політики у сфері соціалізації в Україні та у розрізі областей
Причорноморського регіону у 2010 році*

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Відтворення населення, А						
A₁	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	a₁₁	71,15	70,05	70,02	69,95
	Коефіцієнт природного приросту	a₁₂	-0,44	-0,31	-0,49	-0,37
	Коефіцієнт міграційного приросту	a₁₃	0,04	0,21	-0,03	-0,10
A₂	Коефіцієнт народжуваності	a₂₁	1,08	1,08	1,08	1,13
	Коефіцієнт смертності	a₂₂	1,52	1,51	1,36	1,50
	Коефіцієнт захворюваності населення	a₂₃	0,15	1,00	1,72	1,83
Соціальна безпека, В						
B₁	Рівень зайнятості населення, %	b₁₁	59,20	58,10	59,80	58,50
	Середня заробітна плата, грн	b₁₂	2239,00	2046,00	2122,00	1733,00
	Доходи населення, тис.грн	b₁₃	23,96	22,13	21,89	19,19
B₂	Калорійність середньодобового харчування, к./особу	b₂₁	2933,00	2839,00	3041,00	3020,00
B₃	Інтегральний показник екологічного стану навколишнього природного середовища	b₃₁	0,44	0,52	0,45	0,50
B₄	Загальна кількість виявлених осіб, що вчинили злочин у розрахунку на 100 тис. населення	b₄₁	0,49	0,48	0,58	0,57

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Соціальні умови , С						
C₁	Рівень забезпеченості житлом, м ² на 1 особу	c₁₁	23,49	22,34	21,83	23,71
C₂	Рівень забезпечення населення медичним персоналом(осіб у розрахунку на 10 тис. населення)	c₂₁	151,70	143,40	122,10	131,20
	Рівень забезпечення населення лікарняними ліжками (штук у розрахунку на 10 тис. населення)	c₂₂	94,00	94,10	85,90	102,20
	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами,%	c₂₃	53,00	47,00	59,00	59,00
C₃	Обсяг наданих населенню послуг (тис. грн.. у розрахунку на 100 тис. населення)	c₃₁	1298,00	1265,12	642,46	577,80
Соціальний розвиток, D						
D₁	Рівень доступу до середньо спеціальної освіти (кількість професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 1 000 осіб 16-25-річного віку)	d₁₁	0,17	0,14	0,21	0,19
	Рівень доступу до вищої освіти (кількість вищих навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб 16-25-річного віку)	d₁₂	0,15	0,14	0,10	0,15

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
D₂	Кількість місць у залах для демонстрування фільмів у розрахунку на 100 осіб	d₂₁	1,00	0,30	1,00	2,00
	Бібліотечний фонд	d₂₂	711,00	886,00	744,00	756,00
	Кількість місць у клубних закладах у розрахунку на 100 жителів	d₂₃	10,00	8,00	13,00	11,00
D₃	Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома	d₃₁	22,00	32,10	23,10	20,40
Людський розвиток, E						
E₁	Кількість працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у розрахунку на 10000 тис. населення	e₁₁	39,70	33,69	38,00	9,59
	Обсяги виконаних науково-технічних робіт у розрахунку на одного працюючого в регіоні, тис. грн.	e₁₂	785,33	299,77	1335,02	419,29
E₂	Обсяг інноваційних витрат у розрахунку на 1 особу в регіоні, тис. грн.	e₂₁	0,19	0,07	0,22	0,04
	Обсяг виробленої інноваційної продукції, що є новою для ринку у розрахунку на 1 працюючого, грн.	e₂₂	1385,76	1501,01	2078,25	776,50

*Без урахування АР Крим та м. Севастополь

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України, Управління статистики у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях

Таблиця Б.2.

Індикатори ефективності регіональної політики у сфері соціалізації в Україні та у розрізі областей
Причорноморського регіону у 2016 році*

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Відтворення населення, А						
A₁	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	a₁₁	71,68	70,83	70,67	70,16
	Коефіцієнт природного приросту	a₁₂	-0,43	-0,30	-0,55	-0,49
	Коефіцієнт міграційного приросту	a₁₃	0,03	0,04	0,02	-0,03
A₂	Коефіцієнт народжуваності	a₂₁	0,96	1,00	1,00	1,07
	Коефіцієнт смертності	a₂₂	1,59	1,55	1,58	1,56
	Коефіцієнт захворюваності населення	a₂₃	0,14	1,06	2,05	2,03
Соціальна безпека, В						
B₁	Рівень зайнятості населення, %	b₁₁	56,30	56,70	57,50	55,60
	Середня заробітна плата, грн	b₁₂	5183,00	4809,00	4887,00	4046,00
	Доходи населення, тис.грн	b₁₃	46,83	49,08	43,62	40,12
B₂	Калорійність середньодобового харчування, к./особу	b₂₁	2742,00	2723,00	2788,00	2902,00
B₃	Інтегральний показник екологічного стану навколишнього природного середовища	b₃₁	0,44	0,52	0,45	0,50

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
В₄	Загальна кількість виявлених осіб, що вчинили злочин у розрахунку на 100 тис. населення	в₄₁	0,23	0,17	0,23	0,34
Соціальні умови , С						
С₁	Рівень забезпеченості житлом, м ² на 1 особу	с₁₁	22,87	22,43	22,24	23,92
С₂	Рівень забезпечення населення медичним персоналом(осіб у розрахунку на 10 тис. населення)	с₂₁	130,50	131,90	111,80	121,40
	Рівень забезпечення населення лікарняними ліжками (штук у розрахунку на 10 тис. населення)	с₂₂	74,30	79,10	74,40	76,60
	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами,%	с₂₃	55,00	40,00	54,00	67,00
С₃	Обсяг наданих населенню послуг (тис. грн.. у розрахунку на 100 тис. населення)	с₃₁	809,63	1121,65	484,30	579,50
Соціальний розвиток, D						
D₁	Рівень доступу до середньо спеціальної освіти (кількість професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 1 000 осіб 16-25-річного віку)	d₁₁	1,54	0,13	0,23	0,20

Індикатори соціальної політики		Позначення індикатору	Україна	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
	Рівень доступу до вищої освіти (кількість вищих навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб 16-25-річного віку)	d₁₂	0,13	0,14	0,12	0,16
D₂	Кількість місць у залах для демонстрування фільмів у розрахунку на 100 осіб	d₂₁	1,00	0,40	1,00	1,00
	Бібліотечний фонд	d₂₂	600,00	860,00	720,00	768,00
	Кількість місць у клубних закладах у розрахунку на 100 жителів	d₂₃	10,00	8,00	12,00	11,00
D₃	Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома	d₃₁	54,00	56,80	56,30	56,00
Людський розвиток, E						
E₁	Кількість працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у розрахунку на 10000 тис. населення	e₁₁	22,81	14,12	18,47	6,40
	Обсяги виконаних науково-технічних робіт у розрахунку на одного працюючого в регіоні, тис. грн.	e₁₂	1351,63	450,33	1469,86	581,61
E₂	Обсяг інноваційних витрат у розрахунку на 1 особу в регіоні, тис. грн.	e₂₁	0,27	0,10	0,34	0,05
	Обсяг виробленої інноваційної продукції, що є новою для ринку у розрахунку на 1 працюючого, грн.	e₂₂	796,32	362,86	45,59	52,72

*Без урахування АР Крим та м. Севастополь

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України, Управління статистики у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях